BÜTÜN ESERLERİ - 2

İSMAİL CEM

TÜRKİYE, AVRUPA, AVRASYA

İKİNCİ CİLT

AVRUPA'NIN "BİRLİĞİ" VE TÜRKİYE

İsmail Cem

Türkiye, Avrupa, Avrasya

İkinci Cilt

Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye

İSMAİL CEM
BÜTÜN ESERLERİ II
İSMAİL CEM
TÜRKİYE, AVRUPA, AVRASYA
İKİNCİ CİLT
AVRUPA’NIN “BİRLİĞİ” VE TÜRKİYE

editör: LEVENT CİNEMRE
görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
düzelti/dizin: NECATİ BALBAY
grafik tasarım uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İsmail Cem 1940 yılında İstanbul'da doğdu. 1959'da İstanbul Robert Kolej'den ve 1963'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1981'de Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde siyaset sosyolojisi dalında lisansüstü eğitimi yapan Cem, yazar ve yönetici olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; 1971-1974'te Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı'ndan sonra, 1974-1975 yılları arasında trt Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Yayın Enstitüsü'nün yönetiminde yer alan İsmail Cem, 1975-1981 döneminde ve 1985 sonrasında, yazarlığın yanı sıra siyasete de atıldı ve parti merkez yönetimlerinde görev yaptı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde İstanbul'dan, 1995 ve 1999 seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçilen Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda tbmm Delegasyonu'nda üye ve daha sonra başkan olarak yer aldı. Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun başkanvekilliğine seçilerek, 1989-1995 yılları arasında bu görevi sürdürdü.

İsmail Cem 1995'te Kültür Bakanı, 1997-2002 döneminde Dışişleri Bakanı oldu. Cem'in, çoğu Türkiye'nin siyaset sosyolojisi ve sosyal demokrasi üzerine on üç kitabı yayımlandı: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi; Türkiye Üzerine Yazılar, 12 Mart – Yazılar, 12 Mart – Değerlendirme (2 cilt); trt'de 500 Gün, Siyaset Yazıları, Geçiş Dönemi Türkiye'si; Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?; Türkiye'de Sosyal Demokrasi, Engeller ve Çözümler; Yeni Sol, Sol'daki Arayış; Gelecek İçin Denemeler.

Ayrıca üç cilt olarak planlanan Türkiye, Avrupa, Avrasya serisinin ilk iki kitabı olan I: Strateji-Yunanistan-Kıbrıs ile II: Avrupa'nın Birliği ve Türkiye de son dönemde yayımlanan eserleriydi.

Cem'in İngilizce yazılmış ve Almancaya da çevrilmiş Turkey in the New Century adlı bir dış siyaset çalışması ile sergilenmiş fotoğraflarından derlenen Mevsimler adlı iki fotoğraf kitabı da bulunuyor.

İngilizce ve Fransızca bilen Cem, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sırasında izlediği politikalardan ötürü, dünyada Türkiye'nin yetiştirdiği değerli bir siyasetçi ve "barış adamı" olarak tanınmıştı.

1963'te Elçin (Trak) Cem'le evlendi. İpek Cem ve Kerim Cem adında iki çocuğu ve beş torunu vardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en uzun süre görev yapan 4. Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem 24 Ocak 2007'de vefat etti.

GİRİŞ

1997 Temmuzu'nda, Dışişleri Bakanlığı'ndaki ilk günlerimdi: Gazeteci-yazar bir dostum ziyaretime gelmişti. 'Not tutmayı ihmal etme, bir gün kitabını yazarken, ihtiyacın olacak' dedi. Bu sözleri yerine getiremedim, önemsemediğimden değil, doğru olmadığından da değil. Gereğini yapmak istememe rağmen, açıkçası, vakit bulamadığım için... Öylesine yoğun yaşanan öylesine dolu günlerdi ki, o kısacık not tutma süresini bile kendime ayıramadım. 12-14 saatlik çalışma günleriyle, bazen geceleriyle başladı, öyle de bitti. Gerçi Türkiye, Avrupa, Avrasya bir anı kitabı olarak hiç düşünülmedi; o tarz yazarlığa aşina değilim. Ama olayların hatırlanmasında, sıralamanın yapılmasında bu notlar yararlı olabilirdi. Onların eksiğini, hafızama güvenerek ve süreç içinde yayınlanmış konuşmalarımı, yazılarımı değerlendirerek, olayları benimle yaşamış dışişleri mensuplarıyla konuşarak tamamlamaya çalışıyorum.

Avrupa Birliği, üzerinde en çok konuştuğum, en çok yazdığım konu. Dolayısıyla, yüzlerce sayfayı bulan hazır bir kaynaktan yola çıkmanın rahatlığı içindeyim. Türkiye, Avrupa, Avrasya'nın ikinci cildi olan Avrupa'nın 'Birliği' ve Türkiye, çalışmanın ilk bölümü gibi, geniş bir değerlendirme özelliği taşıyor. Öncelikle 1997-2002 dönemindeki uygulamalardan, yaşanmış olaylardan, gözlemlerden kaynaklanıyor bu değerlendirme. Sadece geçmişe ait değil, günümüze ve geleceğe dönük tahlillerden, düşünce ve önerilerden bu kitap oluşuyor. Kitabın bir özelliği de, teorik tahlillerle, uygulamada biçimlenmiş kişisel deneyimi bütünleştirmesi: Malum, sosyal ve siyasal bilimlerin laboratuvarı, uygulamadır.

Bu ciltte, olaylar ve gelişmeler Avrupa Birliği (ab) ekseninde ele alınıyor. Bazı Batı Avrupa ülkeleriyle Türkiye'nin ilişkileri de inceleniyor. Yüzlerce yıl hem hasım, hem de örnek olarak algılamışız, Avrupa'yı. Türkiye'nin sosyal ve siyasal güçleri, aktörleri, bazen idealist beklentilerle, bazen soğuk menfaat hesaplarıyla, Avrupa'yı hep gündemde tutmuş; Avrupa, Türkiye'nin dış dengelerinde ve iç mücadelelerinde her zaman var olmuş. Yenilikçi Osmanlılar da, cumhuriyetin öncüleri de, bir yandan Avrupa'nın ordularıyla savaşırken, öte yandan, özledikleri yeni Türkiye'yi, Avrupa kurumları ve değerleri temelinde tasarlamışlar... Avrupa, yüzyıllar boyu hem tezimiz, hem antitezimiz olabilmiş.

Özetle, çalışmanın bu cildi, Türkiye’nin yedi yüzyıllık Avrupa ilişkilerinin son kesitini anlatıyor. Sadece güne değil, geçmişe ve de geleceğe bakarak...

BİRİNCİ BÖLÜM

LÜKSEMBURG’DAN HELSİNKİ’YE

Türkiye’nin ab sürecinde çok önemli iki tarih, Aralık 1997 ve Aralık 1999’dur. İlki, ab’nin Lüksemburg Zirvesi’dir. ab, genişleme projelerinden zaten dışlamış bulunduğu Türkiye’ye, onu bu sürece katmak niyetinde olmadığını belirtmektedir. İkincisi, ab’nin, genişleme sürecine Türkiye’yi davet ettiği, kendi geleceğine Türkiye’yi de kattığı Helsinki Zirvesi’dir.

Bu iki tarih arasında çok şey değişmiştir. Türkiye’nin ab’ye yaklaşımından, dünya dengelerindeki konumuna, kendi uluslararası işlevini yeniden tanımlamasına kadar... 1999 Aralık ayında bile, kamuoyu bir yana, hükümetteki bakanlardan çoğunun ‘mümkün görmediği’, ‘hayal’ dediği bir sonuca Helsinki’de ulaşılması, öncelikle Türkiye’deki değişimin ürünü olmuştur. Adaylığın gerçekleşmesi, ivmesini yenileşen dış siyasetten ve dış siyaset üslûbundan almıştır.

‘Yeni’ dışişleri bakanı olarak önüme ilk gelen konular arasında, ab vardı. Temmuz 1997’de, ab, Agenda 2000 başlıklı stratejik çalışmasını yayınlamıştı. Değerliydi, çok önemliydi ama içinde Türkiye yoktu. Türkiye’nin Lüksemburg Zirvesi’nde adaylığa kabulünden ab çevrelerinde söz edilmiyordu. Böyle bir adaylık umudu Türkiye’de de yoktu. Peki, nasıl bir strateji izlenmeliydi?

Türkiye’nin, Lüksemburg Zirvesi’nde adaylığını kabul ettirtmek için ciddi bir çalışmaya girmesi; yok düzeyindeki bu ihtimali mümkün olduğunca zorlaması; en azından mesafe alması... Bunu, rica-minnetle değil, ab’nin, Türkiye adaylığından ve üyeliğinden kazanımlarını da vurgulayarak, Türkiye’nin kimliğini, tarihsel birikimini, günümüzdeki imkânlarını anlatarak gerçekleştirmesi... Önceki ciltte bahsedilmişti, dış siyasette sorunların çoğu, bir hamlede çözülecek türden değildir. Çözüm, süreçte oluşur. Dolayısıyla, Lüksemburg ve sonrasında izlenecek doğru siyaset, yakın gelecekte adaylığı, daha sonra üyelik müzakeresini, nihayet üyeliği getiren yolları döşeyecekti. Ben buna inanıyordum.

I

1997'de AB ve Türkiye

Türkiye, 'Refahyol' hükümetinin tartışmalı bir şekilde azınlığa düşürüldüğü günlerden geçmekteydi. '28 Şubat Bildirisi' sonrasında, Erbakan/Çiller beraberliği son bulmaktaydı. Doğru Yol Partisi'nden ayrılan milletvekillerinin dtp'si, anap ve dsp ile yeni koalisyonu oluşturmaktaydı. Mesut Yılmaz başbakandı, Bülent Ecevit ve İsmet Sezgin, Başbakan Yardımcısı. Avrupa Birliği, o dönemin Türkiye'sinde de başlıca gündem maddesiydi. ab'nin Lüksemburg Zirvesi (Aralık 1997) öncesinde, Türk dış siyasetinin geleneksel ab anlayışı, kamuoyunun genel yaklaşımı ve algılayışı şu özellikleri taşımaktaydı:

a) İkinci Sınıf Biletle ab Yolculuğu

Türkiye'yi yönetenler, genellikle 'geleneksel' ab siyaseti izlemişti. Benim eski bir yazımda 'ab'nin gerilerdeki bir kompartımanına, ikinci sınıf biletle ve uzak akraba kimliğiyle sığışmanın siyaseti' şeklinde tanımladığım anlayış egemendi. Batı Avrupa kapılarında muhtaç ve mecbur bir Türkiye imajı, Türkiye'yi yönetenlerin yanlış mesajlarıyla ab'nin zihnine yerleştirilmişti. Bu yaklaşımla hem Türkiye'nin kendi değerini düşürdüğünü, hem de hiçbir sonuç alamayacağını biliyordum. Eğer kırk yıldır uğrunda çalışılan bir ab yakınlaşması, 'ab üye adaylığı' gerçekleşecekse, bu, kökten bir siyaset değişimiyle olacaktı. Türkiye'nin, kendi stratejik, kültürel değerini, ekonomik katkılarını bilinçli kullanmasıyla, 'dik durmasıyla', uluslararası dengeleri doğru okumasıyla... Oysa, Türk dış siyasetini yönetenler, çoklukla, Batı'ya, kimi durumda abd'ye yahut ab'ye ne kadar bağımlı görünürler, bağımlı davranırlarsa, o ölçüde makbule geçeceklerini sanmışlardır. Sürekli bir mahcubiyet, bazen teslimiyet, benim 'uslu çocuk tavrı' dediğim sessiz bir siyaset. Türkiye, Avrupa, Avrasya'nın ilk cildinde bu konu üzerinde hayli durduğumdan, tekrar etmeyeceğim.

Türkiye'nin geleneksel dış siyasetinde, ab konusu, '... biz neler alacağız' anlayışının merceğinden görülmüştür. Türkiye, ab'ye hiçbir katkısı olmayan, olamayacak olan bir ülke şeklinde Türkiye'yi yönetenlerce algılanmıştır; bu özelliklerle dışarıya yansıtılmıştır. Sadece 'almak için' düşünen, katacak bir şeyi bulunmayan bu çaresiz görüntü, bazılarına göre bu tek taraflı aşk, Türkiye'yi uzakta ve yedekte tutmanın, Türkiye'nin ab

ilişkilerini Brüksel’den ve ölçüsüz, dengesiz biçimde ab lehine yönlendirmenin manivelası olarak kullanılmıştır. Örneğin, ‘Gümrük Birliği Anlaşması’nın Türkiye yararına bazı makûl hükümlerden yoksun kalması, Türk tarafının kendine yakıştırdığı çaresizliğin, katacak bir şeyi bulunmadığı anlayışının da bir sonucu olmuştur.

Türkiye’nin geleneksel ab politikası, meseleyi bir dış siyaset bütününün parçası olarak görememiştir. Büyük fotoğrafı değerlendirememiştir. ab konusu, öteki dış siyaset etkenlerinden, ab’yi çevreleyen koşullardan, büyük dengelerden ‘soyutlanarak’ tanımlanmıştır. Oysa, Türkiye’nin önemli gücü ve dış siyaset kozu şudur: ab’nin de içinde yer aldığı, ab’nin de hesaba katmak zorunda olduğu büyük fotoğrafta, bölgesel ve küresel dengelerde, Türkiye’nin ciddi, stratejik, güncel bir etken olabilmesi. Tabii, bu gücünün abartmaksızın bilincinde olması ve bunu gene abartmaksızın kullanabilmesi koşuluyla. Örneğin, dış siyaset, Türkiye’nin Balkanlar’daki konumundan ve etkinliğinden, tarih ve kültür birikiminden genellikle yararlanamamıştır. Bu özelliklerini, ab adaylığının gerçekleşmesine dönük hayata geçirememiştir. Oysa aynı stratejik özellikler, Türkiye’nin ab adaylığının kararlaştırıldığı Helsinki Zirvesi (Aralık 1999) öncesinde özenle ve etkin şekilde kullanılmıştır.

1997 Eylülü’nde, ab için yeni bir girişim yapılmasını isteyen, ancak birikimiyle, kamuoyuyla, zihinsel hazırlığıyla yetersiz bir ortam vardır. Bilincinde olunmayan sadece Türkiye’nin ab açısından önemi, tarihi, kültürü, birikimi değildir. Aynı zamanda, Avrupa Birliği’nin felsefesi, misyonu, derinliği de bilinmemektedir. Hele bu eksiklere bir de geleneksel siyasetin ‘o Türk dostu, diğeri Türk düşmanı’ benzeri saplantıları, kendine ‘hami’ aramak gibi alışkanlıkları eklenince, Lüksemburg’da umut olmayacağı anlaşılıyordu. Tabii ki elden gelen yapılacaktı; elden ne geliyorsa sonuna kadar zorlamak ve yapmak, her zaman izlenmesi gereken bir yönetim ilkesidir.

Türkiye’nin ab yolundaki engelleri, ab’li bakanların, sözcülerin diline pelesenk olmuştu: ‘Yunanistan, Kıbrıs, İnsan Hakları...’ Yunanistan’la, Yunanistan’ın koşulları kabul edilerek anlaşma yapılmalıydı. Kıbrıs’ta, Kıbrıslı Rumların öngördüğü çerçevede, Türkleri çaresiz bir azınlığa dönüştürecek anlaşma olmalıydı; insan hakları/demokrasi eksikleri bir an önce giderilmeliydi. Bunlar olmazsa, Türkiye’nin ab adaylığı da olmayacaktı. Bakanlığımın ilk aylarında sıkça karşılaştığım bu söylemin ilk anlamlı örneğini, 1996’daki bir toplantıda yaşamıştım. Alman Dışişleri

Bakanı Kinkel, Türkiye'yi ziyaret etmekteydi. tbmm'nin Dışişleri Komisyonu'nda bir konuşma yapacaktı. Komisyon üyelerinin yanı sıra, Avrupa Konseyi'ndeki Türk delegasyonunun başkanı olarak ben de çağrılıydım. Kinkel'in, tipik Alman dış siyaset üslûbunun bütün köşeliliğiyle ve açıklığıyla anlattıklarına tepki duyduğumu hatırlıyorum. Kinkel, aslında dürüstçe ve net biçimde şunu söylemekteydi: 'Bu üç sorunu çözün, çözmezseniz, ab adaylığını da, ab sürecinde yer almayı da unutun.'

Bunlar belli ölçüde doğruydu da, yüzeysel yaklaşımlarla tekrarlanmaları, ne sorunların anlaşılması, ne de çözülmesi için yeterliydi. Zaten, 1997-1999 dönemi, ab kaynaklı bu yüzeysel tahlilin yüzeyselliğini ab'ye göstermek ve kabul ettirmekle geçti. Yunanistan'la 'uzlaşmak' için, Yunanistan'ın da olumlu iradesine ihtiyaç olduğu; Kıbrıs'ta çözümün, tek taraflı fedakârlıkla değil, karşılıklı adımlarla gerçekleşebileceği, ab'ye ve üye ülkelerine ısrarla anlatıldı. Türkiye'nin insan hakları/demokrasi sorunları ise, onların da paylaştığı ancak öncelikle bize ait olan konulardı. Bu konudaki eleştirilerini özünde kabul ettiğimi, ancak abartılı, bazen kasıtlı yaklaşımlarını reddettiğimi belirttim. Türkiye'deki insan haklarının ateşli savunucusu bazı ab'li muhataplarıma, bu konunun benim ve bizim açımızdan, bir 'entelektüel ilgi alanı' olmadığını, bizim kuşağımızın bu mücadelede şehitler verdiğini, kaybedilmiş arkadaşlarımızın, yakınlarımızın acısıyla yaşadığımızı anlattım.

ab bağlamında Türkiye'nin dışarıdan nasıl değerlendirildiği ise, ayrı bir olumsuzluktu. Türkiye'nin 'imajı', hemen her zaman olduğu gibi, en aşağılarda gezinmekteydi. Yunanistan'ın öncülük ettiği bir Türkiye karşıtı kampanya, inatla ve başarıyla sürdürülmekteydi. Malum Geceyarısı Ekspresi'nden, Ege sorunlarının ve uluslararası hukukun çarpıtılmış kullanımına, terör kamplarına Yunan ev sahipliğine kadar birçok alanda, ab üyesi bu ülke karşımıza çıkmaktaydı. İnsan haklarında zaten var olan eksikler ve yanlışlar, ab ülkelerinin kamuoyunda adeta yeminli bir Türkiye düşmanlığının malzemesine dönüşmekteydi. Almanya, Fransa gibi Türk nüfusu barındıran ülkelerde bu düşmanlık büyüyordu. Öte yandan, küresel stratejide ve bölgesel dengelerde, kendi birikimini, gücünü, etkinliğini kullanamayan, bunlardan bihaber, kişiliksiz bir görünüm Türkiye'ye yakıştırılmaktaydı. Tabiatıyla, kendini, değerini, gücünü bilemeyen bir ülkeye bunları hatırlatmak, başkalarının üzerine vazife değildi. Bilakis, onun bu unutkanlığı içinde sürüp gitmesinden, başkalarının pekâlâ yararı olabilirdi.

İşte, Türkiye'nin 'aday ilan edilmek umudunu taşıdığı' ab Lüksemburg Zirvesi, böyle bir ortamda biçimlenmekteydi.

b) Saplantı Değil, Amaç

Yeni dış siyaset yönetimi olarak yapmaya çalışılan ilk iş, Türkiye'nin ab konusuna yaklaşımını değiştirmek oldu. 'Çalışılan' demekteyim, çünkü yerleşik anlayışları bir hamlede ve kökten değiştirmek mümkün değildi. Yılların birikimi olan eksikler, kendini küçük görme alışkanlıkları, ab'ye mecbur ve mahkûm olduğumuz saplantıları son derece güçlüydü. Oysa, Türkiye ab üyeliğine aday olabilecekse, üyelik sürecinde ilerleyecekse, bu, çok farklı bir siyasetin izlenmesini gerektirecekti. Konuya ilişkin ilk derli toplu açıklamaları, bakanlığa atanmamın ikinci haftasında ntv'ye, ardından Cumhuriyet'e yaptım. Sadece ab konusunu değil, genel dış siyaseti ve onun bir bölümü olarak ab'yi irdeleyen konuşmalardı. İzleyeceğimiz politikaların ilk açıklaması denebilir. ntv'de özetle şunları söylemiştim (15 Temmuz 1997):

> ... Avrupa Birliği Komisyonu'nun Lüksemburg Zirvesi'ne (Aralık 1997) dönük olumsuz tavsiyesi, adil olmayan, objektif olmayan, yanlış bir öneri. Gerçi AB Komisyonu'nun Türkiye'yi, AB'nin 'Genişleme Süreci'nin dışında bırakmayı önermesi beklenmedik bir gelişme değil. Çünkü, böyle bir kararın alınacağı 1995'in mart ayında açıklanmıştı ve o günden bu yana bir süreç devam etti. Biz, hükümet olduğumuz son on beş günde bütün ilgililerle temas kurduk, girişimde bulunduk. Fakat bir süreç başlamış, teknik kimliği olan AB Komisyonu'nda bu öneri kararı alınmıştı ve o değiştirilmedi. Şimdi bu önerinin, ekim sonunda AB Bakanlar Komitesi'nde görüşülmesi var. Aralık ayındaki Lüksemburg Zirvesi'nde ise kesinleşmesi söz konusu. Belirttiğim gibi, bu zihniyet adil değil, objektif değil. Bizim Avrupa Birliği'ne katılma iddiamız, hedefimiz, her zamanki gibi güçlü bir iddia ve güçlü bir hedef. Biz bu hedeften sapmayacağız. Yönettiğim Bakanlık, geçmişte bu doğrultuda yapılanların daha fazlasını ve daha etkinini yapmak için büyük bir uğraş verecek. Ancak şunu da belirtmem lazım, Avrupa Birliği'ni bir hedef olarak tutacağız, hattâ bu hedefi güçlendireceğiz, ama AB bizim için marazi bir saplantıya dönüşmemelidir.

Türkiye elbette hedefi gözden kaybetmeyecek, fakat, Lüksemburg Zirvesi'nde adaylık gerçekleşmezse, hattâ AB adaylığı, üyeliği hiç gerçekleşmezse, biz Türkiye olarak talihimize küsüp, elimizi kolumuzu bağlayıp bekleyecek değiliz. AB Komisyonu'nun olumsuz tavsiye kararı nedeniyle Türkiye'nin ufku bir anda kararmış, Türkiye'nin dünyası bitmiş değil. Türkiye bundan dolayı çaresiz, umutsuz kalmış da değil. Biz bu iddiamızı devam ettireceğiz. Biz özünde çok güçlü bir memleketiz. Türkiye çok az ülkeye nasip olan bir kültür boyutuna, bir tarih birikimine, bir stratejik konuma sahip. Ekonominin büyük dinamizmini de kullanarak, memleketimizi yüceltmenin, Türkiye'nin menfaatini savunmanın, geleceği yaratmanın politikalarını izleyeceğiz.

Yabancı meslektaşlarıma da söylemekteyim, Avrupa Birliği'ne katılmak için çok çaba sarf ettik, daha fazlasını sarf edeceğiz. AB'ye hem daha fazla katkımız olacak hem de AB'nin Türkiye'ye katkılarını arttırmasını isteyeceğiz. Örneğin, Gümrük Birliği konusunda biliyorsunuz Türkiye çeşitli fedakârlıklara katlandı, çok uğraştı, sonuçta bizim AB ülkelerine ihracatımız 1996 yılı itibariyle 11,3 milyar dolar. Yani İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika ve diğer AB ülkelerine toplam ihracatımız 11,3 milyar dolar. Buna karşılık, Rusya ile yapılan bavul ticaretinin Devlet İstatistik Enstitüsü'nün rakamlarına göre Türkiye'ye sağladığı döviz 7 milyar dolar. Yani bir bavul ticareti 7 milyar dolar getiriyor, bunca güçlü ekonomiye ihracatımız 11,3 milyar dolarda kalıyor. Şunun için söylüyorum, Türkiye'nin imkânı ve ufku geniştir. Biz elbette ve öncelikle AB üyeliğimizin iddiasını sürdüreceğiz, ama aynı zamanda Türkiye'nin bu geniş ufkunun bilincinde olacağız.

AB'nin ilkeleri ve ölçütleri çerçevesinde bakıldığında, insan hakları ve demokrasi boyutunda hâlâ sorunlarımız bulunmaktadır. Bunları çözmek gerekir. Bu konu üzerinde ben de bir çalışmanın içindeyim. Bakanlığımız geleneksel olarak insan hakları konularına eğilen ve çözüm üreten bir Bakanlık. Şimdi biz, şu sıra yapmakta olduğumuz çalışmalardan hareketle, hükümete sunabileceğimiz bir öneri, bir hareket planı geliştirmekteyiz.

Bir de şunu söyleyeyim. Biz 55. Hükümet ve bakanlık olarak, AB ülkeleriyle ve diğerleriyle ikili ilişkilerimizde olumlu başlangıç

yaptık. Mevcut bazı sorunların da çözümüne yöneldik. Bunun bir örneğini Madrid'de, Yunanistan'la bir uzlaşı açıklaması yaparak verdik. Bu bir iyi niyet zeminidir. O iyi niyet zeminini geliştirip geliştiremeyeceğimiz yakın zamanda anlaşılır.

Öte yandan, ABD ile geçmiş dönemden devralınmış belli sıkıntılar vardı. Özellikle Amerikan Kongresi'nden kaynaklanan ve iki yıl önce satın alınmış fırkateynlerin çeşitli gerekçeler gösterilerek Türkiye'ye teslimini engelleyen, bizim askeri gücümüzü bir ölçüde etkileyen bir durum. Bu sorunu da bir çözüm noktasına yaklaştırdık. Kesinleşmeden bir şey söylemiyorum ama çözüm olabilecek gibi gözüküyor.

Başbakan Yardımcısı Ecevit ile Cumhurbaşkanı Denktaş'ın bugün ciddi açıklamaları oldu. Sayın Denktaş, Sayın Ecevit'inkine benzer bir tahlil yapıyor ve diyor ki, 'Bu AB'nin aldığı karar (Komisyon'un önerisi) Kıbrıs ikili müzakerelerine gölge düşürmüştür. Hattâ bir bakıma anlamsızlaştırmıştır'.

Kıbrıs Rum Kesimi'nin bütün Kıbrıs'ı temsil edermişçesine AB'ye katılma sürecinde muhatap kabul edilmesi, 1960 Anlaşmalarına aykırı bir anlayış. Ayrıca da yanlış. AB olarak bunu yapmaya devam edecekler yahut devam edemeyecekler, bu onların sorunu. Türkiye'miz açısından konu belirsiz değil. Çünkü TBMM'nin 21 Ocak 1997'de almış olduğu bir karar var. Burada deniliyor ki, Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye katılma süreci belirli aşamalara gelirse, kesinleşme yolunda gelişirse, bu durumda Türkiye ile KKTC arasında kısmi bir bütünleşme süreci anlamında gelişmeler olabilir ve olmalıdır. Dolayısıyla, bizim politikamız Meclis tarafından bir çerçeve olarak belirlenmiştir.

Türkiye ile KKTC arasında gerçekleşebilecek kısmi bütünleşme üzerine çeşitli düşünceler var. Bunları açıklanabilecek olgunlukta görmüyorum. Zamanı geldiğinde, sadece Dışişleri Bakanlığı olarak değil, hükümet olarak, bu konudaki düşüncelerimizi açıklayacağız.

Kıbrıs konusunda biz aşırı tepkili değiliz, çünkü durum meydanda. İmzalanmış bir anlaşma var. Diyor ki, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın üyesi olmadığı uluslararası organizasyonlara, taraf olmadığı anlaşmalara, Kıbrıs Cumhuriyeti katılamaz. 1960 (Kıbrıs) Anlaşması'nda bu mevcut. Ne var ki AB ülkeleri bunu hiçe sayıyor.

> Türkiye dışındaki garantörler de hiçe sayıyor. Biz bu konuda haklıyız ama haklı olmak dış siyasette yetmiyor. Demek ki ya dünya anlamıyor yahut anlamak istemiyor. Bu anlaşma ortadayken, TBMM'nin atıfta bulunduğu karar ortadayken, bizim politikalarımız bellidir. Tepkici değiliz. Tepkicilik daha çok haksız tarafın başvurduğu bir yaklaşımdır. Ancak, anlaşmaların bize tanıdığı hakkı değerlendireceğiz. Bu anlaşma çerçevesinde TBMM'nin aldığı kararı değerlendireceğiz ve politikalarımızı öncelikle Türkiye'nin menfaatine, KKTC'nin menfaatine uygun olarak hayata geçireceğiz.
>
> Türk dış politikası bir yenileşme arayışındayken, AB Komisyonu'nun aldığı son karar (Türkiye'nin adaylığının Lüksemburg Zirvesi'ne önerilmeyecek olması) elbette yanlıştır. Sadece Türkiye açısından değil, Avrupa açısından da talihsizliktir. Meseleye, 'Türkiye olarak çok kötü durumda kaldık, menfaatimiz zedelendi' diye bakmak mümkündür, fakat bu olayın ancak yarısını görebilmek olur. Son AB tavsiye kararından en az Türkiye kadar kaybeden, Batı Avrupa'nın bizatihi kendisi olmuştur. Türkiye'yi kendinden uzak tutmakla Avrupa Birliği'nin neler yitirdiğini biz Batı Avrupa'ya anlatmakta, duyurmakta, hatırlatmakta, geçmişte başarılı olmamışız. 65 milyonluk fevkalade dinamik bir toplumun, yüzyıllardan, hattâ binyıllardan süzülüp gelmiş bir kültürün Batı Avrupa'ya getireceği ek boyutu ve ufku biz belki anlatamadık ama herhalde AB de anlayamadı. AB Komisyonu'nun olumsuz önerisi, Türkiye'ye kaybettirdiğinden sanırım daha fazlasını süreç içinde AB'ye kaybettiren bir öneridir; AB'yi geliştirecek, zenginleştirecek, güçlendirecek bir Türkiye boyutundan AB'yi yoksun bırakmanın ifadesidir...
>
> NTV'ye demeç, 15 Temmuz 1997

İzlenecek yeni ab siyasetinin anahatları böylece oluşmaktaydı. Türkiye'nin ab hedefi, tek başına, kendi başına tek hedef olarak değil, büyük bir dış siyaset bütününün çok önemli unsuru olarak öngörülecekti. Bu anlayış, ilerde, yeni bir söylemde somutlaşacaktı: Türkiye'nin, birbiriyle çelişen değil, birbirini bütünleyen iki büyük amacının var olduğu, 'ab üyesi olmak ve Avrasya'nın belirleyici bir ülkesi olmak' hedeflerinin birlikte izlendiği... Yapmaya çalışılan, ab'yi ikinci plana atmak değildi elbette. ab

ile yakınlaşmayı ve ab adaylığını gerçekleştirecek, üyelik yollarını açacak, aynı zamanda Türkiye'nin küresel-bölgesel dengelerdeki konumunu güçlendirecek stratejiyi, siyaseti oluşturmaktı. Ancak böyle bir duruşla, böyle bir siyasetle ab yolunda mesafe alınacağını görebilmekteydik.

Bu doğrultudaki açıklamaların, arayışların ikincisini, Bakanlığa gelişimden bir ay kadar sonra Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan Lale Sarıibrahimoğlu'na verdiğim uzun bir demeçte gerçekleştirdim. Bir bakıma, izleyeceğimiz dış siyasetin, bu dış siyaset bütünü içinde ele alınacak ab sorununun parametrelerini tartıştım (17 Ağustos 1997):

> – *Yeni Sol adlı kitabınızda (1994), 'Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılması, bir saplantı olmaktan çıkarılmalıdır. Türkiye'yi aralarına istemeyenlerin arasına ille de gireceğiz diye ısrar etmek anlamsızdır' diyorsunuz. Kendinizin de vurguladığı gibi, bugün gelinen noktada, 'AB'ye ille de gireceğiz' diye ısrar etmenin artık küçültücü olmaya başladığı düşüncesinde misiniz? Türkiye'yi küçük düşürmeden AB'ye tam üyelik perspektifini nasıl sağlayacaksınız?*
>
> • Söz konusu kitaptan 'tırnak içinde' aktardığınız düşünceler dün de bana aitti, bugün de bana aittir. Dışişleri Bakanı olarak da izlediğim siyaset, AB'nin bizim için her zaman öncelikli bir hedef olduğudur; ancak bir 'saplantı' olmayacağıdır. AB'nin son komisyon raporunda Türkiye için önerdiği konum, bizim açımızdan yeterli değildir. AB'nin Aralık 1997'de kesinleşecek genişleme planında Türkiye'nin hakkı olan yer yine tanınmazsa, bu durum, ısrarla belirttiğim gibi, Türkiye açısından ufkunun kararması, dünyasının bitmesi değildir. Türkiye büyük bir devlettir, derin bir tarihtir, köklü bir kültürdür. Son zamanlarda, fevkalade dinamik bir ekonomidir. Bir yandan AB'deki konumumuz ve iddiamız devam eder, bir yandan da, geçmişte yeterince yapılamayan bir şeyi şimdi daha özenle gerçekleştiririz: Ekonomik ilgi ve ilişki alanımızı, büyük ölçekli ekonomilere, ABD'ye, Japonya'ya, dünyanın başka bölgelerine yayarız. Ancak AB Lüksemburg Zirvesi'ndeki bir olumsuzluk sonucunda, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde geçmişin heyecanı, şevki kalmaz. Bundan AB de Türkiye de kazançlı çıkmaz, ama olay o noktaya gider. Türkiye'nin ekonomisinde, büyük yatırımlarında, sivil sanayiinde ve savunma sanayiinde, AB

ülkelerinin şirketleriyle geçmişte sergilenmiş öncelikli ilişkilerin geliştirilmesi zorlaşabilir.

'AB konusunda Türkiye'yi küçülten bir ısrar, bizim hükümetimizin ve Bakanlığımızın yaklaşımı değildir. Nitekim, 'Gümrük Birliği Artı' yahut 'Avrupa Konferans' tabir edilen yarı-çözümleri çözüm olarak benimsemeyeceğimizi açıkladım.

Kimse bizim Bakanlığımızdan Türkiye'yi küçük düşürmemizi beklemesin; böyle bir kaygıya kapılmasın. Tam üyeliğin 'somut' perspektifi sağlanacaksa, bu, Türkiye'nin kişiliğinin, gücünün bilincinde olunmasıyla ve Bakanlığımızın doğru siyaset uygulamasıyla gerçekleşecektir. Bir de tabii, demokrasi anlayışlarımızı ve insan hakları duyarlılığımızı önümüzdeki aylarda daha ileri noktalara ulaştırmamızla...

– *AB'nin genişleme konusunda nihai kararı vereceği aralık ayına kadar olan dört aylık sürede bu hakkı elde etmek için aşağı yukarı son iki yılda kaybedilen zemini hangi yöntemleri uygulayarak yakalayabilirsiniz?*

• Tam üyelik. Ankara Anlaşması'yla 1963'te Türkiye'ye tanınmış olan bir haktır. 'Kaybedilen zemini yakalamaya' gelince: Benim Bakan olarak önümüzde bulduğum durum, AB'nin genişleme sürecinde Türkiye'nin en gerilere terk edilmiş olmasıdır. Demin belirttiğim ilkesel çerçevede, yani, AB üyeliğini abartmaksızın, tabii ki bunun gerçekleşmesi için çalışacağız. Topluma yanlış umutlar dağıtmaktan da uzak duracağız. Bakanlığımız, Lüksemburg Zirvesi'ne dönük kapsamlı bir planlama çalışması içinde. Tüm konular ve ülkeler tek tek ele alınıyor. Her düzeyde temaslar öngörülüyor. Emeklerimiz sonuç vermezse, bu bizden çok, başkalarının yanlışı olur. AB'yi Türkiye'nin üyeliğinden yoksun bırakmak, bizim olduğu kadar, AB'nin meselesidir.

– *Türkiye'nin 1997 Aralık ayına kadar kendisine bir tam üyelik perspektifi verilmemesi halinde halen Gümrük Birliği'ni sürdürmesi teknik ve siyasi olarak mümkün görülebilir mi? Türkiye, AB'den somut olarak nasıl bir tam üyelik perspektifi açmasını istiyor?*

• Gümrük Birliği Anlaşması'nı, bazı noktalarda düzeltilmeye muhtaç görmekteyiz. İlki, AB'nin Türkiye'ye karşı uygulayamadığı çeşitli taahhütleri var. AB, bize bir bütün olarak, AB olarak söz

veriyor. Söz verirken kimse çıkıp vetosunu ortaya koymuyor. Sonra AB, 'üyelerimden biri veto etti' diyerek kendi taahhüdünü çiğniyor. Bu, AB'nin ayıbıdır. Öte yandan, iyileştirilmesi bizce gereken hükümler var. Birkaçında düzeltme sağlanmış, bazılarında isteğimiz kabul edilmemiş. Ancak kimi şikâyet konumuzun çözümü, üye ülkeler parlamentolarının ve AB Parlamentosu'nun onayını gerektirdiğinden, zor görünüyor. Türkiye, Gümrük Birliği Anlaşması'nı AB üyeliğinin ilk adımı olarak algılamıştı, böyle benimsemişti. Somut ve görülebilen bir üyelik hedefinden yoksun bırakılması bu anlaşmanın temelindeki mantıkla bağdaşmıyor. 'Güçlendirilmiş Katılım-Öncesi Stratejisinin' çerçevesindeki tam üyelik hedefi ve başı ile sonu tanımlanmış bir tam üyelik müzakere süreci, AB ile aramızda olumlu gelişmeleri yeniden başlatabilir.

– 55. Hükümet olarak Türkiye'nin ağırlığını yeniden hissettirecek Kıbrıs politikamız nedir? Tepkisel Kıbrıs politikalarından çok, inisiyatifi ele alan bir politika izlenecek mi?

• Hükümetimizin yaklaşımı, tepkisel politikalara başvurmak değildir. TBMM'nin 21 Ocak 1997 tarihli kararında, TC ve KKTC Cumhurbaşkanlarının ortak çalışmalarında, nihayet 20 Temmuz 1997 tarihli Denktaş-Ecevit ortak açıklamasında, Türkiye'nin yaklaşımı ortaya konmuştur. Bu çerçevede, kısmi entegrasyona, işbirliğine ve ortaklıklara dayalı projeler hazırlanmakta ve bazıları uygulamaya girmektedir. Bu bir tepki değildir. Türkiye ve KKTC'nin, kendi hakkını gerçekleştirme sürecidir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Türk tarafının hakkını ihlal ettikçe, Türkiye ve KKTC arasındaki bu süreç, doğal olarak devam edecektir. (Bakan Cem ile bu röportajdan kısa süre sonra, Cem ve KKTC Dışişleri Savunma Bakanı Taner Etkin arasında ekonomik ve mali bütünleşme, güvenlik, savunma ve dış politikada ortaklık esasında kısmi bir bütünleşmenin sağlanmasına yönelik bir Ortaklık Konseyi kurulması Lefkoşe'de kararlaştırıldı - L.S.)

– Sizce Kıbrıs için nasıl bir çözüm gerçekçi model olacak?

• Egemenliğin paylaşılmadığı bir model düşünülemez. 'Gerçekçi çözüm', KKTC'nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, iki anavatan olarak Türkiye'nin ve Yunanistan'ın birlikte benimseyebileceği çözümdür. Bu onayı alamamış hiçbir çözüm gerçekçi olamaz.

– *Köklü Türkiye aleyhtarı politikaları ile bilinen Yunanistan ile yumuşamanın önkoşulları nelerdir?*

• Bizim temel yaklaşımımız, tüm komşularımız için geçerlidir: İyi niyetle bize yaklaşana, biz en az benzer düzeydeki bir iyi niyetle cevap veririz. Yunan-istan'la yumuşamanın önkoşulu, lafı bırakıp iş yapmaktır. Madrid Uzlaşması (Temmuz 1997) bir anlayış zemini sağlamıştır. Bu zemin üzerine 'iş' bina etmek, bizim amacımızdır. 'Yüksek Şahsiyetler Grubu'nun oluşup Türk-Yunan sorunlarına eğilmesi için önerilerimizi yaptık. Şimdi, Yunan tarafının kesin cevabını beklemekteyiz.

Yunanistan'la ilişkiler şöyle ya da böyle gelişebilir, ancak Madrid'deki zirve, Türkiye'nin dünyadaki görünümüne olumlu katkılar getirmiştir. Hakkımızda çok güçlü bir karalama kampanyasının hüküm sürdüğü uluslararası kamuoyunda, ülkemizin barışçı yaklaşımı üzerine günlerce yazılmış, görüntüler yayınlanmıştır. Yani Madrid, bize şimdiden ve çok şey kazandırmıştır. Ne var ki, Yunanistan'la aramızdaki köklü sorunlar olduğu yerde durmaktadır; NATO çerçevesindeki tartışmalarda olumlu değil, olumsuz gelişmeler Madrid'i izlemiştir.

– *Türk-İsrail yakınlaşmasını teyit ederken bu ittifakın kimseye karşı olmadığını Arap ülkelerine anlatmak konusunda daha etkili bir politika arayışınız var mı?*

• Türkiye'nin, İsrail'le ilişkileri yanlış yorumlanmamalı. Bu bir cepheleşme değildir. Arap ülkelerine gerçekleri yeterince anlatmamış olduğumuzu, bakanlık olarak gerekli çabayı belki de göstermediğimizi fark ediyorum. Yanlış izlenimi silmek ve daha iyi anlatabilmek için özel çalışmalarımız olacak. İlgili ülkelere gidip yüz yüze bunları konuşmak istiyorum. Sayın Cumhurbaşkanı (Demirel) bir hayli uğraşmış. Kendisinin önemli katkıları olmuş. Ancak Dışişleri'nin de daha gayretli çalışması lazım. Arap toplumlarına özel bir ilgi gösterilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira anlatmamışız, yanlış anlamalar da olmuş, bunları gidermemiz lazım.

– *Teröre verdiği desteği ısrarla sürdüren Suriye ile ilişkilerinin düzelmesi için Türkiye'nin koşulu nedir?*

• Suriye bizim açımızdan çok önemli. Suriye'nin bölücü şiddet eylemine yahut eylemcilerine desteği var. Bu desteğin bir biçimde ortadan kalkması gerekiyor. Bu doğrultuda Suriye'den olumlu bir açılım gelirse, bizden de olumlu karşılık alacaktır.

– *Kavgalı olduğumuz komşuların, Türkiye karşıtı politikalarından vazgeçmeleri nasıl sağlanacak? Komşularla işbirliği nasıl geliştirilecek?*

• Her ülkenin dış siyaseti, üç temel ölçü –üç parametre– çevresinde oluşur: Ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü duyarlılığı; ülke kaynaklarının en üst düzeyde değerlendirilmesi; kendi bölgesindeki konumundan en etkin biçimde yararlanması. Bu anlayış, cumhuriyetin kuruluşunda –hattâ daha önceleri– mevcuttu. Esas olan, Türkiye'nin, kendi bölgesindeki tarihsel, kültürel, ekonomik ve jeostratejik önceliklerinden yararlanmasıdır. Türkiye, tarihi birlikte yaşadığı toplumlarla ilişkilerine elbette özel bir önem verecektir. Balkanlar'da, Kafkaslar'da, Ortadoğu'da ekonomik, kültürel açılımlar arayacaktır. Bu yaklaşımlar –bazen ters anlaşıldığı biçimiyle– 'ikame politikası' anlamına değildir; yani '-Biz Avrupa Birliği hedefini bir köşeye bıraktık, yerine başka tercihler koyacağız' demek değildir. Avrupa Birliği iddiamızı, tarihimizden kaynaklanan başka özelliklerimizle takviye etmek, bütünlemek söz konusudur. Bizim dış politikamız, kendi coğrafyamızdan hareketle, bölgesel-küresel dengelerde etkili bir 'dünya devleti' olmak iddiasındadır.

Tarihsel ve jeostratejik çevremizde yer alan bazı ülkelerle aramız iyi değilse, yapılması gereken, tarihsel ve jeostratejik çevreye küsmek değildir. Tarih ve stratejik ortam, aynı zamanda, fırsatlar, imkânlar da sunmaktadır. Yapılması gereken, Tarihin ve jeostratejinin sunduğu bu imkânlardan yararlanarak, çevremizdeki ülkelerle iyi ilişkilerin yollarını döşemektir.

– *Türkiye, ekonomik çıkarları da göz önüne alarak İran ile gerginleşen ilişkilerin rayına oturtulması yolunda bir açılım içine girdi mi? Girmediyse bunun koşulu ne olacak?*

• İran'da yeni bir cumhurbaşkanı (Hatemi) var. Beklentimiz, bu ülkenin Türkiye'ye dönük politikalarında bize göre yanlış olanı, geçmişe terk etmesidir. Az önce belirttiğim gibi iyi niyetli her adımı,

biz en az o çaptaki bir iyi niyet adımı ile karşılarız. Tarihimizin çoğu kesitinde örneklendiği gibi, İran'la ilişkilerimizin barış ve dostluk içinde bir rekabet olması herkesin yararınadır. Aksi halde, her iki komşu açısından kaynak ve enerji israfına neden olur.

– *Türkiye Ortadoğu ile nasıl 'bir işbirliği yöntemi, izleyecek? Sözünü ettiğimiz Türkiye modelini Ortadoğu'ya nasıl taşıyacaksınız? İzlenecek yöntemler neler olabilir?*

• Fransa'nın mevcut Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine, göreve başlarken kendi diplomasisinin işlevini '... küreselleşme olgusuna uygar özellikler kazandırmak' diye tanımlamıştı. Burada 'uygarlıktan' kastedilen, demokrasi, insan hakları, eşitlik ve özgürlük değerlerini, küreselleşme sürecine katmak. 'Türkiye modeli', evrensel değerleri kendi özgün dinamiğiyle taşımaktadır. 1,5 milyar dolayında nüfusu kapsayan İslâm geleneğine sahip ülkeler arasında, Türkiye, demokrasi gibi insan hakları, hukuk devleti, laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi çağı paylaşmak gibi değerlere en köklü biçimde sahip başlıca ülkedir. Bu özellikleriyle, 'örnektir', daha da fazlası, 'modeldir'. Değerleri evrensel ve geçerli olduğundan, model, kendi kendisini taşır; zorlamayla, aşırı gayretle dayatma çağrışımları yaratmaya ihtiyacı yoktur. Önemli olan, Türkiye'nin bu özelliğinin bilincine varmasıdır; barışçı, dost yöntemlerle, kendi tanıtımını yapmasıdır; ilgilenen toplumlara kendi deneyimini sunmasıdır.

– *Siz bir yazınızda. Güneydoğu sorununun sadece bir ekonomik sorun olmadığına işaret ediyorsunuz. Güneydoğu için yaptığınız öneriler ışığında bu bölgede terörün sona ermesinin önkoşulu nedir? Sol'un yaklaşımı ne olmalıdır?*

• Güneydoğu, çok yönlü ve çok boyutlu bir sorundur. Örneğin, ekonomik, tarihsel, kültürel, sınıfsal boyutları vardır; dış siyasal dengeler, dış siyasal etkenler söz konusudur. Dolayısıyla, sorunun çözümü, çok yönlü, çok boyutlu yaklaşımları gerektirir. Bölücü şiddetle mücadele, öncelikle, bütüncül bir yaklaşımı, kapsamlı bir plan çerçevesinde hareket etmeyi gerektirir. Sol, genel olarak, bölücü şiddetin temel nedenini, Güneydoğu Anadolu'nun sınıfsal yapısında, yani feodalizmde ve ekonomik dengesizliklerde görmektedir. Bence de, öncelikle sosyal/ekonomik bir sorundur.

– Rusya ile ilişkilere bakış açınızı anlatır mısınız?

• Rusya ile tarih boyunca rekabetimiz olmuştur. Bu rekabetin barışçı ve üretken gelişmesi her iki ülkenin de yararınadır. Ben bu doğrultuda girişimde bulunmaya hazırım ve karşılıklı sorunlarımız, kaygılarımız varsa bunları konuşup çözmek isteriz. Bu yönde çalışmalarımız var. Bir 'eylem planının' esaslarını hazırlamaktayız.

Rusya ile Osmanlılar yüzlerce yıl birbirine düşman değil dost olsalardı her iki ülkenin geleceği başka türlü belirlenmiş olurdu. Yalnızca Rusya'nın ve bizim değil, Avrupa'nın tarihi de belki farklı yazılmış olurdu. Rusya ile iyi ilişkileri çok önemsiyorum. Burada ayrıntısına girmek istemem ama bizim açımızdan bazı kaygılar ve sıkıntılar da söz konusudur.

– PKK konusu mu?

• Var olan kaygıların, karşılıklı kuşkuların giderilmesini önemsiyorum. Her iki ülkeye büyük yarar sağlayacak birikim var, harekete geçirmek için girişimleri sürdüreceğim.

– Kafkaslar'a dönük politikamız ne olacak?

• Bizim Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan'la gayet iyi ilişkilerimiz var. Bu özellikleri, Kafkaslar'ın bütününe taşımak ve bölgesel işbirliği modeli oluşturmak istiyoruz. Böyle bir ortam oluşursa, hem Türkiye hem de bölge bundan büyük yarar sağlar. Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir uzlaşmaya varılması ise herkesin yararınadır.

– Hazar Havzası petrollerini Türkiye üzerinden Batı'ya pazarlaması projesinde Ankara'nın şansını kaybetmekte olduğu belirtiliyor. Türkiye yeni dönemde Ceyhan Hattı'nın gerçekleşmesi için ne tür somut politikalar geliştiriyor? Ermenistan-Azerbaycan barışının Ceyhan yolunun açılmasında etken olduğuna inanıyor musunuz?

• Türkiye'nin, bizden önceki hükümet döneminde petrol boru hatlarına yeterli önemi verdiği izlenimini almadım. Biz bu konuda çalışmaktayız, ama henüz işin başlangıcındayız. Boru hatları konusunda şansımızı kaybetmediğimiz düşüncesindeyim. Bakalım, önümüzdeki aylar neler gösterecek...

Lale Sarıibrahimoğlu’na demeç,

Cumhuriyet, 17 Ağustos 1997

c) Avrupa'yla İlk Temaslar: İtalya

'Avrupa', Türkiye'nin tarihinde, aynı zamanda kimliğinde, psikolojisinde, tanım yerindeyse, bilinçaltında her zaman var olmuştur. Yüzlerce yıl bir hasım olarak, ama aynı zamanda bir referans, bazı dönemlerde de örnek olarak... Türkiye'yi yöneten kadrolarda genellikle bir 'Batı kompleksi', Avrupa ve Avrupalı karşısında kendini küçük görme özelliği dikkati çekmiştir. Benim Avrupa sorunsalına yaklaşımım, hiçbir zaman bir hayranlık, hele öykünme ve kompleks olmamıştır. Yüksek öğrenimimi Batı Avrupa'da gerçekleştirmem, Avrupa olgusunu yakından tanımam, bu kültürün güzelliklerinin ve erdemlerinin, yaratıcılığının bilincinde olmamı mümkün kılmıştı. Aynı şekilde, Avrupa'nın eksik yanlarını, tarih düzeyindeki haksızlıklarını, kendinden geri olan kıtalarda insanlara verdiği acıları da, derinlemesine biliyordum. ab gibi hayati bir konuda, Batı Avrupa ülkeleri ve liderleriyle tartışmak, durumuna göre mücadele etmek, ikna etmek, uzlaşmak, olabilecek en iyi sonucu almak için kendimi birikimli görmekteydim.

1997 Temmuz-Aralık döneminin başlıca konusu, Avrupa ve Avrupa Birliği'ydi. Dolayısıyla, ilk temaslar öncelikle bu çerçevede gelişti. Özellikle iki önemli ülkenin, İtalya ve Fransa'nın konumundan başlamak istiyorum:

Benim ilk ikili görüşmem, 1997'nin temmuzunda, henüz birkaç haftalık bakanken, İtalya Dışişleri Bakanı Dini ile Roma'da oldu. Dini, dostluğumuzun bakanlık dönemleri sonrasında da sürdüğü çalışma arkadaşlarımdandır

İtalya'nın, Türkiye'nin Avrupa siyasetinde çok önemli yeri vardır. Hem tarih, hem günümüz açısından. İtalya, her şeyden önce, bir kültür devidir, Avrupa'yı Avrupa yapan, onun kültür kimliğini, rönesansını, yani 'yeniden doğuşunu' mümkün kılan birikimdir. İtalya, benim yurtdışındaki öğrencilik yıllarımdan bildiğim, birçok şehrini gezdiğim, müzelerini, ünlü meydanlarını tanıdığım bir ülkedir. İtalyan halkının 'genlerinde' sanat ve estetik vardır. Beni her zaman etkileyen, büyük sanatçılarının ünlü eserleri kadar bende hayranlık uyandıran, İtalyanların günlük yaşamında, iş ortamında, dükkânında, evinde, mahallesinde, çevresinde adeta kendiliğinden oluşmuş yüksek estetik düzeydir. Küçük ve sıradan bir

İtalyan kasabasında bile, pastel renklerin güzelliği ve olağanüstü uyumu, yapıların birbiriyle ve çevreyle bütünlüğü ve dengesi olağanüstüdür. O kasaba halkının ortak ve isimsiz birikimi, sıradan güzelliği, üzerinde uğraşılmamış doğallığı olan küçücük meydanlar ve onları çevreleyen yapılar, sanki çok bilinen büyük sanatçıların, ünlü mimarların elinden çıkmış gibidir. İtalyan sinemasının klasikleşmiş yapımcıları ve yöneticileri (Visconti'ler, Bertolucci'ler, Fellini'ler, Travianni'ler, Tornatore'ler vb.) ise, bence dünyanın en iyileri arasında yer alır. Bir de, İtalyanlarla Türklerin, 'Akdenizli' olmaktan gelen ortak özellikleri, benzeşen güzellikleri ve benzeşen eksikleri söz konusudur. Bir bakıma, bir Türk yurttaşının Batı'da en az yabancılık çekeceği ülkelerin başında, İtalya, Yunanistan'la birlikte yer alır.

İtalya ve Türkiye, tarihte birbirine hasım olmuş iki ülkedir. İtalya, Katolik inancının mekânı, bir bakıma, temsilcisidir; Türkiye ise, yüzyıllar boyunca İslâm'ın koruyucusu olmuştur. İtalyanlar, Hıristiyan medeniyetine karşı İslâm yayılmacılığının, tehdidinin öncüsü, simgesi olarak Osmanlıları nitelemiştir. Nitekim, Avrupa'nın, Osmanlılara karşı başlattığı bütün ortak girişimlerin öncülüğünü Papa üstlenmiştir. Bu geçmişin izleri, günümüz İtalya'sında da vardır. 'Anneciğim, Türkler geliyor' kaygısının bir başka ülkede ve dilde değil de İtalya'da var olması rastlantı sayılamaz. Tarih ve kültür boyutunda bütün bunlar gerçektir; İtalya'nın, Libya'ya saldırısı, Osmanlılarla savaşı, Anadolu'nun işgalinde yer tutması yaşanmıştır. Ama günümüz dengelerinde İtalya'nın Türkiye'ye, Türkiye'nin İtalya'ya yaklaşımı farklıdır:

İtalya, kendi 'Akdenizliliğini' öne çıkararak, özellikle Doğu Akdeniz'deki konumunu kullanarak, Almanya-Fransa-İngiltere karşısında bir denge oluşturmanın siyasetini izlemektedir. Bu, İtalyanların ab içindeki değişmez stratejisidir. Bu bağlamda, İtalyanlar açısından Türkiye'nin ayrıcalıklı bir konumu vardır. Türkiye ile özel ilişkiler, ekonomik yakınlıklar, Doğu Akdeniz bağlamındaki beraberlikler, İtalyanların Avrupa stratejisinde önemlidir. Nitekim, ekonomide, özellikle İtalyan sermayesinin önemli yer tuttuğu Türkiye'nin öncü otomotiv sektöründe olsun, ister Türkiye'nin ab üyeliğine verilen destekte, Kıbrıs konusundaki nispeten anlayışlı yaklaşımda olsun, İtalyanlar, Türkiye'ye tanıdıkları bu özel konumu her dönemeçte sergilemişlerdir.

Benim İtalya ziyaretim, bu nedenlerle önem taşımaktaydı. Dışişleri Bakanı Dini, gerçekten 'filozof gibi' bir insandır; ama aynı zamanda son

derece sevimli, adeta çocuksu bir kişiliği vardır. Sanki her tür siyasal göreve erişmiş, bütün İtalya'nın, sağı ve soluyla partilerin, kamuoyunun saygısını kazanıp sürdürmüş olan o değildir; her zaman alçakgönüllü, araştıran ve sorgulayan, yeni projelere genç bir hariciye memurunun heyecanıyla, genç bir siyasetçinin hırsıyla sarılan, kırk yıllık siyasetin Lamberto Dini'sidir. Açıkçası, bazı insanlar için övgü niyetine 'aristokrat' tanımının kullanılması bana ters gelir. Ama aristokrasinin bazı güzellikleri varsa, bunların, Dini'nin kişiliğinde toplandığını düşünmüşümdür. Dini, her zaman 'öğrencidir', her zaman heyecanlıdır, her zaman bizdendir, ama elinde değil, istese de istemese de, 'aristokrattır' aynı zamanda...

1997'nin ağustosunda Dini ile resmi görüşmemizi gerçekleştirirken, muhatabımın kişiliğini yakından tanımıyordum. Deneyimli, bilgili, nazik yapısı hemen dikkat çekiyordu. Türkiye'nin konumunu doğru değerlendirmekteydi. Beklediğim gibi, ikili siyasal ve ekonomik ilişkiler, ab, Kıbrıs, ve en fazla Akdeniz konuşuldu. Birbirimizi zorlamadan, sınamadan, herkesin kendi ülke menfaatinin bilincinde olduğunu fark etmenin güveniyle tartıştık.

Dışişleri bakanlıklarında, sade bizde değil, hemen hepsinde, bir 'müzakere usulü' vardır. Şimdi bakanlıktaki arkadaşlarımızın 'estağfurullah' demelerini işitir gibi oluyorum ama, dünyanın hiçbir ülkesinin Dışişleri memurları, kendi bakanlarının bir başka bakanla yapacağı ikili görüşmeye içleri rahat olarak katılmazlar. Dolayısıyla, usul, ilgili dairenin ciddi çalışarak bir konuşma metni ya da konuşma senaryosu (talking points) hazırlamasıdır. Önce, bakan şunları söyleyecek, bu noktalara değinecek, şu konularda sual açacaktır; sonra, muhatap bakan eğer şu, şu noktaları gündeme taşımaktaysa, o zaman, şöyle cevaplar öngörülecektir, vb. Böylece, bakandan kaynaklanabilecek yanlışlar bürokrasi tarafından ve peşinen asgariye indirilmiş, verilmesi planlanan mesajlar ise eksiksiz verilmiş olabilecektir.

Önceki bakanlarımızın yönteminin, daha çok, bürokratların önlerine koydukları konuşma metinlerini okumak olduğu bana anlatılmıştı. Ben bu yöntemin tümüyle dışına çıktım. İlgili Bakanlık dairesinin hazırlığını tabii ki dikkatle okuyor, bazı bölümlerinden kullanacağım notları çıkarıyordum. Kendi anlayışımın dışında gördüğüm hususları ise, arkadaşlarımla tartışıyor, ona göre değerlendiriyordum. Böylece, kendi siyaset çizgimi, mantığımı, bürokrasi dışındaki birikimimi bu konuşmalara yansıtıyordum,

konuşma planımı kendim düzenleyip, metinden okuyarak değil, irticalen uyguluyordum.

Bu anlayışımın daha doğrusu ve etkilisi olduğunu zaman içinde gördüm. Örneğin, Vedrine, Albright, Cook, Amr Musa, Fischer gibi iddialı dışişleri bakanları, birlikte olduğumuz nato, ab toplantılarında, ikili görüşmelerde, 'metinden okuyarak' konuşma yapmadılar. Kendi bürokrasilerinin hazırladığı notlardan da yararlanarak, ama kendi düzenledikleri bir plan çerçevesinde, kendi kişisel birikimlerini, kendi kurdukları mantığı öne çıkararak irticalen konuştular. Ben de bunu yapmaktaydım. Ve bu tür konuşmaların daha dikkatle, önemle izlendiğini, saygıyla karşılandığını kısa sürede fark ettim. Metne bakıp okuyanların söyledikleri ise pek dinlenmiyordu. İkili hattâ çoklu temaslarda zabıtlara girecek olan öncelikle sizin söylediklerinizdir. Dolayısıyla yanlış yapmaya gelmez. Ben, bürokrasinin çalışmalarından da yararlanarak kendi düşüncelerimi oluşturduktan sonra, konunun önemine göre, bunları bakanlığın ilgili birimiyle yeniden tartışarak, onların katkısını alarak, konuşmaya son şeklini verirdim. Ayrıca, bazı teknik konuları yazılı metin halinde muhataplara ulaştırmak yöntemini de hayli kullandım. Yazarlık özelliğimden olsa gerek, bu bana daha kolay ve güvenli görünürdü.

Lamberto Dini ile önce 'ikili' ilişkiler konuşuldu, hemen ardından ab ve Kıbrıs: İtalya, Türkiye'nin en kısa sürede ab adayı ilan edilmesini, bu yolda ilerlemesini savunmaktaydı. Türkiye'nin içinde yer alacağı ab dengelerinin, İtalya açısından daha elverişli olacağını düşünmekteydi. Bu bağlamda, Kıbrıs konusuna özel bir önem vermekteydi. Kıbrıs Türk tarafının da haklı olduğu noktaları öne çıkararak, bir an önce ortak bir çözüme varılmasını istiyordu.

Görüşme, ortak açıklamada değineceğimiz konuların genel çerçevesi, her şey sıradan ve sorunsuz sonuçlandı da, Dini'nin bir Türk gazetecisinin sualine verdiği cevap, ertesi günün Yunan basınında olay yarattı: Dini, Kıbrıs'ın Türkiye ve ab önünde engel olmaktan çıkarılması için, 'Kıbrıs Yunan Cumhuriyeti' ile, 'Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin birlikte çözüm oluşturması gerektiğini söyleyiverdi. Ortak basın toplantısını izleyen Türk gazeteciler ve diplomatlar, hayretle Dini'ye bakıyordu, Türkiye olarak bizim söyletmek için diller döküp sonuç alamadığımız şekliyle, öyle 'cemaat' falan değil, 'Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' olarak kktc'nin ismi, ab üyesi İtalya tarafından resmen zikredilmekteydi. Tabii biz sevindik, Yunan basını kızdı, ancak bu isimlendirmenin çok da bilinçli yapılmadığı ya da bir

defalık yapıldığı belliydi. Nitekim, Kıbrıs konusunda İtalya öteki ab ülkelerine kıyasla bize hep daha yakın durdu ama, ‘Kıbrıs Yunan Cumhuriyeti’ ile ‘Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin birlikte ve eşit anılması bir daha duyulmadı.

ab, Dini görüşmesinin başlıca bir konusuydu. Zaten ab ülkeleriyle ikili temasların tümünde, önce o ülke ile aramızdaki ilişkiler, sorunlar tartışılırdı. Ardından, Türkiye’nin ab süreci, adaylık beklentisi, üyelik iddiası konuşulurdu. Ve tabii, Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Kıbrıs, insan hakları-demokrasi sorunları ab bağlamında gündeme gelirdi. Daha ilk günlerden başlayarak, bu konularda belirli bir yaklaşım, siyasal bir çizgi benimsedim ve onu hep sürdürdüm. Özelliği, öyle propaganda amaçlı, tartışmada üstün çıkmak iddialı olmayışıydı; ‘bakanlık görüşünden’, resmi politikadan ibaret kalmayışıydı. Bu tartışmalı alanda muhataplarıma söylediklerim, gerçekten, kişisel olarak da inandıklarımdı. Öncelikle vurguladığım üç yaklaşım, ilerde ab ile tartışmalarımızda aynı mantık içinde savunulacaktı. Bunlar, çok özet olarak, şöyle belirlenebilir:

1) Yunanistan’la sorunlar çözümlenebilir, ancak bunun için öncelikle sorunların görüşülmesi gerekir. Eğer Yunanistan oturup konuşmaya hayır demekteyse, bundan kaynaklanmış bir durum, Türkiye’nin ab sürecine bir engel, bir etken olarak getirilemezdi. Böyle düşünen ab ülkeleri ya da ab sorumluları objektif açıdan ve ahlâkî ölçülerle yanlış yapıyordu. Düzeltilmesi Türkiye’nin tek başına elinde olmayan bir durum, Türkiye’nin önüne ‘koşul’ olarak konamazdı; konması, ahlâkî olamazdı. Türkiye bu yaklaşımı reddediyordu.

2) Kıbrıs’ta ‘ortak çözüm’, ancak iki tarafın da ortak çözüm isteği, arayışı, iradesi varsa, mümkün olabilirdi. ab’nin Kıbrıs politikası, Rum tarafının istediği her şeyi ona sağlayarak, böyle bir ortak çözüm ihtiyacını Rumlarda ortadan kaldırmaktaydı. Rum tarafı statükodan memnundu, hele ab üyeliği güvence altına alındığında, kalkıp bir ortak çözüm macerasına kalkışması beklenemezdi. Bu özellikleri taşıyan bir ortamda, ortak çözüm için, Kıbrıslı her iki tarafın da iradesini gerektiren böyle bir durumda, Türkiye’nin ab adaylığına, sürecine, Kıbrıs sorununun engel getirilmesi, hem objektif hukuk hem de ahlâk açısından yanlıştı, kabul edilemezdi. (2004 referandumunda Kıbrıs Rumları ezici bir çoğunlukla ortak çözüme ‘hayır’ derken, ab’li muhataplarıma eskiden anlattıklarımı, ‘Rum yanlısı bu politikanızla, Kıbrıs’ta ortak çözümün önünü bizzat tıkamaktasınız, bu

gerçeklerde Türkler değil, Rumlar ortak çözüm istemez' dediğimi sık sık hatırlamaktaydım.)

3) İnsan hakları ve demokrasi konularında, klasik 'devlet' söyleminden hayli farklı bir yaklaşım geliştirmiştik: İlki, Türkiye'de insan hakları ihlallerinin, demokrasi eksiklerinin varlığını kabul etmekteydik. Bu eksiklerin giderilmesi bağlamında, ab ülkeleriyle ikili temaslarda tartışmaya açıktık. (Lüksemburg Zirvesi'ne, 1997 Aralık ayına kadar bu tavır devam etti.) Bu konularda, Türkiye'nin mevcut eksiklerini ab ülkeleri hükümetlerinin, kamuoyunun abarttığı, şişirdiği görüşündeydik. Bu, bazen, siyasi hesaplarla, bilerek yapılıyordu. Yapılması, ab'nin Türkiye'deki demokratik gelişmeye katkı imkânını sınırlamaktaydı. Dolayısıyla, ab, bizimle beraber bu konulara eğilmek istiyorsa, abartılardan, istismardan kaçınmalıydı.

Türkiye'nin ab sürecinde çok önemli olan bu noktalara, tekrar gibi olacak ama, ilerdeki bölümlerde daha ayrıntılı değineceğim. Vardığım sonucu şimdiden söyleyeyim: Tartıştığımız bu konular ya da koşullar, elbette adaylığın, müzakerenin, üyeliğin çok önemli unsurlarıdır, unsurları olmuştur. Ancak bunlar kadar önemli, hattâ belki daha önemli olan, belirleyici olan şudur: ab'nin menfaat dengelerinde, küresel stratejinin gerçeklerinde Türkiye'nin konumu, bu konumun gelişimi ve Türkiye'nin kendi öneminin bilincinde olabilmesi, bunun gereğini yapabilmesi...

Lamberto Dini ile en 'çetin' ortak sorunumuz, bir spor olayından kaynaklandı. Nedense, İtalya ile bu spor çıkışlı sorunlar sonra da yaşandı. 1998 sonunun, 1999 başının en karışık, en hareketli günleri: Türkiye'nin kararlı tutumu, ciddi siyaseti sonucunda, terör hareketinin lideri Suriye'den çıkmak zorunda kalmış, İtalya'da kendisine koruyucular ve barınacak bir mekân bulabilmişti. Türkiye-İtalya ilişkileri inanılmaz kötü bir dönemden geçmekteydi. Bizim kamuoyu ayaktaydı, İtalyan ürünlerine boykotlar, kara çelenkli gösteriler birbirini izlemekteydi. İşte tam bu sırada, sanki bir o eksik gibi, Avrupa kupalarında, bizim Galatasaray'a rakip olarak, İtalya'nın Juventus'u çıkıvermişti. Maç İstanbul'da oynanacaktı. İtalyan dışişlerinde olsun, bizde olsun, herkesi bir kaygı almıştı. Ya bir olay çıkarsa, ya Türkiye'de Juventus'lu oyunculara saldırılırsa, ne yapardık? Ben bizim seyircimize de, olay çıkmayacağına da güveniyordum ama ya çıkarsa? Türklerin 'barbarlığından' bahsetmeye teşne bir Avrupa kamuoyu, kimi siyaset çevresi, hazır beklemekteydi. Türkiye'nin 1999'da Avrupa'da

sergilediği dış siyasal üstünlüğü, terörle mücadeledeki haklılığı ve beceriyi tersine çevirmek isteyenler, böyle bir imkânı tepe tepe kullanırlardı.

Dini ile sayısını hatırlamadığım kadar çok telefon görüşmemiz oldu. Maçı iptal etmek, hem Türkiye hem İtalya açısından, aczin ikrarından farksız olacaktı. Doğru olan, kendi halkımıza, insanımıza güvenmekti. Biraz ben Dini'yi yüreklendirdim, biraz o bana cesaret verdi, sonuçta, iki dışişleri bakanlığı olarak, İtalyan takımının Türkiye'ye gelmesini ve maçın öngörülmüş tarihte oynanmasını hükümetlerimize önerdik. Doğru da yaptık: Galatasaray-Juventus maçı, son derece düzgün bir ortamda, sporun kardeşliği içinde oynandı. Biz de Dini ile birlikte rahat bir nefes aldık.

Belirttiğim gibi, ne hikmetse, spor kaynaklı dış sorun gene İtalyanlarla yaşandı: Bu defa, sanırım 2001'de, gene Galatasaray, İtalya'nın Roma takımıyla, Roma'da oynamaktaydı. Maç bitti, oyuncular sahayı terk ederken ve giyinme odalarına giderken, bazı İtalyan futbolcular ve özellikle polis, bizimkilere saldırdı; sille tokat dövmeye başladı, yerlerde sürükledi vb. Olayların bir bölümü televizyondan canlı yansımaktaydı, Türkiye bir anda ayağa kalktı. Üstelik, İtalyan polisi, Türk kafilesini statta zorunlu tutarak, 'pasaportları toplayarak', otellerine gitmelerini engelleyerek, Roma'dan ayrılmalarına izin verilmeyeceğini belirterek, gerilimi tırmandırmaktaydı. Ayrıca, polis, bazı Galatasaraylı oyunculardan davacıydı, mahkemeye çıkarmadan serbest bırakmayacakları tehdidinde bulunuyordu. Kabul edilemez bir muameleye sporcular hedef yapılmaktaydı. Olayı yatıştırıp, İtalyan makamlarını ikna edip, Türk sporcularının önce otellerine dönmelerini sonra Roma'dan ayrılmalarını sağlamak gerekiyordu. Ayrıca, Roma'daki İtalyan sorumlularına, sorumluluklarının hatırlatılması şarttı.

Gece yarısını çok aşan saatlere kadar uğraştığımızı hatırlıyorum. İtalyan dışişleri bakanı ülke dışındaydı, bir Afrika ülkesinin ziyaretindeydi. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi son derece dengeli, becerikli bir diplomattı. Onunla sürekli konuşarak, onun Roma ile temasına destek vererek, sorunu sabahın ilk saatlerinde çözebildik. Ertesi gün eksiksiz Türkiye'ye dönecekleri güvencesini alarak, sporcular otellerine geçebildi. Bu arada, ben, hayli tartışma yaratan, ab ülkelerinin basın ve tv'lerinde önemle tekrarlanan, sert bir demeç vermekteydim. Özetle söylediğim, bir kısım polisin Türk sporculara karşı, Mussolini'nin faşistlerini hatırlatan davranışının ve görüntülerinin, 21. yüzyıl İtalya'sına yakışmadığıydı. Benzetme belki biraz sert olmuştu ama, sanırım doğru da olmuştu. Kaldı ki, bu konuşmayı yapmamış olsam, ertesi günün Batı Avrupa basını

başlıklarında benim sözlerimi değil, bazı İtalyan spor yetkililerinin haksız suçlamalarını verirdi.

d) ab Bakanlarına Çağrı

1997 sonbaharı, ab Lüksemburg Zirvesi'ne dönük yoğun çalışmalarla yaşandı. Aralık ayında toplanacak ab Konseyi'nden Türkiye'nin adaylığı kararının çıkması için seferber olunmuştu. Sonuç alınamasa bile, ilerde alınacak sonuç için birikim sağlanmalıydı. Ayrıca, ab zirvesine dönük temaslar, başka konulardaki tezlerimizi, anlayışlarımızı anlatmak, bazı ab üye ülkelerinin bize göre yanlış olan tutum ve davranışını gündeme getirmek için yararlı oluyordu. Siyasette, yazılmış hiçbir satır, söylenmiş hiçbir söz, verilmiş hiçbir emek boşlukta kalmaz. Dış siyasette de öyle: O an için önemsiz bile gözükse, sizin çabanız ve çalışmanız boşa gitmez, oluşan birikime ve bir gün mutlaka varılacak hedefe katkı sağlar. Diplomaside hiçbir şeyin tek hamlede sonuçlanmadığını, hedefe ulaşmanın bir süreç olduğunu bilmekteydik.

1997'nin eylül, ekim, kasım ve aralık aylarında, öncelikli konu ab idi. Bakanlık, Batı Avrupa'nın merkezleriyle sıkı temas halindeydi. Uluslararası basında Türkiye'nin görüşlerini duyurmaya çalışılmaktaydı. Geçmişe kıyasla hayli başarılıydı ama yeterli düzeyin uzağındaydı. Bütün bu girişimlerde, kapı kapı dolaşan ricacı konumuna Türkiye düşürülmüyordu. ab'nin eksiği, yanlışı, bazen 'çifte standardı' sorumluların, bakanların yüzüne söylenmekteydi. Türkiye'nin 'adaylığından', ab sürecinde ilerlemesinden, Türkiye kadar, ab'nin de yarar sağlayacağı belirtiliyordu. Ancak, demin işaret ettiğim gibi, Lüksemburg'da sonuç ihtimali hayli zayıftı, daha çok geleceğe yatırım yapılmaktaydı.

Bu çerçevede, ab üye ülkelerinin dışişleri bakanlarına birer mektup gönderdim. 'Mektup yollamak', bakanlığım süresince çokça kullandığım bir yöntem oldu. İkili görüşmelerde gerçi söylenenler not alınıyor, resmi belge oluyordu ama, konuşmaktan çok, yazarak netleşmek bana daha uygun gelmekteydi. Yazılı metinlere alışkanlığım, yatkınlığım nedeniyle, düşüncelerimi daha iyi anlatabiliyordum.

19 Ekim 1997'de, Lüksemburg Zirvesi'nden tam iki ay önce, Türkiye'nin adaylığına ilişkin mektubum, ab bakanlarına ulaştırıldı:

> Sevgili Meslektaşım,
>
> Avrupa Birliği Dışişleri Bakanlar Konseyi'nin gayrı resmi toplanırken, Türkiye'nin konumuna ilişkin gözlemlerimi ve

önerilerimi, ben de gayrı resmi olarak size sunuyorum.

Dışişleri Bakanlığı'mın üçüncü ayındayım ve AB üye ülkelerini temsil eden siz meslektaşlarımın hemen hepsini tanımış olmanın onurunu ve keyfini duymaktayım. Herkese teşekkür etmek istiyorum: Tabiatıyla, her konuda ve her zaman aynı görüşleri paylaşmadık. Ancak, getirdiğim önerilere ve belirttiğim kaygılara siz meslektaşlarım olumlu yaklaştı. Hepinizle, yapıcı bir kişisel ilişki kurabildiğimi zannediyorum. Ben göreve geldiğim sıralarda Türkiye'nin AB adaylığı AB tarafından artık 'kapatılmış bir konuyken', şimdi, kendini yenileyerek yeni bir değerlendirmenin eşiğine gelmiş gözüküyor. Bunu bir fırsat olarak niteliyorum ve Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine dönük düşüncelerimi belirtmek istiyorum:

1) (AB'nin Lüksemburg Zirvesi'nde) Üç ihtimal gözüküyor:

a- Türkiye'nin de aralarına dahil edildiği 12 aday ülkenin üyelik sürecine alınarak kendi başarıları ölçüsünde ilerlemeleri.

b- Türkiye dahil 12 aday ülkeye, şimdi güçlendirilmiş olan 'Konferans'da yer verilmesi. (1997'de, Fransa'nın aday ülkeler için ilk adım olarak önerdiği, daha sonra terk edilen 'Konferans modeli') Bu modele göre, bazı aday ülkeler konferansın toplanmasının hemen ardından üyelik sürecine girer. Türkiye, katılım öncesi AB stratejisinden yararlanır ve objektif ölçütleri karşıladığında üyelik sürecine katılma hakkını elinde tutar.

c- Türkiye, ötekiler gibi bir aday olarak açıkça nitelenmemiştir; ya da anlamsız ve etkisiz bir 'Konferans' modelinin içine yerleştirilmiştir; ya da, aslında Türkiye'yi öteki 'normal' adaylardan ayırmak ve dışlamak anlamına gelen bir tür 'farklı statü' Türkiye'ye önerilmiştir.

(Bu üç ihtimal çerçevesinde, Türkiye, öteki adaylarla eşit bir aday olmalıdır. Ya herkesle beraber sürece alınmalı, ya da, etkin bir 'Konferans' modelinde, bütün adaylarla birlikte ve eşit yer bulmalıdır.)

2) Meslektaşlarımın genellikle 'Üç Koşul Kümesi' diye atıfta bulunduğu konuların bazı özelliklerine ilişkin benim farklı yorumlarım var:

a- AB üyesi Yunanistan'la ilişkiler üzerine yapılan eleştirileri genellikle temelsiz bulmaktayım. Her şeyden önce, iki ülke arasındaki bir sorunun çözümü için, her iki tarafa da ihtiyaç var; her ikisinin de katkısı gerekirken, taraflardan sadece biri sonuçtan tek başına sorumlu tutulamaz. Kendi görev sürem içinde Yunanistan'la ilişkileri iyileştirmek için adımlar atıldı ama bütün girişimler reddedildi. Hattâ, bir ara, '... kendileriyle diyalogun mümkün olmadığı katiller, hırsızlar, ırz düşmanları' gibi tanımlarla da karşılaştık.[1] Bizim Yunanistan'a dönük barışçı girişimlerimize ABD de tanık olmuştu. Sonuç alamadık ama, daha düzgün ilişkiler için imkânın var olduğuna inanıyorum.

b- Kıbrıs konusuna gelince: Türkiye, çözümü yaratacak tek sorumlu aktör olarak görülemez. Kısa vadede iyimser değilim. Kıbrıs Türkleri, eşit tanınmayı, anlamlı görüşmeler için bir önkoşul getiriyor, Rumlar bunu reddediyor. Bir de, gizemli 'Hollbroek faktörü' var. ABD Kıbrıs temsilcisinin, çözüm önerilerini daha sonra açıklayacağı belirtiliyor. Ayrıca, Kıbrıs Rum Kesimi'nin S-300 füzelerini konuşlandırma projesi, durumu daha da germiştir: Türkiye'yi tehdit ettiğinden, Türkiye'nin karşı girişimlerine yol açmıştır. S-300'lerin yapımcısı Rusya'nın personelinin de Kıbrıs'a gelmesiyle, ek bir askeri varlık adada oluşmaktadır. Aşırı bir senaryoda bunun anlamı, çok sayıda tarafın birbiriyle karşıtlığı, çatışmasıdır; Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs Rum Kesimi, KKTC, Rusya, hattâ Avrupa Birliği...

c- AB'li meslektaşlarımla '... demokrasi, insan hakları, Güneydoğu' konularını tartışırken, bir hususu daha açıkça ortaya koydum: Türkiye, 12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde AB adayı ilan edilmezse, günümüzdeki gibi sadece Gümrük Birliği üyesi olarak kalacaksa, bu konuları (Yunanistan, Kıbrıs, insan hakları vb.) artık AB ile tartışmayacaktır. Avrupa Birliği'nin üye 'adayları' arasında bile yer almayan bir ülkenin, AB ile ancak üyesi bulunduğu gümrük anlaşmasına ilişkin ekonomik konuları görüşür. Siyasal sorunları değil.

3) Vardığım sonuçlara gelince:

a- Türkiye'nin ekonomik gücü dikkate alındığında –AB Başkanlığı, tüm öteki adayların ekonomilerinden daha güçlü

olduğunu açıklamıştır– bazı siyasal sorunların varlığına rağmen, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin (adaylığının kabulü ile) başlayabileceği düşüncesindeyim. Evet, Yunanistan'a, Kıbrıs'a, demokrasiye ilişkin daha fazla gelişmeye ihtiyaç vardır. Ancak unutulmaması gereken, yıllarca devam edecek bir 'süreci' konuşuyor olmamızdır; yarın gerçekleşecek bir üyeliği değil. Kaldı ki, böyle bir süreç, öteki sorunlar üzerinde mutlaka olumlu etki yapacaktır. Özellikle Yunanistan'ı düşünüyorum. Üye bir ülke ile, üyelik yolundaki aday bir ülke arasındaki sınır sorunlarının hafifleyeceğini, zamanı geldiğinde iki üye ülke arasında sorun niteliğini kaybedeceğini zannediyorum. Yanıltıcı olmak istemem, Kıbrıs konusunun sırf Türkiye Avrupa Birliği'ne üye adayı oldu diye çözümlenmeyeceği açıktır. Kıbrıs'ın kendi özellikleri, zorlukları ve korkuları var. 12 Aralık (Lüksemburg Zirvesi) kararı, bütün konuları olumsuza ya da olumluya etkileyecek.

b- 12 Aralık Lüksemburg Zirvesi'nin olabilecek en kötü sonucu, 'belirsizliktir'. AB'nin, Türkiye için nasıl bir rol düşünüyorsa, bunu çok açık biçimde tanımlamasını istiyorum, önerilen, en kötüsü olsa bile. Yani, 'özel ortak', 'tanımlarda bulunmayan bir tanım', 'artısı olan akraba' türü bir şey olsa bile, kesin çizgileriyle ortaya konmalı... Süren belirsizlik, ekonomimize zarar veriyor. Türkiye Ekonomik Kalkınma Vakfı'nın başkanı geçenlerde ilginç bir açıklama yaptı: '... Gelişme projesi AB'ye katılmak üzerine bina edilmiş ancak bu yolda önü kesilmiş bir ülkeye hiçbir yabancı uzun vadeli yatırım yapmaz. AB'nin kararsızlığının bedelini Türk ekonomisine ödetmeye AB'nin hakkı yoktur.'

c- Kendi vatandaşlarıma şunu açıkça belirttim: Bizim hükümetimiz için AB bir amaçtır, saplantı değildir. 'Dışarıda bırakılmanın' ekonomimize olumsuz yansımaları, ufkumuzun kapanacağı, güçlü gelişmemizin duracağı, ticaretimizde AB'nin önemsizleşeceği anlamına değildir. Eğer (Lüksemburg'da) gelişme sağlanmazsa, bu Türkiye için ve inanıyorum AB için kaçırılmış büyük bir fırsat olacaktır. Türkiye'nin kaygılarını anlatmak ve meslektaşlarımı ikna etmek için çok uğraştım. Bir ölçüde başardığımı sanıyorum. Umarım, Türkiye'nin konumunu yeniden değerlendirirler, stratejik bir yaklaşımı tercih ederler, yeni ekonomik ufukları araştırırlar, Batı Avrupa'ya yeni tarih ve kültür boyutları

eklemenin iddiasını taşırlar ve o kehaneti yapılan ‘medeniyetler çatışmasının’, ‘medeniyetler uyumuna’ dönüşmesine katkı getirirler...

Saygılarımla, İsmail Cem, Dışişleri Bakanı.

AB Dışişleri Bakanlarına Mektup, 19 Ekim 1997

e) Anılar, Kültür ve Siyaset

1 Eylül 1997'de, Fransa Dışişleri Bakanı Vedrine'le ikili görüşmelerimiz için Paris'e giderken, bu önemli ülkeyle geçmişteki ilişkilerimizi, ab içinde aradığımız desteği değerlendirmekteydim. İlk gençliğimden, öğrenciliğimden beri gidip geldiğim, iyi tanıdığım bir ülke, bir halk, bir kültür söz konusuydu. Üniversite eğitimini İsviçre'nin Lozan Hukuk Fakültesi'nde, Fransızca yapmıştım (1959-1963). Çok sonraki bir dönemde (1981), Fransa'nın en önemli siyasal bilimler merkezinde, 'lisans üstü' diplomamı, siyaset sosyolojisi dalında almıştım. Eğitim, meslek ve siyaset hayatımın hemen her kesitinde, bir özelliğiyle ve bir yerde mutlaka Fransa olmuştu.

Paris'e ilk kez 1959 sonlarında gitmiştim. O dönemin Türk gençliğinde, Paris'in ve Fransa'nın özel bir yeri vardı. Memlekette, Demokrat Parti iktidarının son ayları yaşanmaktaydı, üniversite gençliği ve hocaları, basın ayaktaydı. 27 Mayıs 1960 İhtilâli'nin yolları döşenmekteydi. Üniversite öğrencisi olarak çoğumuz, Türkiye'de bir iktidar değişiminin, özgürlük ve demokrasi yolunda atılacak adımların tılsımına inanmaktaydık. Fransa, her şeyden önce 'özgürlük' demekti; özgürlüğün ve demokrasinin simgesiydi. Hele benim gibi, lise sondayken siyasete merak sarmış bir genç için, Fransız İhtilâli, Fransız demokrasisi ve özgürlüğü, büyülü kavramlardı. Bazı Fransız şairlerini, Orhan Veli'nin inanılmaz güzellikteki çevirilerinden tanımaktaydım, Sartre'dan, Camus'den birkaç eser okumuştum, ayrıca Üç Silahşörler, Monte Cristo, özellikle de Jules Verne'in eserleri ortaokul yıllarımın başucu kitapları arasında yer almıştı. Lozan'a varır varmaz, henüz öğrenmeye başladığım Fransızcamı zorlayarak, L'Express dergisine abone olmuştum. O dönem Fransa, Cezayir politikası üzerine adeta ikiye bölünmüştü. L'Express, Cezayir'e bağımsızlığını tanımanın öncülüğünü ve ilericilerin sözcülüğünü yapmaktaydı. Zorlu ve büyük bir mücadele verilmekteydi. Benim gönlüm, tabii ki özgürlük ve demokrasi cephesinden yana olacaktı...

Şimdi, şu yazdıklarım nedeniyle kırk yıl gerilere bakıyorum da, kişiliğin, kimliğin oluşumunda ilk gençlik döneminin öncelikli yerini görüyorum. Beni en çok etkileyen, düşüncelerime yön veren, o yıllarda okuduklarım, hissettiklerim, algıladıklarım olmuş. Sivil toplumun,

iletişimin, toplu etkinliklerin çok daha sınırlı kaldığı, hattâ mevcut olmadığı bizim gençlik dönemimizde, sanırım belirleyici olan ev, aile ortamıyla birlikte, okul ve öğretmenlerdi: Ortaokul ve lise yılları, İstanbul Robert Kolej'in, 12-13 yaşındaki çocukları 'adam yerine koyan', onlara önem veren, kulak veren kendine özgü havası ve özgür düşünmeye, sorgulamaya öğrencileri yöneltmesi, benim kişiliğimin oluşumunda çok etkiliydi. Tabii, bu ortamın öğretmenleri ve bize verdikleri mesajlar önemliydi: Örneğin, hem ortaokulda hem lisede Türkçe Edebiyat öğretmenim Ekrem Yirmibeşin... İnsanları sevmeyi bize öğretmişti, hem de hiç öğretir gibi gözükmeden. Kendi edebiyatımızı ve kültürümüzü ondan öğrenmiştik. Ortaokul son sınıfta, 16 yaşımdayken, Ekrem Bey'in jüri başkanı olduğu şiir yarışmasını, 'Sabahleyin Sokaklar' isimli bir şiirimle kazanmıştım, daha doğrusu, bir başka arkadaşın şiiriyle birinciliği paylaşmıştık. 1956 Ortaokul Yıllığı'nda yayınlanan, 'Bomboş olur, sabahleyin sokaklar, işçiler ve çöpçüler vardır, yüreğim burkulur' diye başlayıp giden bu şiirimi hatırlıyorum... Kolej yıllarında, John Steinbeck'in eserlerini, Hemingway'i, Caldwell'i, Arthur Miller'in Satıcının Ölümü'nü, Amerikan ve Dünya edebiyatında 'ders kitabı' olarak okumuştuk. Remarque'ın Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok'unu, Camus'nün Veba'sını da. Siyasal düşüncelerimin ve kimliğimin oluşumunda, ortaokulda ve lise yıllarında tanıdığım Yunus Emre'lerin, Pir Sultan'ların, Yahya Kemal'lerin, Orhan Veli, Melih Cevdet, Attilâ İlhan, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Sait Faik'lerin yanı sıra, Amerikan ve Fransız kültürünün bu eserlerinden de kaynaklanmış duyguların, sevgilerin, öfkelerin belirleyici bir yeri olduğunu şimdi daha iyi görmekteyim. Türkiye'de bu eserlere, hele bu yabancı yazarlara lise çağında, hem de okulunun, öğretmenlerinin bu yöndeki teşvikiyle imkân bulan, dolayısıyla talihli bir kesitin içindeydik. Bazılarımız, bu şansını doğru kullandı. (Dış siyasetten ayrıldım biraz, ab ve Fransa ilişkilerini değerlendirmezden önce, bireyin kimliğinde büyük yeri olan kültür kaynaklarına, sentezlerine değinmek istedim.)

İsviçre'deki üniversite yılları, Fransız diliyle, kültürüyle çok daha yakından ilgilenmeme imkân tanıdı. Ama benim için asıl önem taşıyan Fransa deneyimi, 1980-1981'deki 'gönüllü sürgün' dönemi oldu; birbuçuk yıl Paris'te, Fransız düşüncesi ve kültürüyle, ama öncelikle Fransız siyaseti ile birlikte yaşadım: 1970'lerin son kesiti, 12 Eylül 1980 öncesi, Türkiye'nin en karışık dönemiydi. Terör günlük yaşamın bir parçası olmuştu. Hemen her hafta, vurulmuş bir arkadaşımızın, bir gazetecinin, bir

üniversite öğretim üyesinin, bir sendikacının, bir avukatın, bir hekimin, mühendisin, öğretmenin, bir siyasetçinin acısını yaşıyorduk. Çok sayıda meslektaşımı, yakınımı, sevdiğimi, bu yıllarda kaybettik. O dönemde ben de gazetelere yazıyordum, kitap çalışmalarım vardı. trt'den 'hukuken de' ayrılmamın ardından (1978), chp'ye yeniden kaydolarak,[2] İstanbul'un Kadıköy ilçesinde, özellikle heyecanlı, iddialı ve keyifli bir particiliğe başlamıştım. Siyaseti yerel düzeyde yapmak, hem particiliği, teşkilât çalışmasını, pratiği öğretmekteydi, hem de insanlarla birebir ilişki kurmayı, sorunları ve çözümleri paylaşmayı sağlıyordu. 1980 yılının karanlık ortamında, trt'deki Genel Müdürlüğü'yle (1974-1975), 'Milliyetçi Cephe' hükümetine karşı kazandığı hukuk mücadelesiyle tanınan, imzası gazetelerde, kitaplarda yer alan, özellikle İstanbul'un Anadolu yakasındaki bütün chp etkinliklerinde öne çıkan bir konumum vardı.

Belirttiğim gibi, terörün kol gezdiği bir dönemdi. Kadıköy emniyetinden, dolaylı bir haber geldi: Çok sayıda insanı öldürmüş terör örgütlerinden biri, beni, 'hedef listesinin' en başına koymuştu. Bir saldırı olabilirdi. Polis, koruma önlemleri almaktaydı ama bu yeterli olmayabilirdi. Bana bu bilgiyi ulaştıran Kadıköy emniyet sorumlularını bugün de şükranla anarım. Doğrulatmak için, emniyetin üst düzeyiyle iyi ilişkisi olan bir yayın müdürü arkadaşım aracılığıyla soruşturdum. Bana gelen haber ve bilgi gerçekti. Eşimin ısrarıyla, geriye baktığımda doğruluğunu bugün daha iyi anladığım ısrarıyla, üç günde hazırlanıp, Paris'e uçtum. Bir hafta sonra eşim ve oğlum da yanıma geldi. Kızım okulundan ayrılmak istememiş, küçük teyzesiyle kalmıştı. 1980 Temmuz ayının başlarıydı. Türkiye'de terörün şiddeti artmaktaydı. Paris'te bir süre yaşamayı, bazı araştırmalar yapmayı düşünüyordum. Üniversite lisans eğitiminden sonra, 'lisans üstü' çalışmalara vakit bulamamıştım. Hep istemiş, ama gerçekleştirememiştim.

Bizim kuşağımız, bizler, hem Türkiye'yi, hem de dünyayı kurtaracağımız inancıyla, idealiyle, hayaliyle yetişmiştik. Kaybedecek zamanımız yoktu... Dolayısıyla, üniversite tamamlanır tamamlanmaz çalışma hayatına, sosyal ve siyasal mücadeleye koşmuştuk. Şimdi, bu gecikmiş öğrenciliğime fırsat çıkıyordu. Siyaset biliminde Fransa'nın en iyisi olarak nitelenen 'Paris Siyasal Çalışmalar Enstitüsü'yle (l'Institut d'Etudes Politiques de Paris) konuşarak, kaydımı yaptırttım. Yayınlanmış kitaplarım nedeniyle, iki yıllık eğitimi bir yılda tamamlamak imkânını da bana tanıdılar. Doğrusu duygulanmıştım. Çalıştım ve 40 yaşındayken, üniversiteden henüz mezun olmuş, yarı yaşımdaki öteki master

öğrencileriyle birlikte derslere, sınavlara girdim, sonuçta başarılı da oldum. Ben Paris'te üniversiteye yazılırken, Türkiye'de 12 Eylül müdahalesi gerçekleşmişti. Bir dönem kapanıyordu.

1980-1981, Fransa'da yeni bir dünyanın doğuşuna tanık olmaktaydı: Fransız Sosyalist Partisi, Mitterrand'ın öncülüğünde, iktidara yürümekteydi. Her yanı seçim heyecanı sarmıştı. Terörden sakınabilmek için ülkesinden ayrılma zorunda kalmış, olmayacak bir yaşta yeniden eğitimine başlamış, bir askeri müdahale ortamında yazarlığından, siyasetinden, partisinden uzak kalmış bir siyasetçi için, kendi inançlarını yansıtan büyük bir partinin iktidar yürüyüşünü çok yakından, hattâ içinden izlemek, olağanüstü fırsattı. Bu fırsatı iyi kullandım; mücadeleyi, basında, televizyon tartışmalarında, Fransız Sosyalistlerinin toplantılarında, mitinglerinde, yayınlanan tahlillerinde, bildirilerinde, sloganlarında ve dostluklarında yaşadım. Benim için çok değerli bir siyasal deneyim oldu. Bu arada, master çalışmamın konusu olarak 'sosyal demokrasiyi' –eşanlamıyla, demokratik sosyalizmi– seçmiştim. Geçmişte okuduklarıma ek olarak, hocalarımın önerdiği, kendi bulabildiğim bütün kitapları okuyordum.

Mitterrand Başkan seçilirken, Fransız Sosyalist Partisi seçimi kazanıp iktidar programını uygulamaya koyarken, ben bunların tümünü içinden yaşarken, doğrusu, hem teorik hem pratik olarak, bir siyasetçinin alabileceği en iyi eğitimi aldığımı düşünmekteydim.

O günlerde neler hissettiğimi, Mitterrand'ın iktidara gelişinin ilk yıldönümünde Sabah gazetesinde yayınladığım bir yazı dizisinde (Mayıs 1982) anlatmıştım. Birkaç paragrafını naklediyorum:

> ... Bir yıl kadar önce, 10 Mayıs 1981 Pazar günü Fransa'da Cumhurbaşkanı seçiminin ikinci ve son turu yapılmaktadır. Cumhurbaşkanını halk seçmektedir. İlk turda en fazla oy toplamış iki aday, Mitterrand ve mevcut cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, karşı karşıyadır. Anketler, adaylara eşit şans tanımaktadır: 'yüzde 50-yüzde 50'. Son hafta anket yayını yasak olduğundan, ibrenin ne tarafa kaydığı bilinmemektedir.
>
> Seçim günü saat 19:55'te bütün Fransa televizyon başındadır. 'Seçim sonuçları özel programı' başlamaktadır. Sayımı bitmiş çok sayıda oy bilgisayarlarla değerlendirildiğinden, kesin sonuç saat 20:00'de açıklanacaktır. Herkes, büyük bir heyecan içinde son beş dakikanın geçmesini beklemektedir. Televizyon haber yöneticileri ve yorumcuları sonuçları almıştır, birazdan duyuracaklardır. Siyasal

eğilimleri genellikle bilindiğinden, izleyici, onların ‘halinden’, ‘bakışından’, ‘gülümseyişinden’ sonucu kestirmeye çalışmaktadır. (Ben haberi devlet kanalından izlemekteydim, yöneticilerin ekrandaki üzgün görünümüne bakarak, iyimser beklentiye girmekteydim...) Saat 19:59’da, televizyon ekranını bir Fransa haritası kapladı. Seçilen Cumhurbaşkanı’nın görüntüsü bir dakika sonra bu haritanın üzerine yansıyacaktı:

İsmail Cem Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine ile Ankara'da.

... Mitterrand!

Paris sokakları, bir anda insan seliyle, korna sesleriyle, şarkılarla dolup taşmaya başladı. Bastille Meydanı'nda dans edenlerin görüntüsünü televizyon vermektedir.

(...)

... Seçimden on bir gün sonra, 21 Mayıs 1981, elinde üç kırmızı gül tutan bir adam, Fransız vatanseverlerinin, devlet yöneticilerinin, bilim insanlarının, sanatçıların gömülü olduğu 'Pantheon' anıt-mezarına girmekteydi. Onu, kol kola ve saf halinde yürümekte olan, Nobel ödülü sahibi bilim ve sanat adamları izlemekteydi; çoğu, değişik ülkelerden bu gün için Paris'e gelmişti. Ünlü devlet adamları, siyasetçiler, üniversite hocaları, sanat ve bilim insanları ve müthiş bir kalabalık, onların ardından yürümekteydi. Pantheon'un önündeki orkestra Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi'ni başlatmıştı, 10 Mayıs 1981 günü halk tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 21 Mayıs'ta görevi devralmış olan François Mitterrand, o sabah tamamlanan resmi tören sonrasındaki ilk ziyaretini yapmaktaydı.

Pantheon'a tek başına giren Mitterrand'ın elinde üç kırmızı gül vardı. Gül, aynı zamanda, partisinin amblemi, simgesiydi. Beethoven'in senfonisi, Pantheon'un kubbelerinde yankılanmaktaydı. Bütün Fransa, görkemli binanın içine yerleştirilmiş çok sayıdaki televizyon kamerası aracılığıyla, Pantheon'da tek başına ilerleyen Devlet Başkanı'nı izlemekteydi.[3]

Güllerden ilki, Victor Schoelcher içindi. Mitterrand, onun mezarının önüne geldi. Fransızların bile pek hatırlamadığı bu milletvekili, büyük bir mücadele vererek 27 Nisan 1847'de köleliğin Fransız sömürgelerinde yasaklanmasını sağlamıştı. Ansiklopedilerde ismi 'hümanist bir burjuva' olarak geçen Schoelcher, Guadelup, Martinik gibi denizaşırı Fransız topraklarında, '... siyahları anlayan ilk beyaz adam' olarak hâlâ yaşatılmaktaydı.

İkinci gül, Fransa'nın efsanevi kahramanı Jean Moulin içindi. Moulin, Nazi işgali altındaki Fransa'da millî direniş hareketini

başlatmış, Millî Direniş Konseyi'ni yönetmişti. 1943 Haziranı'nda Nazilerce tutuklanmış, işkence altında konuşmamış, arkadaşlarının ismini vermemiş, can vermişti.

Üçüncü gülü, Mitterrand, Jean Jaures'in mezarına bıraktı. Jaures, Fransız sosyalist hareketinin ilk liderlerindendi. Sosyalistlerin birliği için mücadele vermiş, Birleşik Sosyalist Parti'nin önderi olmuştu. Ömrü, inandığı davanın parlamentodaki, basındaki kavgalarıyla geçmişti. 1914 yılında, partisinin bir kahvehane toplantısında konuşurken, öldürülmüştü.

Mitterrand, bu üç gülle kendini özetlemekteydi; kendi iddiasını simgelemekteydi: İnsancıl, vatansever, sosyalist olmak iddiasını... Ertesi günün, 22 Mayıs 1981'in Fransa'sı, çok farklı bir Fransa olacaktı...

Sabah, 8-9 Mayıs 1982

f) Fransız Dış Siyasetinde Kültür Etkeni

Türkiye'nin ab sürecini en fazla etkilemiş ve etkileyecek olan iki büyük ülke, Almanya ve Fransa'dır. ab'nin diğer büyüğü İngiltere, biraz ab içindeki güç dengeleri, biraz abd'ye ve Türkiye'ye yakınlığı nedeniyle, hemen her zaman destek olmuştur.

Fransızlar ve Almanlar, tarih içinde Türkiye ile en yoğun ilişkisi olan, yüzlerce yıldır Türkiye ile bazen farklı saflarda karşı karşıya gelen, bazen müttefik olan uluslardır. Ama her ikisinin de gündeminde, Türkiye her zaman ilk sıralarda olmuştur. Günümüzde, her iki ülkenin 'yabancı vatandaşları' ya da 'konuk işçileri' arasında Türkler önemli yere sahiptir; Almanya'da en öndedir. Müslüman azınlıklarının büyüklüğü, bu iki ülkenin Türkiye'ye duydukları ilginin başlıca nedenleri arasındadır. Almanya'nın Ortadoğu, Fransa'nın Kuzey Afrika ve Ortadoğu gibi Türkiye'nin tarih içinde temsil ettiği coğrafyalarda yaygın menfaati, iddiaları söz konusudur. Bu da, Türkiye'ye özel ilgilerinin nedenleri arasındadır. Aynı şekilde, her iki ülkenin ekonomik yatırımlarında, dış ticaretlerinde Türkiye'nin azımsanmayacak payı vardır.

1997'nin eylülünde, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın görkemli binasına (Quai d'Orsay) girerken,[4] sadece Vedrine'le konuşacaklarımı değil, bunları da düşünmekteydim.

Fransa’nın dış siyaseti, dünyaya ve kendine bakışı, belirli bazı inançlardan, kültür özelliklerinden, temel tercihlerden, tarihsel deneyimden, menfaat hesaplarından oluşur. Bu Fransa’ya özgü değildir, dış siyaseti ciddiye almış bütün ülkelerde, diplomasi bu kaynaklardan gelişir. Bizim 1997-2002 yıllarında yapmaya çalıştığımız da buydu. Fransız dış siyaseti, kendi ahlâkî gerekçesini, ‘özgürlüğün temsilcisi ve taşıyıcısı’ olmakta görür. Küresel işlevini özgürlük ve demokrasiyi temsil etmek, örneklemek, yaymak şeklinde niteler. Hükümetlerin siyasal rengine göre, buna bazen Fransız İhtilâli’nden çağrışımlar da katılır, ‘özgürlük’ idealinin peşine, ‘eşitlik’ ve ‘kardeşlik’ kavramları da eklenir. Bu, Fransız dış siyasetinin ahlâkî boyutu, kendi meşruiyet gerekçesidir. Benim o dönemde muhatabım olan Hubert Vedrine, akıllı ve akılcı bir insan, birikimli bir dışişleri bakanıydı. Yıllarca, Mitterrand’ın özel yardımcılığını üstlenmişti; onun yakın çalışma ekibini yönetmiş, yönlendirmişti. Yayınlanmış çok sayıda kitabı vardı, düşünen ve yazan bir kişiydi. Vedrine, Fransız dış siyasetinin moral gerekçelerine, küreselleşme olgusundan hareketle yeni bir unsur ekledi: ‘Küreselleşmenin insanileştirilmesi’, sosyalleşmesi, büyük kitlelere hiç değilse belli bir süre vereceği kayıpların azaltılması, kitlelere yararlı özelliklerinin arttırılması için, Fransız dış siyaseti öncülük yapacaktı. Bu hedefe Fransa’nın ve Vedrine’in ne ölçüde yaklaştığı, ya da, 2002’de seçimi kazanıp gelen yeni hükümetin bu ideali ve iddiayı ne ölçüde sürdürdüğü, ayrı araştırma konuları. Vedrine’in küreselleşme yorumunu, ciddi, etkin, ses getiren bir dış siyasetin idealler ve hedefler bütününden yola çıkması gereğine örnek olarak nakletmekteyim.

Fransa’nın dış siyaseti sadece ideal, moral, ahlâk değildir elbette. Hiçbir ülkenin dış siyaseti sadece değerlerden ibaret olmamıştır. Fransa, aynı zamanda, ciddi bir imparatorluğun, köklü bir sömürge geleneğinin vârisidir. Bu özellikler pek konuşulmasa da, Fransız dış siyasetinin temel taşları arasındadır: Fransa, özellikle Kuzey Afrika’da, Cezayir, Tunus, Fas’ta, Afrika’daki, Doğu Asya’daki diğer eski sömürgelerinde, Ortadoğu’nun Fransız etkisini, yönetimini yaşamış Lübnan ve Suriye’sinde, kendini ‘hami’, ‘koruyucu’ ve tabii egemen güç olarak görmüştür. Ortadoğu ile tarihsel ilgisinden hareketle, bütün bölgeyle ve özellikle Mısır’la öncelikli ilişkiler kurmuştur; ekonomik ve askeri köşebaşlarını tutmuştur.

Fransız dış siyasetinde ilginç olan şudur: Fransa, yukarıda sıraladığım bütün askeri, ekonomik çıkarlarını, eski sömürgeleriyle bağlarını, öncelikle

Fransa'nın daha fazla güç ve para kazanmasına dönük dış siyasetini, 'kültür' olgusundan hareketle biçimlemiştir. Bu kitabımın ilk cildinde, Türk dış siyasetinde kültür boyutunun eksikliğini, önemini, bir ölçüde bunu sağlamamızın Türkiye'ye getirdiği yararı anlatmıştım. Fransız dış siyaseti, kültür boyutundan en fazla yararlanan başlıca örnektir. Fransa'nın özellikle Afrika, Ortadoğu ve Uzak Asya ile ilişkilerinin temelinde, Fransız kültürünü ve lisanını 'da' bu coğrafyaların büyük ölçüde benimsemesi, hattâ özümsemesi yatar. Fransa, zaten çok güçlü olan kültür özelliklerini, tarih içinde yönettiği, sömürge olarak kullandığı halkların, ülkelerin çoğuna yerleştirebilmiştir. Okullarıyla, misyonerleriyle, edebiyatıyla, danışmanlarıyla, Fransa'yı adeta resmen ilân edilmemiş bir hami konumuna; Fransızcayı, 'ikinci resmi dil' düzeyine yükseltmiştir. Kültür etkinliği ve belli ölçüde kültür paylaşımı, Fransa'nın siyasi, askeri, ticari varlığına, üstünlüğüne hattâ egemenliğine kapıları açmıştır. Fransa'nın bu yönde ihtiyaç duyduğu ve daha kolay işbirliği yaptığı yerli aydın ve girişimci sınıfın şekillenmesini, bu kültür paylaşımı (kimi yorumuna göre, 'kültür sömürgeciliği') sağlamıştır. Kültür boyutunun fevkalade önemli aracı, Francophonie'dir: Fransa, sözünü ettiğim çok yönlü beraberliklerin temeline, 'Fransızca konuşan ülkeler' özelliğini yerleştirmiştir.

Örneğin, İngiltere'nin Commonwealth'inin, ortak imparatorluk varlığına dayalı 'merkez-eski sömürgeler' bağlantısını, Fransa,

Francophone ülkeler topluluğuyla gerçekleştirmiştir. Francophonie, yani, Fransızcayı öncelikli yabancı dil, yarı resmi dil gibi halen kullanan ülkelerin beraberliği üzerine, Fransa'nın eski sömürgeleriyle güncel işbirliği ve egemen ülke konumu yükseltilmiştir.

Fransız dış siyasetinin bir başka boyutu, abd'den bağımsız hareket edebilen, dolayısıyla Avrupa'da liderlik özelliğine sahip tek ab ülkesi olmak iddiasıdır. Gerçekten, Fransa'nın yakın tarihinde, bu iddiaya dayanak olacak tavırlar, girişimler vardır. Örneğin, eski Cumhurbaşkanı De Gaulle, Fransa'yı nato'dan uzaklaştıracak ölçüde bağımsız siyaset bağımlısıdır. Bu gelenek, farklı düzeylerde bile olsa, bütün Fransız yönetimlerinde devam etmiştir. ab'nin gelişimi, bu politikaya yeni bir alan sağlamıştır. Fransa, son Irak Savaşı döneminde (2003), Avrupa Birliği'nin, 'Bush karşıtı' kanadına öncülük yapmıştır. Aynı işlevi Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. Fransız dış siyaseti, ülkesini, Avrupa geleneğinin ve önderliğinin çağdaş temsilcisi olarak nitelemiştir. Askeri ve ekonomik açıdan değil ama tarihsel deneyim ve kültür olarak, Fransa, kendini

abd’den üstün görmüştür. Bu anlayışlarla, dış siyasetini oluşturmuş ve uygulamıştır. Bu noktada, dış ve iç siyasetin bütünlüğü de dikkat çekmektedir. Gerçekten, Fransa, ‘ulusal birikim’, ‘kültür birikimi’, ‘kültürel büyüklük’, ‘tarihsel büyüklük’ gibi kavramları en fazla kullanan ve bunlara inanan bir toplumdur. Bir çeşit, ‘kültür milliyetçiliği’ denebilir. Kendini, kültür olarak, tarih olarak (1789 Fransız İhtilâli), yazarları, ressamları, ‘özgürlükçülüğü’ ile, başkalarından üstün varsaymanın da bu kimlikte payı vardır.

Fransa ile ilişkileri mümkün olduğunca ilerletmek, bu gelişmeden Türkiye adına en yüksek yararı sağlamak için, bu önemli ülkenin konumunu, tarihini, birikimini, iddialarını elbette iyi anlamak, bilmek gerekir. Fransa’nın yukarıda anlatılan özellikleri, iddiaları nedeniyle, Fransız dış siyasetinde Türkiye önemli bir ülkedir. Fransa, Türkiye’deki dış yatırımda en büyük paya sahiptir; silah üretiminde iddialıdır ve Türkiye bu alanda iyi müşteridir vb. Ama Fransa’nın Türkiye ilgisi, öncelikle Türkiye’nin tarihsel ve kültürel özelliklerinden, bu özelliklerin de katkısıyla biçimlenen stratejik konumundan kaynaklanır. Fransa’nın biraz Francophonie, biraz tarih aracılığıyla etkin olduğu, stratejik ve ekonomi yarar sağladığı ülkelerin önemli bölümü, Osmanlı bütününde eşit haklarla yer almış İslâm toplumlarından oluşmaktadır. Her şeye rağmen, bu çoğrafyada Türkiye’nin bugün de belirli bir etkisi vardır, bunu biz bazen unutsak bile, Fransa farkındadır. İkincisi, Fransa, kendi kültürünün önde olmasa bile etkinlik taşıdığı bir kültür ortamını Türkiye’de varsaymaktadır. Gerçekten, Fransa, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısı itibariyle, yabancı kültürler arasında Türkiye’nin bir numarasıdır. Sadece edebiyatın, güzel sanatların Osmanlılardaki gelişimini değil, genç cumhuriyetin idari yapılanmasını, felsefi yaklaşımlarını, ihtilâlci kimliğini de Fransa etkilemiştir. Fransız liseleri, Fransız kültür merkezleri ve özellikle Galatasaray Lisesi, Türk bürokrasisinin, öncelikle de bir dönem Dışişleri bürokrasisinin oluşumunda önemli dış kültür etkeni olabilmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, öncelikle Amerikan ve bir ölçüde Alman kültürünün Türkiye’deki etkinliği artmıştır. Amerikan kültürü, dünyadaki gelişimine, 1990’lardaki sanat ve kültür sıçramasına, bilgisayarda, iletişimde, internet benzeri yeni medyada rakipsizliğine de koşut olarak, en öne çıkmıştır. Ama Fransız kültürü, geçmişten gelen

birikimkiyle, kurumlarıyla, hâlâ en önlerde yer alan Saint Joseph gibi liseleri ve tabii şimdi ‘Üniversite’ye de dönüşmüş Galatasaray’ı ile, kendini günümüzde de hissettirmektedir. Fransa açısından, bu çok önemlidir; Türkiye’nin Fransa indindeki önceliğinin başlıca bir nedeni de, Türkiye’nin bu kültür özelliğidir, Fransa’yla geleneksel kültür ilişkisidir.

g) Fransa, ab, Türkiye

Beş yılda, elliden fazla ülkenin dışişleri bakanlığını ziyaret ettim; aralarında, en görkemlisi, en güzeli, en zevkli döşenmiş olanı, kuşkusuz Fransa’nınkidir. Fransa, kendi kültür ve tarih birikimini, bu alandaki ‘büyüklük’ iddiasını, dış siyasetinin her kulvarında sergiler, bunu, amaca onu götürecek başlıca bir araç olarak görür. Gerçekten, dışişleri bakanı olarak Fransa’ya yaptığım bütün ziyaretlerde, bu ülke diplomasisinin kendi kültürünün güzelliklerinden, birikiminden, eserlerinden yararlanmasına tanık oldum. Fransız diplomasisi, öteki ülkelerden gelmiş bakanları, sanki kendi kültürüyle büyüleyerek, adeta şaşırtarak resmi temasların zeminini hazırlıyordu. ‘Quai d’Orsay’e ilk gidişimde, ne büyülendim ne de şaşırdım; hem Fransız kültürüne aşina olmam nedeniyle, hem de, coğrafyasıyla, tarihiyle, yüzlerce, hattâ binlerce yıllık bir kültürün temsilcisi olduğumun bilincine bulunduğumdan, büyülenmedim ve şaşırmadım. Sadece, Dışişleri Bakanlığı’nın yüksek tavanlarına, inanılmaz güzellikteki klasik mobilyalarına, tavandan, tabana duvarları kaplayan goblen işlemelere (aubusson), resimlere, muhteşem çalışma masalarına, hayran oldum. Kıskanmadım, çünkü bütün kültür güzelliklerinde insanlığın ortak bir katkısının, bir payının olduğuna inanırım; başkalarının güzellikleriyle, bize de bir ölçüde aitmişler gibi gururlanabilirim. Ama imrendim: Neden Türkiye kendi kültürüne, tarihine, birikimine, güzelliklerine sahip çıkamıyor, neden kendine dönük hep olumsuz, inkarcı, dışlayıcı oluyor, neden Fransa’nın yapabildiğini, yapamıyor diye...

Hubert Vedrine’le, ilk görüşmeden başlayarak dostluğumuz oluştu. Aynı siyasal felsefeyi paylaşmamız, benzer hassasiyetlerimizin olması, her ikimizin de kitaplar yazması, ortak ilgi alanlarımız, beş yıl sürecek bir yakınlığa yol açtı. Bu, birbirimizin sorunlarını anlamakta, mümkün olan en geniş ölçüde birbirimize yardım etmekte etkili oldu. Ancak, biraz sık belirtmekteyim ama, dış siyaset, bir menfaat olayıdır; her dışişleri bakanı, kendi ülkesinin menfaati açısından, bu menfaatin belirlediği sınırların içinde olaylara bakar, menfaatin çerçevelediği hareket alanlarında siyaset

oluşturur ve uygular. Vedrine, bakan olarak kişisel ağırlığını her zaman Türkiye'nin yanında kullandı. Ama, tabii, Fransız menfaatinin öngördüğü çerçeve içinde. Neydi bu çerçeve? Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmek, Fransa'nın silah sanayiine Türkiye'nin önyargısız, eşit yaklaşımını sağlamak, Fransa'nın Türkiye'deki kültür varlığına, Türk devletinden destek almak, Türkiye'nin, tarihsel ve kültürel etkinliğinin bir ölçüde var olduğu toplumlarda, Fransa aleyhine bir şey yapmayacağı güvencesine sahip olmak... Türkiye ile Yunanistan arasında Fransa'nın kurduğu dengeyi sürdürmek... Ermeni asıllı Fransızların siyasal gücünü, oy gücünü, göz ardı etmemek... Avrupa içinde ve Avrupa Birliği'nde, Türkiye'nin ölçülü, sınırlı, koşullu gelişimine, ama böyle bir gelişimine destek vermek, hattâ, bu koşullu çerçevede, Türkiye'nin ab sürecine destek olmak... Daha doğrusu, Fransa'da iktidar olan partinin öngöreceği ölçüde, Türkiye'ye destek vermek... Nitekim, Fransa sağının bir bölümü için, Türkiye asla ab üyesi olamaz; eski Cumhurbaşkanı, ab Anayasası'nı hazırlayan 'Konferans'ın Başkanı ve hâlâ etkili Giscard d'Estaing'e göre, ab, Avrupa'nın Hıristiyan kimliğinin bir uzantısıdır ve orada Müslüman bir topluma asla yer yoktur, vb.

Vedrine'le görüşmemizde, ülkelerimiz arasındaki bütün 'ikili' konuları konuştuk, bir ilkin, henüz tanışmış olmanın nazik ve ölçülü ifadeleriyle, hassasiyetlerimizi birbirimize hatırlattık.

Fransa'nın Türkiye'den beklentileri, kendi stratejik hesabına dayalı güncel siyaseti olduğu gibi, Türkiye'nin de hesabı vardı ya da olmalıydı. Yola çıkmazdan önce, Dışişleri'nde bir çalışma ekibi oluşturarak, Fransa ile ilişkilerimizi, geçmişten günümüze uzanan beklentilerimizi, karşılıklı menfaat dengesini araştırmıştık. Ekibin önerilerine ve bakanlığın birikimine kendi Fransa deneyimimi ekleyerek, Paris ziyaretinde izlenecek siyasetin temelini oluşturduk.

Gerçekten, Fransa için Türkiye önemliydi, bizim için de Fransa önemliydi. Hem Avrupa'nın kişilikli, ayrıcalıklı bir gücü olması açısından, hem de, Türkiye'nin ab sürecinde iki büyük belirleyici ülkeden biri olması nedeniyle. Ayrıca, Fransa, Türkiye'nin düşünsel, siyasal ve yönetsel yapısını etkilemiştir. Çok eskilere, Kanuni dönemine, Paris'i kendilerine sürgün mekânı bellemiş yenilikçi Osmanlılara, Genç Osmanlılar'a, Genç Türkler'e kadar gitmiyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin öncüleri ve kuruluş dönemi aydınları için, Fransa, çok önemli bir esin kaynağıdır: Fransız İhtilâli, Fransız İhtilâli'nin eşitlikçi ve laik özellikleri; Fransa'da gelişmiş

pozitivist felsefe; ‘ansiklopedistlerin’ halkı, yönlendirilecek, biçimlendirilecek bir kalabalık olarak nitelemesi (Montesqieu, Diderot); ‘halk için, halka rağmen’ anlayışı, ‘aydınlık’ bir azınlığın, kendi ışığını, ‘karanlıktaki’ çoğunluğa gereğinde zorla kabul ettirmesi, çoğunluğa hükmederek onu yükseltmesi; aydınların, ‘vazife-i temdin’ anlayışı (halkı ‘medenileştirmek’ misyonu, görevi); ‘çoğunluk kavramının ve çoğunluk iradesinin, bir bakıma demokrasinin reddedilerek, yukarından yönetmeyi simgeleyen’ ‘Jakoben’, ‘Bonapartist’ yaklaşımlar... Bütün bunlar, ya Fransa çıkışlıdır ya da öncelikle Fransız düşüncesinde ve uygulamasında gelişmiştir; Fransız siyasetini, toplumunu, aydınlarını, uzun süre –belki günümüze dek– etkilemiştir. Ama aynı zamanda, cumhuriyeti kuran ve yöneten kadroları ve özellikle Türkiye’nin aydınlarını etkilemiştir. Hem de, 25 yıl kadar ‘rakipsiz’ bir ideoloji gibi, sonrasında, çok güçlü bir düşünsel, siyasal birikim olarak yeni Türkiye’nin oluşumunda yer almıştır. Türkiye’nin ‘cumhuriyetçiliği’, ‘devrimciliği’, laiklik anlayışı, merkeziyetçi idari sistemi, ‘küçük burjuva radikalizmi’, bilerek ya da bilmeyerek, öncelikle Fransız İhtilâli’nin esintilerinden, Fransız uygulamasından, Fransa’dan etkilenmiştir. Dolayısıyla, Fransa bizim için önemlidir, bu ülkeyi anlamak, bir bakıma, kendimizi daha iyi anlamamıza katkıdır.

İsmail Cem Fransa Cumhurbaşkanı Chirac ile Elysée Sarayı'nda.

Yaklaşan Lüksemburg Zirvesi'nde (Aralık 1997) Türkiye'nin 'ab üye adaylığı' talebini Vedrine'le konuşurken, bu aşamada bir gelişme sağlanmayacağı anlaşılıyordu. Fransa, Türkiye'nin adaylığı yönünde bir hava oluşursa, bunu engellemeyeceğini, bilakis, destekleyeceğini belirtiyordu. Ama bu 'havadan' ortada eser yoktu. Bir yandan Yunanistan ve Kıbrıs sorunları, öte yandan insan hakları, bir de, adı konulmayan ama var olan önemli engel: Terörün böylesine yaygın olduğu bir ülkeyi ab asla aday olarak kabul edemezdi. O dönemin Türkiye'sinde ise bölücü terör her gün can almaktaydı, manşetlerdeydi.

Türkiye'nin ab içinde Fransa ve Almanya ile olumlu ya da olumsuz ama her zaman yakın ilişki içinde bulunması, rastlantı değildir. Hangi ülkenin sizde en fazla menfaati, en yoğun işi varsa, hangi ülke için sizin 'kıymet-i harbiyeniz' yükseklerdeyse, sizin de öncelik vermeniz, bir bakıma yararlanmanız gereken ülke odur. Bunu biraz açmaya çalışayım, çünkü dış siyasetin anlaşılmasında ve uygulanmasında büyük önemi var: Avrupa Birliği içinde Türkiye'nin etkileyebileceği, kendinden yana bir güç olarak yararlanabileceği ülkeler hangileri olabilir? Yukarıda belirttiğim mantığa göre, kendi menfaati açısından Türkiye'yi iyi tutmak ya da zorlamak ihtiyacını duyanlar. Yani, örneğin bir İskandinav ülkesinden destek arayacaksanız, o ülkenin genel siyaseti, sizin kişisel ilişkileriniz ve benzeri etkenler, onun bir ölçüde yardımcı olmasını sağlar. Ama hepsi o kadar. Çünkü, bu ülkenin, Türkiye üzerinde kayda değer bir hesabı, Türkiye ticaretinden sağlayacağı büyük bir getirisi yoktur; kendi stratejik konumunu Türkiye nedeniyle güçlendirmek gibi bir beklentisi, zaafa uğratmak gibi bir kaygısı da söz konusu değildir.

Buna karşılık, bir başka ülkenin Türkiye'den ciddi ekonomik beklentisi, Türkiye üzerinde ciddi stratejik hesabı, Türkiye nedeniyle kazanabileceği yahut kaybedebileceği önemli bir menfaati varsa, o zaman, Türkiye'yi, Türkiye'nin dostluğunu da, karşıtlığını da hesapta tutacaktır. Fransa, Almanya ile birlikte, bu konumdaki ülkelerin başında gelir: Her ikisini de Türkiye'de tarihsel ve güncel menfaati, Türkiye'yi de kapsayan stratejik hesapları, yoğun Müslüman ve Türk nüfusları söz konusudur. Dolayısıyla, her ikisi de, Türkiye'ye dönük desteklere ya da engellere ab içinde kaynak olabilecektir. Almanya gibi Fransa da, Türkiye için ab konusundaki

öncelikli muhataptır; Türkiye'nin isteklerine her zaman duyarlıdır, çünkü, kendisinin de Türkiye'de menfaati ve kaygıları vardır.

Vedrine'in, en az benim kadar bu hesapları bildiğini konuşmamızın başlarında fark ettim. Kendi menfaatinin bilincinde olan bir muhatapla anlaşmak her zaman daha kolaydır. İki önemli devletin bakanları olarak görüşmelerimiz çok sağlam bir zeminde başladı ve hep öyle devam etti. İdeolojik ve siyasal yakınlığımızdan, kişisel dostluğumuzdan da Türk-Fransız ilişkileri olumlu etkilendi. Avrupa Birliği iddiamıza, Vedrine, destek çıktı. Kendini ortalara atıp öncülük yapmadı ama, ihtiyaç duyduğumda gereken makûl desteği her zaman bulabildim. Lüksemburg öncesinde zaten pek umut yoktu fakat Fransa, engel çıkaranlar arasına katılmadı. Örneğin, ab'nin Nis Zirvesi (Aralık 2000) öncesinde, bazı ab ülkeleri ciddi bir sorumsuzluk sergilemeye başlamıştı. Bunlara göre, Türkiye, yakında başlayacak ve uzun bir çalışma sonucunda ab Anayasası'nı hazırlayacak 'ab Konferansı'nda ancak gözlemci olabilecekti. Yani, ayırımcılık ve dışlayıcılık illeti yeniden baş göstermekteydi. Beni ikna etmek için bazı ab komisyon üyeleri, bazı bakanlar hayli uğraştı. Türkiye'nin, öteki aday ülkelerden farklı bir konumu kabullenmeyeceğini, bunun söz konusu olmadığını belirttik. 1997'deki hastalığın bazı muhataplarımda depreştiğini, böyle bir çerçevede Türkiye olarak 'Konferans'a katılmayacağımızı söyledik. ab'ye 'yarım aday', 'özürlü aday', 'ikinci sınıf aday' gibi konumlara Türkiye'yi düşürecek durum ve tanımların, bunları çağrıştıracak görünümlerin, ben bakan olduğum sürece mümkün olmayacağını açık seçik anlattım. 'Davetinize teşekkür ederiz, ama biz bu koşullarda katılmıyoruz' dedim. Ortalık karıştı. Adayların en önemlilerinden ve kuşkusuz en farklısı olan Türkiye'nin katılmaması, ab Konferansı'nı, uygulamasında değil ama görüntüsünde, anlamında, hattâ özünde olumsuz etkileyecekti; bir bakıma, ab'nin kapsayıcı, çok boyutlu, çok unsurlu, çok dinli, çok etnili olmak iddiası ortadan kalkacaktı. Tartışmaların sonuçlanmasında ve sorunun çözümünde, Fransa'nın ciddi katkısı olmuştu. Türkiye'nin kararlılığı üzerine, Fransa, sorun çıkaran ülkelerde girişim başlattı. Türkiye'nin katılmadığı bir ab Konferansı'nın, ab'nin 'imajını', dünyadaki görüntüsünü olumsuz etkileyeceğini, İslâm özellikli bir toplumun dışlanması şeklinde yorumlanacağını, Vedrine, öteki bakanlara anlattı, ikna etti ve sonuçta, Türkiye, kendisinle aynı hukuki konumu paylaşan adaylarla eşit şekilde Konferans'a katıldı.

Fransa ile ilişkilerimizin 1997-2002 döneminde olumlu gelişmesinin bir başka kişisel nedeni, Vedrine kadar nitelikli, fakat deneyimi daha az olan bir başka 'yardımcı bakanın', 'ab İşleriyle Yükümlü' Moscovici'nin hükümetteki varlığıydı. Onunla fazla bir ilişkimiz olmadı, ancak her görüşmemizden olumlu sonuçlar çıkarabildik. Bazı ab ülkelerinde, dışişleri bakanına yardımcı konumdaki bir 'ab bakanı' uygulaması vardı. Bazılarının bundan yarar gördüğünü saptamıştım. Yarar sağlayan örneklerde, hem herkesin işi belliydi hem de sonuç itibariyle dışişleri bakanına bağımlı bir görev söz konusuydu. Türkiye'de de sanırım bizim dönemimizde denenen bu sistem tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. 'ab işlerinden sorumlu bakan' sıfatını taşıyanlar, hiçbir iş yapmadıkları gibi, kendilerini bir tür 'yedek dışişleri bakanı' gibi gördüler ve 'rakipleri' dışişleri bakanıyla 'yarışmak', kendilerinde olmayan bir işlevi ve önemi kendilerinde göstermek için ellerinden geleni yaptılar. Dışişleri'ne bir zarar da veremediler doğrusu, ama gereksiz bir bakan olarak etrafta bulundular.

Fransa, hep belirttiğim gibi, Türkiye için önemli bir ülkedir, ab içinde Almanya ile 'belirleyicidir'. Fransız Dışişleri hem bunun farkındadır, hem de, Türkiye'nin kendileri açısından taşıdığı stratejik değerin. Bu çerçevede, Fransa ile Türkiye'nin ilişkilerini, yakın tarihin en üst düzeyine Vedrine'le birlikte çıkardık. Türkiye'nin, bir başka ülkeyle imzaladığı en yakın, en kapsamlı, en iddialı stratejik işbirliği anlaşmasını yoğun çalışmalarla hazırlayarak, Chirac ve Demirel'in imzalarıyla hayata geçirdik (1998).

Fransa ilişkilerinde sürekli sorun, malum, Ermeni asıllı Fransızların bir türlü kurtulamadıkları Türkiye saplantıları ve düşmanlıklarıdır. Bu konu, Fransa'nın genelini etkilemiştir, iki ülke ilişkilerinde her zaman bir ayakbağı olmuştur. Hattâ bunalımlara yol açmıştır. Fransa, 'devlet ve hükümet olarak' kendini bu tür gelişmelerin dışında tuttuğunu söyleyegelmiştir. Aynen abd Başkanı, Dışişleri Bakanı'nın, Kongre'deki Ermeni tasarıları gündeme geldiğinde, 'ama biz yönetim olarak bunlara karşıyız, bu senatonun, temsilciler meclisinin işi, biz önlemek için mümkün olanı yapıyoruz' söylemleri gibi... Fransız hükümetler de, Türkiye karşıtı bu tür girişimleri lobilere, belediyelere, çok mecbur kalınca parlamentoya yükleyerek, kendi iyi niyetini anlatırlar. Bu tavır bir bakıma doğal sayılabilir, çünkü Fransa'nın, Türkiye'den ciddi menfaati söz konusudur: Bu menfaatin stratejik ve ekonomik asli sahipleri, yani, büyük iş çevreleri, silah tacirleri, ülke stratejisini belirleyen siyasi, ekonomik ve askeri güçler, yüz yıl öncesinin davası güdülecek, fantazilerine cevap verilecek diye,

Fransa'nın menfaatinden kaybetmek istemez. Bununla beraber, ilişkilerin çok zorlandığı dönemler de olmuştur: Üzerinde uzun süre mücadele verilen bir 'Soykırım Tasarısı' nihayet Fransız meclisine ulaşıp, bir seçim yılının gerçeklerinden de güç alarak yasalaşınca, ilişkiler koptu (Mart 2001). Fransız meclisinin böyle bir kararı alabilmiş olması, benzer doğrultuda başka kararlar alabileceğinin göstergesiydi. Türkiye'yle yapılmış silah bağlantılarının, güvenlik konularındaki taahhütlerin, aynı meclis ve aynı anlayış tarafından bir gün gelip de iptal edilmeyeceğinin, hiçbir güvencesini görmüyorduk. Soykırım Tasarı'sı gibi, ipe sapa gelmez bir tasarıyı onaylayanlar, yarın öbürgün, herhangi bir gerekçeyi kullanarak Fransa'nın Türkiye'ye sözlerinden dönebilirlerdi. Özellikle savunma alanında bunun faturası Türkiye için çok büyük olurdu. Bu düşüncelerle, Dışişleri'nin önerisi, Başbakanlığa ve Genelkurmay'a götürüldü: Fransa ile bundan böyle askeri ilişkiler en düşük düzeye inecek, Fransız şirketleri savunma ihalelerine çağrılmayacak, ancak geçmişten gelen yükümlülüklerini Türkiye sürdürecekti. Öneri, her iki makamca benimsendi. Bu yeni siyaset yürürlüğe kondu. Tabii Fransa'dan büyük protesto geldi ama, yapılan doğruydu ve belli ölçüde sonuç aldı.

1997-2002 yıllarında Fransa'ya verilen önemi, Türk dış siyaseti devam ettirmelidir. Kendi stratejisi, menfaati, hesabı nedeniyle Türkiye ile ilgilenen ülkelerin en başlarında Fransa gelir. Dolayısıyla, Türkiye açısından, her zaman öndedir. İktidarların değişimiyle bazı sorunlar çıkabilir ama Türkiye'nin Avrupa'daki ve Avrupa Birliği'ndeki yeri açısından, Fransa stratejik muhataptır.

Fransa bölümünü, Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine'e ilişkin birkaç anıyla tamamlamak istiyorum. İlki, Ankara'daki görüşmelerimizin ardından bizim özel misafirimiz olarak katıldığı Göcek tekne gezintisi. İkincisi, seçimi kaybetmiş ve istifasını vermiş Fransız hükümetinin 'eski' başkanı olarak (Nisan 2002), Paris'in ünlü bir kahvehanesinde beni ağırlayışı, bir çeşit 'veda' konuşması yaparak bir sorumluluk dönemine noktayı koyması...

Göcek, benim en sevdiğim bir beldedir; Göcek Körfezi'nden Fethiye'ye doğru uzanan adacıklar, adeta birer doğa harikasıdır. Vedrine, ikili görüşmeler için Ankara'ya geliyordu. 'Resmi ziyaretine bir gün eklersen, çok seveceğin bir ortama seni götürmek istiyorum' dedim. Kendimden de biliyorum, dışişleri bakanlarının öyle keyiflerine ayıracak zamanı bulunmaz. Ama bir imkân yaratabilirdik, benim için de değişiklik olurdu.

Nitekim öyle de oldu: Resmi görüşmelerin ertesi günü Vedrine, özel bir uçakla Ankara'dan, Dalaman'a geldi. Ben önceden giderek onu havaalanında karşıladım. Birlikte Göcek Limanı'na, bizi bekleyen 'Bodrum yapımı' tekneye ulaştık. Ve denize açıldık.

İnanılmaz güzellikte bir gündü. Pırıl pırıldı ama çok sıcak değildi. Deniz harikaydı. Çamlarla kaplı Göcek adaları ve koyları birer rüya gibi tek tek önümüze çıkıyordu. Ben, teknede birlikte olduğumuz Bakanlık mensuplarına daha önce söylemiştim, teknede çok fazla siyaset, Türk-Fransız ilişkileri konuşmayalım, zaten Ankara'da bunları yeterince görüştük, bırakalım, Vedrine gönlünce denize girsin, dinlensin, kitap okusun, ne isterse onu yapsın. Bu nedenle, bakanlığın müsteşar yardımcıları düzeyinden kimseyi çağırmamıştım. Vedrine'in yanında, müşaviri ve birkaç genç hariciyeci vardı. Ben de, bir Fransa ve ab uzmanı olan müşavirim Engin Soysal'ı, özel kalemin ve protokolün genç kuşağından Murat Esenli'yi, Şevki Mütevellioğlu'nu ve İlhan Saygılı'yı beraberime almıştım. Gezinti tam öngördüğüm gibi başladı. Resmiyet, protokol yoktu. En başta Vedrine, herkes kendi havasındaydı. Koylarda bir süre duruyorduk, isteyen denize giriyordu, sonra bir başka adaya yöneliyorduk.

Bu arada, hoş bir olay Vedrine'in Göcek gezisini daha ilginç kıldı: Engin Soysal, Fransa'yı gerçekten çok iyi bilen bir diplomattır. Fransız kültürünü, tarihini, felsefesini, edebiyatını, sosyolojisini sürekli izler. Çağdaş Fransız edebiyatından çeviriler yapar. Elinden düşmeyen kitaplarının önemli bölümü Fransa'ya ilişkindir. Göcek'teki teknede de, böyle bir kitap okumaktaydı, 'avangard' bir Fransız filozofunun –ismini ilk kez işitmekteydim– kitabıymış. Arka kapağındaki tanıtım yazılarına baktım, 'kendi kişilik türüne özgü (eskilerin deyişiyle, nev-i şahsına münhasır) bir düşünür...'

Bu arada, Vedrine, tek başına bir masaya oturmuş, elindeki kitaba dalmıştı. Birden fark ettim, okuduğu, Soysal'ın okuduğu kitabın eşiydi... Göcek gezimizin geri kalan bölümünün bir kesiti de, Vedrine ile Soysal'ın bu kitaba ilişkin felsefi tartışmalarıyla geçti. Nefis bir gün oldu; Fransa Dışişleri Bakanı'yla Türkiye'mizin bu en güzel görüntülerini, mekânlarını paylaştık, Vedrine ile, 'muhteşem' tanımında birleştik.

Vedrine'in Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndaki son gününde, rastlantı, bizi Paris'te bir araya getirdi. Fransa'nın önde gelen dış siyaset araştırma merkezi Fransa Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nin (ıfrı) çağrılısı olarak, 29-30 Nisan 2002'de iki konuşma yapmak üzere Paris'e gitmiştim. Bir

önceki hafta genel seçim yapılmış, sosyalistler iktidarı kaybetmişti. Beş yıldır bakan olan Vedrine'in içinde yer aldığı hükümet istifasını vermişti. Ankara'dan ayrılmadan Vedrine'i aradım, Saint-Germain tarafındaki bir kahvehanede görüşmek üzere sözleştik. Vedrine, tabii ki bildiğim, eski Vedrine'di. Ama seçim kaybeden her siyasetçi gibi o da sonuçtan etkilenmişti (beş-altı ay sonra ben de aynı durumda olacaktım...). Bir-iki gün sonra görevi yeni bakana devredecekti. Bu dönemde neler yapmayı düşündüğünü anlattı, onların üzerinde konuştuk. Fransız sosyalistleri arasında özel bir konumu vardı. Yıllarca Mitterrand'ın en yakını olmuştu, kitaplar yazmıştı, çok başarılı bir bakan olmuştu. Şimdi, parti içi kavgaların uzağında –ya da üzerinde– kalmak, ama etkinliğini sürdürmek istiyordu. Öte yandan, dış siyaset konularında danışmanlık yapacak bir oluşumu da düşünüyordu.

Vedrine'le yaptığımız değerlendirmede dikkatimi çeken, Fransa'da sosyalist iktidarın seçimi kaybetmesi ile, ab arasında kurduğu ilişki oldu: Vedrine'e göre, Fransız hükümeti, Avrupa Birliği konusuna, Avrupa Birliği'yle ilişkilerine öylesine dalmıştı ki, kendi memleketindeki sorunlara adeta yabancılaşmaya başlamıştı. Fransız yurttaşı, kendisini boşlukta hissetmişti. Yerel, güncel, acil sorunlarıyla ilgilenmeyen bir hükümet, uzaklardan, Brüksel'den, ab teknokratlarının aldığı kararlarla yönetilen bir Fransa... Fransız sosyalistleri, toplumdan uzaklaşmakta olduklarını, yabancı gibi görülmekte olduklarını fark etmemişlerdi. Ve iktidarı kaybetmişlerdi...

Vedrine ile, her ikimiz de hükümetten ayrıldıktan sonra birkaç kez beraber olduk. abd eski Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın öncülüğüyle, 'Eski Dışişleri Bakanları Forumu' diye bir beraberlik oluşturduk. Birlikte çalıştığımız, tanıyıp anlaştığımız eski bakanlardan seçme yaparak, bir düşünce kuruluşuna dönüştürdük. Eski bakanların bir araya gelmesi, tabii, çok hoş, ama sonuç itibariyle '... ah, nerede o eski günler, bizim zamanımızda ne kadar iyiydi' muhabbetinden ibaret kalır kaygısındaydım. Hiç de öyle olmadı. Tabii bir ölçüde eski günler konuşuldu –ne de olsa, bizler, dünyayı yenilerden daha iyi biliyorduk (!)– ama çok ciddi, düzeyli tartışmalar yapıldı. Her toplantının ikinci bölümünde önde gelen düşünce kuruluşlarının temsilcileriyle, bilim adamlarıyla bir araya geldik. Vedrine (Fransa), Papandreu (Yunanistan), Albright (abd), Dini (İtalya), Mihailova (Bulgaristan), Gama (Portekiz), Cook (İngiltere), Van Aartsen (Hollanda) gibi 'eski' dışişleri bakanlarıyla dostluğumuz ve çalışma grubumuz, dünyanın önde gelen düşünce kuruluşlarının

temsilcileriyle yılda iki kez toplanmaya devam ediyor. Bu beraberlikteki etkileşimin önemi ve etkisi nedeniyle, abd'nin ünlü Aspen Enstitüsü bünyesindeki ortak bir çalışma grubuna dönüştük. Bu toplantılar sayesinde, Vedrine'le zaman zaman görüşmek imkânını buluyoruz. Gerçekten, büyük bir ülkeye yaraşan bir dışişleri bakanıydı.

II

Son Girişimler ve Lüksemburg Zirvesi

Lüksemburg Zirvesi yaklaşırken, adaylık olasılığı gözükmüyordu da, çalışmalarımızı ‘geleceğe yatırım niyetine’ hızla sürdürmekteydik. ab başkentlerine geçmiştekinden hayli farklı bir siyasetin mesajını vermekteydik. (Bunu ilerki bir bölümde özetleyeceğim.) Mesajın etki yarattığı belliydi ama, sonuca yetmeyeceği de açıktı. Benim ziyaretlerimin yanı sıra, Türkiye’ye de ziyaretler yapılmaktaydı. Bunların en önemlileri, tabiatıyla, ab dönem başkanı sıfatıyla Lüksemburg’un ab adına yaptığı temaslardı. En ilginç olanı, öğretici olanı, Lüksemburg Dışişleri Bakanı Poos’un Ankara ziyaretiydi. Bu kitabın ilk cildinde de adı geçmişti. Poos, partisi iktidarı kaybettikten sonra, ab Parlamentosu’na seçilmiş, Kıbrıs konusunun raportörlüğüne seçilmişti. Yunan ve Kıbrıs Rum tezlerine yakınlığıyla bilinen bir siyasetçiydi. Hep öyle kaldı.

a) Sonuçsuz Görüşmeler

Ankara’daki ilk karşılaşmamızda, görüşme masasına oturup ilk nezaket cümlelerini konuştuğumuzda, benim bu muhatapla anlaşmamın, hattâ diyalog kurmamın fevkalade zor olacağını fark ettim. Kendisi, Türkiye’yi engellemek için özel görevlendirilmiş gibiydi. Sanki sömürge valisi, sömürge halkına hitap etmekteydi. Acaba geçmiş dönemlerdeki Türkiye izlenimlerinden, böyle bir fikri mi oluşmuştu? Derhal konuya girdi, mealen ve özetle naklediyorum, sonuç olarak, Kıbrıs, Yunanistan ve ‘insan hakları’. Bunlar, bizim de çözmek istediğimiz, çözmeye çalıştığımız sorunlardı. Ama, bize dayatıldığı şekliyle, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi ne demekteyse onu yaparak, Türkiye’nin, kktc’nin yararlarını çöp sepetine atarak değil. İnsan hakları konusunda ise birçoğumuz gibi benim de kimseden ders dinlemeye ihtiyacım ve tahammülüm yoktu. Türkiye’de insan hakları ve demokrasinin gelişimi için on yıllardır mücadele vermiş, gereğinde hayatını ortaya koyabilmiş bir kuşağın mensubuydum. Poos ve yanındaki Lüksemburg-ab heyetiyle görüşmemizden hiçbir şey çıkmadı. Poos, bildiklerini tekrarladı, hem de, nezaket düzeyi hayli düşük bir şekilde. Ben de benzer bir üslûpla kendi görüşlerimizi ortaya koydum, Poos’un yakışıksız tavrını, aynı ölçüde yakışıksız bir tavırla karşıladım. Toplantı bitti. Görüşme sonrasında basına yaptığı açıklama, konuşmasının bir kopyasıydı. Her bakımdan ve tek kelimeyle, olumsuzdu.

ab dönem başkanı sıfatını taşıyan Lüksemburg yöneticileriyle iki kez daha bir araya geldik. İlkinde, başbakan ve dışişleri bakanı Türkiye'ye geldi, Başbakan Yılmaz'la beraber 'dörtlü' toplandık. Fevkalade başarısız bir görüşme oldu. Lüksemburg tarafı, ab adına, bilinenleri tekrarladı. 'Türkiye aday olacak durumda değildi, vb.' Türkiye'den ayrılmadan bir de basın toplantısı yaptılar, orada, yanlış anlamalara yol açabilecek bazı iddialarda bulundular. Ardından, söylediklerini düzelttiler ama, bizim kamuoyunda hayli tepki topladılar.

Lüksemburg Zirvesi öncesindeki son buluşma, Lüksemburg'da gerçekleşti. Başbakan Yılmaz'la ikimiz, Dışişleri'nin üst düzey yöneticileriyle birlikte, Başbakanlığın özel uçağıyla akşam yola çıktık, Lüksemburg heyetiyle yemekli toplantıya katıldık, gece yarısından sonra da Türkiye'ye hareket ettik.

Ziyaret, tam bir başarısızlık hikâyesiydi. Dışişleri bakanları ve heyetler geniş bir salonda sohbet ederken, Yılmaz'la, Lüksemburg başbakanı, yarım saat kadar 'baş başa' görüştü. Odadan çıktıklarında, Başbakan Yılmaz yanıma gelip, '... bunlardan umut yok' dedi. Haklıydı, umut olmadığı belliydi. Ama biz elimizden geleni yapmaktaydık. İkili görüşmenin ardından, 'çalışma yemeğinde' heyetler halinde bir araya geldik. Yılmaz ve ben masanın bir tarafında, Lüksemburg başbakanı ve Poos karşı tarafında oturmaktaydık. Biri 'not tutucu' olmak üzere üçer dışişleri yöneticisi de bizimle birlikteydi. Bu tür 'çalışma yemekleri' dış temaslarda yaygın kullanılan bir yöntemdir. Aslında, zamandan tasarruf sağlar. Yemeğe ayıracağınız vakti, çalışarak değerlendirmiş olursunuz. Gerçi ben bu tür yemeklerde yemek yemeyi hiç başaramadım. Aklım işteyken, karşı tarafı dinlerken ya da konuşma yaparken, önümdeki tabağa dokunacak imkânı bulamazdım. Herkes ilk tabağı bitirirken, ben daha başlangıçla uğraşırdım. İkinci yemeğin servisini geciktirmemek için ilkinden, sonra aynı şekilde ikincisinden vazgeçer, sonuçta herkesle birlikte masadan kalkardım. Batı Avrupalı muhataplar bu konuda daha tecrübeli olduğundan, hem konuşup, dinlerler, hem de yemeklerini hızla bitirirlerdi...

Lüksemburg'daki akşam, daha doğrusu gece yemeğinde, tarafların tutumunda hiçbir şey değişmedi: Türkiye olarak, biz gene iyi niyetle ve ısrarla düşüncelerimizi anlattık. Daha çok Başbakan Yılmaz konuştu. Ben zaman zaman söze girdim. Ancak karşımızdakilerin zaten kararlı olduğunu, ab tarafının ve dönem başkanının Türkiye'nin adaylığına olumsuz yaklaştığını biliyorduk. Biraz da boşa konuşmaktaydık.

Geç saatte Türkiye'ye doğru uçarken, hepimizin keyifsiz olduğunu hatırlıyorum. Herkes yorgun düşmüştü. Aynı gün dört saat uçarak Lüksemburg'a gitmiş, uzun görüşmeler yapmıştık, şimdi dört saat daha uçuyorduk. İnsan, sonucun istediği gibi olmayacağını bilmesine rağmen, umudunu tam kaybetmiyor... Sonra, istediği gerçekleşmeyince, gerçekleşmeyeceğini mantığıyla önceden görüp bilmiş olmasına rağmen, belli belirsiz bir hayal kırıklığı yaşıyor. Lüksemburg toplantısına giderken, hiçbir şeyin değişmeyeceğini tabii ki bilmekteydik. Ama sanırım bilinçaltında, 'belki' diye başlayan bir soru işaretinin, olumlu bir gelişme umudunun, gerçeklere ve her şeye rağmen direndiğini sonradan fark etmekteydik. Tahmin ettiğimiz hattâ bildiğimiz, beklediğimiz olumsuzluğu somut olarak yaşamanın sıkıntısı vardı. Yani, hepimiz üzgündük.

Lüksemburg Zirvesi yaklaşırken, Türkiye yararına bir karar çıkmasını, ab adaylığımızın ilanını kimse beklemiyordu. İlginçtir, ab yolunda en büyük başarının gerçekleşip, Türkiye'nin ab üyeliğine aday olarak ilan edileceği, yakın tarihinin en köklü dönüşümünün başlayacağı Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nin öncesinde de, Türkiye'de durum farklı değildi. Kamuoyu, sivil toplum, hele o günkü hükümetin pek çok bakanı, Helsinki'de sonuç alınamayacağı kanaatindeydi. Bazı bakan arkadaşlarımızın görüşü, boşuna çaba harcandığıydı. Benim bu kadar yorulmama samimiyetle üzülenler, 'kendini parçalama, zaten olmayacak' diyenler bile vardı.

Ama hep belirttiğim üzere, siyaset de, dış siyaset de –aynen hayatın kendisi gibi– bir 'süreçtir'. 'Bitti' sanılan noktada her şey yeniden başlar... Mesele, sürecin bilincinde olmak ve mücadeleye devam edebilmektir...

Lüksemburg yaklaşırken, belki en önemli ve ses getiren olayımız, benim yazdığım bir makalenin, dünyanın önde gelen gazetelerinde yayınlanması oldu. Çok uğraşmıştım bu yazı üzerine, hem Türkiye'nin konumunu, Avrupalılığını, benim anladığım özellikleriyle doğru anlatmalıydı, hem ricacılıktan uzak durmalıydı, hem Türkiye'nin adaylığından, üyeliğinden neler kazanacağını ab'ye hatırlatmalıydı, hem bizim bunun farkında ve bilincinde olduğumuzu Batı Avrupalılara nazikane duyurmalıydı. Türkiye'nin artık geçmişteki yaklaşımlarını geçmişte bıraktığını, Türk Dışişleri'nin yeni bir anlayışla ve söylemle ab konusuna eğildiğini göstermeliydi, hem de, en önemlisi, bütün bunları kısacık bir yazıya sığdırarak, Batı basınının sayfalarında kendine yer bulmalıydı...

Benim yazarlık özelliğimden de hareketle, New York Times, International Herald Tribune, The Guardian, Die Welt, Figaro, Le Monde,

La Nouvelle Belgique, Corriera della Sierra gibi abd ve Avrupa'nın büyük yayın organlarıyla temas kurduk. Hemen hepsi, ilke olarak olumlu yaklaştı, bazıları yazıyı görmek istedi. Sonuçta, yazım, birkaç gün içinde bu sözünü ettiğim gazetelerin ve başka önemli gazetelerin sütunlarında 1997 Kasım ayının son günlerinde yer aldı:

AB'nin Kimlik ve Vizyon Sorunu

AB, genişleme sürecine ilişkin karar verme aşamasındadır. Bu süreçteki önemli tercihlerden başlıca biri, Türkiye'ye ilişkindir: Batı Avrupa'nın, Doğu ufkuyla başlıca tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlantısını sağlayan Türkiye'ye, Avrupa Birliği'nin hangi işlevi sunacağıdır. Avrupa Birliği'nin yapacağı tercih, ya farklı özellikteki uygarlıklarla bir anlayış köprüsünü AB 'ye verecektir, ya da, ayırımcı olacak, mevcut sorunları etkilemeyecek hattâ olumsuz etkileyecektir.

AB 'nin 12 Aralık'taki Lüksemburg Zirvesi'nin önündeki tercih budur.

Avrupa Birliği'nin geleceği dinsel ve ırksal çağrışımlarla mı sınırlı olacak, yoksa çok daha geniş bir coğrafyaya erişen, onun birliğine ve çeşitliliğine cesaretle katkıda bulunan bir Avrupa Birliği mi oluşacak?

Biz kendimizi hem Avrupalı, hem de Asyalı olarak görmekteyiz ve bunun bir ayrıcalık olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla, kimliğimizdeki Avrupalılık özelliğinin sorgulanmasından rahatsızlık duyuyoruz: Avrupalı olmak 'tarihi' ya da 'coğrafi' bir tanımlama ise, biz 700 yıllık tarihimizi, Avrupalı bir güç olarak, Avrupa'da yaşadık ve yaşamaktayız. 'Avrupa Kültürü', AB 'nin resmi söylemlerinde olduğu gibi 'demokrasi', 'insan hakları', 'hukuk devleti', 'kadın-erkek eşitliği', 'laiklik' gibi niteliklerle tanımlanmakta ise, Cumhuriyet Türkiyesi'nin 75 yıldan bu yana çağdaş 'Avrupa Kültürü'nü paylaştığı bir gerçektir.

O zaman kendimize soruyoruz: 'Gerçek sorun' nedir?

Geçtiğimiz otuz yılı aşkın süre içinde resmen beyan edilmiş AB sözlerinin yerine getirilmemesi nasıl açıklanabilir? AB ile 1963'ten beri 'Ortaklık Anlaşması' olan, ayrıca 'Gümrük Birliği Anlaşması' olan bir ülkenin aday kabul edilmesi için isteksiz davranışların sebepleri nedir? Avrupa'nın savunmasına fazlasıyla katkıda

bulunmuş bir NATO üyesine neden böyle bir ayırımcılık uygulanmaktadır? Avrupa'nın en canlı ekonomilerinden birine sahip olan, Avrupa Birliği'nin etkinliğine, ekonomisinin büyümesine çok şey katacak olan Türkiye'ye neden hâlâ karşı çıkılmaktadır?

AB'li muhataplarım üç 'sebep' ya da 'koşul'dan söz etmektedirler: Yunanistan, Kıbrıs ve İnsan Hakları. Hükümetimizin görevde olduğu kısa sürede (Temmuz-Aralık 1999) bu üç konuda da ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca, ben de bazı konuları açıklama fırsatı buldum:

AB üyesi olan Yunanistan ile ilişkilerimize yönelik basmakalıp eleştiriler genellikle dayanaktan yoksundur. Öncelikle, ikili bir sorunu çözmek için iki tarafa ihtiyaç vardır. Eğer çözüme her iki taraf da katkıda bulunmak zorunda ise, çözümsüzlüğün sorumlusu olarak tek bir taraf gösterilemez. İkincisi, konunun 'objektif gözlemci'si olduğumu iddia etmemekle birlikte, içtenlikle belirtmek isterim ki en azından benim dönemimde Türkiye, Yunanistan ile ilişkileri iyileştirmek için mümkün olan her şeyi yapmıştır. İki komşu arasındaki görüşmeleri yakından izleyen bazı ülkeler, bizim bu çabalarımıza tanık olabilir.

Kıbrıs konusunda ise dört tarafın, hattâ diğer garantör ülke olan İngiltere'yi de sayarsak, beş tarafın olumlu yaklaşımı gereklidir. Türkiye tek sorumlu olamaz. Seçimlerin arifesindeki Kıbrıs Rum tarafı, uzlaşma süreci için gerekli anlayış ve ödünleri sağlamaktan uzaktır. Kıbrıs Türkleri eşit tanınma konusunda ısrarlıdır. Rum tarafının S-300 füzelerinin konuşlandırılması yolundaki beyanlarının ise zaten hassas olan durumu kötüleştirdiğini de belirtmeliyim.

AB 'li muhataplarımla yakın zamanda yaptığım görüşmelerde, en fazla 'insan hakları ve demokrasi' sorunları üzerinde durdum. İyi niyetli eleştirilerin çoğunu paylaştığımı, ancak siyasi amaçlı ve abartılmış iddiaları reddettiğimi söyledim. Ayrıca, hükümetimizin işbaşında olduğu dönemde önemli ilerlemeler kaydedildiğini de belirtmeliyim. Bu kapsamda, hapis cezalarına ilişkin bazı olumlu yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. Bölücü terörün giderek zayıflamasıyla, on yıldır olağanüstü hal ile yönetilen dokuz ilimizden üçü yeniden tam demokrasiye döndü. Diğer illerde de önümüzdeki dönemde böyle bir gelişme beklenmektedir. Esasen,

ABD ile Irak arasındaki çatışma tırmanmasaydı ve söz konusu illerimize olası yeni bir mülteci dalgasından endişe duyulmasaydı, bu gelişme daha önce sağlanabilirdi.

Her ülke gibi, Türkiye'nin de belli konularda daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyduğu açıktır. Fakat, Türkiye ile AB, hemen gerçekleşecek bir üyelikten bahsetmiyor. Sözü edilen, yukarıda belirtilen sorunların giderilmesine de yardımcı olacak uzun bir katılım sürecidir.

Genellikle engel olarak belirtilen 'Kıbrıs', 'Yunanistan'la uzlaşma' gibi sorunların çözümü, en olumlu davranışları gerçekleştirse bile, tek başına Türkiye'nin elinde değil. O zaman, AB'nin olumsuz yaklaşımının sebebi nedir? Yoksa, Sayın Jacques Attali'nin geçenlerde dile getirdiği gibi, yeni binyılın eşiğinde, Türkiye'ye Müslüman bir toplum olduğu için mi gizli bir ayırımcılık uygulanıyor?

Bana öyle geliyor ki AB, oluşan yeni dünyanın sorunlarını ve çözümlerini henüz kavrayabilmiş değil. Çevresindeki yeni ekonomik, tarihsel ve kültürel boyutların yarattığı büyük fırsatları yakalamaya ehil olup olmadığına da henüz karar veremiyor. O çok sözü edilen 'uygarlıkların çatışmasına' seyirci mi kalacak, yoksa, uygarlıkların uyumlaştırılmasına mı katkı getirecek? Sınırlı bir stratejik vizyona kendini hapsetmiş, içine kapalı bir örgüt mü olacağına ya da hem kendisi hem de herkes için daha iyi bir dünya yaratma sorumluluğunu mu üstleneceğine AB hâlâ karar veremiyor. Eğer tercih cesaretle yapılacaksa, AB'nin bu hedeflere ulaşılmasına Türkiye'nin olumlu, hattâ belirleyici katkı sağladığını AB artık anlamalıdır. Umarım AB doğru kararı alır.

AB, Türkiye'ye karşı ayırımcılık yapmamalıdır. Başka bir deyişle, Türkiye'yi genişleme ve Katılım Öncesi Stratejisi sürecinden dışlayarak haksız olmamalıdır. Türkiye'nin şevkini ve hızını sekteye uğratmamalı, Türkiye ile ilişkilere zarar vermemeli ve Türkiye'nin Batı Avrupa için ne ifade ettiği hususunda zihinlerimizde yeni soruların doğmasına yol açmamalıdır.

Daha önce de defalarca belirttiğim gibi AB, Türkiye için bir saplantı değildir. AB tarafından alınabilecek ayırımcı ve yanlış bir

karar, zaten Avrupa Birliği'nin çok ötesine uzanan ufkumuzu karartacak da değildir.

Türk Dışişleri Bakanı olarak, Lüksemburg Zirvesi'nden (Aralık 1997) olumlu bir sonuç çıkmasını içtenlikle ümit ediyorum.

Aksi, insafsızlık olur. Haksızlık olur. Ayrıca, AB'nin çapını daraltır.

Vakit henüz çok geç değildir.

Bu makale, International Herald Tribune, Le Figaro,

La Nouvelle Belgique ve Batı Avrupa’da yayınlanan

bazı gazetelerde 1997 Kasım ayında yer almıştır.

İngilizce aslından Türkçeye çevrilmiştir.

b) Lüksemburg'un ve Türkiye'nin Kararı

Türkiye'nin izlemesini öngördüğüm Avrupa ve Avrupa Birliği siyasetinin anahatları bakanlığımın ilk haftalarında kamuoyuna açıklanmıştı, uygulanmasına başlanmıştı. Bunlar, önceki dönemlerdeki yaklaşımlardan hayli farklıydı. Olumsuz bir Lüksemburg kararına Türkiye'nin tepkisinin ne olması gerektiğine ilişkin zihinsel bir hazırlığım da vardı. Benim öngördüğüm, hattâ ab'li bazı bakanlara Lüksemburg Zirvesi'nin öncesinde ayrıntılı anlattığım ilişki modeli özetle şöyleydi: Lüksemburg'da Türkiye'nin adaylığı ilan edilirse, her yönüyle yapıcı ve yeni bir dönemin kapıları açılacaktı. Yok eğer Türkiye aday kabul edilmiyorsa, o zaman, ab ile ilişkilerini bu gerçeğin ışığında gözden geçirecek ve yeniden şekillendirecekti. Neydi bu 'yeniden şekillenme'?

Lüksemburg öncesinde konuştuğum ab'li muhataplarıma, bu söylediklerimi bir 'tehdit' olarak yorumlamamalarını, sadece gerçeklerin yaratacağı objektif bir durumu kendilerine anlattığımı belirtmekteydim. Özetle, ab ile ilişkiler, kesilmeyecekti. Ama Türkiye, kendisini aday olarak bile benimsemeyen bir toplulukla, kendi çok hassas sorunlarını artık görüşmeyecekti. Yani, ab ile ilişkilerde, görüşmelerde, Türk-Yunan sorununu, Kıbrıs'ı, Türkiye'nin insan hakları, Güneydoğu konularını gündemden çıkaracaktık. ab üyesi ülkelerle ikili ilişkimiz ise doğal akışında devam edecekti; ab ile yaşanan olumsuzluklardan etkilenmeyecekti.

Lüksemburg kararı öncesindeki bu söylem, ab'li muhatapların hoşuna gitmiyordu. Çünkü, Türkiye'ye dönük siyasetlerinin belkemiğini oluşturan üç konuda, Türkiye, ab'yi muhatap almayacağını, bu konuları ab ile ilişkilerinin dışına çıkaracağını belirtmekteydi. ab'nin Türkiye'yi etkilemek, bazen yönlendirmek için başvuracağı çok önemli manivelalar, gücünden kaybediyordu. Bir bakıma, bazı ab bakanları ve yöneticileri, kendilerini işsiz kalmış gibi hissedebilecekti... Ne var ki, bu söylediklerimin gerçekleşeceğine fazla ihtimal vermediklerini hissetmekteydim. Türkiye'yi yöneten bazılarının geçmişteki şöhreti, büyük konuşup, sonra gereğini yapmamaktı. Benim ciddiyetime inanıyorlardı da, söylediklerimin hayata geçebileceğinden, hükümetçe paylaşılıp sahip çıkılacağından kuşkuları vardı. Doğrusu, benim de vardı... Ancak, gereksiz bir kaygıyı taşımakta olduğumu, Lüksemburg Zirvesi'nin gecesinde memnuniyetle gördüm:

ab’nin Lüksemburg Zirvesi’nden, tahmin ettiğimiz karar çıktı. Türkiye’den başka ne kadar istekli varsa, komşularımız Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs Rum Kesimi dahil, tümü aday ilan edilmekteydi. Türkiye’nin talebi ise bir başka bahara bırakılmıştı. Şimdi bizim açımızdan önemli olan, asıl olan, belirleyici olan, Türkiye’nin nasıl bir tepki göstereceğiydi. Koalisyon liderleriyle tartışıp, karara bağlayacaktık.

Başbakan Konutu’nda yaptığımız toplantıya, Mesut Yılmaz başkanlık ediyordu. İki başbakan yardımcısı ve ilgili birkaç bakanla beraber, Dışişleri’nin ilgilileriyle ben katılıyordum. Başbakan sözü önce bana verdi. Uzunca bir konuşma yaparak gelişmeleri ve o gün Lüksemburg Zirvesi’nde yaşananları, bize ulaşmış haberleri özetledim. Sonuç olarak, yukarıda belirttiğim yaklaşımı, Türkiye’yi aday bile almayan bir toplulukla hassas konuları görüşmemek kararlılığını, bu siyasetin, adaylık gerçekleşene kadar sürdürülmesi gerekliliğini, buna karşılık ab’ye küsmek, ilişkileri hepten yok etmek gibi bir aşırılığın yanlış olacağını, bir siyaset bütünlüğü içinde önerdim. Başbakan Yılmaz, önerinin tümüne sahip çıktı. Başbakan Yardımcıları Ecevit ve Sezgin, başbakana destek verdi. Bunun üzerine, bir hükümet açıklaması toplantıya katılan bakanlar ve Dışişleri ilgilileri tarafından kaleme alınarak kamuoyuna duyuruldu:

Lüksemburg Zirvesi Sonuçlarına İlişkin

Hükümet Açıklaması (14 Aralık 1997)

Hükümetimiz AB Dönem Başkanlığı tarafından açıklanan Lüksemburg Zirvesi sonuçlarını incelemiştir. Yapılan değerlendirmede AB ve bazı üye ülkeler yetkililerinin zirve toplantısı ve varılan sonuçlar bağlamındaki açıklamaları da dikkate alınmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği’ne tam üyelik için adaylığını 1963 Ankara Anlaşması’ndan kaynaklanan bir hak olarak görmektedir. AB’nin bu genişleme süreci öncesinde, hükümetimiz, beklentilerini yapıcı bir zihniyetle, makûl ve gerçekçi bir çerçevede belirlemiş, muhataplarına açıkça anlatmıştır.

Lüksemburg Zirve Bildirisi’nde, AB’nin genişleme sürecinde Türkiye’ye yer verilmesi, Türkiye’nin AB’ye katılmasına yönelik bir Avrupa stratejisi geliştirilmesi, aday niteliği taşıdığının ortaya çıkması şeklinde bazı olumlu unsurlara yer verilmiştir.

Bununla birlikte, AB'nin Lüksemburg zirve kararları, Türkiye açısından aşağıdaki nedenlerle kabul edilebilir nitelikte değildir:

1) Türkiye, öteki aday ülkelerle aynı çerçevede, aynı iyi niyetli yaklaşımla ve objektif kıstaslara göre değerlendirilmemiştir.

2) Türkiye'ye yeni ve olumlu unsurlar gibi sunulanların pek çoğu aslında, AB'nin Türkiye'ye karşı geçmişte üstlendiği ve yıllardır yerine getirmediği yükümlülükleridir.

3) Türkiye'nin iç yapısına ve Kıbrıs dahil dış politikasına dair yanlı, önyargılı ve abartılı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde, hükümetimiz döneminde gerçekleştirilen ve öngörülen iyileştirmeler tümüyle göz ardı edilmiştir.

4) Bu yanlış yaklaşımlarla, kabul edilmesi mümkün olmayan art niyetli siyasi koşullar dayatılmak istenmiştir.

Dönem Başkanı'nın beyanları bu yaklaşımın arkasındaki zihniyeti daha da belirginleştirmiştir. Bu yaklaşım ve zihniyet değişmedikçe, ilişkilerimizin yapıcı ve çok yönlü bir diyalog içinde geliştirilmesi beklenemez. Bu durumda, iki tarafı doğrudan ve birlikte ilgilendirmeyen siyasal konuları da kapsayacak bir görüşme ortamı sağlanması mümkün olmayacaktır. Öteden beri olduğu gibi, ilişkilerimizde siyasi koşul dayatılmasını reddediyoruz.

AB'nin tutumu sağlam ve güven duyabileceğimiz bir zemin oluşturmaktan uzaktır. Türkiye'nin geleceği ve AB ile ilişkileri böylesine belirsiz bir zemin üzerine inşa edilemez.

AB ile var olan ortaklık ilişkilerimizi sürecektir. Ancak bu ilişkilerin geliştirilmesi AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlıdır. Türkiye, her alanda daha gelişerek, büyük Atatürk'ün çizdiği doğrultuda kararlılık ve özgüven içinde yürümeye devam edecektir. Lüksemburg Zirvesi'nde ortaya konulan tutuma rağmen, Türkiye, AB ile bütünleşme iradesini korumaktadır.

Ancak bunun için Avrupa Birliği'nin de, yöneldiği hatalı ve sakıncalı yolda ısrar etmeme erdemini göstermesi gerekir. Türkiye'nin yerinin olmayacağı tek Avrupa topluluğu, kendisini ayırımcılık ve hoşgörüsüzlük temelinde tanımlayıp sınırlayan bir Avrupa topluluğudur.

Kıbrıs konusundaki görüşlerimiz ayrıca bir açıklama ile duyurulmaktadır.

Diplomasinin zor anlaşılır –bazen hiç anlaşılmaz– ifadeleriyle ortaya konan bu siyasetin can alıcı noktası, '... iki tarafı doğrudan ve birlikte ilgilendirmeyen siyasal konuları da kapsayacak bir görüşme ortamı sağlanmasının mümkün olmayacağı' cümlesidir. Türkiye, kendi iç sorunlarını da (insan hakları, demokrasi, Güneydoğu), Kıbrıs'ı da, hattâ Ege ve Yunanistan'ı da, böylece ab diyalogunun dışına çıkarmaktadır. Gerçekten, ab temsilcisi muhataplarımıza üzerinde konuşacakları konu adeta bırakılmamıştır...

Diplomatik ifadeleri kamuoyumuzun daha rahat algılamasını sağlamak ve ab çevrelerine Türkiye'nin kararlılığını vurgulamak üzere, iç ve dış basına birkaç demeç verdim. Bunlardan Sabah gazetesinden İbrahim Gündüz'e verdiğim demeci naklediyorum:

Avrupa Birliği Siyasetimiz Bellidir

Türkiye menfaati ekseninde oluşturulan dış siyasetimizin önemli bir hedefi, Avrupa Birliği'ne üyeliktir. Dün olduğu gibi, bugün de bu böyledir. Dünden farklı olan ise, uğruna Türkiye'nin her şeyi unutup, her şeye katlanacağı, kendi menfaatini göz ardı edebileceği bir saplantı olmaktan bu hedefin çıkarılmış bulunmasıdır.

Avrupa Birliği Lüksemburg Zirvesi'nde, Türkiye'ye dönük bazı gelişmeler sağlamıştır. AB ile ilişkilerimizde geçmişe kıyasla en ileri düzeyde öneriler Türkiye'ye yapılmıştır. Ne var ki, bunlar, bizim açımızdan yeterli görülmemiştir. Türkiye'nin hakkı olan yerin gerisinde tutulduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, benim daha önce topluma açıklamış bulunduğum şekilde, AB ile siyasi ilişkilerimiz, doğal olan düzeye, bize uygun görülen yerin çerçevesine indirgenmiştir. AB, Lüksemburg kararıyla, kendini Türkiye'nin siyasi gündeminden düşürmüştür.

Bugünkü ilişkileri ve Türkiye'nin konumunu şöyle tanımlamak mümkündür:

a) AB ile, Gümrük Birliği Anlaşmamıza dayalı ekonomik ilişkiler devam etmektedir. Ancak, bu anlaşmanın hükümlerini çiğneyerek Türkiye'ye vermesi gereken ekonomik desteği vermemiş olan AB'ye, imzası ve yükümlülükleri en ciddi şekilde hatırlatılmaktadır.

b) AB üyesi Batı Avrupa ülkeleriyle ‘ikili’ ilişkilerimiz, doğal ortamlarında sürmektedir. AB ile sorunumuz nedeniyle üye ülkelerle ikili ilişkilerimizde bozulma olması söz konusu değildir.

c) AB ile siyasal ilişkilerimiz devam etmektedir. Ancak, Kıbrıs, Türk-Yunan sorunları, Türkiye’nin iç sorunları gibi önemli siyasal konuların, AB ile müzakeresinin devamına gerek olmadığı belirlenmiştir. Çünkü, bunlar, ancak AB’nin genişleme sürecinde ileri bir konuma sahip olan ülkelerin AB ile tartışabileceği konulardır.

d) Kaldı ki, her üç konunun AB çevrelerince ve Yunanistan tarafından istismar edildikleri; abartıldıkları; Türkiye’ye karşı bir ‘manivela’ gibi kullanılmak istendikleri saptanmış ve bu istismarın devamına imkân tanınması tarafımızdan önlenmiştir.

Önümüzdeki aylardaki ilişkilerimiz şöyle öngörülmüştür:

1) AB’nin, hassasiyet gösterdiği konulardan ‘Yunan sorunlarında’, Türkiye, kendi haklı menfaati çerçevesinde zaten uzlaşmacı ve barışçı bir siyaset izlemektedir. Bu politikasını sürdürecektir. AB’nin Kıbrıs’a ilişkin önerileri, Türk toplumunu, bir düşmanlık ortamındaki çaresiz azınlık konumuna düşürecek önerilerdir. Hem Kıbrıs Türklerinin can güvenliğini hem de Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bu düşüncelerinin tarafımızdan paylaşılmasının mümkün olmadığını, daha beş ay öncesinde AB tarafına açıkça anlattık. AB, Kıbrıs konusundaki yanlış siyasetiyle, kendi başını büyük derde sokmuştur. Şimdi, kendi yanlışının bedelini Kıbrıslı Türklere ve Türkiye’ye ödeterek kendini bu sorunlardan sıyırması düşünülemez.

2) AB’nin ‘Türkiye’nin demokrasisini ve insan haklarını geliştirmesi’ talebi, Türkiye’nin kendi sorunudur. AB çevrelerince bazen iyi niyetle ama bazen siyasal hesaplarla ve genellikle aşırı boyutlarda abartılan bu konuda, Türkiye, sürekli bir iyileştirme çabasındadır. AB’nin hoşuna gitsin diye değil, kendi toplumunun yararları için... Bu çalışmalarımız sürecektir.

3) Öteki aday ülkeler gibi, Türkiye’den de ‘Kopenhag Kriterleri’ne uyması istenmektedir. AB, böylece, Türkiye’ye ‘eşit davrandığını’ belirtmektedir. Oysa, bu doğru değildir ve AB

doğruyu söylememektedir. AB, Türkiye'ye karşı önemli bir haksızlık yapmıştır:

'Kopenhag Kriterleri', AB'ye üye olacak ülkelerin karşılamak zorunda bulundukları ölçüleri, 'insan hakları-demokrasi ölçüleri', 'azınlık hakları' ve 'ekonomilerinin dış rekabeti kaldıracak düzeyde bulunması' olarak belirlemektedir. Ne var ki, bu ölçüler, öteki adaylara 'doğru' uygulanmaktadır; 'katılma sürecine dahil edilmenin, yani aday olmanın' önkoşulu olarak değil, bu süreç sonunda 'üyeliğe kabul edilmenin' koşulu olarak uygulanmaktadır. Örneğin, bir Slovakya yahut Bulgaristan, ekonomisi dış rekabeti kaldıracak güçte olmayan ülkelerdir. Ya da, Letonya ve Romanya demokrasi açısından yeterli değildir. Ancak bu kriter ve bu gerçekler, Slovakya ve Bulgaristan'ın, Letonya ve Romanya'nın katılım sürecine başlamaları için bir önkoşul olarak getirilmemektedir.

Türkiye'ye karşı ise ayırımcılık ve haksızlık yapılmaktadır: 'Kopenhag Kriterleri', Türkiye'ye karşı, öteki ülkelerden farklı olarak, üyeliğin koşulu değil, 'adaylığın, katılma sürecinin önkoşulu' şeklinde uygulanmaktadır. Yani, başkalarının, eksiklerini 'süreç içinde tamamlaması' öngörülürken, Türkiye'nin, eksiklerinden ötürü 'sürece başlayamayacağına' hükmedilmektedir.

4) Önümüzdeki dönemde, AB, Türkiye konusundaki tutumunu gözden geçirerek, öteki istekli ülkelere uyguladığı ölçüleri eşit biçimde Türkiye'ye uygularsa, tarihsel saplantıların ve güncel önyargıların etkisinden kurtulup, objektif, iyi niyetli değerlendirme yapabilirse, ilişkiler gelişir. Aksi halde, gelişmez.

Kıbrıs konusunda, TBMM'nin 21 Ocak 1997 tarihli kararı var. Buna göre, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB'nin üyelik görüşmeleri başlayınca, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkiler ileri bir düzeyde yeniden şekillenecek ve gerçekleştirilecek. Hükümetimiz, bu doğrultuda hazırlığını yapmıştır. KKTC ile imzaladığımız Ortaklık Konseyi Anlaşması çerçevesinde, güvenlik, dış siyaset ve ekonomi beraberliğini zaman içinde tamamlayacağız. AB, Kıbrıs Rum Kesimi'ni kendine tek muhatap kabul ederek, Kıbrıs Türklerini, Kıbrıs'taki Türk Cumhuriyeti'ni egemen bir siyasal varlık niteliğiyle yok sayarak, bu

sonucu kendi elleriyle yaratmıştır. KKTC’nin egemen siyasal bütün özelliği tanınmadıkça, yeni çözümlerin geliştirilmesi mümkün gözükmüyor.

Yunanistan’la ilişkilerimizin düzelmesi, biri ‘teknik’, öteki ‘siyasal’ iki konuda, Yunanistan’ın kendini düzeltmesine bağlı:

a) Türkiye, yıllardan beri, Yunanisan’a şunu söylüyor:

‘Aramızdaki bütün sorunları, bir araya gelerek konuşalım, ortak çözüm arayalım. Kardak dahil tümünü çözmeye çalışalım. Birleşmiş Milletler’in öngördüğü bütün barışçı çözüm yöntemlerini deneyelim. Kendi aramızda halledemezsek, Uluslararası Adalet Divanı’na gitmek dahil, hakemlik müessesesini de öngörebiliriz.’

Yunanistan ise, ‘sadece Kıta Sahanlığı, Kardak sorunu ve sadece Uluslararası Adalet Divanı yolu’ diye diretmekte. Bunun dışında hiçbir şeyi hiçbir yöntemle görüşmeyeceğini açıklamaktadır.

Mesafe alınabilmesi için, Yunanistan’ın ‘dayatmacılıktan’ vazgeçmesi gerekir.

b) İlişkilerin düzelmesi için ikinci önkoşul, Yunanistan’ın, Türkiye ‘kompleksinden’ kurtulmasıdır, Türkiye’ye düşmanlık politikasından vazgeçmesidir. Türkiye’ye karşı düşmanlık siyaseti, yakın tarihinde Yunanistan’a hiçbir yarar getirmemiştir. Bundan sonra da getirecek değildir.

İbrahim Gündüz’e verilen mülakat,

Sabah, 7 Ocak 1998

Lüksemburg Zirvesi'ne hazırlık süreci, bu süreçte netleşen yeni yaklaşımlar ve nihayet olumsuz sonuç karşısındaki kararlı duruş, yeni bir ab siyasetinin ilk adımlarını oluşturdu. Bu, aslında, dış siyasette öngördüğüm köklü felsefe, yaklaşım ve uygulama yenileşmesinin bir bölümüydü, geneldeki yenileşmenin, ab boyutundaki izdüşümüydü. Dış siyasetteki değişimi bu çalışmanın ilk cildinde ayrıntılarıyla anlattım. Tekrar etmeyeceğim. Burada, ab'ye yaklaşımdaki köklü yenileşmeyi ve bunun sonucunda, hattâ sayesinde ulaşılan hedefleri, Helsinki Zirvesi'ni (Aralık 1999) ve Türkiye'nin ab üye adaylığını almasını anlatacağım. Hemen belirteyim, nakledilecek gelişmeler ve yapılacak tahlil, sadece geçmişi daha iyi anlamaya dönük değildir. Bir siyaseti ve onun pratiğini ayrıntılarıyla anlatmanın nedeni, temel yaklaşımın günümüzde de, hattâ gelecekte de uygulanabilir olmasıdır. 1997-2002 yıllarında hayata geçirdiğimiz ab siyaseti, sadece o dönemin hedefini (adaylığın kabulü ve ilişkilerin sağlıklı gelişimi) gerçekleştirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda, geleceğe dönük bir deneyimi, birikimi, modeli de Türkiye'nin dış siyasetine sunmuştur. Türkiye'nin adaylıktan sonraki ikinci aşaması, hedefi olan 'üyelik için müzakere sürecinin ab ile başlamasına' da, sonrasına da, 1997-2002 strateji ve taktiğini değerlendirmenin ciddi katkısı olur.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ AB SİYASETİNİN TEMELLERİ

Lüksemburg Zirvesi’nin sonrasında, yeni bir ab siyaseti geliştirildi; daha doğrusu, zaten 1997 Temmuzu’ndan başlayarak oluşturulan ilkeler ve yaklaşımlar daha netleştirilip daha ileriye götürüldü.

I

Strateji ve Taktik

Dün olduğu gibi bugün de geçerlik taşıyan, yarın da geçerli olacak üç önemli hususun altını çizerek konuya girmek istiyorum:

1) Türkiye'nin Avrupa Birliği siyasetinin başarısı ve dönemine göre erişilebilir olan hedeflere ulaşması, öncelikle kendi içinde tutarlı ve bütünlüğe sahip bir yaklaşımın varlığına bağlıdır. Eğer Ortadoğu siyasetiniz yanlışsa, ya da, kültür ve tarih boyutlarını dış siyasetten dışlamışsanız, tabii ki ab yollarında başarılı olamazsınız. Ya da, Türkiye'nin hem Avrupalı ama hem de Asyalı olduğu gerçeğini görmüşseniz ve bunu ab karşısında kullanabilmekteyseniz, o zaman, ab bağlamındaki hedeflere yaklaşmanız, hattâ ulaşmanız mümkün olur. Göreve gelince açıkladığım (18 Temmuz 1997 tarihli basın toplantısı)[5] yenileşme programının ve yeni anlayışların çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği siyaseti şekillenmiştir.

2) Avrupa kültürü, Avrupa Birliği'nin resmi tanımına göre, 'demokrasi, çoğulculuk, insan hakları' benzeri çağdaş değerlerden oluşur. Eğer bir toplum, bu özellikleri özümsemişse ve uygulamaktaysa, ab'nin resmi Avrupa kültürü tanımı uyarınca, Avrupa kültürünün bir unsurudur, bu kültürün sahibidir. Türkiye'nin ab üye adaylığının kabulü ve ilanı tartışmalarında, ben bu mantığı sıkça kullandım, muhataplarıma, ab'nin resmi kültür tanımını ısrarla hatırlattım.

Resmi tanımlara göre bu böyledir de, ab ülkelerini oluşturan toplumlarda, büyük çoğunlukların ve onların etkilediği, seçtiği ya da seçmediği politikacıların bu resmi Avrupa kültürü tanımlarını benimsedikleri, hattâ bundan haberli oldukları, hayli kuşkuludur. Çoğunluğun gözünde, Avrupa kültürünü paylaşmak ve Avrupalı olmak, öncelikle Hıristiyanlık'ın bir uzantısıdır. Türkiye tabii ki bu kategoride değildir. Daha gelişmiş bir düzeyde kültür sorunsalına yaklaşanların bir bölümü de, ab-Avrupa kültürünün bir simgeler bütünü ve sistemi olduğuna işaretle, ortak kültür simgelerini (Saint Jean, Don Kişot, Romeo, Herkül vb.) paylaşmayanların, ortak bir kültür dilini (Yunan, Roma geçmişinden, öncelikle Hıristiyanlık'tan kaynaklanmış kültür dilini) kullanmayanların, ab kültüründe ve bütününde yeri olamayacağını savunur. Bu görüşler ve yaklaşımlar özellikle laik ve çağdaş ölçütlere sahip Türklere yabancı gelse de, hattâ Avrupa Birliği toplumlarında geniş bir kitle ve etkili bireyler

tarafından reddedilse de, bir vakıadır; Türkiye olarak dikkate almamız, gözününde tutmamız gereken bir gerçektir.

3) Nihayet, muhatabımız Batı Avrupalılar gibi, Türkiye'nin de akılcı ve soğuk bir menfaat hesabını her konuda ve her aşamada dikkatle yapması gerekir. Menfaate, hele paraya ilişkin konularda hakkını savunmak, hak talep etmek, Türkiye'nin yöneticilerine bazen 'aykırı' gibi görünebilir. İmparatorluk ya da ağalık geleneğinden olsa gerek, bu konuları yabancı muhatapla konuşmaktan uzak dururuz. Oysa, Batı Avrupa'nın bizatihi kendisi gibi, Avrupa Birliği de öncelikle bir hesap işidir, maddi menfaat olayıdır. Batı Avrupa'nın düzeninin Marx tarafından 19. yüzyıl ortalarında yapılmış bir tanımına göre, 'Burjuvazi, iktidarı ele aldığı her yerde, feodal, pederşahi, duygusal ilişki olarak ne varsa hepsini yıkmıştır. Feodal insanı doğal üstleriyle birleştiren bütün çapraşık ve değişik bağları hiç acımadan koparmış ve insanla insan arasında soğuk çıkar bağından, nakden ödeme gereğinden başka bir şey bırakmamıştır.'

Bu bir eleştiri değildir, bir vakıadır, hattâ kimi düşünüre göre, Batı Avrupa'nın ekonomik gelişimini sağlayan başlıca dinamik, 'çıkar bağının ve nakden ödeme gereğinin', ne kadar belirleyici olduğunun tanınması ve düzgün bir kurallar, sınırlar bütünü içine alınabilmesidir. Konumuz ekonomik gelişimin dinamiklerini tartışmak değil, ancak bir noktayı doğru saptamak gerekir: Muhatabımız Avrupa Birliği'nde, kişisel yahut ulusal maddi çıkarını yeterince savunmayana, hakkını aramayana ve alamayana 'ne de efendi insanmış' diye bakmazlar, küçültücü anlamda 'saf' diye onu nitelerler. Türkiye, ab içinde ilerlemek için, oyunu kurallarına göre, menfaat gerçeğinde oynamak zorundadır.

ab ilişkilerinin gelişmesi, belirli ilkeler ve yaklaşımlar çerçevesinde mümkündür. Bunun mümkün olduğu, çoğu siyasetçi ve yorumcu tarafından 'imkânsız' diye görülenin 1999 Aralık ayında gerçekleşmesiyle ve Türkiye'nin ab üyeliğine 'aday' ilan edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Dün başarıyı getiren, bugünün ve yarının başarılarına katkısı olabilecek bu yaklaşımlar şöyle sıralanabilir:

a) Rica ile Olmaz

Lüksemburg'un öncesinde ve sonrasında, Türkiye, ab ile ilişkilerinin gelişimi için, ab'ye 'aday kabulü' için, 'ricacı' olmaktan bilinçle uzaklaşmıştır. Geçmişte kapı kapı dolaşıp adeta 'ne olur, bizi de aranıza alın' diyen anlayışlar, geçmişe bırakılmıştır. Avrupa Birliği'yle ilişkilerimiz

açısından ‘... bakın, ben de sizin gibiyim, ne olur beni de aranıza alın’ benzeri ricaların, ‘almazsanız, kendi kimliğimi koruyamam, Doğu’daki mahallenin yaramaz sokak çocuklarına benzerim’ uyarılarının, hiçbir değeri yoktur. Hem kendi içimize, hem kendi dışımıza ısrarla vurguladığım ‘Türkiye için ab bir amaçtır, bir saplantı (obsession) değildir’ yaklaşımı, muhataplarımızın, Türkiye’ye ve onun dışişlerine bakışını etkiledi, saygılı olmaya yöneltti.

b) Dünyanın Sonu Değil

Türkiye’nin, ab sorunsalını, doğru bir yere oturtması, kendi değerler sistemi içinde doğru bir yorumla hareket etmesi, ab ilişkilerinin gelişiminde ciddi bir katkı sağlamıştır: Avrupa Birliği üyeliğinin Türkiye açısından çok önemli olduğu, bunun için herkesin çok çalışması gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. ab ile gelişecek ilişkilerin Türkiye’nin ilerleme sürecinde çok değerli bir dış dinamik oluşturduğu, özenle değerlendirilmiştir. Ama bu kadar: ab ilişkileri gelişmezse, Türkiye ab üyesi olamazsa, bunun, Türkiye için ‘dünyanın sonu olmayacağı’, hem Türk kamuoyuna hem dışarıya anlatılmıştır. ‘ab bizi almazsa, ne laikliğimiz kalır ne demokrasi’ demenin, çaresizliği, kaderciliği, tümüyle geçmişe terk edilmiştir. Türkiye’nin, kendi demokrat ve cumhuriyetçi çizgisinde, çağdaş doğrultusunda gelişmeye elbet de devam edeceği, ab’li ya da ab’siz tabii ki kendi tarihsel sürecinde ilerleyeceği, ab’nin çok değerli bir katkı, çok önemli bir ek dinamik sağlayacağı, ancak, olmazsa da olmayabileceği, ısrarla vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, sadece doğruların ifadesi değildir. ab’nin, Türkiye’yi daha gerçekçi değerlendirmesinde, Türkiye’yi daha yanlışsız algılamasında da yararlı olmuştur. Sürekli zaaf beyan eden, sürekli bölünmekten bahseden, demokrasisinin de, laikliğinin de pamuk ipliğiyle bağlı olduğunu anlatan bir ülkeyi kimse ciddiye almaz. Hele bunların doğru olmadığını, ancak Türkiye’yi yönetenlerin yahut kamuoyunu oluşturanların bunları doğru ‘sandığını’ görmekteyseler, bu korkuları canlı tutarak bu durumdan gereğinde yararlanırlar.

c) Uyuşan ve Çelişen Çıkarlar

Şimdi, bu tahlile bakıp da, ab’nin Türkiye’ye düşmanca yaklaştığı, ‘gizli emelleri olduğu’ sanılmasın. Kesinlikle değil. Tabii ki özünde dost bir topluluk söz konusudur. Ne var ki, bu dostluk ve bu yaklaşım, biri dış siyasetin geneldeki kuralı olan, öteki ab-Türkiye ilişkilerine özgü olan iki gerçek çerçevesinde şekillenir.

Dış siyasetin gerçeği, ‘dostlar arasında’ bile, herkesin kendi özgün çıkarını gözetmesidir; gelişmelere sadece günün değil, gelecekte olabilecek tersliklerin de açısından yaklaşmasıdır; bütün dostları dahil olmak üzere, herkesin üzerinde kendi özgün ‘kozlarını’ (ne olur, ne olmaz) oluşturması yahut elinde tutmasıdır. Dostlarındaki siyasal oluşumları, gelişmeleri, kendi anlayışı yahut menfaati doğrultusunda etkilemeye çalışmasıdır. Bunlar, dış siyasetin genel kuralıdır. Dolayısıyla, şu ya da bu ab ülkesinin, bize ters gözüken bazı davranışları özel bir düşmanlık işareti gibi algılanmamalıdır. Onun kendi anlayışı yahut çıkar hesabıdır bunlar. Karşılığında Türkiye’nin kendi anlayışına ve menfaatine sahip çıkması, oynanan oyunları bozması, ilgili ülkeye karşı kendi oyunlarını düzenlemesi gerekir. Dış siyasette kural budur. Örneğin, bir ülke eğer Türkiye’nin ‘insan hakları’ yahut ‘Güneydoğu’ sorunundan fazlaca söz etmekteyse, bir başkasının kimi lideri, geçen yüzyılın ‘Ermeni sorununu’ sanki ab müzakeresine önkoşul gibi getirmekteyse, bunlar, aynı zamanda, Türkiye’ye karşı belirli kozları ellerinde tutmak, gereğinde Türkiye’yi etkilemek için başvurulmuş yöntemlerdir. Türkiye’nin büyüklüğü ve tarihten gelen gücü, Ortadoğu’daki etkinliği, müttefiklerinin bile onu denetlemeye özendirecek bir çaptadır. Dolayısıyla, Türkiye’yi sınırlayacak kozlarını aynı toplulukta yer alacağımız ab üyeleri bile canlı tutmak ister. Bunu yadırgamamak gerekir, dış siyaset budur, benzer yaklaşımları Türkiye’nin de güçlü ve etkin ülkelere dönük siyasetinde izlemesi gerekir.

İkinci gerçek, ab’nin ve Türkiye’nin çıkarlarının, en azından taktik düzeyinde birbiriyle çelişmekte olmasıdır. Bunu da görmek, bilmek ve ona göre siyaset uygulamak, 1997-2002 döneminde mesafe alınmasında etkili olmuştu: Bir ülkenin ab sürecinde üç belirleyici aşama vardır. ‘Üye adaylığın ilan edilmesi’, ‘üyelik müzakerelerinin başlaması’ ve ‘üyeliğin gerçekleşmesi’. Malum, 1999 Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye’nin adaylığı benimsenmişti. ab 2004 Aralık zirvesine göre, müzakerenin 2005 Aralık ayında başlaması, üyeliğin makûl bir tarihte gerçekleşmesi bekleniyor. Ne var ki, Türkiye’nin adaylığında karşılaştığı çelişki de, bundan sonraki aşamalarda karşılaşacağı çelişkiyle aynıdır: ab’nin menfaati, Türkiye’nin ab sürecini mümkün olduğu kadar uzatmak, uzun bir zamana yaymaktır; tabii bir kopmaya yol açmaksızın bunu yapabilmektir. Türkiye’nin menfaati ise, bu süreci mümkün olduğunca kısa bir zamanda tamamlamaktır.

Her iki tarafın bu farklı tercihlerindeki nedenler açıktır. Türkiye, doğal olarak, ab sürecinden en hızlı ve geniş biçimde yararlanmanın peşindedir. ab'nin 'zamana yaymak' tercihi ise, biraz daha karmaşık hesapların sonucudur: ab ve üyeleri açısından, Türkiye, ekonomik maliyeti ve özellikle de siyasal maliyeti yüksek olan bir ülkedir. ab toplumlarının birçoğundaki tarihsel şartlanmalar, önyargılar ve saplantılar, kitle düzeyindeki olumsuz bir tepkiye neden olmaktadır. Toplumun önemli bir kesiti, seçimlerde belirleyici olabilecek bir kesiti, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine ya da buna öncülük edecek siyasetçilerine olumlu bakmamaktadır. Açıkçası, Türkiye ile yakınlaşmayı savunan ve gerçekleştiren siyasetçinin, üstlenmek zorunda kalabileceği ciddi bir fatura üye ülkelerin çoğunda söz konusudur. Aynı toplumların 'karar alan, karar oluşturan' kesimlerinde, etkili sanayi, ticaret ve bankacılık çevrelerinde, siyasetçinin kalitelisinde, üniversite ortamında, stratejik düşünen askerlerinde ise, değerlendirme farklıdır. Bunlar, mümkün olduğunca zamana yayılmış bir sürecin mutlak devamından ve uzak bir gelecekte tamamlanmasından yanadır. Çünkü, hem ülkelerinin ve ab'nin, hem zümre, sınıf olarak kendilerinin yararını, Türkiye ile sürecin devamında görmektedirler.

Bu değerlendirmeler, Türkiye'nin olayları ve ab'yi doğru okumasını, kozlarını iyi kullanmasını, gereğinde (Lüksemburg'un ardından olduğu gibi) bazı alanlarda ab'den uzaklaşmasını kolaylaştırmıştır. Bütün bunların sonucunda, Helsinki'de gerçekleşen üye adaylığının yolları açılmıştır. ab ile ilişkilerde, ab'yi anlayabilmek, düzgün tahlillerden hareketle gereğinde cesaretle davranmak fevkalade önemlidir. Dün olduğu gibi, bugün de.

d) Kimlik Bilinci

Avrupa Birliği sürecinin ve ilişkilerinin olumlu gelişmesi, Türkiye'nin kendine dönük bir sorununa sağlıklı yaklaşmasına da bağlıdır. Türkiye, kendini doğru tanıyıp doğru tanımladığı ve doğru tanıttığı ölçüde, ab ilişkilerinde mesafe almıştır; 1999'da ab üyeliğine aday ilan edilmiştir. Türkiye'nin bundan sonraki ab hedeflerine erişmesi de, kimlik sorunsalına doğru yaklaşımdan güç alacaktır.

Türkiye, nereden gelip, nereye yöneldiğini, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıları getirebileceğini düşünmek, öngörmek durumundadır. Kendi eksiğinin, kendi zaafının elbette bilincinde olmak, ama kendi ayrıcalıklarının, birikiminin, konumunun da farkında bulunmak zorundadır. Bunlar, hem dış ilişkilerin genelinde hem de ab özelinde

fevkalade önemlidir: Türkiye'yi yönetenlerden bazıları, genel olarak, eksilerinin de, artılarının da bilincinde olamamıştır. ab karşısında bir yandan gereksiz ve inandırıcı olmayan bir savunma içine girmişlerdir, öte yandan da, kendilerini, dolayısıyla Türkiye'yi, mazlum, muhtaç ve mecbur bir ülke olarak algılamış ve algılatmışlardır. Türkiye'nin elbette eksiği vardır, örneğin demokrasi ve insan hakları gibi konularda Türkiye'nin biraz daha mesafe alması gerekir. Ama Türkiye sade bundan ibaret değildir. Türkiye, büyük bir güçtür, tarihi, kültürü, ilişkileri, medeniyetleri, stratejik konumu, sanayi altyapısıyla, kullanabildiği ve kullanamadığı birikimiyle, bölgelerüstü bir güçtür. Ülkeyi yönetenler genellikle bunu görememiş, göremedikleri için de, ne kendi halklarına ne de dışarıya bunu anlatabilmiştir. Hele dışarıya karşı, hep bir eziklik, çaresizlik, kimi dönemde ve durumda bir eksiklik kompleksi sergilenmiştir. ab içinde Türkiye'nin ilerlemesi, kendi gerçeğini hem kendi halkına hem de ab'ye anlatabilmiş olmasındandır. Dışişleri Bakanlığı olarak Türkiye'nin bu gücünün bizim farkında bulunduğumuzun ab tarafına hissettirilmesi bile, çok şeyi değiştirmiştir. Bu bilincin korunması ve geliştirilmesi, doğru yerde ve şekilde kullanılması, gelecekteki ab ilişkilerine ciddi katkı olacaktır.

e) ab de Kazanıyor

Türkiye'nin yıllarca süren yanlış algılaması ve varsayımı şudur: ab ile ilişkilerin gelişmesinden, Türkiye'nin üye adaylığından, üyeliğinden, öncelikle, hattâ sadece Türkiye kazanacaktır... Hep, bizim ab'den 'ne alacağımız', hangi yararları sağlayacağımız düşünülmüş, konuşulmuştur. Buna karşılık, Türkiye'nin ab'ye neler kattığı ve katacağı, hangi yararları ona taşıdığı, Türkiye'nin siyasetçileri ve kamuoyu tarafından neredeyse hiç gündeme getirilmemiştir. Gerçi ab'nin ve üye ülkelerin yöneticileri, kararları şekillendiren, karar alan çevreleri bunların farkındadır; yıllar yılı farkında olmayan, bizimkilerdir. Meseleye, bir de Türkiye'nin ab'ye neler getirmekte olduğu açısından bakabilmemiz, en azından Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye tarafından ab'ye sağlanan stratejik, ekonomik yararların bilincinde olduğunun ab tarafına gösterilmesi, 1997-2002 dönemindeki gelişmelerin başlıca bir nedeni olmuştur. Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyen bir ab'nin, ekonomik güç olmanın ötesine geçerek, stratejik bir güç konumuna gelmesinin zor ve pahalı olduğunu Türkiye bilmekteydi. ab'nin, Ortadoğu ve Orta Asya ilişkilerinde, İslâm toplumlarıyla, İslâm Konferansı Örgütü'yle diyalogunda Türkiye'nin

önemli katkıları olabilecekti. ab'nin yeni ufuklara, yeni dünyalara, farklı medeniyetlere ulaşmasında Türkiye'nin sağlayacağı kolaylıkları, ab'ye ısrarla anlattık. Bu bilincin bizde var olması, ab ile ilişkilerin gelişmesinde etkili oldu. Aynı bilincin sürdürülmesi, bundan sonra da etkili olacaktır.

f) Doğu/Batı Denklemi

Türk dış siyasetinin gerçeği, Doğu ve Batı boyutlarının bütünselliğidir. Bu gerçeğin geleneksel olarak gözden kaçırılmış olması, etkinliği ve başarıyı sınırlamıştır. Aynı gerçeğin bilincinde bulunmak ve onu doğru kullanmak, hem dış siyasete ivme kazandırmıştır hem de ab ilişkilerinin gelişiminde ve adaylık aşamasına varılmasında başlıca etken olmuştur.

'Doğu/Batı Denklemi' diye tanımladığım şudur: Türkiye, kendi Doğu'sunda, Doğu Akdeniz'de, Ortadoğu'da, Kafkaslar'da, Orta Asya'da, ne ölçüde başarılı olursa, kendi Batı'sında, yani, Balkanlar'da, Batı Avrupa'da, ab ve abd'de o ölçüde etkili ve başarılı olur. Aynı şekilde, Batı yönündeki ilişkiler ne kadar gelişirse, Doğu'da aynı oranda ilerlenir. Bunlar, 1997-2002 döneminde kendisini şaşmaz bir kural gibi kanıtladı: Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde ab tarafından üye adayı ilan edilmesinde, başka önemli etkenlerin yanı sıra, Ortadoğu ülkelerinde Türkiye'nin büyüyen etkinliği de vardır. Bu yıllarda, İslâm Konferansı Örgütü'nde 'misafir sanatçı' konumundan çıkıp, belirleyici aktörler arasında yer alınmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji nakil hattını gerçekleştirecek anlaşmasının ilgili ülkelerle imzalanması, Fas'tan, Libya'ya uzanan Kuzey Afrika ülkeleriyle yeni işbirliği yollarının açılması da sonuçta etkili olmuştur. Benzer bir biçimde, ab'nin üye adayı olarak ilan edilmesini izleyen dönemde, Türkiye'nin etkinliliği ve prestiji Doğu coğrafyalarında en üst düzeye çıkmıştır. Doğu/Batı denklemi, Türkiye'nin günümüzdeki ve gelecekteki ab siyasetinde de çok önemli bir yerin sahibidir.

II

Yeni Yaklaşımın Uygulaması

Temmuz 1997'de açıklamalarla duyurduğumuz, hayata geçirdiğimiz yeni ab anlayışının, Lüksemburg sonrasında daha yaygın ve yoğun uygulaması başladı. Bir yandan, ab üyesi ülkelerle temaslarımızda, Türkiye'nin siyaseti ayrıntılarıyla anlatılmaktaydı. Öte yandan, ab'nin organlarıyla ilişkiler, görüşmeler sürmekteydi. Ama bunlar, çizdiğimiz çerçevenin sınırları içinde gerçekleşiyordu. Her şeyi tartışıyorduk, 'hassas konuları' konuşmuyorduk. Geçmiş zamanlardaki gibi, insan hakları söylevlerine bu görüşmelerde artık yer yoktu; Kıbrıs'a, Ege'ye de yer yoktu. Bir ab yöneticisi, bu konuların konuşulmadığı bir toplantımızın sonrasında, 'Bizi, işsiz bıraktınız' demişti... ab üyesi bir ülkeyle, örneğin İngiltere ile, İspanya ile 'ikili' temaslarımızda, 'hassas konular' ab bağlamında değil, ancak 'ikili ilişkilerimizin', iki müttefik ülkenin, birbirinin sorunlarına ilgisinin çerçevesinde konuşulmaktaydı. Yani, İngiliz Dışişleri Bakanı Cook, ikili ilişkilerimiz çerçevesinde bana Güneydoğu ve insan hakları konularını açabilmekteydi; ben ona İrlanda'da artan terörden söz ederek, İrlandalıların İngiliz yönetiminden şikâyetleri karşısında nasıl bir çözüm öngördüklerini sormaktaydım, ama bu kadar. Bu konuları, ne İngiltere'nin ne de Türkiye'nin ab ilişkileri çerçevesine almamaktaydık.

ab ile doğrudan temaslarımızda ise, Türkiye'nin siyaseti net bir biçimde anlatılmaktaydı. Avrupa Birliği-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu'nun görevi ve işlevi sürüyordu. Komisyonun Ankara'daki toplantısında, milletvekillerine doğrudan konuşma fırsatını değerlendirerek, Türkiye'nin tezlerini anlatmıştım. Bu konuşmada, geçmişteki siyasetten bizi ayrıştıran bir özellik öne çıkıyor: Geçmiş dönemlerde, Türkiye, özür dileyen, mazeret beyan eden, kendini düzelteceğini vurgulayan bir söylem benimsemişti. Oysa şimdi, ilişkilerin bozulması nedeniyle ab'ye hesap soran, onu ayırımcılık yapmakla, çifte standart uygulamakla eleştiren, talep getiren iddialı bir söylem öne çıkmaktaydı:

a) Çifte Standartı ve Ayırımcılığı Reddediyoruz

> Sayın Başkan, sayın üyeler, sayın büyükelçiler; Türkiye-Avrupa Birliği Karma Parlamento Komisyonu'nun 42. dönem toplantısında (Nisan 1998) hükümetimiz adına size hoş geldiniz demekteyim. İlişkilerimizde bazı sıkıntıların yaşandığı bir dönemde bu çalışmanın

faydalı olmasını diliyorum, katkılarınızı, yapıcı düşüncelerinizi bekliyorum.

Lüksemburg Zirvesi’nin Türkiye’ye ilişkin kararı, ilişkilerimizin gelişmesine bazı engeller, sıkıntılar getirmiştir. Hükümetimiz Lüksemburg Zirvesi’nin ayırımcı ve çifte standartlı yaklaşımından rahatsızlık duymuştur. Bu olumsuz ortamın giderilmesi hepimizin yararına olacaktır. Hükümetimiz, Lüksemburg Zirvesi’ne ilişkin açıklamasında, bazı olumlu gelişmelerin varlığını belirtmiş, ancak, sonuç olarak ve genel haksızlığı nedeniyle, zirve sonucunu benimsemeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği’ne, özellikle, Gümrük Birliği’ne karşı taahhüdümüzün devam ettiğini yinelemiştir; ancak, Avrupa Birliği ile siyasal ilişkilerimizde Türkiye’nin önemli hassasiyetlerini, bundan böyle görüşemeyeceğini açıklamıştır. Çünkü, bizim için Lüksemburg’da öngörülmüş ‘uzak çevre’, ‘periferi’ konumu, tabii ki, yakın siyasal ilişkiye elverişli değildir. AB’nin indinde Türkiye’ye ayrılan yerin uzaklığı ölçüsünde ve bu nedenle, siyasi ilişkilerimize bir sınırlama getirdik. Ayrıca, Türkiye için öngörülmüş bu konumumuzla, AB’nin planlamakta olduğu ‘Avrupa Konferansı’na katılmayacağımız da belirtilmiştir.

Lüksemburg Zirvesi’nin, Kopenhag Deklarasyonu’nda yer almış Kopenhag ölçütlerini 11 ülke için farklı, Türkiye için farklı uygulaması, bize göre, ayırımcılığın kaynağını oluşturmuştur. Ekonomi ve demokrasi alanındaki bu ölçütler –ki, ölçütlerin kendisini tartışmıyoruz; bunlar önemli ve geçerli ölçütlerdir– 11 ülke için doğru şekilde uygulanmıştır. Bir katılım sürecinin, ‘accession process’in sonuçlanmasına koşul olarak getirilmiştir.

Türkiye için ise, bir katılım sürecine başlamanın, bu katılım sürecinde yer almanın önkoşulu şeklinde aynı ölçütler uygulanmıştır. Yani, 11 ülkenin her birinde var olan eksikler, bu süreçte yer almalarını engelleyici diye nitelenmemiştir. Süreç içerisinde giderilecek ve giderilmesi halinde o sürecin tamamlanmasına işaret olarak alınacak ölçüler şeklinde uygulanmıştır. Bu 11 ülke, doğru bir şekilde, bu eksikleriyle sürece alınmış ve eksiklerinin giderilmesi, ‘sürecin tamamlanmasında’, ‘üyeliklerinde’ bir koşul olarak onların önüne konmuştur.

Türkiye’ye gelince, diğerlerinden farklı olarak, eksiklerimizin giderilmesinin, ‘sürece başlamamızda’ bir önkoşul olarak getirildiğini, Lüksemburg Zirvesi açıklamıştır.

Şunu da belirtmek istiyorum: Lüksemburg belgesinde Türkiye bağlamında sözü edilen ‘üyelik ehliyeti’, ‘Avrupa vokasyonu’ gibi kavramların bir yenilik taşımadığı kanaatindeyim. Çünkü, Türkiye, coğrafyasıyla, Avrupa Birliği’nin tanımladığı çağdaş kültür ölçüleriyle ve tarihiyle zaten Avrupalıdır; Avrupalı olduğunun bir başka Avrupa kurumu tarafından ilan edilmesine, tescil edilmesine ihtiyaç duymamaktadır. Aslında, bütün bu tartışmaların geçmişte kalmasını diliyorum, Lüksemburg’a demir atmış değiliz, geleceğe bakmaktayız ve ilişkilerimizin gelişmesini iyi niyetle beklemekteyiz.

Avrupa Komisyonu, şimdi, Türkiye için yeni bir belge hazırlamıştır. Bu belge, ortaklık ilişkilerimiz kapsamında olması gereken bir hususun, Avrupa Birliği’nin daha önceden yerine getirmiş olması gereken yükümlülüklerin ifadesidir. Bununla beraber, bu çalışma olumlu unsurlarla geliştirilip, kabul edildiği takdirde, ilişkilerimizi iyileştirici işlev taşıyabileceği düşüncesindeyim. Ancak, şu kaygım da var: Gümrük Birliği kararından kaynaklanmış yükümlülüklerini dahi, Avrupa Birliği yerine getirmemiştir; dolayısıyla, Komisyon belgesinde yer alan daha ileri vaatlere güven duymanın kolay olmadığını belirtmek istiyorum.

Bu arada, tekrar edeyim: Mali işbirliği konusundaki sıkıntılar, yani, Avrupa Birliği’nin yükümlülüklerini yerine getirmeyişi, sanırım, hepimizin paylaştığı bir gözlemdir. Bu durum, Avrupa Birliği’nin inandırıcılığına gölge düşürmektedir. Avrupa Birliği’nin söz konusu yükümlülüklerini ne zaman yerine getireceği konusu, hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Komisyonun demin atıfta bulunduğum son önerilerinde öngörülmüş işbirliğinin hangi mali araçlarla uygulamaya geçilebileceği konusunda yine açıklık bulunmamaktadır. Türkiye’nin katılma sürecine gerçekten yardımcı olunmak isteniyorsa, o zaman, yeterli ve emin kaynakların belirtilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Lüksemburg'da Türkiye'ye yanlış yapıldığı kanaatindeyiz ve Türkiye'ye öngörülmüş, biçilmiş yer çerçevesinde, bundan sonraki ilişkilerimiz, ancak, bize uygun görülen yerin imkân tanıdığı boyutta olabilecektir. Fakat, geçmişin tartışmalarında, geçmişin herkeste olabilecek yanlışlarında saplanıp kalmak istemiyoruz; bunların ortadan kaldırılmasını, iyi niyetle işbirliğimizin daha ileri noktalara taşınmasını istiyoruz. Umuyorum bu toplantınızla Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilere özel, özgün katkınız sağlanacaktır; buna benzer bir toplantıyı yeniden yaptığınızda, daha olumlu şeyler konuşmak, daha umutlu bir gelecekten bahsetmek mümkün olacaktır.

Bu düşüncelerle, size tekrar teşekkür ediyorum ve çalışmalarınızda başarı diliyorum.

Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Toplantısı,

Ankara, 21 Nisan 1998

ab konusunu kendi dışımızdakilere doğru tanımlayıp doğru siyaset izlemek yeterli değildir. Bunun kadar önemli olan, sorunsalı kendi içimizde doğru anlamak ve anlatmaktır. Bu ikincisi, genellikle, ilkinden daha zordur. ab konusunun Türkiye'deki algılanmasında, ab siyasetine sivil toplum katkısının oluşmasında hemen her dönem sorun yaşanmıştır.

Türkiye'de kamuoyunun ab algılaması, her ikisi de yanlış iki aşırılık arasında genellikle gidip gelmiştir. Bir kesime göre, ab Türkiye'ye düşmandır, Türkiye'yi bölüp parçalamanın hesapları ve uygulamaları içindedir, Türkiye'ye yalan söyleyip onu kandırmaktadır, vb. Türkiye ab'ye zaten alınmayacaktır da, alınması halinde ne egemenlik kalacaktır ne de kimlik... Öteki kesim ise, ab'yi Türkiye'nin tek kurtarıcısı olarak görmektedir. ab ne derse ayniyle yapılmalıdır. Türkiye ab'nin iradesine kayıtsız şartsız kendini terk etmezse, işte, asıl o zaman Türkiye bölünüp parçalanacaktır, laiklik ve demokrasi elden gidecektir, vb.

Özellikle, kamuoyunun bir kesimi, yıllardır öylesine yanlış şartlanmıştı ki, ne yapmak istediğimiz şöyle dursun, ne yaptığımızı bile anlamak sorunu vardı. Bu kesim, hem ab'ye aday kabulümüz, ab ile yakınlaşmamız için ab'nin kulu kölesi olmaya hazırdı, hem de, bu kul köle anlayışıyla ab yolunda bir arpa boyu yol alınmayacağının farkında değildi. Bu nedenle, sadece dışımıza değil, aynı zamanda içimize dönük bir anlatım ve tanıtım çabası sürmekteydi. Bu bağlamdaki bir yazım 1998 Eylül ayında Sabah gazetesinde yayınlanmıştı. Bu tür yazıları, yabancı misyonlar kendi dillerine çevirip değerlendirmeleri için merkezlerine gönderirdi; dolayısıyla, dışa dönük bir işlev de taşımaktaydı. Ama öncelikli hedef kitle, bizim kendimizdi. Kısaltarak veriyorum:

b) Saf Mevkiine Konmak, Hem de Bununla Övünmek...

> Avrupa Birliği'ne dönük siyasetimiz, geçmiş dönemlerdeki yaklaşımlardan köklü biçimde farklılaşmaktadır. Bizim 55. Hükümet'le değiştirdiğimiz eski AB siyaseti, özetle şöyleydi: Türkiye'nin bir yandan AB tarafından bazen saf mevkiine konurken, bir yandan da, bunu 'büyük başarı' diye kendi halkına yansıtması... Türkiye, bunları yaptığı için ve yaptığı sürece, tabiatıyla, AB, hem Türkiye'nin hakkını tanımamıştır, hem de, Türkiye zaten başarısını ve memnuniyetini belirttiğinden, tanımaya istekli olmamıştır. Kaldı

ki, AB'nin Türkiye'yle yakınlaşmasını istemeyen güçlü eğilimler, Batı Avrupa kamuoyunda ve bazı AB ülkelerinde mevcuttur; AB, birçok konuda, kendi kamuoyunun özelliklerini de dikkate alarak, Türkiye'ye vermesi gerekeni asgari ile sınırlamıştır. Dolayısıyla, bizim Temmuz 1997'de uygulamaya başladığımız politika, hem AB'nin 'rahatını' kaçırmıştır, hem de, kendi kamuoyumuzun alışık olmadığı özellikleriyle, başlangıçta kendi içimizde de kolay algılanamamamıştır. Ne var ki, hükümetimizin kararlılığı ve dengeli politikalarımızın doğruluğu, Türkiye içinde geniş bir görüş birliğini, kamuoyunda, sivil toplum örgütlerinde, sendikalarda ve ilgili özel sektör çevrelerinde yaratabilmiştir. Toplum genelinde ise, Türkiye'nin, geçmişteki teslimiyetçi tavrından uzaklaşması destek görmüştür.

Ancak hemen ekleyelim, 'saflığı' sona erdirmemiz, (örneğin, kısmi bir ilerleme sağlamasına rağmen, Lüksemburg Zirvesi'ne karşı kararlı bir tavrı ortaya koymamız) AB ilişkilerimizde geçmişe kıyasla olumlu fakat bize göre yetersiz gelişmeleri de başlatmıştır.

Burada, bir hususu dikkatten kaçırmamak gerekir: Bizim, Lüksemburg kararlarına karşı aldığımız tavır, kimilerinin sandığı gibi, Türkiye-AB ilişkilerini olumsuza götürmemiştir. Tam aksine, kararlı tavrımız nedeniyle ve sayesinde, AB, Türkiye'nin haklı talepleri doğrultusunda hareketlenmek ihtiyacını duymuş ve geçmişe kıyasla önemli sayılabilecek adımlar atmıştır. Lüksemburg sonrasındaki yaklaşım, AB ile ilişkilerimizde yeni ve daha sağlıklı bir dinamik yaratmıştır. Dolayısıyla da, bazı alanlarda düzelme başlamıştır.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği siyaseti, iki ilke dikkate alınarak tarafımızdan biçimlenmiştir: 1) AB ilişkilerimizin, soyutlamalardan arındırılarak, gerçeklere dayandırılması; 2) AB'yi oluşturan Batı Avrupa ülkeleriyle ikili konularımızın, AB ile sorunlarımızdan ve AB'ye dönük beklentilerimizden ayrı tutulması.

Soruna, öncelikle kavramsal/düşünsel boyuttan yaklaştık: AB üyeliğinin Türkiye için bir amaç olduğu, ancak, bir saplantı olamayacağı, Bakanlığımızın ilk günlerinden başlayarak ortaya konmuştur. Türkiye'nin dünyada geniş bir hareket alanına sahip bulunduğu, dış siyaset ufkunun, AB ile sınırlı olmadığı

vurgulanmıştır. Bu doğru yaklaşımın, bazen yanlış yorumlandığı üzere ‘... yeni alternatif arayışı’ olmadığı, Türkiye’nin, AB dahil hiçbir uluslararası topluluğa ‘kurtarıcı’ diye bakmadığı; Türkiye’nin, AB yahut başka bir topluluğu zaten ‘alternatif’ diye görmediği; geniş bir coğrafyaya dönük çok yönlü politikalar izlemek kararlılığımızın daha ilk günden açıklanmış olduğu, iç ve dış kamuoyuna ısrarla anlatılmıştır.

Biz, Çin’den, Amerika kıtasına kadar ekonomik ilişkileri geliştirecek siyasal altyapı için uğraşmaktaysak, bunu, ‘doğru’ olduğu için yapmaktayız. Yoksa, AB’den ‘umulanın bulunmadığı’ için, ‘alternatif oluşturmak’ için, değil. Tam aksine, AB ile daha tatminkâr bir gelişme sağlanabilmiş olsaydı, dünyanın öteki bölgelerine açılımımız daha hızlı ve daha güçlü olabilecekti.

Avrupa Birliği’ne ‘özel’ ve eğreti bir konumla ilişmek, ‘aile fotoğrafına alınmak’ gibi komik özentilere bizim dış politikamızda ve Dışişleri’ni yönetim üslûbumuzda yer olmayacağı, içteki ve dıştaki bütün ilgililere duyurulmuştur.

Bu kavramsal/düşünsel çerçevede, AB ilişkilerimiz, bütün soyutlamalardan, yanıltmalardan, iç siyasete malzeme yapılmaktan arındırılmıştır. Başkalarının Türkiye’yi istedikleri yöne çekmek hattâ kullanmak arzularının bir aracı olmaktan, Türkiye’nin AB ilişkileri kurtarılmıştır.

Bu bağlamda ve izlediğimiz doğru politika sayesinde, bizim anlayışımıza göre yetersiz fakat önemli bazı gelişmeler bu ilişkilerde yaşanmıştır: Göreve başladığımız Temmuz 1997’den birkaç gün önce AB’nin açıkladığı 2000’li yıllar gündeminde (Agenda 2000), Türkiye, genişleme sürecine dahil ülkeler arasında yoktur. Aralık 1997’deki Lüksemburg Zirvesi’nde, Türkiye, –altı ay önce dışlandığı– ‘genişleme sürecinin’ kapsamındaki ülkeler (12 ülke) arasında şimdi yer almaktadır. Ancak, öteki 11 ülke ‘katılım sürecine’ de dahil edilirken, Türkiye’nin dışarda bırakılması, bize göre, ‘haksız ayırımcılık’ olmuştur. Lüksemburg –taşıdığı olumsuzluklara rağmen– AB’nin Türkiye’yi ‘üyeliğe hazırlaması’ amacıyla, ‘Türkiye İçin Bir Avrupa Stratejisi’ başlığıyla öneri getirerek önemli bir adım atmıştır.

Ne var ki, bu adımlar tarafımızdan yetersiz bulunmuş, en önemlisi, AB'nin, Türkiye'ye karşı 'ayırımcılık yaptığı' görüşümüz, Lüksemburg'da da doğrulanmıştır. Dışişleri Bakanlığı olarak bizim Lüksemburg'dan üç ay önceki açıklamamızda, Türkiye'nin tavrı dünyaya duyurulmuştur: 'Ayırımcılık devam ederse, önemli siyasal konularımızı AB ile görüşmenin anlamı kalmaz' şeklindeki sözlerimizin doğrultusunda, siyasal diyalogumuzu sınırlama kararımız, Lüksemburg sonrasında hükümet olarak uygulamaya konmuştur.

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki, 'Kıbrıs', 'Türk-Yunan ilişkileri', 'insan hakları' gibi konular, bizim görüşmekten çekindiğimiz konular değildir. Bilakis, bunları görüşmek, bizim kendi haklı noktalarımızı ortaya çıkarmamızı mümkün kılmaktadır. Nitekim, birçok Batı Avrupa ülkesiyle ikili ilişkilerimizde her şey karşılıklı olarak rahatça tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda tezlerimizi doğru ve etkili savunmamız sayesinde, özellikle Ege ve Yunan konularında birçok iddia, Türkiye'ye karşı artık öne sürülememektedir. AB ile siyasi diyalogdan bu konuların eksiltilmesi, özünde, bir kararlılığın ifadesi olmaktadır. Yoksa, bizim için bazı sorunlardan bir kaçma-korunma aracı değildir.

Lüksemburg öncesinde açıkladığımız ve sonrasında gereğini yaptığımız politikalar, Batı Avrupa çevreleri için şaşırtıcı olmuştur. Türkiye'den kararlılık ve ciddiyet görmeye geçmişte pek alışık olmayan bu çevreler, yanlış yorumlar yaparak, Türkiye'nin kararlılığını, 'geçici bir tepki', 'öfke', bir 'duygusallık' gibi başlangıçta yorumlamışlardır. Türkiye'nin, beyanından dönüş yapmasını beklemişlerdir. Ancak, bunun böyle olmadığını ve karşılarında ciddi bir hükümetin ve ciddi bir dışişleri bakanlığının bulunduğunu kısa sürede görmüşlerdir.

Bizim dış siyaset anlayışımızda, duygusal bağlılıkların yahut tepkilerin, öfkelerin yeri yoktur. Bizim anlayışımız, dış siyasetin, kendi halkımızın menfaatine dönük bir matematik denklem olduğudur. Her unsuru akılcılıkla ve soğukkanlılıkla değerlendirilen bir denklem. Nitekim, Lüksemburg Zirvesi'nin hemen ardından, neredeyse bütün Batı Avrupa basın ve yayın organlarınca

Türkiye’nin haklılığının öne çıkarılması, bizim bu doğru yaklaşımlarımız sayesinde olmuştur.

AB’nin Haziran 1998’deki Cardiff Zirvesi’nde, bazı olumlu gelişmeler sergilenmekte, Türkiye’nin ‘adaylığı’ tarif edilmekte, ancak, AB’ye özgü kaygılar nedeniyle (kimi üye ülkenin iç siyaset/dış siyaset kaygıları vb.), adaylık açıkça söylenmemektedir. AB yetkililerinin, ‘Türkiye’nin adaylığı Cardiff Zirvesi’nde resmen benimsenmiştir’ yolundaki resmi beyanları, bize göre, yetersizdir. Ancak bu beyanlarını objektif ölçüler doğrultusunda hayata aktarmaları halinde, beyanın gereğini uygulamalarıyla sergilemeleri halinde, siyasi ilişkilerimizdeki sınırlamalar ortadan kalkabilecektir. Bu, kendilerine duyurulmuştur.

Nihai kararındaki zaafına rağmen, Cardiff, somut bazı ileri adımlara da sahne olmuştur. Lüksemburg’un ‘Türkiye İçin Bir Avrupa Stratejisi’, Cardiff kararlarında, ‘Türkiye’yi AB üyeliğine hazırlama stratejisi’ başlığıyla nispeten somut önerilere dönüşmüştür. Bütün adaylara eşit ölçülerle yapılacak bir ‘yıl sonu değerlendirmesi’, öteki adaylar gibi Türkiye için de öngörülmüştür. Başka bazı teknik konularda yapıcı düşünceler sergilenmiştir.

Bizim izlediğimiz dış siyasette, AB’nin yeri ve konumu bellidir, bizim yaklaşımlarımız bellidir: AB ile ilişkilerimizin gelişmesi için, üzerimize düşenleri yapmaktayız. AB ile olumlu ve ‘yeni bir diyalog diline’ ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz ve bunu geliştirmeye çalışıyoruz. Her iyi niyetli ve yapıcı girişime, benzer nitelikteki girişimlerle cevap vermekteyiz. Öneriler geliştirip, AB organlarına getirmekteyiz. Öte yandan, AB’nin ekonomik boyutu olan Gümrük Birliği Anlaşması’nın 16. imzacısı sıfatımızla, bu çerçeveyi hem önemsiyoruz, hem de gelişmesi ve bizim açımızdan içerdiği bazı yanlışlardan arındırılması için çalışmaktayız.

Ancak, bir noktayı dikkatten kaçırmamak gerekir: AB’nin bize göre hatalı tutumu yüzünden, AB ile ilişkilerimiz yavaş gelişiyor. Buna karşılık, dünyanın diğer bölgeleriyle ekonomik ilişkilerimiz hızlı, hattâ, kimi örnekte çok hızlı gelişiyor. Son bir yıl, büyük mesafe aldık. AB’nin konumu ayrıcalıklıdır ve doğrudan bir kıyaslama yapmak yanlış olabilir. Ne var ki, AB’nin ‘yavaşlığı’ devam ederse, Türkiye’nin başka coğrafyalarla geliştirdiği ya da

geliştirmeye çalıştığı ilişkilerin temposunun, AB, kaçınılmaz olarak gerisinde kalacaktır.

Sabah, Eylül 1998

c) Kararlı Olmanın Önemi

Bu ve benzeri yazılarla, açıklamalarla ab çevrelerine ve kendi içimize mesaj verilmekteydi. Lüksemburg öncesi ve sonrasının kararlılığı geçerliğini koruyordu. 1998 yılının ve 1999'un iki özelliği vardı: ab konusunda 1997'de belirlediğimiz yeni yaklaşım, bu arada belirli siyasal konuların ab ile görüşülmemesi, aynen sürdürülmekteydi. Öte yandan, ab'nin Türkiye'yi 'üye adayı' ilan etmesine dönük siyaset özenle izleniyordu: Türkiye'nin ab'ye katacakları, ab'nin stratejik bir güce dönüşmesinde Türkiye'ye olan ihtiyacı, ab'nin haksızlık yaptığının, ayırımcılık ve çifte standart uyguladığının her muhataba anlatılması vb. Olay bununla da bitmiyordu: ab'nin yaklaşımını ve ab içindeki dengeleri etkileyen Kıbrıs siyasetini, Yunan siyasetini Türkiye'nin tezleri ve yararları doğrultusunda yenileyerek, engellerin zorlanması, aşılması gerekiyordu. 1998'in Kıbrıs'ta 'Konfederasyon' önerisiyle, 1999'un Türk-Yunan ilişkilerine getirdiği açılımla, bu yönde gelişmeler yaşanacaktı. Ama hepsinden önemlisi, kararlılığın sürmesinin ve süreceğinin ab tarafından bilinmesiydi. Birkaç örnek vermek istiyorum:

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında yılda bir kez yapılan 'Ortaklık Konseyi' toplantısı, geçmişte de, günümüzde de, en önemli ve belirleyici görüşmedir. Türk tarafının yanı sıra, ab dönem başkanı ülke, önceki ve sonraki dönem başkanları, ilgili ab ülkelerinin dışişleri bakanları bu toplantıya katılır. Tabii ab Komisyonu'nun temsilcileri de hazır bulunur. 1998'de, ab'nin genel yaklaşımını yeterli bulmadığımızı belirterek, 25 Mayıs 1988'de toplanması öngörülmüş Ortaklık Konseyi'ne katılmayacağımızı ab'ye bildirdik. Sebep, hem ab'nin Türkiye'ye öneri taslağını yetersiz bulmamız, hem de, bu taslağın bile Yunan vetosu nedeniyle engellenmiş olmasıydı. ab'den daha ileri bir yaklaşım getirmesini, ab üyelerinin kendi aralarında uyumu sağlayıp, karşımıza öyle gelmelerini istemekteydik. Konu, dönem başkanı İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Cook'la Ankara'da görüşülmüş, ancak ab dışişleri bakanlarının toplantısında Yunan vetosu aşılamamıştı. Aşılmış olsaydı da, taslak metin, bize göre yetersizdi. Bununla beraber, Ortaklık Konseyi'ne katılmama

tercihi, istenen etkiyi yaptı ve hem Türkiye'nin kararlılığını, yeni bir siyaset izlediğini bir kez daha gösterdi hem de ab tarafını telaşlandırarak onun 1999'da geliştireceği daha olumlu yaklaşımların yollarını açtı.

Bu gelişme, bir Bakanlık açıklamasıyla iç ve dış kamuoyuna duyurulmuştu:

> **Ortaklık Konseyi Toplantısına Gerek Yok**
>
> Avrupa Birliği'nin Dönem Başkanı İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook ile Ankara'daki görüşmelerden sonra, Avrupa Birliği'nin yetkili organı konuyu dün ele almıştır. Bu toplantıda, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye sunmak istediği 'Katılmaya Hazırlık Stratejisi' önerilerine, 14 ülke destek verirken, Yunanistan'ın buna karşı çıktığı ve kararın bire karşı on dört oyla alındığı, Avrupa Birliği'nce basına açıklanmıştır. Türkiye'ye sunulan önerilerin uygulanması için AB içinde 'ittifak' gerektiğinden, AB'nin, kendi hazırladığı önerilere sahip çıkamadığı ve konunun henüz olgunlaşmadığı görülmektedir. Ayrıca, hükümetimizin, 17 Aralık 1997 tarihli açıklaması (Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye'nin aldığı kararlar) çerçevesinde bu önerileri değerlendireceği, Sayın Dönem Başkanı'na Ankara'da anlatılmıştı. AB'nin kendi içinde uzlaşarak hem ortak hem de geçerli bir öneri getirememesi nedeniyle, bu koşullarda 25 Mayıs 1998'de Ortaklık Konseyi toplamanın anlamı ve imkânı kalmamıştır. Dönem Başkanı'nın iyi niyetli çabası, Bakanlığımızca takdirle karşılanmıştır.

1998 yılının taktik siyasetinde, bir yandan kararlılığı ortaya koyarken, öte yandan, ab tarafından sergilenen bazı olumlu yaklaşımları göz ardı etmemek gerekiyordu. 'Biz ne yapsak, Türklere beğendiremeyiz, teşekkür bile etmezler' benzeri bir izlenimi asla vermemek, dengeyi ve ölçüyü kaçırmamak önemliydi. Avrupa Birliği Komisyonu'nun, yani, Verheugen ve onun konumundaki yöneticilerin yer aldığı teknik organın 3 Kasım 1998 tarihli raporu, Türkiye açısından ileri bir çizgiye ulaşmanın ilk işaretiydi. Dengeli ve ölçülü bir açıklamayı Bakanlık aynı gün duyurdu:

> **Bakanlar da Bunu Onaylamalı**
>
> ... Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet başkanlarının Cardiff Zirvesi'nde Türkiye konusunda ortaya koydukları kısmi iradenin hayata geçirilmesine yönelik direktifleri doğrultusunda, AB Komisyonu, 12 tam üye adayından biri olarak ülkemize de yer

verdiği raporunu bugün açıklamıştır. Rapor, her adayın üyelik süreci kapsamında kaydettiği gelişmeleri değerlendirmektedir. Rapor, diğer aday ülkelerin temsilcileriyle beraber Türkiye Daimi Temsilcisi'ne de verilmiştir.

Türkiye, raporu, ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutacaktır.

Raporun ilk incelemesinden, karşılaştırmalı olarak, Türkiye'nin ekonomisinin öteki adaylara göre genelde olumlu bulunduğu; siyasi nitelikteki konularda ise, eleştirel bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Bu son hususun, esas itibariyle, bu ülkelerin Komisyon'ca 'aday' olarak tanımlanmasının doğal sonucu olduğu açıktır.

Bununla beraber, Türkiye'ye dönük siyasal değerlendirmede bazı mesnetsiz iddiaların ve ifadelerin de yer alması, raporun yanlış bir özelliğini oluşturmaktadır. AB Komisyonu'nun Türkiye'yi daha özenle incelemesi gerektiği açıktır.

AB Komisyonu'nun, Türkiye'yi 12 tam üye adayı arasında tanımlaması, ilişkilerimizin geleceği için yeni bir zemin oluşturmaktadır. Bu zemin üzerinde ve Komisyon'la ilişkilerin gelişme sürecinde, Türkiye'nin daha doğru değerlendirilmesi beklenmektedir.

AB Komisyonu'nun ülkemiz açısından hâlâ fiili bir durumu yansıtan (hukuki durumu değil) adaylık tanımlamasının, devlet ve hükümet başkanları tarafından da tescili ve bütün unsurlarıyla hayata geçirilmesi, ilişkilerimizin normal mecrasına girebilmesinde son merhaleyi oluşturacaktır.

ab Komisyonu'nun yukarıdaki yaklaşımı umut vericiydi de, 'bir adım ileri, iki adım geri', sadece bizim özelliklerimiz arasında yer almıyordu. Bu olumlu raporu izleyen ilk ab zirvesi, ilişkilerin ilerlemediğinin yeni bir kanıtı olmuştu:

Viyana Zirvesi (Aralık 1998):

Avrupa Birliği'nin 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde toplanan Viyana Zirvesi'nde alınan kararların genişleme bölümünün Türkiye paragrafı Bakanlığımızca değerlendirilmiş ve aşağıdaki hususların belirtilmesinde yarar görülmüştür:

1) Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi tam üyeliğe kabulüne yönelik 'Strateji' Viyana Zirvesi'nde teyit edilmekle beraber, 15 Haziran 1998 Cardiff Zirvesi kararlarına ve AB Komisyonu'nun 3 Kasım1998 tarihli raporuna kıyasla Türkiye'nin adaylık konumuna ek bir gelişme getirilmemiştir. Dolayısıyla, AB Komisyonu'nun Türkiye'yi diğer adaylarla eşit zeminde ele alan yaklaşımı Viyana Zirvesi'nde gereken ölçüde tescil edilmemiştir.

2) Bu durumda, AB ile ilişkilerimizin, hükümetimizin Lüksemburg Zirvesi sonrasındaki 14 Aralık 1997 tarihli kararında belirtilen ve Bakanlığımızın 5 Kasım 1998 tarihli açıklamasında çizilen çerçevede yürütülmesine devam olunacaktır.

Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin adaylığını hukuken bağlayıcı konuma getirememiş olması, ilişkilerin arzu edilen şekilde gelişmesini engellemektedir. Konunun en kısa sürede sonuçlandırılmasında her iki taraf açısından yarar görülmektedir.

1998'de, ab ile kayda değer bir gelişme yaşanmadı, ancak, ilerdeki oluşumların zemini hazırlandı. Gelişme, 1999'da yaşanacaktı.

III

Durum Değerlendirmesi;

Almanya ve İngiltere

ab sürecinde belirleyici yıl olan 1999 yaklaşırken, Türkiye'nin çalışmaları hızlanarak devam etmekteydi. Bir yandan ab ile, öte yandan ab üyesi ülkelerle temaslar yapılmaktaydı. Büyük-küçük demeksizin, tek tek her üye ülke ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin geliştirilmesine çalışılıyordu. Bu bağlamda, Fransa'nın yanı sıra, Almanya ve İngiltere de Türkiye için fevkalade önemliydi.

a) Almanya, Dün ve Bugün

Almanya ve Türkiye, birbiri için özel bir konuma sahiptir: Birinci Dünya Savaşı'ndaki kader birliği; ekonomik ilişkilerde ve turizmde Almanya'nın yeri; üç milyonu aşkın insanımızın Almanya'da yerleşmiş olması, Türkiye'nin Ortadoğu ve Orta Asya'daki ilişkilerinin Almanya açısından taşıdığı önem vb.

Türk-Alman ilişkilerinde, tarih boyutu her zaman kendini hissettirir; tarih, etkilerini günümüze dek belli ölçüde sürdüren bir güvenin de, güven eksiğinin de, kaynağındadır. İttihatçı Osmanlı yönetiminin ihtirasını ve acemiliğini, işbirlikçiliğini de kullanarak, Türkiye'yi dünya savaşına sürükleyen, Almanya'dır. Yirmi beş bin askeriyle Osmanlı ordularında çarpışan, savaşın ortak sıkıntılarını Türklerle birlikte göğüsleyen de, Almanya'dır. Osmanlı ordusunda görev yapan komutanlarıyla, Moltke'si ve Golç Paşa'sıyla, Liman Von Sanders'iyle, silahlı kuvvetlerin yenileşmesinde büyük işlev taşıyan, gene Almanya'dır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelip bakanlıklarda görev alan, silahlı kuvvetlerin içine nüfuz ederek denetim ağı oluşturan, İttihatçı kadrolardan kendisine yandaş ve işbirlikçi odaklar yaratan da Almanya'dır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk kesitinde, Türkiye tarihinin belirleyici yabancı aktörü Almanya olmuştur.

Ünlü Feld Mareşal Moltke, 1836'da gelmiş, orduda ve Anadolu'da incelemeler yapmıştır. Türkiye, Almanya'nın Ortadoğu'ya açılımında, ulaşımında 'kilit' konumundadır. 1840'larda birleşmeyi başaran güçlü Almanya, dünyayı İngiltere ve Fransa'ya kaptırmak niyetinde değildir. Almanya, Türklerle birlikte inşa edeceği demiryollarıyla, Türk askeriyle birlikte oluşturacağı silahlı güçle, dünya fütuhatından pay almak hesabındadır. General Von Der Goltz (Golç Paşa), ilk olarak 1883'te,

‘askeri ıslah heyeti’ ile beraber gelmiştir. 1895’e kadar Osmanlı Genel Kurmayı’nın II. Başkanı olarak çalışmıştır. Daha sonra tekrar Türkiye’ye dönen Golç Paşa, Dünya Savaşı’nda I. ve VI. Osmanlı ordularına kumanda etmiştir. Bir başka Alman generali, Liman Von Sanders, yetmiş bir kişiden oluşan ‘Alman Heyet-i Askeriye-i Islahiye’sinin başında gelmiş, uzun süre Türkiye’de kalarak komutanlık üstlenmiş, silahlı kuvvetlerin yeniden yapılanmasında belirleyici rol almıştır. Padişah, kendisine, ‘Müşir’ (mareşal) rütbesi vermiştir. Bu dönemde öteki Batı Avrupa ülkelerinden de uzmanlar gelmişse de (donanmanın ıslahı için İngiltere’den Amiral Limpus, jandarmanın düzenlenmesi işlevi kendisine verilen Fransız general Bauman, vb.), Almanlar, Osmanlı ordusunun yönetimine önce ortak, sonra, büyük ölçüde egemen olmuşlardır.

Golç Paşa, Türkiye’ye ikinci gelişinde (1913) ‘kurtarıcı gibi karşılandığını’ hatıratında anlatmaktadır. ‘Türkiye hududunda yapılan istikbal çok mükemmeldi; bundan çok müteheyyiç oldum. Türkiye toprağındaki ilk istasyonda şarkı söyleyen çocuklar, sonraki istasyonlarda da ihtiram bölükleri, zabitan heyetleri ve birçok halk beni selamladı.’[6] Aynı Golç Paşa, Türkiye’deki ilk görevi sırasında (1883-1895) Alman Başbakanı Prens Bismark’a gönderdiği şifreli mektuplarda, bazı Osmanlı yöneticilerini nasıl satın aldığını şöyle anlatmaktadır:

> ... Bize pek çok hizmeti dokunan (R), (M), ve (H) paşalardan etkili yardım göreceğimizden şüphe edilemez. Bu paşaları siz de tanırsınız, emirleriniz üzerine şimdiye değin kararlaştırılan paraları kendilerine iki defa vermiş olduğumu biliyorsunuz. İşte bu ödemeler tekrarlandığı takdirde, yukarıda adlarını açıkladığım kişilerin geniş ve önemli yardımlarını göreceğimize eminim. Bir hayli generaller de bizim dostlarımızdır. Muntazam surette kendilerine tahsis olunan paraları almaktadır.[7]

Golç, Alman Feld Mareşal Walderze’ye dünya savaşı döneminde yazdığı mektubunda ise, geleceğe dönük düşüncelerini açıklamaktadır:

> ... Öte yandan bu askerler (300 bin kişiden oluşan Osmanlı Redif Kuvvetleri) üzerinde doğrudan doğruya nüfuzumuzu kullanarak Osmanlı ordusunun idaresini, evvelkinden ziyade ve artık bir daha geri alınamayacak biçimde, ele geçireceğiz...[8]

İsmet İnönü, yıllar sonra yazacağı hatıratında bu durumu yorumlayacaktır:

... Birinci Dünya Savaşı’nda ordumuza hâkim olan Almanlar, (eğer savaş kazanılsaydı) bir daha geri dönmemek üzere (ülkemize) gelmişlerdi.

İsmail Cem İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook (solda) ve Yorgo Papandreu ile.

Başta belirtildiği gibi, Almanya, Türkiye açısından hem güvenilir bir ‘kara gün dostudur’, hem Türkiye’nin bölünüp parçalandığı savaşa onu sürüklemiş, sürüklerken gereğinde hileye başvurabilmiş bir ülkedir. Geçmişi bir yana bırakırsak, bu iki ülke her dönemde birbirine ihtiyaç duymuştur. Günümüzde de güçlü ve karşılıklı menfaat ilişkileri söz konusudur. Dış ilişkilerde menfaat, sağlıklı bir ölçüdür. Almanya, Türkiye’nin ab süreciyle en yakından ilgilenen bir ülkedir. Özellikle Helsinki başarısına olumlu ve belirleyici önemde katkıları vardır. Benim Almanya ve kültürüne ilişkin bilgim, sınırlı bir alanda yoğunlaşmıştır; Almanya, önceleri ihtilâlci, sonraları demokrat ya da reformcu sol anlayışların, sosyal demokrasinin, eşanlamıyla demokratik sosyalizmin Avrupa’daki kaynağı ve vatanıdır. Bu bağlamda, benim siyasi düşüncelerimin gelişiminde, Almanların, Alman ekolünün, özellikle de sosyal demokrasinin öncüleri olan Bernstein ve Kautsky’nin, Willy Brandt’ın önemli yeri vardır. Sosyal Demokrasi’ye ilişkin araştırmalarımda ve kitaplarımda bu üç siyasal düşünürün eserlerine geniş yer vermiştim. Almanya, aynı zamanda, solun öncü teorisyenleri Marx ve Engels’in memleketidir; bu iki düşünür aracılığıyla da, Alman siyasal kültürünü bir ölçüde tanıma imkânım olmuştu. Siyasal boyut dışında, Almanya’nın insanlığın ortak kültürüne katkısı olan müzisyenlerini, düşünürlerini, yazarlarını tabii ki bilirim de, bu, ‘Alman kültürünü bilmek’ iddiasının hayli uzağındadır.

Türkiye’nin Almanya ile yakın dönemdeki ilişkileri, iki ayrı bölümde incelenebilir. İlki, Hıristiyan Demokratların iktidarda bulunduğu, Kinkel’in Dışişleri Bakanı sıfatıyla benim muhatabım olduğu yıllar. İkincisi, Sosyal Demokratların, Schröder’in iktidarı ve Fischer’in Dışişleri Bakanlığı. Özdeki değişiklik belki çok farklı değildi ama, biçimde, ifadede ciddi farklılık oldu. Bu, bir bakıma, iki bakan meslektaşımın, birbiriyle taban tabana zıt özellikler taşımasından kaynaklanmıştı.

Dışişleri Bakanı Kinkel ile, onun bakanlık görevinden ayrılmasından sonra dost olduk, görüştük, haberleştik de, bakanlığı sırasında her nedense belli bir mesafe aramızda hep var oldu. Nedeni, gene öze ilişkin değildi, ama biçime, ifade tarzına ilişkindi. Yoksa, sonraki tarihlerde daha yakından

göreceğim gibi, Kinkel iyi ve candan bir dosttu. Biçime, ifade tarzına gelince: Daha önce bahsetmiştim, Kinkel, 1996’da Türkiye’yi ziyareti sırasında, tbmm Dış İlişkiler Komisyonu’nda bir konuşma yapmıştı. Kinkel’in söylediklerinin hemen hepsi doğruydu; açık ve net olarak, Türkiye’nin, ab’ye neden ‘... görülebilir bir gelecekte’ aday olamayacağını, aradaki engellerin neler olduğunu, anlatmıştı. Bunlara bir itirazım yoktu da, Kinkel’in ‘tarzı’ beni rahatsız etmişti. Doğrusu, ‘... Kinkel’e o sırada haksızlık mı ettim, benimki aşırı bir duyarlılık mıydı...’ diye, şimdi tereddüt geçirmekteyim. Özellikle muhataplarını küçümsemek gibi bir niyet herhalde taşımayan ama belli alışkanlıklardan kaynaklanmış bir üslûptu, Kinkel’inki. Ama beni rahatsız etmişti. İzleyici milletvekillerine sanki yukarıdan bakan –ya da bana öyle gelen– bir konuşma yapmıştı.

Kinkel’le ilk görüşmemiz, Almanya’ya resmi ziyaretimde, 1997 Ekim ayında gerçekleşti. O sırada başkent henüz Berlin’e taşınmamıştı. Bonn’daki Dışişleri Bakanlığı’nda bir araya geldik. Ben, özellikle Almanya’daki insanlarımızın sorunlarını gündeme getirdim. Onların, Alman toplumuna katılmasını (entegrasyon) öteden beri savunmuş, bu doğrultuda yazılar yazmıştım. O dönemde, yurtdışındaki Türklere hâlâ bir ‘döviz kaynağı’ gibi bakmak, onların Türkiye’ye bağlılığını tek ve kendi başına yeterli amaç olarak görmek usuldendi. Türkiye sevgisini canlı tutmanın büyük önemini ben de savunmaktaydım, ancak, Almanya’da

yaşayan insanlarımızın ‘mutluluğunu’, mutlu olmasını, çocuklarını mutlu yetiştirmesini aynı şekilde önemsemekteydim. Kinkel’e, üç milyona yakın Türk’ün, çocuklarını Alman çocuklarıyla eşit koşullarda yetiştirmelerinin öneminden söz ettim. Bu hedefe yönelmenin yöntemi, kendi kimliğini kaybetmeksizin Alman toplumuna entegre olmaktı. Oysa mevcut koşullarda hem ağır bir eşitsizlik söz konusuydu, hem de eşitsizliğin sürekliliği. Alman Dışişleri, bu konuda ne düşünüyordu? Türkiye’den gelen yaklaşımı önemsiyorlardı. Söylediklerimizi, sorunların çözümüne yeni bir yaklaşım, yeni bir boyut olarak görmekteydiler. Biz, ortak bir komisyonun iki bakanlık arasında oluşturulmasını, öteki bakanlıklardan, kurumlardan gerekirse takviye alınmasını ve eşitsizlikleri azaltacak, entegrasyonu hızlandıracak programların şekillenmesini önerdik. Öneri benimsendi; Alman tarafıyla bu ilk temastan çıkan en önemli sonuç da sanırım bu olmuştu.

Kinkel’in Türkiye-ab ilişkilerine bakışını, gerçekçi ama aynı zamanda moral bozucu olan görüşlerini bildiğim için (Türkiye’nin görülebilir bir gelecekte ab sürecinde gelişemeyeceği) bu konuyu açmadım. Her konuştuğu Türk yetkilinin kendisinden ilk iş olarak ab konusunda destek istemesine alışık olan Kinkel’in, bu yaklaşıma biraz şaşırdığını zannediyorum. Konuyu kendisi açtı, Almanya’nın her zaman Türklerin yanında olduğunu, ancak ab içinde Türkiye’ye karşı bir havanın varlığını, ‘... görülebilir gelecekte ümit yok...’ diye özetlediği düşüncelerini sıraladı. Ben de, ab konusunda geliştirdiğimiz yeni yaklaşımları, olaya sadece ‘Türkiye ab’den neler kazanıyor’ diye değil, ‘Türkiye ab’ye neler kazandırıyor’ açısından bakılması gereğini anlattım. Bu konuşmaların bir bölümü kayda geçerken, bir bölümü de, dostça gelişen bir sohbet çerçevesinde ortaya konmaktaydı. Sonuç olarak, bu ilk Almanya ziyareti, ‘yeni’ Türk bakanın geçmiş bakanlarınkinden farklı görüşlerinin Alman Dışişleri yönetimince birinci elden öğrenilmesini sağladı, yararlı oldu. Almanya, belirttiğim gibi, Türkiye’nin ab sürecinde ‘kilit ülke’ konumundadır. Hem Türkiye ilişkilerinin kendi açısından stratejik önemi hem de ab’nin öteki üyeleri üzerindeki ciddi etkinliği, Helsinki’ye uzanan süreçte Almanya’ya belirleyici bir işlev tanıyacaktır. Kinkel’in ardından bakanlık görevini üstlenen Fischer’den, daha sonra söz edeceğim.

b) İngiltere: Türkiye Her Zaman Önemlidir

ab içinde bir başka belirleyici ülke, İngiltere’dir. İngiltere açısından Türkiye her zaman stratejik önceliğe sahiptir. İngiltere’nin tarih sürecindeki değerlendirmesinde, Türkiye genellikle hasım olarak, engel ve tehlike olarak görülmüştür: Türklerin Ortadoğu’daki gücü hattâ kısmi egemenliği, İngiltere’nin ‘Hindistan yolunu’ tehdit edebilecek bir etkendir. Birinci Dünya Savaşı’nda, Türkiye, İngiltere’ye karşı savaşmıştır; Ortadoğu’daki mücadelenin İngiltere için bir özelliği de, Hindistan yolunun güvenlik altına alınmasıdır. Çanakkale saldırısı, İngiltere’nin İstanbul’a egemen olmak ihtiyacıyla, bir başka ifadeyle, Rusya’nın İstanbul’a egemen olmasını engellemek amacıyla gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında İstanbul’u işgal eden, yabancı işgal güçlerinin bir ölçüde eşgüdümünü sağlayan İngiltere’dir. Gene İngiltere, savaş sonrasının Mondros Mütarekesi’nde ve Sevr Anlaşması’nda, Paris Barış Kongresi’nde (1919), müttefikler adına ‘Osmanlı sorununu çözmekle görevli’ devlet özelliğindedir. Yunan isyanının baş destekçisi olmaktan, Ortadoğu halklarını Türkiye’ye karşı kışkırtmaktan, düzmece bir tarih yorumunun oluşturulmasına, Lawrence’ın yalanlarına, zaten acı olan Ermeni olaylarına ilişkin haberlerin, müthiş bir abartıyla dünyaya taşınmasına kadar 19. yüzyılın ve 20. yüzyıl başlarının Türkiye aleyhine bütün gelişmelerinde İngiltere’nin belirleyici rolü vardır. Bu uzun süreçte İngiltere’nin Osmanlılara dönük olumlu taktik yaklaşımları hep kısa süreli olmuştur, hemen her zaman, Rusya’nın Boğazlar’a ulaşacağı, İngiltere’nin Doğu yollarını engelleyeceği kaygısından kaynaklanmıştır.

Günümüze baktığımızda, İngiltere ve Türkiye’nin olumlu ilişkileri, nato içinde ve ab’de genellikle işbirliği yaptıkları dikkat çeker. Geçmişin stratejik dengelerindeki kadar olmasa bile, Türkiye, özellikle Ortadoğu, petrol politikaları ve Kıbrıs’taki İngiliz menfaati açısından İngiltere için önemlidir. Buna, gelişen ekonomik ilişkileri de eklemek gerekir. İngiltere’nin Transatlantik (abd-Avrupa) rolü ise, Türkiye’ye verdiği değerin bir başka nedenidir: İngiltere’nin Avrupa ve ab siyaseti, bir bakıma, abd’nin de temsilciliği özelliğindedir; zaman zaman, abd siyasetinin doğrudan uzantısı olarak nitelenir. İngiltere’nin artık tek başına kendi siyasetinin olmadığı, özellikle Irak Savaşı sonrasında İngiliz dış siyasetinin abd odaklarına kendini bağımlı kıldığı öne sürülmüştür. Fransız kamuoyunda, İngiltere’yi, abd’nin Avrupa’daki ‘Truva atı’ olarak değerlendirenler bile vardır. Bu yorumlar abartılı olsa bile, özü itibariyle, İngiliz dış siyasetine güç de kattığı söylenebilir: İngiliz siyasetinin ‘aynı

zamanda' abd siyasetini yansıtması, ona ek bir etkinlik sağlamıştır. İngiltere'yi muhatap alanlar, artık, belirli konularda karşılarında sadece İngiltere'nin değil, Amerika'nın da yer aldığını bilecektir. Öte yandan, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, geleneksel olarak son derece etkilidir, düzeylidir, yetenekli diplomatlardan oluşmaktadır.

İngiltere, bu özellikleriyle, Türkiye'nin ab ilişkilerine her zaman destek çıkmıştır. İngiltere'nin, Türkiye'nin adaylığından, üyeliğinden çekinmesi için pek bir neden yoktur. Hele Kıbrıs konusunun İngiliz menfaatiyle çelişmeyen bir mecraya girmiş olmasından sonra, İngiltere'nin ab siyaseti, abd'nin de etki ve katkısıyla, Türkiye'ye daha da güçlü destek olmanın işaretlerini vermiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde ilk dönüm noktası olan Helsinki Zirvesi yaklaşırken, yeni dış siyasetimizin önemli unsurlarını bir araya getiren bir konuşmayı Londra'da yaptım. Türkiye'nin kendi uluslararası işlevini nasıl tanımladığını, Avrasya gerçeğini, ab ve Avrasya hedeflerinin birbiriyle çelişen değil, birbirini güçlendiren hedefler olduğunu anlattım. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri irdeleyen bir[9]*

> **Türkiye'nin Hedefi, AB'nin Üyesi ve Avrasya'nın Merkezi Olmaktır**
>
> Eğer dış politika 'güç dengesi' üzerine bina edilen bir olguysa, bu dengenin doğasının değişmekte olduğu açıktır: Artık, tek başına 'askeri gücün' bir ülkenin uluslararası konumunun temel belirleyicisi olduğu bir dünyada yaşamıyoruz. Bu yeni paradigma, temelde ekonomik canlılık ve sürekliliğe dayalı yeni bir güç türünü sahnenin önüne çıkarmaktadır. Dünya küresel bir pazar halini alırken, tarihsel, kültürel ve siyasi birikimlerle desteklenen ekonomik faktörler bir ülkenin gelecek binyıldaki rolünü şekillendirmektedir.
>
> Çağdaş güç oyununun bu nitelikleri göz önüne alındığında, belirleyici unsur, bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı (mukayeseli) avantajlarından en üst düzeyde yararlanma yeteneğidir. Türkiye, bir dizi avantajı ile, gelecek on yılların belirleyici bir aktörü olma yolundadır.
>
> Günümüzde Türkiye, Avrasya'da önde gelen siyasi ve ekonomik bir merkezi ve Avrupa Birliği'nin önemli bir üyesi olmayı hedeflemektedir. Kendimiz için öngördüğümüz uluslararası işlev,

Avrupa'nın eteklerindeki bir çevre ülkesi olmakla sınırlı değildir. Bizim öngördüğümüz işlev, Avrupa ve Asya boyutuyla belirginleşen Avrasya gerçekliğinde öncü bir role sahip olmaktır.

Bulunduğumuz nokta budur ve bunun nedenleri vardır:

1) Birçok gözlemcinin de belirttiği üzere, önümüzdeki binyılın merkez sahnesi Avrasya olacaktır. Üretim, iletişim ve enformasyon teknolojilerinin gelişimi göz önüne alındığında, Avrupa ile Asya'nın karşılıklı bağımlı ve bağlantılı, entegre bir bütün oluşturacağı ortaya çıkmaktadır. Her iki kıta da, aynı bütünün parçaları olmaktan büyük yarar sağlayacak. Ayrıca, önümüzdeki binyılda ekonomik gelişmenin önemli bir bölümü Asya'da gerçekleşecek; bazı Asya ülkelerinin mevcut ya da potansiyel ekonomik kalkınmasına ilaveten yeni enerji kaynaklarının ve ulaşım koridorlarının ortaya çıkışı belirginleşen bu oluşuma güç katıyor.

2) İkinci bir gözlem değişen siyasal ortamla bağlantılı: Soğuk Savaş sonrası, çok sayıda bağımsız devletin doğuşuna, bazılarının ise bağımsızlığını pekiştirmesine tanık oldu. Bu 'yeni' devletler kümesinin –Balkanlar, Kafkaslar veya Orta Asya'daki– hemen tamamı Türkiye'nin ortak bir tarihi, dini ya da dili paylaştığı devletlerdir. Bu durum Türkiye'ye tarihsel ve kültürel boyutları olan yeni bir uluslararası ortam sağlıyor. Ayrıca, bu yeni ulus-devletler, zaman yitirmeksizin ekonomilerini geliştirmeye, yabancı yatırıma ve rekabete açmaya yöneldiler. Türkiye, bu coğrafyalarda uzun geçmişe sahip bir aktör olarak, bu ülkelerin ekonomik açıdan yeniden yapılanmasında yaşamsal bir ortak konumuna geldi.

3) Son olarak, bu stratejik değişim Türkiye'deki yeni bir bilinçle örtüşmektedir: Birlikte yaşanmış bir tarihin ve benzeşen kültür özelliklerinin dış siyasetteki rolü son iki yılda öne çıkarıldı ve bu anlayış her alanda hayata geçirildi. Yüzyıllardır ortak bir devleti ve ortak bir kaderi paylaştığımız yirmiden fazla ülke bulunduğu kaydadeğer bir husustur. Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan bu geniş sosyopolitik coğrafyada, en dinamik ekonomiye, en gelişmiş silahlı kuvvetlere ve en deneyimli demokrasiye sahip bulunan Türkiye, istikrara katkıda bulunmak ve yeni 'Avrasya Düzeni'nin yarattığı fırsatlardan yararlanmak için elverişli koşullara sahiptir. Tarihsel ve kültürel

nitelikleri ve hem Avrupalı hem Asyalı olan imtiyazlı kimliğiyle, Türkiye, Avrasya'nın stratejik 'merkezi' olmak için güçlü bir konumdadır. Bizler kendimizi hem Avrupalı hem Asyalı kabul ediyoruz ve bu çokluğu önemli bir kazanım, birikim olarak görüyoruz.

Bu gözlemler, tahlilimizi toplantınızın konusuna bağlıyor: Son 22 yılın ortalama istatistik verileri ile OECD tarafından belirlenen parametreler, Avrasya'da merkezi bir rol oynamak için sadece tarihsel ya da siyasi yeteneklere değil, aynı zamanda ekonomik araçlara da sahip bir ülkeye işaret etmektedir. Türkiye geçmişte sadece NATO'ya sağladığı stratejik katkı ile tanınırken, şimdi, ekonomik canlılığı, girişimciliği ve dış ticaretiyle ön plana çıkıyor. Ekonomik gelişimiyle ile tarihsel ve kültürel birikimini birlikte değerlendiren ve kullanan yeni dış politika yaklaşımıyla, Türkiye, bölgesel rolünü küresel bir role dönüştürme sürecini başlatmaktadır.

'Makûl, gerçekçi hedeflerden' bahsettiğimizi sanıyorum: Yüzlerce yıllık bir medeniyetin; Ortaçağ'ın, çağdaş yüzyıllara dönüşümüne katkı sağlamış bir bilgeliğin; bir yandan özgün bir tarihsel deneyimi diğer yandan cumhuriyet ihtilâlini temsil eden bir ülke ve milletin hedeflerinden söz etmekteyim.

Bu konuyu ele alırken, tarihi, boşa yaşanmamış bir deney olarak görmekteyim. Toplumlarımız, uzak geçmişlerinden günümüze taşıdıkları kendilerine özgü gelişme dinamikleriyle, gelecek binyıla ulaşacaktır.

İngiltere-Türkiye Ekonomik İlişkiler Semineri'nin

açış konuşması, Londra, 3 Eylül 1999

İngilizce aslından özet çeviri

Türkiye, kendi dış siyasetinde İngiltere'ye her zaman önem vermiştir. İngilizlerin dış siyaset hünerini bildiğimizden, bizim dönemimizde de İngiliz diplomasisinin yönelimleri ve tercihleri tarafımızdan dikkatle izlenmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook ile dört yıl kadar birlikte çalıştık. Ciddi bir sosyalist olmanın yanı sıra, tutarlı bir siyasetçiydi. Başbakan Blair'in İngiltere'yi de küçük düşüren Irak politikasına karşı çıktı ve bakanlıktan istifa etti. Görevden ayrılmasından sonra, Albright'ın başlattığı 'eski dışişleri bakanları' forumunda Cook'la birkaç kez bir araya geldik. Cook'un yerine atanan Jack Straw ise, çok cana yakın, sempatik bir arkadaşımızdı. Onunla bir yıl kadar birlikte çalıştık. Türkiye ile ab arasında ciddi bir anlaşmazlığa dönüşen Avrupa askeri gücünün oluşumu konusunu, büyük çabalarla birlikte çözdük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB HELSİNKİ ZİRVESİ’NE

DOĞRU SİYASET

1999, Türkiye için her bakımdan belirleyici olacaktı, basının çok sevdiği tanımla, bir ‘kader yılı’ yaşanacaktı. 1998 sonlarında Suriye’nin zorlanması ve terör altyapısından kendini arındırmak zorunda bırakılmasıyla, 1999’da terör büyük ölçüde yenilgiye uğratılacaktı. Aynı yıl yapılan genel seçimde dsp en büyük parti, Ecevit başbakan olacaktı. Demokrasi ve insan hakları konularında ciddi reformlar bu yıl başarılacaktı. 1999’da, Türk-Yunan ilişkilerinde adeta bir devrim yaşanacaktı. Dış siyasetteki yenileşme çalışmaları, 1999’da somut sonuçlar verecek, Ortadoğu’da ve Balkanlar’da etkinlik büyüyecek, Kosova’nın kurtarılmasında, İslâm Konferansı Örgütü’ndeki kararlarda Türkiye öne çıkacaktı. Gene bu yıl, olağanüstü başarılı bir organizasyonla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı’nın (agit) zirve toplantısı İstanbul’da gerçekleşecek, Türkiye, Clinton’dan, Yeltsin’e, Chirac’dan, Aliyev’e kadar tüm dünya liderlerine ev sahipliği yapacaktı. Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji nakil hattının siyasal altyapısı oluşacak, temel anlaşma 1999’da imzalanacaktı. Türkiye’nin hükümeti demokratik reformları başlattığı ve terör belasına son verebildiği için, Türkiye’nin dış siyaseti, yeni anlayışıyla ve ciddiyetiyle hemen her alanda başarılı olabildiği için, Türkiye, kırk yıllık ab serüveninde en belirleyici, en önemli adımını atarak 1999 Aralık ayında ab’nin üye adayı ilan edilecekti.

I

İlkeler, Uyarılar, Mesajlar...

1999 süresince, ab'ye ve ülkelerine mesaj vererek, yıl sonundaki zirvede Türkiye'nin önünü açacak politikalar geliştirilip uygulanarak çalışmalar sürdürüldü. Bunlar, belirli bir programın, zamanlamanın, takvimin çerçevesinde yapılmaktaydı. Üye ülkelerle tek tek uğraşılıyordu. Türkiye'de basına verilen demeçler, konferanslar, konuşmalar, aynı zamanda ab ülkelerine yönelik olarak öngörülmekteydi. Özet çevirileri yapılarak ab ülkelerinin Ankara'daki elçiliklerine, yabancı basının temsilcilerine ulaştırılmaktaydı.

Dışişleri Bakanlığı'ndaki beş yıllık yönetimim süresinde, yazdığım üç belgenin etkili olduğuna inanırım. Bunların ilki, Temmuz 1997'de, göreve gelişimden on beş gün sonra basın toplantısıyla açıkladığım 'ilkeler belgesi'dir. Bu kitabın ilk cildinde yer verdiğim bu açıklamam, beş yılın dış siyaset rotasını çizmiştir. İkincisi, geçen bölümde yer verdiğim, Lüksemburg öncesi (Kasım 1997) Avrupa ve abd basınında yayınlanan ab'ye ilişkin makaledir. Üçüncüsü, 13 Eylül 1999'da, Brüksel'de, 15 ab üyesi ülkenin dışişleri bakanının davetlisi olarak kendilerine yaptığım konuşmadır.[10]

Bu konuşmanın üzerinde günlerce çalıştım; metin daha sonra bütün ilgili ülke temsilciliklerine, yabancı basın kuruluşlarına dağıtıldı. Helsinki'deki olumlu sonucu izleyen günlerde, bazı ab dışişleri bakanları, kararlarının biçimlenmesinde benim yaptığım bu konuşmanın da etkisi olduğunu belirtmişlerdi. 15 ab üyesi ülkenin dışişleri bakanlarına yaptığım konuşmada, şunları anlatmıştım:

a) Türkiye, Kendi Özgün Katkısını ab'ye Getirecektir

I. ... Başkan Halonen'e ve tüm meslektaşlarıma, beni bu çalışma yemeğine davet ettikleri için teşekkür etmek istiyorum. Sizlere hitap etmek benim için hem bir onur hem de bir zevktir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri tarih boyutunda ele almaya çalışacağım. Daha sonra, bazı ortak ilgi alanlarımıza değineceğim. Nihayet, günümüzü yorumlayacağım.

Uzun tarihimiz, hem Batı, hem Doğu ile süregelen bir etkileşimde biçimlendi. Ülkemiz ve halkımız, uygarlıkların kesiştiği bir bölgede bulunuyor. Tarihsel olarak, kıtalararası ticaret yollarının geçtiği,

düşünce hareketlerinin ve inançların oluştuğu, birbiriyle temas ettiği, dünyaya yayıldığı geniş bir coğrafyada yaşadık. Bu özelliklerimiz nedeniyle, dış çevre, dış dinamikler ve Avrupa ile kâh çatışmalı, kâh uyumlu olan etkileşim, tarihsel gelişmemizin belirleyici etkenleri arasında yer aldı. Türk-Osmanlı varlığı, özellikle 15., 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'ya yeni idealler ve ileri sosyal ilişkiler taşıyabilmiştir. Feodalizmin, hoşgörüsüzlüğün ve kitlesel sömürünün hüküm sürdüğü bir dönemde, bu yeni düzenle beraber insani değerler, hayli eşitlikçi, etkin ve ileri bir örgütlenme, değişik bir yapılanma Batı'ya ulaştırılmaktaydı.

Bu yeni uygarlık ve onun ahlâkî değerleri, Avrupa'nın Ortaçağ'dan, Modern Çağ'a geçişine katkı sağlamıştır. 16. yüzyıldan başlayarak, ezilen etnik ve dini grupların sığındığı ve korunduğu bir ülke özelliğini Türkiye'ye vermiştir. Türkiye bu rolünü İkinci Dünya savaşı sırasında yeniden üstlenmiştir.

Modern çağlar yaklaşırken, Batı ile olan tarihsel etkileşimin, Türkiye'nin 19. ve 20. yüzyıllardaki kurumsal reformlarına olumlu dış dinamiklerin katkısını getirdiği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran liderlerin, Batılı işgal güçlerine karşı çarpıştıkları savaş alanlarından çıkıp geldiklerinde, demokratik bir toplum ve laik bir cumhuriyet oluşturmada Batı modellerinden esinlenmeleri ilginç bir husustur. Bu bizim pragmatik anlayışımıza dikkat çekmektedir; aynı zamanda, Türkiye'nin, geçmişteki sorunları aşarak geleceği yaratmak yeteneğine tanıklık etmektedir.

II. Türkiye'nin tarihsel gelişimi, çok boyutlu özellikleri, Doğu kadar Batı değerlerini de özümsemiş olması, çeşitli inanç ve kökenleri barındıran uygarlığı, ona eşsiz bir kimlik kazandırmıştır.

Kendimizi hem Avrupalı, hem de Asyalı olarak görüyor ve bu çoğulluğu bir zenginlik olarak değerlendiriyoruz. Bu nedenledir ki, kimliğimizin Avrupalı boyutu sorgulandığında, bunu yadırgıyoruz:

Avrupalı olmak 'tarihi' ve 'coğrafi' bir tanım ise, tarihimizin yedi yüzyılını Avrupa'da, bir Avrupa 'gücü', devleti olarak yaşadık ve halen yaşamaya devam ediyoruz. Tarihimiz, örneğin Bursa, Konya, Diyarbakır ve Şam'da olduğu kadar, İstanbul, Edirne, Manastır, Kosova, Bosna'da şekillenmiştir. Tarihimizin uzun bir kesitinde,

coğrafyamızın önemli bölümü Avrupa kıtasında yer aldı; nispeten küçülmüş olmakla beraber bugün de yer alıyor.

Avrupalı olmak 'kültürel' bir tanım ise, iki farklı durum söz konusu: Eğer 'Avrupalı' olmak kavramı dinsel bir ölçüyle tanımlanırsa, eğer AB bir 'Hıristiyan Kulübü' ise, o zaman biz bu tanıma uymayız. Yok eğer 'Avrupa Kültürü', AB tarafından resmen iddia edildiği gibi, 'demokrasi', 'insan hakları', 'hukukun üstünlüğü', 'cinsiyet eşitliği', 'laiklik' gibi faktörlerle tanımlanırsa, o zaman, bazı konularda ilave ilerleme ihtiyacına rağmen, 75 yıldır bu çağdaş 'Avrupa Kültürü'nü paylaşıyor ve bu kültüre katkıda bulunuyoruz.

Konunun daha iyi anlaşılması için 'Avrupa Kültürü'nün birkaç unsurunu irdelemek istiyorum:

Kadın-erkek eşitliği, kadınlara oy hakkı tanınması, laiklik, bireyin toplumda yükselme imkânı gibi demokrasinin çeşitli alanlarında Türkiye, Avrupa'nın önde gelen ülkelerden biridir. Buna rağmen, yazar, politikacı ve aynı zamanda bir Bakan olarak, demokratik gelişim sürecimizin belirli noktalarında gecikmelerin olduğunu her zaman söyledim. Bu çerçevede, bize yöneltilen bazı eleştirilerin hareket noktalarının haklı olduğunu da ifade ettim. Ancak, bazen yol açtıkları genellemeler, vardıkları saptırılmış sonuçlar, biçimlendirdikleri çarpıtılmış ve abartılmış görüntüler haklı ve doğru değildir.

Bir mazeret olamamakla birlikte şurası kesindir ki, demokrasimizin bazı yönlerini geliştirirken karşılaşılan güçlüklerin başlıca kaynağı, hedef olunan korkunç terör dalgasıdır. Son 15 yıl süresinde teröristler binlerce sivili öldürmüşlerdir. 128 ilkokul öğretmeninin gruplar halinde kurşuna dizilmesi gibi olaylar meydana gelmiştir. Başbakan Bülent Ecevit'in de açıkladığı üzere, terörizmin kısıtlamalarından ne ölçüde kurtulursak, demokratik reformların ivmesi o kadar güçlenecektir. Terörizmin üstesinden gelme süreci içindeyiz. Bazı olumlu gelişmeler şimdiden görülüyor:

Parlamento, rekor düzeyde bir çalışmayla son üç ayda iki anayasa değişimini ve reform yollarını açan 62 yasa değişimini gerçekleştirdi. Bu bağlamda, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yapısı yenilenerek tamamen sivil yargıçlara bırakılmıştır

(18/6/1999). Tutuklu ve mahkûmlara kötü muamelede bulunanlar için öngörülen cezalar özlü bir şekilde arttırılmıştır (26/8/1999). Terörizm ve ayrılıkçı hareketleri basın yoluyla teşvik etmeleri nedeniyle hüküm giymiş veya bu iddiayla yargılanmakta olan kişilerin ceza ve mahkemeleri ertelenmiştir (28/8/1999). 'Pişmanlık Yasası' uygulamaya geçirilmiş ve terör örgütü ve eylemlerinde yer almış, ancak öldürme ve silahlı saldırılara katılmamış olanların elebaşı konumunda bulunmamaları kaydıyla kısmi bir aftan yararlanmaları imkânı doğmuştur.

Açıkçası, terörle mücadelesinde Türkiye başarı kazanamasaydı, terörizmin etkinliği kırılamasaydı, o zaman, söz konusu demokratikleşmeyi gerçekleştirmek fevkalade zor olurdu. Terörün en azgın dönemini yaşadığı bir yıl kadar önce bugünlerin demokrasi girişimlerinden söz edilmiş olsa, inanan kimse bulunamazdı. Ayrıca, halen gerçekleşmekte olan anlayış ve yasal değişikliklerinin, devam eden bir süreçte yer aldıklarını ve öncelikle Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklandıklarını da belirtmeliyim.

Öte yandan, bana ilginç gelen bir gözlem de şu: Bazı Batı Avrupa çevreleri Türkiye'yi o kadar yanlış tanıyıp, her şeyin o kadar kötü olduğunu varsayıyor ki, bizim için sıradan gelişmeleri büyük reformlar, çarpıcı gelişmeler diye niteliyor. Cumhurbaşkanının, bazı Güneydoğu kentlerinden seçilmiş belediye başkanlarını kabul ettiği toplantıyı örnek gösterebilirim. Belediye Başkanlarının çok olumlu nitelendirdikleri bu toplantıda Cumhurbaşkanı, görevlerini anayasal hak ve yükümlülükleri çerçevesinde yaptıkları sürece, hangi kentlerden seçilmiş olursa olsun Belediye Başkanları arasında hiçbir farkın bulunmadığına dikkat çekmiştir. Bu çağrı ve Cumhurbaşkanı'nın zaten anayasal görevi ve konumu gereği gösterdiği eşit yaklaşım, Batı Avrupa basınında sanki çok anlamlıymış gibi büyütülmüştür. Ayrıca, söz konusu kent ve ilçe belediyelerinin, GAP projesi kanalıyla büyük yatırım fonlarının tahsis edildiği ve özel sektöre yatırımda bulunması için özel teşviklerin verildiği bir bölgeyi oluşturduğunu da ifade etmeliyim.

III. AB ile Türkiye arasındaki yanlış anlama nedenlerinden biri de, değişik tarihsel deneyimlerde biçimlenmiş değişik algılamalar arasındaki farklılıktır.

Türkiye'nin sosyal dokusunun irdelenmesine ve anlaşılmasına çalışırken, ırk esasına dayalı kriterlerin, belirleyici ve temel araçlar olarak Batılılarca kullanılması, yanlış varsayımlara yol açmaktadır.

Biz, vatandaşlarımızın etnik kökenlerini önemli bir etken olarak görmemekteyiz. Bizde kimse, bir başkasının etnik kökenini önemsemez. Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi'nin binlerce yıllık bir coğrafyası bulunduğu için biz Türkler çeşitli kökenlerden ve kültürlerden gelmekteyiz.

Irk kavramının, belirleyici bir unsur ve azınlık tanımının başlıca özelliği olarak kullanılması bizim gerçeklerimize ve algılamalarımıza uymamaktadır. İslâmiyet'in Osmanlı yorumu ve uygulamasının kültürel kimliğin temellerinden başlıca birini oluşturduğu ve Devlet'in, yüzyıllar boyunca çeşitli ırkları birlikte tuttuğu bir Türkiye'de, ırk, hiçbir zaman sosyal veya politik bir kategori olmamıştır. Bu çerçevede, başlıca belirleyici unsur, hep hoşgörü ile yaklaşılan din olmuştur. Farklılıklar, din kavramları içinde tanımlanmıştır; yani, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar. Öte yandan, ister Saraybosna'da, ister İstanbul, Kosova, Kayseri, Kahire, Halep veya başka bir yerde yaşasın, Osmanlı'nın Müslüman tebaası, etnik kökeni ne olursa olsun, tümüyle eşit statüye sahip olmuşlardır. Müslüman tebaanın arasında azınlık-çoğunluk ayrışması yoktur.

Bu geçmiş, bugünkü algılamalarımızın da kaynağını oluşturmaktadır. Çağdaş Türkiye, kendisini bu ayırımcılık-karşıtı geleneğinin doğrultusunda şekillendirmiş ve bunu modernleşme süreci içinde geliştirmiştir. Batı Avrupalı akademisyenler kendi özgül sosyokültürel tecrübelerine dayalı sosyal analiz metotlarını Türkiye gibi bir ülkeye uyguladıkları zaman yanlış sonuçlara varmaktadırlar. Sosyal bir faktör olan ırk olgusunu abartmaktadırlar. Bu, kendi toplumlarının gelişme sürecindeki özellikleri bakımından yanlış değildir. Türkiye'nin gelişme sürecindeki özellikleri bakımından ise yanlıştır. Türkiye tahlillerinde eksik sonuçlara varılmasının nedeni budur. Balkan, Kürt, Kafkasya veya hangi kökenden olursa olsun Müslüman Türklerin, Batı Avrupa tarafından 'azınlık' olarak tanımlandıklarını keşfedince bu tanımdan rahatsızlık duymalarının nedeni de budur.

Bu konuda son olarak siyasi bir noktaya değinmek isterim: Şahsen, etnik farklılaşmaya dayalı siyasete ve partilere kesinlikle karşıyım. Bir ülkedeki ırk ayırımlarının özendirilmesi ve vurgulanması tarih boyunca çok olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu yaklaşımın, yakın geçmişte Bosna ve Kosova'da 200 bin insanın etnik temizliğe kurban verilmesine yol açtığı hatırlardadır; pek de uzak sayılmayacak bir geçmişte ise milyonlarca Avrupalının hayatına mal olduğu unutulmamalıdır.

Bu, tabiatıyla, benim veya bizim, ihtiyaç duyan herhangi bir vatandaşın kültürel veya demokratik ifade özgürlüğüne karşı olduğumuz anlamına gelmemektedir.

IV. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında mevcut ilişkiler, Türkiye'nin resmi katılım adayı olarak ilan edilmesi ve nihayet Birliğin üyesi olması konularındaki görüşlerimi sizinle paylaşmak istiyorum.

Türkiye 1963 yılından bu yana Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkisi içindedir. Bütün hükümetler, Ankara Ortaklık Anlaşması'nın hedeflerini benimsemiştir. Türkiye'nin adaylığı ve tam üyeliği konusunu düşünürken kendime sürekli yönelttiğim soru; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ne tür bir katkıda bulunacağı, AB'ye ne sağlayacağıdır; buna karşılık, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmakla ne kazanacağıdır.

Kazanımlar bakımından, inancım o ki, AB'ye üye olmak Türkiye'ye yeni bir iddia ve hedef sunacaktır; yapısal, siyasal, ekonomik, sosyal, demokratik, ekonomik yaşamının bütün alanlarında, daha yüksek bir mantığa Türkiye'nin ulaşma imkânını genişletecektir. Türkiye'nin uluslararası çevreyle karşılıklı etkileşimini sağlayan tarihsel, kültürel ve coğrafi konumu, olumlu dış dinamiklerin katkısı imkânını arttırmaktadır.

Bu bağlamda, Gümrük Birliği çerçevesindeki ortaklığımızın olumlu yönlerine atıfta bulunabilirim. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi büyük bir iddiaydı ve aradan sadece dört yıl gibi kısa bir süre geçti. Ancak, bu beraberlik, Türkiye'nin sanayi altyapısını geliştirmesine, ekonomik rekabet gücüne ulaşmasına ve Avrupa Birliği düzeyinde beceriler edinmesine yol açan olumlu bir etken, tahrik, teşvik olmuştur.

Diğer taraftan bu ortaklığın Türkiye’ye getirdiği külfeti ve yarattığı sınırlamaları da görmezlikten gelmiyorum. Türkiye’nin AB üyesi ülkelerle mevcut yıllık ticaretindeki açık yaklaşık 10 milyar dolar düzeyindedir. Bu bağlamda, tartışılması gereken çeşitli kaygı ve önerilerimiz bulunmaktadır.

Bununla birlikte AB’nin ekonomik boyutu ile bütünleşmiş durumdayız. Bu bizim Orta Avrupa’dan Orta Asya ve Ortadoğu’ya uzanan geniş coğrafyada en dinamik ve yüksek düzeyde rekabet edebilen bir ekonomiye sahip olmamızı kolaylaştırmıştır. Şunu da ilave etmeliyim ki, bunu, Avrupa Birliği’nden ekonomik yardım almaksızın ve AB’nin kendi mali yükümlülüklerini hâlâ yerine getirmemiş olmasına rağmen gerçekleştirdik.

Avrupa Birliği’nin siyasi boyutunda da yer almamızı sağlayacak sürecin, daha ileri düzeyde bir rasyonelliğe ulaşılması açısından paralel sonuçlar getireceğine inanıyorum. Bu bağlamda olumlu bir etkileşimin gerçekleşeceğini öngörmekteyim.

Bunun ötesinde, bugün söz konusu süreçten daha iyi yararlanabilecek konumdayız. Çünkü, Parlamentoda sağlam bir çoğunluğu bulunan bir hükümete sahibiz. Bu, Türkiye’de son beş yıldır rastlanmamış bir imtiyazdır...

İsmail Cem Alman Dışişleri Bakanı Fischer'le Berlin'de. 1999.

V. Türkiye'nin AB'ye sağlayabileceği, değişik türden bir tarihsel deneyimin katkısı olacaktır; bu sadece geniş bir coğrafyanın ve özgün bir kültürün temsilcisi olan bir ülkenin sağlayabileceği boyuttaki bir katkıdır. Bu katkı, aynı zamanda, cumhuriyetçi ve demokratik gelişiminin Türkiye'ye sağladığı iddiasının ve bir 'model' olmak gibi eşsiz özelliğinin de ürünüdür: Çoğulcu demokrasi, laiklik, hukuk devleti, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi ideallere ve uygulamalara sahip ve nüfusun çoğunluğu Müslüman olan tek ülke sıfatıyla, Türkiye, ileri düzeyde bir çağdaşlaşma paradigması yaratmanın imtiyazını taşımaktadır; dünyanın her yanında, demokrasiyi ve modernleşmeyi arzulayan geniş halk kitleleri için çok önemli bir çekim merkezidir.

Öte yandan, Soğuk Savaş ertesinde oluşmuş siyasi çerçeve birçok bağımsız devletlerin doğuşuna tanıktır. Neredeyse tümü Balkanlar, Kafkaslar veya Orta Asya'da bulunan bu 'yeni' devletlerle, Türkiye'nin, ortak tarih, ortak dil ya da kültürel bağları bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'ye tarihsel ve kültürel boyutları olan yeni bir uluslararası çevre sunmaktadır. Bu devletler hızlı bir şekilde ekonomilerini yeniden yapılandırma ve dış yatırıma, rekabete açma yönünde çalışmalara başlamışlardır. Türkiye, bu coğrafyanın köklü bir aktörü olarak, söz konusu devletlerin ekonomik yapılanmalarında hayati bir ortak konumuna gelmiştir. Türkiye, oluşum halindeki Avrasya gerçeğine siyasi ve ekonomik bir merkez sağlamaktadır; AB'nin, Doğu'ya açılan başlıca tarihsel, kültürel ve ekonomik köprüsü niteliğiyle jeostratejinin sahnesinde yer almaktadır.[11]

Bununla birlikte, yeni oluşan siyasi coğrafyaların sunduğu yeni imkânlara yönelik politikalarını AB'nin henüz kesinleştirmediği görülmektedir. Bu oluşumların yarattığı büyük fırsatları değerlendirmeyi isteyip istemediği, henüz belli değildir. O çok sözü edilen 'uygarlıkların çatışması' tehlikesiyle karşı karşıya bir dünyada, 'uygarlıkların uyumuna' katkıda bulunup bulunmamak ve tüm insanlık için daha iyi bir dünya yaratma konusunda daha büyük

bir sorumluluk alıp almamak gibi hususlardaki tutumunu AB’nin henüz kesinleştirmediği anlaşılmaktadır

Türkiye, tüm bu konulara olumlu, hattâ bazılarına belirleyici katkı yapmaktadır.

VI. Bu oldukça uzun değerlendirmeyi üç öneriyle tamamlamak istiyorum:

1) İlişkilerimizi geliştirmek için, zaman zaman ortaya çıkan çatışmacı tutumdan karşılıklı olarak kaçınılmalıdır. Genel olarak, karşı tarafın kaygıları, hareket sınırları ve duyarlılıkları göz önünde bulundurulduğu zaman sorunlar daha etkin biçimde çözülebilmektedir.

Birlikte çalıştığımız zaman, Türkiye, AB ve Avrupa için üretken ve yararlı bir anlayış yaratacağımıza inanıyorum.

2) Batı Avrupa, tarihin uzun bir döneminde, Türkiye’yi –Edward Said’in deyişiyle– ‘Öteki’ olarak görmüştür. Türkiye, Batı Avrupa’nın gözünde ‘antitez’, ve ‘dıştaki’ olmuştur. Bu talihsiz ayırımcılığın artık geride bırakılacağını gösteren belirtiler çoğalmaktadır. Bu umutlu eğilimin daha da gelişmesi ortak bir sorumluluk olmalıdır.

3) Son olarak, Helsinki’de adil ve açık bir karara varılmasını beklemekteyim. Türkiye’nin AB’ye aday olarak resmen ilan edilmesi gerektiğine inanıyorum.

AB’nin genişlemeyle ilgili Aralık 1997 (Lüksemburg) kararı Türk kamuoyunda haklı tepkiye yol açmıştır. Türkiye ile diğer 11 ülke arasındaki ayırımcı değerlendirmeyi anlamak zor olmuştur. Bununla birlikte, sonraki AB Zirvelerinde hem sınırlı bir gelişmenin, hem de daha olumlu bir anlayışın ortaya çıktığı görülmüştür. AB-Türkiye ilişkilerinde daha elverişli bir ortam halen geçerlidir. Bundan yararlanılması gerekir.

‘Kopenhag Kriterleri (ölçütleri)’, sadece AB’ye ait olmayan, Avrupa’nın içindeki ve dışındaki yüz milyonlarca insanın ortak değerlerdir. Bu kriterler, paylaştığımız, geliştirdiğimiz ve biz aday veya üye olsak da olmasak da geliştirmeye devam edeceğimiz değerlerdir.

Avrupa için daha aydınlık bir geleceğin varlığına inanıyorum. Türkiye’nin bu geleceğe katkısına inanıyorum.

AB Genel İşler Konseyi çalışma yemeğinde,

15 AB dışişleri bakanına yapılan konuşma, Brüksel,

13 Eylül 1999. İngilizce aslından özetlenerek çevrilmiştir

Helsinki Zirvesi yaklaşırken, bir yandan Türkiye'nin tutumu, tezleri, uygulanan dış siyaset anlatılmaktaydı. Öte yandan, belirli uyarılar yapmaktan da geri kalınmıyordu. Bunlardan belki en önemlisi, eylül ayı başlarında Financial Times gazetesine Lond-ra'da verdiğim demeçti. 'Helsinki'de olumsuz bir sonuçla karşılaşırsa, Türkiye ab adaylığı talebinden vazgeçebilir' demiştim. Bunu 'taktik' olarak söylemiyordum. O günlerin ortamında, gerçekten, Helsinki'de haksızlığa uğratılmış bir Türkiye'nin, adaylık talebini hiç değilse bir süre dondurması Ankara'da olası görülmekteydi. Böyle bir tavır, ab'nin Avrupa içinde ve abd karşısında prestijinden kaybetmesine yol açabilirdi. İngiliz gazetesi haberi şöyle vermişti:

b) Türkiye Uyarıyor: Adaylık Talebinden Vazgeçeriz

Türkiye, Yunanistan'ın AB yardımı için vetosunu kaldırmasından memnun olmakla beraber, AB üyeliğine resmen aday olarak kabul edilmeyi Helsinki'de son kez denemekte olabileceği hususunda dün uyarıda bulundu.

Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 'Bu iş bizi yordu. Türkiye'nin imajını zedeleyici ve onur kırıcı hale geldi. Helsinki Zirvesi'nde sonuç alınmazsa, adaylığı artık bir daha istemeyebiliriz' dedi.

Cem, Türkiye'nin adaylık sorununun aralıktaki Helsinki Zirvesi'nde çözülmesi gerektiğini belirtti. Financial Times'a verdiği mülakatta, Cem, Yunan hükümetinin AB yardımını engellemekten vazgeçme kararını memnuniyetle karşılamakla beraber, bunun esasen AB'nin zaten mevcut olan yasal yükümlülüklerini yerine getirmesi yolunda bir adımdan ibaret olduğunu vurguladı.

AB'nin genişlemeden sorumlu komiserliğine aday Günter Verheugen de. Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komitesi'ndeki konuşmasında, Aralık Zirvesi'nde Türkiye'nin aday olması yönündeki ümitlere destek verdi.

Verheugen, Türkiye'nin demokratik güçlerini ve Batı ile bağlarını kuvvetlendirmek için bu ülkenin adaylığını desteklediğini ve sorunun, genişlemenin ele alınacağı Helsinki Zirvesi'nde konunun çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtti.

Verheugen, bununla beraber, Türkiye’deki halihazır durumun AB’ye giriş kriterlerini karşılamadığını, Türkiye’nin ciddi eksiklikleri olduğunu bildirdi.

Aynı zamanda Federal Alman Dışişleri’nde de görev yapan Verheugen, Federal Alman Şansölyesi Gerhard Schröder ve Türk Başbakan Bülent Ecevit arasında gerçekleşen mektup teatisinin, giriş müzakereleri için başvuran tüm ülkelerin kabul ettiği Kopenhag Kriterleri’ni kabule Türkiye’nin hazır olduğunu gösterdiğini de kaydetti.

David Buchan’a verilen mülakatın haberi, Financial Times,

2 Eylül 1999. İngilizce aslından özetlenerek çevrilmiştir

Helsinki tarihi yaklaşırken, Türkiye'nin tutumu, beklentisi, kararlılığı en açık biçimde ab tarafına ulaştırılmaktaydı. Bu, bazen bir açıklama, bazen uyarı özelliğinde olabiliyordu. Son açıklamalarımı yazılı yapmayı tercih ediyordum. Bunlar, hemen tercüme edilerek Ankara'daki elçiliklere ve yabancı basın temsilciliklerine, uluslararası ajanslara ulaştırılmaktaydı. Önemsediğim bir açıklamayı, Helsinki Zirvesi'nden on gün önce, yazılı yapmıştım. Burada, özellikle Yunanistan sorunu üzerinde durmaktaydım. Çünkü, Türkiye'nin muhtemel adaylığını içine sindiremeyen bazı çevrelerin bu sorunu ve bağlantılı gördükleri Kıbrıs sorununu gündeme taşıyacakları, Türkiye'nin benimsemesi mümkün olmayan 'şartlı bir adaylık' önerisi getirmeye çalışacakları anlaşılıyordu. Türkiye'nin nerede durduğunun, hattâ, arkasına önkoşullar iliştirilmiş, ayırımcılıkla bezenmiş bir 'ab adaylığı' önerisinin, Türkiye tarafından benimsenmeyeceğinin peşinen bilinmesini istiyordum. Helsinki Zirvesi'nden on gün önce, bu yazılı açıklamayı yaptım. O günlerin Türkiye'si, ab'ye, Zirveye, Türkiye'nin muhtemel adaylığına kilitlenmişti. Zirveden iki gün önce, tüsiad'ın düzenlediği ab'ye ilişkin büyük bir toplantıdaki konuşmamın son bölümünde de, bu yazılı bildiriyi bir kez daha tekrarladım.

On maddeden oluşan açıklamada şu hususlar belirtilmekteydi:

'Yolumuza AB'siz Devam Ederiz...'

Türkiye'nin, Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'ne dönük tutumu, Yunanistan'la ilişkileri ve bunların yansımaları konusunda, çeşitli haberler yayınlanmaktadır. Bunların bir bölümü gerçeği yansıtmadığı gibi, yanıltıcı da olabilmektedir. Öte yandan, aynı konularda basın temsilcileri bakanlığımızdan bilgi istemektedir. Durumun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bu değerlendirmeyi yapmaktayım:

1) Türkiye, 1963'ten beri, o zamanki adı 'Avrupa Ekonomik Topluluğu' olan Avrupa Birliği'yle ilişkilerini geliştirmek hedefini benimsemiştir. Bu kararlılık, son otuz yedi yılda kurulmuş bütün hükümetlerimizin TBMM'den onay almış programlarında ifade edilmiştir. AB üyeliğinin 1963 Ankara Anlaşması'ndan doğan bir hak olduğu vurgulanmış, bu doğrultuda politikalar izlenmiştir. Nitekim, 1996'da gerçekleşen 'Gümrük Birliği', önemli bir aşama

olmuştur. Hükümetimiz de, AB ile ilişkilerin geliştirilmesi ve AB üyeliği konusunda aynı kararlılığı sürdürmüştür.

Bütün hükümetlerimizin bu ortak yaklaşımını, Atatürk'ün '... çağı paylaşmak' idealinin bir yansıması olarak nitelemekteyiz.

2) AB üyeliği, Türkiye'nin öncelikli bir amacıdır; bir saplantı değildir. AB boyutunun eksik olması halinde, Türkiye'nin, iddiasında, çağdaşlığında ve demokrasisinde geri kalması söz konusu olamaz; yoluna zaten devam etmektedir. Türkiye, ekonomi, demokrasi, yönetim, hukuk, siyaset gibi alanlarda zaten kendini sürekli geliştirmektedir. AB adaylığı ve üyeliği, bu gelişmeye güç ve hız katacaktır.

3) Türkiye ile AB ilişkileri, AB'nin 'genişleme sürecine' ilişkin 1997 Zirvesi'nde, Türkiye'ye adaylık konumunun resmen tanınmayışı nedeniyle sarsıntı geçirmiştir. Önümüzdeki 1999 Zirvesi'nde bu ayırımcılığa son verilmesini Türkiye beklemektedir.

Türkiye, AB'nin Amsterdam Anlaşması ve Kopenhag ölçütlerini benimsediğini esasen açıklamıştır. Bu çerçevede, Türkiye, öteki aday ülkelerle eşit muamele beklemektedir. Türkiye, öteki adaylarınkinden farklı şartları karşılamak, önşartlar kabul etmek durumunda da değildir.

4) Türkiye, AB üyeliği yolundaki gelişmesinin, Türkiye'nin içinde yer aldığı geniş coğrafyanın güvenliğine, istikrarına ve ekonomik büyümesine ciddi katkı sağlayacağı düşüncesindedir. AB'nin sınırlarının –bugün olduğu gibi– Balkanlar'dan ve Ege'den geçmesi, ister istemez, Türkiye ve Yunanistan'ı, bu sınırın iki tarafında karşı karşıya konuşlandırmış olmaktadır. Bu, istenmese de, potansiyel bir karşıtlık durumudur. Türkiye'nin AB adaylığı ve üyeliği, potansiyel karşıtlığı ortadan kaldırarak Balkanlar'da ve Ege'de istikrarın, işbirliğinin güvencesini sağlayacaktır.

İsmail Cem Solana ile.

5) Türkiye ve Yunanistan arasında Ortak Çalışma Komiteleri girişiminin başlatıldığı 1999 Mayısı'ndan bu yana, önemli ve olumlu gelişmeler gerçekleşmiştir. Karşılıklı siyasi irade ve iyi niyet olduğunda, iki ülkenin, aralarındaki sorunları ortak çalışmalarla çözebileceğine ve kalıcı dostluk kurulabileceğine inanmaktayız. Son aylar, bu inancımızı güçlendirmiştir. Bu olumlu sürecin genişleyerek devamını içtenlikle arzu etmekteyiz.

6) Türkiye ile Yunanistan'ın 1999 Mayısı'ndan beri geliştirdiği ilişkiler ileri bir düzeye ulaşmış ve ortaya somut sonuçlar çıkmıştır:

Türk-Yunan ortak komite çalışmalarında mutabakata varılmış bulunan metinler, 'imza' aşamasına gelmiştir. Ele alınan konular, 'ikincil' değil, önemli konulardır. Özellikle, 'Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Kaçakçılığı, Yasadışı Göç ve Terörle Mücadele' konusundaki anlaşma, Türkiye tarafından, ilk günden beri, ilişkilerin gelişmesinde öncelik olarak nitelenmiştir.

Türk-Yunan ilişkilerindeki mevcut olumlu gelişme sürecinin engelle karşılaşmaması durumunda, bu anlaşmalar 1999 Aralık ayının ortalarında imzalanabilecektir. Bu bağlamda, Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın ülkemize davet edilmesi, anlaşmaların imza töreninin yapılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği, Avrupa Birliği ve bölge konularında işbirliği imkânlarının değerlendirilmesi öngörülmektedir.

7) Ortak Komite çalışmalarının başlamasından sonra, iki ülke arasındaki ilişkiler, somut sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere yol açmıştır. İki toplumun sivil kesimleri, sürekli bir diyalog içindedir, karşılıklı ziyaretler, ortak etkinlikler birbirini izlemektedir. İki ülkenin arasındaki ekonomik ilişkiler artmıştır. Ege'deki gerilim ortamı, yerini yumuşamaya bırakmaktadır. Balkanlar'da istikrar için işbirliği yapılmaktadır. Bütün bu gelişmeleri hızlandırarak sürdürmek her iki ülkenin de yararınadır.

8) Türkiye ile Yunanistan arasında, özellikle Ege'de çözüm bekleyen sorunlar mevcuttur. İki komşu ve müttefik ülkenin iki tarafça da kabul edilebilir yollardan bütün bu sorunları zamanla

aşarak Ege’yi bir dostluk ve barış denizine dönüştürmeleri mümkündür. İki ülkenin ortak hedefi bu olmalıdır.

Bu hedefe varmak için Ege’de tek taraflı hareketlerden uzak durulmalı, tahrik ve tehditten kaçınılmalı, karşılıklı kaygılar ve çıkarlar dikkate alınmalı, güven ve güvenlik ortamı oluşturulmalı ve bu çerçevede sorunlar barışçı yöntemlerle çözümlenmelidir. Biz bu yönde ortak çalışmaya hazırız. Türkiye’nin Yunanistan’dan herhangi bir toprak talebi bulunmamaktadır. Türkiye, AB’nin ‘Gündem 2000’ belgesinin iki ülke arasındaki sorunların çözümü için uygun yöntemler içerdiğini değerlendirmektedir.

Öte yandan, Avrupa Birliği dönem başkanı Hollanda’nın girişimiyle 1997 Nisan ayında Türkiye ve Yunanistan’ın üzerinde mutabık kaldığı ‘Akil Adamlar Grubu’ çalışmasının, yeniden başlatılabileceği düşüncesindeyiz. Helsinki Zirvesi’nin adaylık kararını alması durumunda harekete geçebilecek Akil Adamlar girişimi, Ege sorunlarına barışçı yöntemlerle çözüm arayışına katkı getirecektir.

9) Türkiye, Kıbrıs konusunu AB ile ilişkilerinin dışında tutmuştur. Türkiye, AB ilişkilerinin Kıbrıs bağlamında değerlendirilmesine kesinlikle karşıdır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin tek taraflı olarak yaptığı AB üyelik başvurusuna ilişkin hukuki ve siyasi itirazlarımız geçerliliğini korumaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin, New York’ta taraflarla aracı ile konuşmalar başlatmakta olduğu bir dönemde, bu süreci ve kapsamlı çözüm şansını olumsuz etkileyebilecek söz ve davranışlardan kaçınılması, aksine, tarafları eşit biçimde teşvik edici olunması gerektiğine inanmaktayız.

10) Bu düşünceler çerçevesinde, Helsinki Zirvesi’nin hem Türkiye-AB ilişkileri hem de Türkiye ile Yunanistan arasındaki olumlu süreç bakımından önemli bir fırsat yarattığı görülmektedir. Bütün AB ülkelerinin bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmelerini beklemekteyiz.

İsmail Cem‘in yazılı açıklaması, 30 Kasım 1999

İsmail Cem Gunter Verheugen ile Brüksel'de.

II

Son Temaslar

Helsinki tarihi yakınlaşırken, artık son bir gayretle uğraşılmaktaydı. Bir yandan iç ve dış kamuoyuna açıklamalar yapılıyordu; ab üyesi ülkelerde Türkiye'nin elçileri, ilgili bakanları; basını, televizyonları sürekli bilgilendirmekteydi. Sivil toplum kuruluşlarının, ab'li karşıtlarıyla bir araya gelmesini özendirmekteydik. Özel sektörün, meslek kuruluşlarının, parlamentonun temsilcileri, Brüksel'le sürekli temas halindeydi. O dönemde bu ilişkilerde ölçü henüz kaçırılmamıştı. Türkiye'den gelenler, ab çevrelerinde memnuniyetle karşılanıyor, sözlerine kulak veriliyordu. Sonraları, Türkiye'den o kadar çok kuruluş, o kadar sık ve o kadar çok insanıyla Brüksel'e, ab Parlamentosu'na yöneldi ki, açıkçası, ab tarafına bıkkınlık verildi. Randevu istenen ab parlamanterleri, ab kuruluşlarının temsilcileri, adeta bizlerden kaçar oldu. Bu yanlış yaklaşım son zamanlarda da dikkat çekmekteydi.

Sivil toplum temsilcilerinin çabaları yoğunlaşırken, Dışişleri Bakanlığı, 'kritik' görülen ülkelerle ve belirleyici merkezlerle özel temaslar kurmaktaydı. Benim son ziyaretlerim, Almanya (26 Ekim 1999), İsveç (25 Kasım 1999), Danimarka (26 Kasım 1999) ve ab Komisyonu (Brüksel, 27 Kasım 1999) olarak planlanmıştı. Brüksel'de, Belçika yetkilileriyle de gayrı resmi bir görüşmem olacaktı. Almanya, Helsinki'de olumlu sonucun alınmasında etkili ülkedir. Türkiye'den kaynaklanmış birçok doğru tercihin ve siyasetin yanı sıra, Almanya'daki yeni hükümetin (Schröder'in Sosyal Demokrat partisiyle, Yeşiller Partisi'nin kurduğu koalisyon) tutumu da sonuca ciddi bir katkı sağlamıştır.

Ben bir yıl kadar Kinkel'le çalışmıştım. Seçimi sosyal demokratların kazanmasından sonra, Schröder başbakan, hükümet ortağı Yeşiller'in lideri Fischer, Dışişleri Bakanı oldu. Türkiye ve Almanya'nın hemen her alandaki karşılıklı menfaat ilişkileri ve bazı ortak sorunları nedeniyle, Fischer, en sık görüştüğüm bir meslektaşımdı. Birlikte çalıştığımız dört yıl süresince çok sayıda karşılıklı ziyaretimiz oldu; birçok nato, ab toplantısında, Balkanlar'a ilişkin çalışmada bir araya geldik. ab konusuna bir parantez açarak, en keyifli Almanya ziyaretimden kısaca söz edeyim: Fischer, benim gibi bir futbol meraklısıydı. 1999'un ekim ayında, Galatasaray, Herta Berlin'le, Berlin'de oynayacaktı. uefa kupasında karşılaşan bu iki takımdan biri elenecekti. Fischer, beni hem bu maçı izlemek hem de Alman dışişlerinin

üst kademesi ile yemekte bir araya gelip konuşmak üzere davet etti. Bu, benim asla ‘hayır’ diyemeyeceğim türden bir davetti... Maçı, Fischer’le beraber izledik. Kendisi, Hamburg taraftarı olması nedeniyle, ateşli bir Herta Berlin seyircisi değildi. Tahmin edilebileceği gibi, ben hayli heyecanlıydım. Stadın yarıya yakın bölümünü dolduran Türk seyirciler beni özellikle duygulandırmıştı. Büyük bölümü en zor işlerde çalışan, yaşamlarının bir kesitinde fukaralık nedeniyle ülkelerinden kopmuş olanlar, ya da onların çocukları... Her şeye rağmen, yabancı bir toplumda yaşamanın, genellikle ‘ikinci’ sınıf işlerde, ‘ikinci’ sınıf vatandaş muamelesi görmenin duyguları içindeki insanlar, bizim insanlarımız... Aslında hiçbir şeyi değiştirecek değildi ama, Berlin’deki bu maç onlar için öylesine önemliydi ki... İlk yarıyı, Galatasaray 1-0 yenik bitirdi. Fischer’e ve çevremdekilere, yanımda oturan Herta Berlin kulübü başkanına, ‘spor bu, yenmek de, yenilmek de var, olur böyle şeyler, iyi oynayan kazansın’ mealinde bir şeyler söyleyerek yiğitliğe toz kondurmamıştım da, çok üzüntülüydüm. Şu insanlarımız, yarın sabah işyerlerine gittiklerinde, hiç değilse bir süre Alman arkadaşlarına takılabilsin, ‘sizi nasıl da yendik’ diyebilsin, istiyordum. Dileğim kabul edildi, ikinci yarı şahlanan Galatasaray müthiş bir futbol sergileyerek Herta Berlin’e tam dört gol attı. Maç bittiğinde, ben, Fischer’in ve Alman dostlarımın tebriklerini Galatasaray adına kabul etmekteydim... Arsenal’i yenen Galatasaray uefa şampiyonu olduğunda da, Kopenhag’daki final maçını birlikte izlediğim yabancı dostlarımın tebriklerini, gene büyük bir keyifle kabul edecektim...

a) ab Dışişleri Bakanları

Lüksemburg (1997) ile Helsinki (1999) arasındaki önemli fark, iki değişik Alman hükümetinin iş başında olmasıdır. Helsinki Zirvesi yaklaşırken, Almanya’nın Başbakanı Schröder ve Dışişleri Bakanı Fischer, geçmiş yönetime kıyasla Türkiye’ye daha yakın durmaktaydı. En azından, Türkiye’nin aday ilan edilmesine karşı çıkmıyor, karşı çıkma eğiliminde olabilecek bazı ülkelere de ılımlı bir yaklaşım öneriyordu. Belçika, Lüksemburg ve Avusturya, Alman dışişleriyle yakın temastaydı ve Almanya’nın izlediği siyasetten etkileniyordu. ab bütçesinin büyük bir bölümünü Almanya’nın karşılaması, ona öteki üye ülkeler karşısında bir ayrıcalık sağlamaktaydı. Bu etkenler ve Almanya’nın tarihi, stratejisi, menfaati açısından Türkiye’ye verdiği önem, Helsinki öncesinde Almanya’yı bizim özellikle ilgilendiğimiz ülke konumuna getirmişti.

Fischer'le birçok kez bir araya geldik. Fischer, geçmişiyle ve kişiliğiyle, 'çevreci' kimliğiyle ilginç bir siyasetçidir. Umursamaz, biraz da dağınık bir görüntü verir. Ama bu görüntünün altında her adımını dikkatle atan, hesabını doğru tutan, planını programını iyi bilen ciddi bir siyasetçi vardır. Biraz da benim şansımdan olsa gerek, dört-beş yıl birlikte çalışacağım Fransız, İngiliz ve Alman dışişleri bakanları, benim siyaset dünyama yakın insanlardı. Vedrine, Sosyalist Parti'nin, Cook İşçi Partisi'nin, Fischer, sol bir geleneğin ve Yeşiller'in bakanıydı. Her üçü de, dış siyasetin yanı sıra, kendi partilerinde ve ülkelerinin siyasal dengelerinde sözü olan, güçlü siyasetçilerdi. ab bakanlarının tümüyle, ister muhafazakâr, ister liberal ister solcu olsun hepsiyle iyi ilişkim, dostluk bağlarım vardı. Ama Helsinki açısından 'kilit' konumundaki Fransız, Alman, İngiliz bakanlarıyla, oturup Avrupa solunun nereye gittiğini, teorik ve pratik sorunların nasıl çözülebileceğini, Sosyalist Enternasyonal'in 21. yüzyılda nasıl bir işlev taşıyabileceğini tartışmak, özel bir yakınlık sağlıyordu. Üstelik, bunlar benim yıllardır üzerinde çalıştığım, konuşmayı en sevdiğim konulardı. Helsinki'nin önde gelen dört önemli aktörü daha benim siyaset dünyamın insanıydı: Dönem başkanı Finlandiya'nın Dışişleri Bakanı Hallonen, 1987 sonrasında Avrupa Konseyi'nden tanıdığım, Konsey Parlamentosu'nun Sosyalist Grubunda birlikte çalıştığım yakın arkadaşımdı. Helsinki Zirvesi'nin ev sahibesi Hallonen, daha sonra, ülkesinin ilk kadın cumhurbaşkanı olacaktı. İskandinav ülkelerinin, özellikle de İsveç'in, bazen abartıya varan insan hakları hassasiyetleri ve Türkiye'ye mesafeli yaklaşımı bilinir. İsveç dışişleri bakanı, acımasız bir cinayete kurban giden Anna Lindt, sol ve demokrasi konularını kıran kırana tartıştığım, Türkiye'ye dönük bazı görüşlerini sert biçimde eleştirdiğim, ama Helsinki öncesinde uzlaştığım ve desteğini aldığım bir başka yakın arkadaşımdı; İsveç Sosyal Demokrat hareketinin önde gelen bir ismi, ve geleceğin başbakan adayıydı. Portekizli Jaim Gamma, herkesin 'akil insan' diye nitelediği bir sosyalistti. Nihayet, malum, Papandreu da Yunan Sosyalist Partisi'nin liderlerindendi; sol anlayışı, dünya görüşü benimkine çok yakındı. Papandreu, bakanlık döneminden sonra, Yunan Sosyalist Partisi'ne genel başkan seçildi. (Papandreu'nun Türk-Yunan ilişkilerindeki önemi ve kişiliği bu çalışmanın ilk cildinde anlatılıyor, burada tekrarlamıyorum.)

Bu bakanlarla aynı siyaset dünyasının içinde yer almak, tabii ki kişisel bir yakınlık sağladı. Özellikle de benim akademik ilgi alanım solun teorisi ve pratiği olduğundan, bu arkadaşlarımla zaman zaman dış siyasetin,

bakanlık konularının dışına çıkıp çok tartıştık. Bu, birbirimizi daha fazla tanımamıza, daha fazla saymamıza imkân verdi. Hep söylediğim gibi, dış siyaset öncelikle menfaattir; ancak, bu menfaatin düzgün savunulmasında, anlaşılmasında, ya da menfaatler arasında uzlaşma noktalarının bulunup çıkarılmasında, bireysel ilişkilerin de rolü olabilmektedir. ab'nin Helsinki'de belirleyici olacak dışişleri bakanlarının sol partilerden gelmiş olmalarını değerlendirirken, haksızlık yapmamak için ekleyeyim: Benim, ab'li bütün bakan muhataplarım arasında çok iyi anlaştığım, Türkiye'nin zorlandığı noktalarda her zaman büyük destek aldığım, Helsinki Zirvesi'ni Türkiye'den kopma noktasından adeta çekip geri getiren kişi, yakın arkadaşım olan Hollanda Dışişleri Bakanı Van Aartsen, solculukla ilgisi bulunmayan liberal bir siyasetçidir; Hollanda Liberal Partisinin genel başkanıdır. Bakanlıklardan ayrıldıktan sonra da dostluğumuz sürüyor, zaman zaman görüşmekteyiz. Lüksemburg'un ve Avusturya'nın liberal ve hanım olan dışişleri bakanları, İspanya'nın, İtalya'nın, Belçika'nın muhafazakâr ve liberal bakanları, Danimarka'nın, bilge dışişleri bakanı, her biri değerli siyasetçi ve değerli bir dosttu. Tabiatıyla, bütün bakanlar birbirinin özgeçmişini incelemişti, kendi elçilerinden bilgi edinmişti. Çok sayıda kitabımın yayınlanmış olması, ab'deki dışişleri bakanları için en önemli 'referanstı'. Hele bu kitaplardan beşinin sosyal demokrasi/demokratik sosyalizm üzerine yazılmış olması, soldakilerin indinde bana önemli prestij sağlamıştı. ab bakanlarını tek tek burada anlatmıyorum ama, insani ilişkilerimiz tümüyle güzel gelişti, her zaman ve hepsinden dostluk gördüm. Şunu söyleyebilirim: Türkiye ile ilişkilerini elbette kendi ülkelerinin menfaati, siyaseti belirlemekteydi. Ama bu siyasete, bir bakan olarak getirebilecekleri sınırlı ama etkili katkı, olumlu fark her ne ise, tek tek onbeşi de bunu sağlamıştı. Kendilerini her zaman saygıyla anmaktayım.

Helsinki Zirvesi yaklaşırken, hiçbir eksik bırakmamaya çalışıyorduk. İskandinav ülkelerinin Türkiye'ye yaklaşımları mesafeli olduğundan, İsveç ve Danimarka'ya günübirlik iki ziyaret düzenledik. Her ikisi de beklentilerimiz doğrultusunda gelişti. Kimse, kendini tam olarak bağlamıyordu, hattâ Almanya'nın bile bize karşı bir taahhüde girmiş olduğu söylenemezdi, ama bu iki İskandinav ülkesinden olabildiğince iyi bir yaklaşım geldi. Özellikle İsveç kamuoyu, bir bölümü abartılı şartlanmasının da etkisiyle, Türkiye'nin adaylığına olumlu bakmıyordu. Anna Lindt'le baş başa görüşürken, 'Helsinki'de genel eğilim olumlu ise, buna karşı

çıkmayacaklarını, ab içinde bir uzlaşma varsa, bunu bozmayacaklarını' özel olarak bana söyledi; '... ben kendi sınırlarımı zorlayarak mümkün olanı mutlaka yapacağım' dedi. Danimarka dışişleri bakanı az fakat öz konuşan, öteki bakanlar gibi benim de çok saydığım bir kişilikti. Onun da demokrasi/insan hakları hassasiyeti, tereddüdü vardı. Bu konuyu doğrudan tartışmıyorduk, ancak, 'Aday ilan edilmiş bir Türkiye'nin, insan hakları/demokrasi konularında çok daha güçlü adımlar atabileceğini' muhataplarımıza anlattık. Danimarkalılar da, Helsinki'de olumlu yaklaşacaklarını, bir uzlaşma gelişirse bunu destekleyeceklerini belirtti. Bizim istediğimiz de buydu, daha fazlasını beklemek hayalcilik olurdu.

Helsinki Zirvesi yaklaşırken, son ve belki en önemli dış temasımız, Brüksel'de, ab Komisyonu'nun 'Genişlemeden Sorumlu' üyesi Verheugen ve ab'nin Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Solana ile oldu (26 Kasım 1999). Zirveye iki hafta kalmıştı. Kararı her ne kadar üye ülkelerin kendileri almaktaysa da, Avrupa Birliği Komisyonu'nun ve Yüksek Temsilciliğin, yani, birliğin en üst düzeydeki teknik/bürokratik sorumlularının eğilimi, etkisi çok önemliydi. Özellikle de, 'genişlemeden sorumlu' Verheugen ve birliğin dış siyasetini yöneten Yüksek Temsilci Solana.

b) Xavier Solana

Solana, Avrupa Birliği çevrelerinin bana göre en zeki, en becerikli yöneticisidir. Son derece nüktedan, arkadaş canlısı ve cana yakın bir kişiliktir. En çetrefil sorunları çözmekte, birbiriyle uzlaşmaz görünen kimseleri ya da tezleri uzlaştırmakta onun üzerine yoktur. İspanyol sosyalist hareketinin öncü isimlerinden biri olarak, Gonzales'in iktidara gelişinde onun önemli payı vardır. 1982-1995 yıllarında Gonzales hükümetlerinde kesintisiz olarak bakanlık yapmış, kültür, eğitim ve dışişleri bakanlıklarında bulunmuştur. Daha sonra dört yıl nato Genel Sekreteri görevini üstlenmiştir. Ardından, Avrupa Birliği Konseyi Genel Sekreteri - Ortak Dış ve Güvenlik Siyaseti Yüksek Temsilcisi sıfatıyla halen yürüttüğü görevine 1999 Kasım ayında resmen gelmiştir. Özgeçmişinin de ortaya koyduğu gibi, Solana, fevkalade başarılı bir yönetici ve aynı ölçüde başarılı bir siyasetçidir. nato'daki işi sona ererken, kendisine ab'de geçmişi bulunmayan yeni bir görev yaratmış, bu görev için yeni tanımlar (yüksek temsilci, Konsey Genel Sekreteri) getirmiştir. Benzer dış siyaset işlevleri taşıyan bazı ab komisyon üyelerinin bu görevlerini de alarak, kendini herkesin üzerinde bir konuma,

‘yüksek temsilciliğe’ getirmiştir. Bunun da ötesinde, üye ülkelerden oluşan ab Konseyi’nin ‘genel sekreteri’ sıfatıyla, en üst karar organında etkili hattâ bazen belirleyici bir yer tutmuştur. Solana, hiç kuşkusuz, ab’nin en güçlü yöneticisidir.

1999 Kasım ayındaki görüşmemizde, Solana bu yeni görevlerini henüz üstlenmişti, yeni sıfatlarını henüz almıştı. Gerçi buralara geleceği bir süredir belliydi de, olay artık resmiyet kazanmaktaydı. ab’nin yükselen yıldızı Solana için, Helsinki Zirvesi’nde Türkiye konusunun olumlu noktalanması, fevkalade önem taşımaktaydı. Çünkü yeni sıfatlarıyla ilk kez 15 üye ülkenin önüne çıkmaktaydı; ab’nin zor konusu olan Türkiye ile ilişkilerde olumlu dönemeç Helsinki’de alınabilirse, Helsinki’den üyeler de, Türkiye’de memnun ayrılabilirse, hele böyle bir sonucun gerçekleşmesinde Solana’nın da önemli katkısı olabilirse, ab yönetiminin yeni üyesi açısından bu muhteşem bir başlangıç olacaktı.

Solana’nın özelliği, eskilerin ‘şeytan tüyü var’ dediği türden, herkesin sevdiği bir insan olmasıydı. Gerçekten, herkesle dosttu, herkesle iyi geçinirdi. Ama iyi geçinmek ve sevilmek uğruna, inançlarından, ilkelerinden de ayrılmazdı. Bazı insanlarla aranızda bir ‘doku uyuşması’ olur, Solana ile benim dostluğum bu özelliklerde gelişti. Belki her iki ülkemizin ve bizlerin Akdenizli olmasından, belki aynı siyaset dünyasını ve benzer hassasiyetleri paylaşmamızdan, belki ilkesine ve inancına bağlı bir uzlaşma taraftarı olmamızdan ya da pratik sonuçlara giden yolları bulup çıkarmaktaki ortak merakımızdan, ama Solana ile her zaman çok yakın durduk, her konuda birbirimize yardımcı olmaya çalıştık. Ben dışişleri bakanı olduğumda (1997), Solana, nato Genel Sekreteri’ydi. Gerçi bütün nato dışişleri bakanlarıyla arası iyiydi ama, sanki düşüncelerine en fazla değer verdiği birkaç bakan arasında ben de vardım; benim düşüncelerine en fazla değer verdiğim arkadaşlarım arasında da o vardı. Özellikle 1999’un Kosova bunalımında, nato’nun Balkanlar siyasetinin oluşumunda, Solana ile çok yakın çalıştık. Malum, dönemin bu en hassas konusunda, Türkiye en önemli ülkeler arasındaydı. Balkanlar’ı en yakından ve iyi bilen dışişleri örgütlerinin başlıcası bizim bakanlığımızdı. Solana’nın ab’de görev alması gündeme geldiğinde, nato’daki yakınlığımız ab kulvarlarında devam etti. Türkiye’nin adaylığı üzerine hayli konuşup, tartıştık. Solana, yaklaşan Helsinki Zirvesi’nden ‘adaylık’ kararının çıkmasını çok istiyordu. Bu, kendisinin ab sahnesine ilk çıkışında olağanüstü bir başarı kazanması anlamınaydı, ama sadece bu değildi: Solana, Türkiye’nin ab’ye neler

katacağını, nasıl bir stratejik değer getirdiğini, Türkiye'siz bir ab'nin, stratejik ve askeri dengelerde zorlanacağını, Türkiye'nin ab'nin Ortadoğu ve Orta Asya politikalarına katkılarını fevkalade iyi bilmekteydi. Bunları görebilecek düzeyde bir devlet adamıydı. Ayrıca, Helsinki'de adaylık kararının alınmasıyla ciddiyet kazanacak bir ab sürecinin, Türkiye'ye çok şey katacağına inanıyordu. Türkiye'ye ve Türklere yakın bir Akdenizli ve bir İspanyol olarak da, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin başarısı için uğraşıyordu. Benim bazı konulardaki köşeli tavrımı bildiği için, bana, 'Kıbrıs için bazı üyeler çok ısrarlı, zararsız birkaç şey eklemek isteyebilirler, hemen tepki gösterme, dengeleyebiliriz' demekteydi. Yakınım olan bazı ab bakanlarının sonradan bana anlattığına göre, Solana, onlara gidip, 'Sakın Kıbrıs konusunda koşul getirmeye, ısrarlı olmaya kalkışmayın, Cem çok kararlı, bu yüzden Türkiye'nin adaylığı gerçekleşmez, bundan siz de kaybedersiniz' demekteymiş. Tam Solana yaklaşımı, her iki tarafı da yumuşatarak bir uzlaşma noktasına varabilmek... Neyse ki, sonuçta bizim kararlılığımız her şeyi göze almak pahasına sürdü, ısrarlı olmak isteyenler ise ısrarlarından vazgeçti. Onları vazgeçirmekte ve doğru bir noktaya süreci getirmekte Solana'nın büyük katkısı oldu. Bunları, 'en uzun gün' bölümünde anlatacağım.

c) Gunter Verheugen

Türkiye açısından ab'deki diğer belirleyici kişi, Gunther Verheugen'di. Solana'dan çok farklı özellikleri vardı. Solana ile sadece üç konuda benzeştiklerini düşünürdüm: Verheugen'in de ab ve üyelerinin stratejik menfaati açısından Türkiye'nin ne kadar önem taşıdığının bilincinde olması; Verheugen'in de sol siyaset dünyasından kaynaklanmış bulunması; nihayet, Solana gibi Verheugen'in de benim dostum olması... Bu sınırlı birkaç benzerliğin dışında, kimlik, karakter olarak, tarz, üslûp, yaklaşım olarak çok farklı iki muhatabım söz konusuydu.

Verheugen, 1983 sonrasında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (sdp) milletvekili olarak on beş yıl Alman parlamentosunda bulunmuştu. Bu süre içinde parti kademelerinde ilerlemiş, sdp Merkez Yürütme Kurulu'nun sözcülüğünü üstlenmişti. Daha sonra, partisinin günlük yayın organı olan –aynı zamanda, Avrupa sosyal demokrasi tarihinde özel bir yere sahip– 'Vorwarts'ın genel yayın müdürlüğünü üstlenmiştir. 1990 sonrasında Almanya'nın önde gelen yayın kuruluşu 'Deutsche Welle'nin yönetim

kurulu başkanı olmuştur. ab Komisyonu'na üyeliğinden önceki yıl, Alman hükümetinde devlet bakanı olarak görev yapmıştır.

Verheugen'in, siyasetçi, yazar, gazeteci, yayıncı olarak, benimkine benzer bir meslek geçmişi vardı. Solana gibi onunla da aynı sol siyaset dünyasından gelmekteydik. Verheugen'le kısa sürede dost olduk.

Alman kültürünü, Alman insanını yakından tanımak imkânım olmadı. Ama Verheugen'in, bu kültürün ya da bu kültürden kaynaklanmış bir siyasetçinin, bir diplomatın tüm olumlu niteliklerini taşıdığını öne sürebilirim. Alman diplomatlarının ayırt edici ve çok bilinen özelliği, ne söylemek istiyorlarsa, bunu çok açık, doğrudan, dümdüz söylemeleridir. Bir Fransız diplomatı, bu tarzı neredeyse 'kaba' olarak niteleyip, küçümseyebilir... Öylesine kuru, öylesine yavan ama öylesine de kolay anlaşılır bir diplomasi dilidir bu... Zarafet yoktur, çokanlamlı sözcükleri kullanmanın yarattığı gizem yoktur, diplomasinin inceliklerini lisana dönüştürerek karşılıklı konuşmanın şiirselliği de, zihinsel hazzı da yoktur. Ama Alman diplomasisi bu özellikleri nedeniyle, son derece etkilidir, üslûbu son derece açıktır, hiçbir tereddüde yer bırakmayan bir netliktedir. Verheugen'in konuşmaları, tartışmaları, sadece ab'ye, Türkiye'ye, diplomasiye değil, hayata yaklaşımı da Alman siyaset kültürünün bu özelliklerini yansıtır. Lafı uzatmadan, ayrıntılara boğmadan, deyim yerindeyse, 'güm' diye söyler, söyleyeceğini. Bu özellik, onun siyasetine ve söylemine etkinlik, inandırıcılık, güç katar. Bu üslûp, bizim tarzımızın, yetişme özelliklerimizin ve Türk diplomasisinin alışkanlıklarına her ne kadar ters düşerse de, doğrusu, ben Alman muhataplarımın özelliğinden her zaman memnuniyet duydum. 'Nazik olacağım, karşımdakini incitmeyeceğim, biraz da diplomatik dil kullanmanın keyfini çıkaracağım' diyerek yanlış anlaşılma tehlikesini üstlenmektense, her şeyi dosdoğru ve yalın konuşan, sonda söyleyeceğini en baştan söyleyen Alman tarzını yadırgamadım. Hattâ, ötekine tercih ettiğim zamanlar da oldu. Verheugen'le, arkadaşlık düzeyinde denebilecek bir çalışma ilişkimiz gelişti. Fevkalade ciddi, düzgün, açık bir muhataptı. Sözünü ettiğim üslûbu, bizim hariciyecilerimiz tarafından pek beğenilmezdi, çünkü bizim tarzımıza yabancıydı. Türk Hariciyesi'nin, Osmanlı döneminden gelen, cumhuriyette sürdürülen kendine özgü bir tarzı, bazen 'ağdalı' diye eleştirilen ama özünde kapsayıcı, ayrıntılı olan, 'estetik' olan bir üslûbu vardır. Hele basın ve yayın organları, Verheugen'e hiçbir zaman alışamadı.

Bu kısa değerlendirmeden sonra hemen belirtmek gerekir: ab’nin menfaati açısından, Türkiye’nin menfaatini burada görmesi açısından, kendi kişisel eğilimi bakımından, belki de Almanya’nın menfaati açısından, Verheugen, Türkiye’nin ab sürecindeki en önemli ve bilinçli desteği olmuştur. Bu özelliği, ne sorunlara objektif yaklaşmasına, kendince eksik yahut yanlış gördüklerini büyük bir açıklıkla konuşmasına engeldi; ne de kendini haklı gördüğü noktalarda ‘hayır’ demesine. Ama son tahlilde, aramızda bir uyum söz konusuydu. Verheugen, 26 Kasım akşamı, Brüksel’in küçük sevimli bir lokantasına beni ve üç arkadaşımı davet etti. Kendi yakın yardımcıları da çağrılıydı. Resmiyetin uzağındaki bir ortamda sohbet ediliyordu. Helsinki’ye iki hafta kalmıştı. Bu iki haftada neler yapılabileceği konuşuluyordu. Tereddütlü ülkelere karşı alınabilecek önlemler, son günlerde atılabilecek adımlar tartışılmaktaydı. O akşamdan hafızamda kalan en ilginç sözler, Verheugen’e ait: Ben, yemeğin bir yerinde, Türkiye’nin ab adaylığından, ab sürecinde ilerlemesinden ve üyeliğinden, ab’nin neler kazanacağına değinmekteydim. ab’nin stratejik bir güç olabilmesi, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya’ya ulaşımı, yeni medeniyetlere, yeni dünyalara açılımı, bunların gerçekleşebilmesinde Türkiye’nin belirleyici özellikteki katkısı vb. Kuzey Afrika diyorum, kültür diyorum. Türkiye’nin 20’den fazla ülke ile tarihi paylaşmış bulunduğunu, bunun önemini anlatıyorum. Türkiye’nin model niteliğinden, bütün İslâm dünyası için bir çağdaşlaşma, yenileşme paradigması olduğundan bahsediyorum. Balkanlar’ı anlattım, Kosova dedim. Bosna, Makedonya... Bütün bunları anlatıyorum. Bir bakıma, ‘klasik’ söylemimi tekrarlamaktaydım. Verheugen, bu tahlillerimi dinledi, dinledi, sonra, ‘... Sevgili İsmail, zaten bu belirttiğin özelliklerinden ötürü biz Türkiye’yi ab adayı ilan etmek, daha sonra ab üyesi yapmak istiyoruz’ dedi...

Bence de, Helsinki’nin gerçekleşmesindeki başlıca bir etken, Türkiye’nin kendi konumunun, kendi birikiminin, ab’ye neler getirmekte, neler katmakta olduğunun bilincine nihayet varmasıdır; bu bilince varmış olduğunu da, ab tarafına gösterebilmesidir. Yani, artık, kendi gücünden ve ab’ye neler sağlamakta olduğundan habersiz saf bir aday adayı değil, kendi menfaatinin soğuk hesabını –aynen Batı Avrupalı muhatapları gibi– doğru yapabilen bir Türkiye söz konusuydu.

En başta Verheugen ve Solana, ama bütün ab üyesi ülkeler, Türk dış siyasetindeki bu radikal değişimin farkındaydı.

Nitekim, Helsinki Zirvesi’nden iki hafta kadar sonra, Verheugen, Amerika’nın Georgetown Üniversitesi’nde verdiği konferansta, Türkiye’nin ‘aday ilan edilmesine’ değinmiştir. Verheugen, şunları söylemektedir: ‘Öncelikle stratejik konumundan, ab’ye sağlayacağı stratejik kazanımdan, ab’nin yeni ufuklara, yeni medeniyetlere, yeni coğrafyalara açılmasını kolaylaştıracağından ötürü, Biz Türkiye’yi Avrupa Birliği üye adayı olarak kabul ve ilan ettik...’

III

Son Hafta: AB’nin ‘Türkiye Tahlili’

Helsinki Zirvesi’ne bir hafta kala, konferanslarla, konuşmalar, demeçler, duyurularla ab ülkelerine mesaj vermeye devam ediliyordu. Bu ülkelerdeki Türk elçilerin, mümkün olduğu kadar televizyonlara çıkmaları, basınla sürekli temasları istenmişti. Bu çalışmalar düzenlenirken, önceden planlanmış iki konuşma yaptım. Her ikisi de, Türkiye’deki yabancı misyonların temsilcileri ve yabancı basın tarafından izlenecekti. Konuşmaları, bunu bilerek hazırlamıştım. Son güne, son ana kadar ab’ye görüşlerimizi ulaştıracak, mesajlarımızı verecek, sonucu etkilemeye çalışacaktık.

Konuşmaların ilki, Boğaziçi Üniversitesi’nde gerçekleşti:

a) Önce, Kendimizi Doğru Tanıyabilmek...

Burası benim yabancısı olduğum bir mekân değil. Bundan çok uzun yıllar önce, Boğaziçi Üniversitesi değil, Robert Kolej iken, lise diplomamı bu salonda almıştım; çok güzel bir dönemi bu ortamda yaşamıştım. Bunları hatırlayarak, artık aramızda olmayan hocalarımı rahmetle anarak konuya girmek istiyorum.

Avrupa Birliği-Türkiye: Türkiye’miz, son ikibuçuk yılda, hem bölgesinin ve barışın yararına, hem Türkiye’nin yararına gelişme sağladı. Bunun temelinde, bir büyük dış politika dehası, ya da propagandaya ayrılmış dev kaynaklar yatmıyor. Başarının temelinde Türkiye olarak kendimizi daha doğru algılamamız var. İki buçuk yıldan beri, öncelikle kendimizi daha iyi tanımaya çalışıyoruz. Eksiğimizle ve fazlamızla kendimizi doğru bilmek ve kendimizi bildiğimiz ölçüde bunu dış siyasete yansıtmak... Bunu yapmaya çalışıyorum. Bir konuşmamda, ‘Türkiye’yi, Türkiye’ye tanıtmaya uğraşıyorum’ demiştim. Benim tahlilim o ki, bunu yapabildiğimiz, kendimizi zaman boyutunda, tarih sürecinde görebildiğimiz ölçüde, biz dış siyasette başarılı olmaya başladık ve başarımızı sürdürmekteyiz.

Bakanlık görevini üstlenmemden iki hafta sonra yaptığım basın toplantısında temel anlayışımı ve izleyeceğim siyaseti anlatmıştım. Birinci saptamam, Türkiye olarak kendi Avrupalılığımızı tescil ettirtmek, AB’ye katılıp da Avrupalı sıfatını almak gibi bir

meselemiz olmadığıydı. Türkiye'mizin zaten Avrupalı olduğunu, yüzlerce yıldan beri, Avrupalı olduğunu hem içimize, hem dışımıza anlattık. '... Bizim Avrupalı olmamız, ancak başkalarının buna karar vermesine, Türkiye'nin AB'ye aday olarak yahut üye olarak katılmasına bağlıdır... Lütfedecekler bizi Avrupalı yapacaklar... Aksi halde olamayacağız...' yanlışından uzaklaştık.

Gene Avrupalılık, Asyalılıkla bağlantılı olarak... Örneğin, benim öğrenci olarak şu sıralarda oturduğum dönemlerde ve daha sonralarında bizim aramızda bir kavga vardı. Kimimiz, 'biz Avrupalıyız' diyorduk. Başka arkadaşlarımız, 'hayır, biz Asyalıyız' diyordu. Kendi gençliğimizde bu ikilemi sürekli yaşadık. Ya Avrupalısın, ya Asyalısın... Benim dışişleri bakanı olarak 1997 Temmuzu'nda ortaya koyduğum gerçek ise şu: 'Türkiye'miz, bizler, hem Avrupalıyız, hem Asyalıyız' ve bu çokluk, bizim açımızdan, Türkiye açısından bir eksi değil, bir zaaf değil, bilakis çok az sayıda ülkeye, topluma nasip olan bir birikim, bir güç, bir dinamik...

Bu yeni yaklaşımlarla, dış siyaseti aynı zamanda tarih boyutunda değerlendirip, biçimlendirmeye başladık. Kendi zaafımızı, eksiklerimizi, yanlışlarımızı tabii ki bilmek durumundayız. Bunları bilerek siyaset yaptık. Ama biz, kendi önceliklerimizi, özelliklerimizi ve bu bağlamda tarihimizi ne kadar doğru kavrayabilirsek, ne kadar iyi kullanabilirsek, güncel dış siyasette o kadar ileri gidebileceğimizi de gördük. Çünkü dış siyaset, toplumlar bütün varlıklarıyla, kazanımlarıyla, bütün –İngilizce deyimiyle– 'asset'leriyle yapılıyor. Kültür birikimiyle, tarih birikimiyle, tarihte oluşmuş ilişkilerin günümüzdeki olumlu yansımalarıyla dış siyaset şekilleniyor. Ama biz son zamanlara kadar, örneğin, Bosna'daki manastırda duran Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörü fermanından, bir dış siyaset aracı olarak yararlanmadık. Bosna'daki ferman bir yana, Fatih Sultan Mehmet'in inançlar arasındaki saygının dünya tarihindeki belki de ilk büyük örneği olan, fethin hemen sonrasında Ayasofya önünde yaptığı konuşmayı, biz hiçbir zaman, bir dış siyaset faktörü olarak kullanamadık. Ya da, Kosova'ya gittiğimde çok daha iyi hissettiğim gibi, Osmanlıların, Balkanlar'daki varlığının tek başına kılıçla, sadece zorla gerçekleşen bir varlık olmadığını, medeniyet boyutunun bulunduğunu, altı yüzyıl Balkan

halklarıyla birlikte geliştiğimizi, bunun günümüzün dış politikası için taşıdığı değeri yeterince göremedik.

Son iki yılda bazı gerçekleri hem kendimize hatırlattık hem de dış siyasetin çok önemli bir kaynağına dönüştürdük: Biz elbette Anadoluluyuz, ama aynı zamanda biz Balkanlıyız, aynı zamanda biz Kafkasyalıyız, aynı zamanda Orta Asyalıyız, aynı zamanda Ortadoğuluyuz... Türkiye bu büyük birikimini, tarih birikimini, kültür birikimini, bugünün 20'den fazla bağımsız devletiyle yüzyıllarca paylaşmış... Öyle bir dönemde paylaşılmış ki daha sanayi ihtilâli başlamamış, milliyetçilik akımları yeşermemiş, son 200 yılın klasik sömürü mekanizmaları henüz oluşmamış. Farklı toplumların barış içinde bir arada yaşayabildiği, ırk gibi, milliyet gibi özelliklerin büyük ayrışmalar yaratmayabildiği bir dönemde, Türkiye büyük topluluklarla tarihi paylaşmış, devleti paylaşmış ve kaderini paylaşmış. Bütün bunlar dış politikanın yararlanacağı etkenler. Türkiye kendi konumunu, geçmişimizle ve günümüzle, abartmadan, hayalci olmadan, yanlış üstünlük iddialarına kendini kaptırmadan, eksiklerini de bilerek kullandığında, dış siyaset Türkiye için çok daha etkili bir araca dönüşebiliyor.

Bugün Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nin eşiğindeyiz. Geçmişe, Türkiye'ye ayırımcılık yapılan 1997 Lüksemburg Zirvesi'ne baktığımda, o günden bu güne köprülerin altından hayli suyun aktığını görmekteyim. Bugün, Aralık 1999'da, biz Lüksemburg öncesinin Türkiyesi'nde değiliz. Ülkenin yönetiminde, istikrarında, dış siyasette, ekonomide, demokrasi ve insan haklarında, iki yıl öncesine kıyasla hayli ilerlemiş bir Türkiye bugün var.

Bakan olarak yaptığım ilk basın toplantısında, 1997'nin temmuz ayında, şunu belirtmeye çalışmıştım. AB'nin üyeliği Türkiye'miz için çok önemli bir amaçtır. AB'ye üye olmak Türkiye'miz için bir saplantı değildir. Meseleleri doğru perspektife, doğru yere koymak lazım. Biz elbette adaylığı istiyoruz. Birazdan daha geniş anlatacağım. Bakanlığımız ve şahsen ben gerçekten çok emek verdik, çok uğraştık. AB adaylığı olur, olmaz, ayrı konu. Ancak eğer adaylık olmazsa, Türkiye ne olacak? Türkiye'nin istikbali mi kararacak? Yok öyle şey...

Bunu da iyi anlamamız lazım. AB adaylığı olmazsa bile, Türkiye'miz, giderek hızlanan ekonomik büyüme, demokratikleşme, geniş bir coğrafyada etkinleşme sürecinde geri kalacak değil. Türkiye, AB olmaz ise, büyük Atatürk'ün bize gösterdiği doğrultuda çağı paylaşmak özelliğinden kaybedecek değil. Peki nedir? Yani ne olacaktır? Ne kazanılacak ya da ne kaybedilecektir?

Türkiye'nin AB siyasetini şu anlayışlar üzerine bina etmekteyiz: Türkiye gibi medeniyetlerin kavşağında yer alan, imparatorluğun vârisi olan bir ülke, aynı zamanda başka ülkeleri etkileyen önemli bir dış dinamiktir. 16. ve 17. yüzyıllarda yeni bir medeniyetin, daha eşitlikçi, daha insancıl, daha hoşgörülü bir düzenin, Doğu Avrupa'da, Balkanlar'da temsilciliğini yapmış, olumlu dış dinamikleri de bu coğrafyalara götürmüş bir ülkedir. Bugün de, İslâm geleneğine sahip toplumlar için, tek 'yenileşme modelidir'. Öte yandan, çok geniş tarihi coğrafyası ve kültürler, kavimler arasında 'köprü' niteliği ile, Türkiye kendi dışından her zaman etkilenmiştir. 'Olumlu', 'yenileştirici' dış dinamiklerden her zaman yararlanmıştır.

Önemsediğim bir başka husus şöyle anlatılabilir: Biz AB'yi düşünürken, hep 'ne alacağız?' diye, 'Türkiye AB'ye aday olacak, üye olacak, bundan ne kazanacak' 'diye bakmışız. 'Onlara neler sağlamaktayız?' diye hemen hiç düşünmemişiz. Geçmişteki bu eksik yaklaşımımız, bize pahalıya mal olmuş. Onları yanlış şartlamışız, bizi AB'ye almakla 'lütufta' bulunacaklarına onları inandırmışız; kendimizi ise, AB'nin bize lütufta bulunmakta olduğuna... Muhataplarımızda ise, '... Türkiye zaten bize mecbur' anlayışı gelişip, yerleşmiş...

AB, kendisine sadece ve ancak Türkiye'nin katabileceği stratejik öncelikler ve ayrıcalıklar nedeniyle Türkiye ile yakınlaşmaktadır yahut yakınlaşacaktır. Bu bağlamda, biz AB konusunda çok açık, net, ciddi bir politika izledik ve hiçbir zaman yanıltıcı olmadık. Örneğin, AB'nin duyarlı olduğu kimi sorunda, çözümün öyle zannettikleri gibi kolay olmadığını AB yönetimiyle Eylül 1997'deki ilk temasımdan başlayarak açıkça konuştum. Bunlardan başlıcası Kıbrıs. Bütün muhataplarıma benim söylediğim, 'Türk-Yunan ilişkilerinde karamsar değilim, gelişme sağlanabilir. Ama Kıbrıs

konusunda, kâğıt üzerinde birkaç denklem kurup, hadi, bunu Türk tarafı uygulasın demekle hiçbir yere varılmaz. Sonuçta, biz kendimizi daha iyi anlatabildik, anlattıklarımız AB'nin hoşuna gitmese de...

AB yaklaşımımız, Helsinki Zirvesi'ne bir hafta kala da çok açık ve çok net. Bunu on maddelik yazılı bir belgeye dönüştürdüm. Birkaç gün önce bütün ilgili ülkelere ulaştırıldı. Hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde pozisyonumuzu anlattım. Eğer aday yapacaklarsa, bunu, bizim siyasetimizi bilerek yapsınlar, sonrasında bir sıkıntı olmasın diye...

Helsinki Zirvesi öncesinde herkesi uyarmaktayım. Türkiye'ye kimse haksızlık yapmasın. Lüksemburg benzeri bir yaklaşıma girerlerse, objektif olarak, Lüksemburg'a kıyasla çok daha açık bir haksızlık yapmış olurlar. Zira, bugünün, 1999 Aralık ayının Türkiye'si, Lüksemburg'a, yani, 1997'nin aralık ayına kıyasla çok ilerde...

Öte yandan, AB adaylığının kuralları var. Malum, Amsterdam Anlaşması, Kopenhag ölçütleri. Aday bir ülkenin üyelik yolunda ilerleyebilmesi için bu ölçütlere uyumu gerekiyor. Biz bunu elbette bilmekteyiz, benimsemekteyiz, özümsemekteyiz. Bunu defalarca açıkladığımız için üzerinde çok fazla konuşmak doğrusu ağırıma gidiyor. Ayrıca, o ölçütlerin büyük bir bölümüne Türkiye'nin uymakta olduğu tartışma dahi götürmez.

AB ile ilişkiler açısından, '... ayırımcılık yapılmasın' demekteyiz. Öteki adaylar hangi kurallara uymak durumunda ise Türkiye aynen o kurallara uysun. Fakat şunu da ekliyoruz haklı olarak: '... Türkiye, başka adaylar için mevcut olmayan önkoşulları ya da koşulları karşılamak durumunda bırakılmasın'. Bizim herhangi bir koşuldan çekindiğimizden değil ama bu bir ilke meselesi. Bir adayı kabul ederken AB ona hangi objektif koşulları, ölçütleri getirmekteyse, nasıl bir gelişme süreci öngörmekteyse, Türkiye'ye de aynı çerçeve uygulansın. Eğer başkaları için söz konusu olmayan ifadeler, uygulamalar aday kabul edilmiş bir Türkiye'nin önüne konursa, bu defa ayırımcılık (diskriminasyon), geçmişteki gibi adaylık öncesinde değil, şimdi adaylık sonrasında yapılmış olur. Böyle bir durumu, böyle bir adaylığı kabul etmeyiz. Bu konuda biz AB'den imtiyazlı

muamele istemiyoruz. Bizim buna ihtiyacımız yok. Herkese ne kural uygulandıysa, Türkiye o kurallara uyabilecek ve bazı sorunları çözebilecek konumdadır. Ayırımcılık yapmamaları, bizim açımızdan belirleyicidir.

AB ile aramızdaki tartışmalı bir başka konu, Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileridir. Bizim yaklaşımımız, politikamız, fevkalade açık ve nettir. Detayına girmeyeyim, zaten biliniyor. Nisan ayında (1999) ben muhatabıma Yunan dışişleri bakanına bir mektup yazmıştım, teröre karşı bir anlaşma yapılmasını önermiştim. Bu doğrultuda hareketlenebilirsek, başka alanlarda da işbirliği yapabileceğimizi söylemiştim. Mayıs ayında Papandreu'dan olumlu cevap alındı ve ortak çalışma komiteleri kurularak çalışmaya başladı. Yedi anlaşma bugün imzaya hazır vaziyette. Bu ciddi bir gelişme. Yunanistan'la Türkiye'nin böyle bir konuma geleceği iki yıl önce hayal dahi edilemezdi. Bu noktaya ulaştık; devam edeceğiz.

Biz Yunanistan'la ilişkilerimizde iyi niyetliyiz, ciddiyiz ve içtenlikliyiz. Bugüne kadar ne söylemişsek, onu gerçekleştirmekteyiz. Ama biz bunları Yunanistan'a lütuf olsun diye, Yunanistan'ı hoş tutmak için yapmadık. Türkiye'nin menfaati olduğu için yaptık. Dış siyasette sağlıklı ilişkinin temeli olan ortak menfaat için biz bunları yaptık. Yunanistan da bunların karşılığını verdi. Ekonomi gelişiyor. Ticaret hacmi büyüyor. 2 milyar dolara ulaşmak hedefleniyor. Bizim sanatçımız, şarkıcımız gidiyor, onlar geliyor. Türk-Yunan bayrakları Atina'da ve İstanbul'da sahnelerde birlikte yer alıyor. Ege'de güvenlik artıyor vb.

Helsinki Zirvesi yaklaşırken, Yunan tarafının bizden 'jest beklediği' haberlerini hayretle karşılıyorum. Artık jest falan yok, artık hakikat var. Biz Türkiye olarak bu sürecin devamını istiyoruz. Bu süreç bir engelle karşılaşmaz, hayal kırıklıkları yaratmazsa, Helsinki'de Yunanistan'ın ters bir kararıyla sekteye uğratılmazsa, bizim yapacağımız ilk iş, muhatabım Papandreu'yu Türkiye'ye davet etmektir. Helsinki sonrasında aday konumundaysak, AB'ye ilişkin bazı ortak çalışmaları kendisinle konuşmayı planlıyoruz. Bölgesel konularda işbirliğini geliştireceğiz. İki ülke arasında kalıcı bir dostluğu öngörmekteyiz.

Eğer bir yanlış yapılırsa, eğer Helsinki'de dostlukla bağdaşamayacak tavırlar Yunanistan tarafından sergilenirse –ki ben sergilenmeyeceğini ümit ediyorum– Türkiye olarak bizim vicdanımız müsterihtir. Çünkü biz yapabileceğimizin, yapılması gerekenin hepsini yaptık. Tekrar ediyorum, bunu Yunanistan'a bir lütuf bir hediye olarak değil, bizim de menfaatimiz olduğu için gerçekleştirdik. Şimdi önemli olan, her iki toplumun ortak menfaatine aykırı bir davranıştan iki tarafın politikacılarının kaçınmasıdır. Önümüzdeki tarihsel fırsatı doğru değerlendirmeliyiz.

Belirttiğim gibi, önemli bir kavşak noktasındayız. Bunun hem Türkiye, hem Yunanistan açısından, hem AB açısından, hem de bölgemizin, coğrafyamızın, Avrupa'nın geleceği açısından büyük imkânlar sunduğu düşüncesindeyiz.

Ben Türkiye'nin geleceği için umutluyum. Her konuda biraz ihtiyatlı konuşurum. Türkiye'nin geleceği açısından hiçbir ihtiyat payı koymaya lüzum görmeksizin umutluyum. Türkiye'miz iyi gelişiyor, güzel gelişiyor, hızlı gelişiyor ve Türkiye'miz önümüzdeki beş yılda, on yılda bugünkü sıkıntılarımızın tümünü aşacak birikime sahip. Bu birikimi hayata geçirmenin mücadelesini vermekteyiz.

Sadece Türkiye için değil, bölgemiz için ve bütün Avrupa ülkeleri için daha yararlı olan, eksik kalmış boyutunu Avrupa'nın tamamlamasıdır. 700 yıllık bir Avrupa ülkesi olan Türkiye'mizin, önümüzdeki yüzyıla, önümüzdeki yüzyılın Avrupa'sına kendi özgün katkısını getirebilmesidir.

Sorular ve Cevaplar

– Amerika'nın Türk-Yunan ilişkilerindeki rolü nedir?

• ABD, her iki ülkeyle, özellikle son 50 yılda yakın askeri işbirliği, hattâ bu 50 yılın ilk bölümlerinde ekonomik işbirliği içindedir. Dolayısıyla da Türkiye ile Yunanistan'ın arasındaki meselelerin çözümünde Amerika yapıcı bir etki yaratmaya çalışmaktadır. AB'nin bu yoldaki bazı girişimleri, tarafımızdan ve Yunanistan tarafından benimsenmemiştir. Ancak geneline baktığımızda, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde olumlu ve yapıcı bir etken olmaya ABD devam ediyor.

– New-York'ta başlayan Kıbrıs'a ilişkin dolaylı görüşmelerden sonuç çıkabilir mi? Bir 'tıkanma' olur mu?

• Dolaylı görüşme değil, ‘aracıyla konuşma’ tanımını kullanayım. Dolaylı görüşme bazen yanlış çağrışımlar yapıyor. Bir tıkanma olup olmamasını Klerides’in yaklaşımı gösterecek. KKTC Cumhurbaşkanı, New York’ta açıkladığı gibi, iyi niyetle, yapıcı bir şekilde ve bir çözüme gidebilecek yolların açılabileceği beklentisiyle bu ‘aracıyla konuşmalara’ katılmakta. Kıbrıs Rum tarafı geçmişteki taktiklerini uygulamaz ise, çünkü geçmişte taktik, Türk tarafını bıktırtmak, tepkiye yöneltmek olmuştu. Ondan sonra da Batı Avrupa’ya dönüp, ‘işte bakın görüyorsunuz, Türkler uzlaşmıyor, anlaşmıyor’ demek. Umarım, Kıbrıs Rum tarafı görüşmeleri bozmak değil, görüşmeleri kesintiye uğratmak değil, bu ‘aracıyla konuşma’ sürecini olumlu bir şekilde geliştirmek düşüncesindedir. Eğer öyleyse o zaman bir tıkanma olmayabilir.

– AB ile Kıbrıs arasında bağlantı var mı?

• Biz bütün AB üyesi ülkelere şu düşüncemizi ulaştırdık ve dedik ki, biz, AB ilişkilerimizle, Kıbrıs siyasetimiz arasında bağ kurulan bir dengede yokuz. Biz, Kıbrıs konusundaki düşüncelerimizi muhafaza ediyoruz. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB’ye başvurusuna hukuki ve siyasi itirazlarımızı muhafaza ediyoruz.

– Sayın Bakan ben Türkiye’nin bu gelişmekte olan Avrupa Savunma Kimliği konusundaki görüşünü öğrenmek istiyorum. Bildiğiniz gibi, Avrupa NATO dışında bir ordu kurma yolunda adım attı.

• Burada bizim yine çok net olan bir yaklaşımımız var. Washington’daki NATO Zirvesi’nde bir hayli tartışmıştık. Biz, NATO birikiminin, NATO gücünün, NATO dışındaki bir organizasyona otomatik bir şekilde sunulmasını kabul etmeyeceğimizi belirttik. Hattâ bir ara bütün üye ülkelere karşı tek başımıza bu görüşü savunduk. Sonuçta görüşümüz doğrultusundaki bir kararı kabul ettirttik. NATO’nun Washington Zirvesi’nde aldığı karar, NATO birikimlerinin bir başka organizasyon tarafından kullanılması söz konusu olursa, bu taleplerin NATO Konseyi’nde tek tek ele alınacağı ve ittifakla karar verileceği şeklindedir. NATO Konseyi demek, NATO’yu oluşturan Türkiye dahil bütün ülkeler.

– Türkiye’nin yurtdışındaki imajına değinir misiniz?

• Türkiye’nin imajı bazen abartılı hattâ haksız tanımlarla yurtdışında biçimleniyor. Haksızlık da yapılıyor Türkiye’ye. Özellikle insan hakları konusunda, birçok muhatabıma şunu anlatmaya çalıştım: Türkiye’ye getirilen eleştiriler çıkış noktasında haklı olabiliyor. Ama o haklılığın üzerine öylesine abartılmış, bazen öylesine kasıtlı bir imaj bina ediyorlar ki, sonuçta gerçekten haksızlık yapılıyor. Maalesef bazı Batı Avrupa çevrelerinde sanki bir ‘moda’ var... Böyle bir alışkanlık olmuş, Türkiye’den bahsedildiğinde adeta laf olsun, modaya uyulsun diye, âdet yerini bulsun, yasak savılsın diye, ‘insan hakları eksikleri’ni ortaya getiriyorlar.

Evet, doğru, bizim gecikmemiz söz konusu. Ancak birincisi, bu konuda bu kadar meraklı olanların gözlerini sadece Türkiye’ye çevirmemeleri icap eder. Şimdi ben ülke ismi vermek istemiyorum ama Türkiye’de eleştirdikleri konuların, olayların çok benzeri bugün Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerde de fazlasıyla mevcut, Amerika’da da fazlasıyla mevcut. Yani, sanki Batı Avrupa sütten çıkmış ak kaşık ve bu konulardaki bütün eksikler Türkiye’ye ait. Böyle bir imaj, yanlış bir imaj.

Bazı konularda, ben de şunu hatırlatmaktayım, Batı Avrupalı muhataplarıma: İnsan hakları, hoşgörü, azınlıklar... Bazı Batı Avrupa ülkeleri, son 15-20 yılda, hattâ son 5-10 yılda insan haklarına, azınlık haklarına özen gösterdi diye, şimdi kendileri tarih önünde aklanmış, yüzlerce yılın ayıplarından arındırılmış mı oluyorlar? İnsan haklarına, farklı düşünmek ve inanmak, farklı dinden, ırktan olmak özelliğine, sadece son 15-20 yılın penceresinden değil, tarih boyutundan, zaman perspektifinden de bakmak gerekir. Türkiye’miz gibi 700 yıldır bu bağlamdaki haklara en üst düzeyde sahip çıkan bir ülke, siyasal/kurumsal gelişiminin bazı gecikmeleri nedeniyle yahut son yıllardaki terörün de etkisiyle eksiklerini henüz gidermemişse, Avrupa’daki bütün insan hakları-demokrasi sorunlarını Türkiye’den ibaret sanmak, sadece haksızlık değildir; böyle bir yaklaşım, Avrupa bütününde göz ardı ettiği olumsuz işaretler nedeniyle, Avrupa’da yabancı düşmanlığının, ırkçılığın hattâ faşizm benzeri siyasetlerin yolunu da kolaylaştırır. Başkaları unutuluyor, hiçbir şey konuşulmuyor, sanki sadece Türkiye’de ihlal var... Amnesty International’ın diğer AB üyeleri

hakkındaki raporlarına bir bakmak dahi bu konuda Türkiye'nin bütün Avrupa adına bir günah keçisi gibi sunulmasının yanlışlığını ortaya koyar.

– AB adaylığımıza İskandinav ülkelerinden (Danimarka, İsveç, Finlandiya) ya da Yunanistan'dan engelleme yapılır mı?

• AB adaylığımızın Helsinki'de İskandinav ülkelerinin muhalefetiyle karşılaşacağını sanmıyorum. Yunanistan'ın da Ege'nin geleceği, çocuklarımızın geleceği ve bölgede barışın, istikrarın, ekonomik gelişmenin geleceği açısından Helsinki'ye yaklaşmasını bekliyorum. Eğer onlar da bu şekilde davranırsa adaylık için mantık düzeyinde bir eksiğimiz yoktur. Eh, mantığın dışına çıkılırsa çıkılacaktır. Bu da çıkanların kendi sorumluluğudur.

– Yunanlılar, 'suni bir adaylık olmasın diye uğraşıyoruz' diyorlar. Bundan ne kastediliyor?

• Bu belki kendilerine sorulması gereken bir soru. Bizim genel tavrımız şöyle: Avrupa Birliği'nin kuralları var. Biz bu kurallara uymakta olduğumuzu ve uyacağımızı açıkladık. Bir Kopenhag Kriterleri'nden söz ediliyorsa bu Kopenhag Kriterleri zaten Avrupa Birliği'nin yarattığı bir olay değil. Bu insanlığın belki asırlarca sürmüş mücadelesi sonucunda oluşan ve Avrupa Birliği'ne üye olsun ya da olmasın çok geniş bir insan kesitince paylaşılan değerler, ortak değerler. Biz bunlara tabii ki uyuyoruz ve uymakta geciktiğimiz konular noktalar varsa bunu biz Avrupa Birliği'ne üye olsak da olmasak da zaten gerçekleştireceğiz. Bir defa böyle bakmak lazım.

AB üyesi olacaksa Türkiye AB hukuk sistemine zaten uyum sağlayacaktır. Bizim karşı olduğumuz, bunların üzerine ekler getirilmeye çalışılmasıdır. 'Türkiye şunu da yapmalıdır, bunu da yapmalıdır' gibi, başka aday ülkelere uygulanmamış katı kurallar, küçültücü söylemler getirilmemelidir. Çünkü böyle bir şey, ayırımcılığın bu kez Türkiye aday yapıldıktan sonra devam etmesi anlamını taşır. Biz buna karşıyız.

Elbette, Yunanistan'la ilişkilerimizi geliştirmek istiyoruz. Avrupa Birliği'yle de olumlu, yapıcı bir sürecin başlamasını istiyoruz. Bundan önceki 1997 Aralık Zirvesi'nde nerdeyse herkes söz birliği etmişçesine karşımızdaydı. Bugün, Yunanistan dışındaki ülkeler ya

desteklediklerini açıkladı ya da desteklemeyecekleri konusunda hiçbir işaret vermedi. Geliştirmeye çalıştığımız iyi ilişkilere uyumlu bir şekilde, Yunanistan'ın da olumlu bir tavır almasını ve elbirliği ile bir yeni sayfa açılmasını umuyorum.

Boğaziçi Üniversitesi'nin düzenlediği konferans,

3 Aralık 1999

Son haftanın ikinci konuşmasını, tüsiad'ın ab'ye ilişkin konferansında yapmıştım. Helsinki Zirvesi'nden iki gün önce (8 Aralık 1999) toplanmaktaydı. Çok kalabalıktı, birçok ab ülkesinin elçisi, yabancı basının temsilcileri, tabii bizim basınımız oradaydı. Özellikle, Lüksemburg-Helsinki arasındaki iki yılda Türkiye'nin gerçekleştirdiklerinin altını çizdim. Sonucun da farklı olması gerektiğini belirttim. Bu toplantı önemliydi, zira, ab'ye ulaştırabileceğim son mesajlar, bu konferansın açılış konuşmasından verilecekti:

b) Türkiye'ye Bir Katkıları Olacaksa, Gün Bugündür

... Türkiye'mizin özelliklerinde, niteliklerinde, Türkiye'mizin gerçeklerinde, ben her zaman kendimi talihli bir dışişleri bakanı olarak gördüm. Çünkü, dünyanın hangi ülkesine gitsem, hangi köşesine gitsem mutlaka bizim insanlarımız, bizimkiler, benden daha önce oraya ulaşmış. Gidiyorsunuz, sanayicilerimiz orada, şirketler kurulmuş. Gittiğiniz ülkede Türkiye'mizin emek gücü, işçisi, hüneri, dünyaları değiştirmiş. O ülkede bizim yazarımız tanınıyor, sanatçımız biliniyor. Otuza yakın ülkenin ordularının eğitimine bizim subaylarımız katılıyor. Dünyanın hemen her köşesinde, insanlarımızın benden önce ulaşıp oluşturduğu bir dost ortamı, bizleri bekliyor.

Son günlerin başlıca konusu AB için, evet, biz çok çalıştık. İki gün sonra belli olacak; sonucun nasıl gerçekleşeceğini bilemem ama, elimizden geleni Bakan ve Bakanlık olarak yaptık. Bu çalışmamızda sizlerin de büyük katkısı oldu. Benim arkadaşım olan kimi dışişleri bakanını, siz benden daha iyi tanıyorsunuz. AB üyesi ülkelere İKV gitmiş, Odalar Birliği gitmiş, Türk-İş, DİSK oralara ulaşmış, DEİK'ten arkadaşlarımız, TÜSİAD, hepsi büyük bir çalışma göstermiş ve bütün bunlar hem Türkiye'miz hem de benim için bir şans.

Bugün AB ve adaylık konusunda benden birkaç söz söylemem bekleniyor Bir mazeretle başlayayım, fazla konuşulmaması gereken günlerdeyiz. Bazen, çok konuşmaktan pek bir yarar gelmez, yanlış da yapabilirsiniz; yahut, kullandığınız bir kelime, başka şekilde

yorumlanıp, sizin kastetmediğiniz yönde istismar edilebilir. Bu düşüncelerle, çok fazla konuşulmaması gereken günlerde olduğumuzun bilinciyle, sadece birkaç noktaya değinmek istiyorum.

Biz, AB'deki muhataplarımıza ve genel olarak herkese şunu anlatmaya çalıştık: Türkiye'mizin bir çaresizlik içinde olmadığını, Türkiye'mizin AB meselesine bir saplantı gibi bakmadığını, Türkiye'mizin AB ile birlikte veya AB olmaksızın ekonomik, sosyal, demokratik gelişimini hızla devam ettireceğini, fakat AB olgusunun bu gelişime çok değerli dış dinamikler getireceğini anlattık.

Türkiye'nin özel bir konumu var. Tarihimize baktığınızda, hemen dikkati çeken husus şudur: Birçok ülke gibi fakat bu ülkelerin belki yüzde 90'ından daha büyük ölçüde, Türkiye'nin tarihi, kendi çevresiyle etki-tepki ilişkileri içinde oluşmuştur. Birçok ülke için bu söz konusudur da, bizim gibi yüzlerce yıl hem Asya'da, hem Afrika'da, hem Ortadoğu'da, hem Akdeniz'de, hem Balkanlar'da, hem Orta Avrupa'da bulunmuş, yaşamış, bugünün yirmiden fazla bağımsız ülkesi ile bu uzun süreçte tarihi paylaşmış olan bir memleket açısından, dış dinamik, fevkalade önem taşıyor. Öyle ki, belli yüzyıllarda biz kendi dinamiklerimizi, kendi olumlu dinamiklerimizi dünyaya götürebilmişiz. Biz 14. ve 15. yüzyıldan başlayarak, 18. yüzyıla kadar geçen dönemde, kendi batımızda ve doğumuzda feodalizmin, derebeylerinin egemen olduğu, insan sömürüsünün, dinsel sömürünün, baskının, güvensizliğin en ağır şekilde yaşandığı yüzyıllarda ve ortamlarda, biz, daha eşitlikçi, daha özgürlükçü ve daha insancıl bir düzenin temsilcisi olarak kendi dinamiklerimizi oralara taşıyabilmişiz.

Gene tarih sürecimizde, özellikle batımızdaki dinamikler Türkiye'mizin şekillenmesinde etken olmuştur. Türkiye'de müesseseleşmenin, Türkiye'de siyasallaşmanın sürecine baktığımız vakit, batımızdan gelen dış dinamiklerin her zaman olmasa bile genellikle Türkiye'mize, Türkiye'mizin gelişimine ciddi bir katkı getirdiğini görmekteyiz.

Sanırım AB olgusunu böyle bir perspektife yerleştirmemiz lazım. Bir defa, demin de belirttiğim gibi, biz muhtaç durumda değiliz. Ben ona hep takılıyorum, 'alternatif, alternatifimiz ne?' diye bazen

kendimize sormaktayız. Bakınız, hiçbir ciddi ülke böyle alternatif hesapları yapmaz. Ciddi bir ülke '... eyvah, ben Amerika'nın peşine takılamazsam, AB'nin peşine takılmak zorundayım... İkisi de boş çıkarsa ben ne yaparım, Ortadoğu'nun mu peşine takılırım...' diye hayıflanmaz. Bu tarz kaygılar ve korkular ciddi bir toplumda bulunmaz. Ciddi bir ülkenin 'alternatifi', bizzat kendisidir. Alternatif sözcüğü burada dahi doğru kullanılmamaktadır. Bizim öyle alternatif bulmak, '... bu olmadı, ötekine bakalım' benzeri bir kaygımız yoktur.

Ancak şunu hemen belirteyim, eğer bir terslik çıkmaz da Helsinki'de olumlu sonuç alınırsa, AB ile olan ilişkilerimizin, Türkiye'nin gelişimine ciddi katkıları olacağı düşüncesindeyim. Türkiye bazı şeyleri doğru yapıyor. Genelde, süreç olarak, ekonomide olsun, siyasette, demokraside, insan haklarında olsun, bir süredir zaten iyi işler yapıyoruz ve yapacağız. Daha iyisini de yapacağız. Fakat şu aşamada, başarılı sürecimize AB'nin olumlu dış dinamiklerini de katabilirsek o zaman Türkiye'mizi daha ileri bir mantığa, daha ileri bir rasyonele, daha ileri demokrasiye, insan haklarına, organizasyon anlayışlarına ulaştırmamız kolaylaşır. Umarım bize 'bu defa da olmadı' denmez. Yahut adaylık olmayan, yani kabulü mümkün olmayan, 'adaylık olmayan bir adaylık' bize önerilmez.

Zaman zaman başkalarına ve kendimize hatırlatmakta fayda var: Kırk yıl boyunca, Soğuk Savaş döneminde, sadece olumsuz ekonomik sonuçlarıyla değil, siyasal sonuçlarıyla, demokratik gelişimini geciktirici sonuçlarıyla, kurumlaşma sürecine olumsuz yansımalarıyla, bir 'uzak karakolluk' görevini Türkiye üstlendi. Batı'nın, koca Sovyet imparatorluğuyla en tehlikeli sınırlarına bekçilik yaptı. Olağanüstü fedakârlığa sadece kendi güvenliği için değil, belki daha büyük ölçüde, Batı Avrupa'nın güvenliği için katlandı. Türkiye, bu uzak karakolluk işlevinin ülke içindeki yansımalarının da katkısıyla, sosyal, siyasal, ekonomik, kurumsal gelişmesinde geri kaldı. Şimdi, aynı Batılılar, eğer Türkiye'ye bir katkı getireceklerse, o gün, bugündür. Bunu da bilmelerini, değerlendirmelerini beklemekteyim.

Son iki yılda nelerin değiştiği, yakından bakılması gereken bir konudur: Biz, malum, 1997 yılı aralık ayında yapılan AB Zirvesi'nde ters bir sonuçla karşılaşmıştık. Bu, AB'nin genişlemeye dönük bir toplantısıydı. Neredeyse herkesin sözbirliği etmişçesine olumsuz yaklaştığı bir deneyim geçirdik. Bugün 1999'un aralık ayındayız. Peki ne değişti de, bugün biz çok daha ciddi, çok daha talepkâr, çok daha iddialı bir şekilde muhataplarımızla konuşmaktayız ve onlardan gerçekçi olmalarını istemekteyiz? Muhataplarımız, Türkiye'nin taleplerini iki yıl öncesine kıyasla çok daha ciddi değerlendiriyor, Türkiye'ye verdikleri önem büyüyor, Türkiye'ye daha özenle yaklaşıyor.

Aslında çok şey değişti. Mesela 1997 Aralık ayında da bir hükümetimiz vardı. Başbakan ve bakanlar, elinden geleni yapmaktaydı. Ama 1997'de bir parlamento çoğunluğumuz yoktu. Sadece bizim değil, bizden önceki hükümetlerin de yoktu. Türkiye'nin bu uzunca döneminde hiçbir hükümet parlamentoda yeterli desteğe sahip değildi; ya dıştan destekliydi, ya bir başka türlü destekliydi. Dolayısıyla, ancak sınırlı icraat yapabildi. Bugün Türkiye'de güçlü parlamento desteğine sahip bir hükümet var. Ben Batı Avrupalı muhataplarıma bunu anlatmaya çalıştım. 'Bu yeni durum, bizim alışık olmadığımız bir lüks. Biz bunun kıymetini biliyoruz' dedim. 'Muktedir bir hükümetimiz var, kararlarını hayata geçirebilen...' Nitekim birçok yasa değişiminde, hattâ anayasa değişiminde bu iktidar gücü sergilenebildi.

1997 Lüksemburg'unda insan hakları, demokrasi konularında bazı nedenlerle gelişmesi gecikmiş bir Türkiye vardı. Bugün, bu alandaki sorunlarını çözmeye başlamış, çözmüş demiyorum, çözmeye başlamış bir Türkiye var.

Bundan iki yıl önce Türkiye hâlâ bölücü terörün etkisi altındaydı. Her gün çok sayıda insanımızın, sivilimizin, askerimizin katledildiğini okumaktaydık. Her sabah güne o haberlerle başlamaktaydık. Siyasetçimiz, işadamımız, işçimiz, sendikacımız, köylümüz, hepimiz. Bugün farklı bir Türkiye'deyiz. Hâlâ bitmedi, daha yapacak çok iş var. Ancak, durum değişti: Öncelikle güvenlik güçlerimizin, askerimizin fedakârlığıyla, ama Türkiye'yi yönetenlerin de ciddi uğraşıyla, bugün Türkiye bölücü terörden

bunalan bir ülke konumundan çıktı. Herkes bunun farkında. Bugün Türkiye'ye bakanlar başka türlü bakıyor. Çünkü Türkiye bu büyük belayı belli ölçüde sınırlayabilmiş durumda.

1990-97 yıllarında, terörün bütün mekanizmaları, haberleşme aygıtlarıyla, en ileri elektronik imkânlarıyla, karargâhlarıyla sınırlarımızın hemen yanıbaşında kurulmuştu. Biz böyle bir tehdit altındaydık. Peki ne değişti? Türkiye, terörün dış kaynaklarıyla, dış dinamikleriyle mücadele konusundaki kararlılığını, hem askeri politikasında hem dış politikasında açıkça ortaya koydu. Bunun sonucunda, en sorunlu olduğu komşusunu –Suriye'yi– teröre karşı birlikte mücadele için ikna etti; 1998 Kasımı'nda, Adana Mutabakatı'nı gerçekleştirdi. Suriye ile Türkiye bugün kendi ortak coğrafyalarında birlikte hareket ediyorlar ve tabii, Suriye'de konuşlanmış terör mekanizmaları büyük ölçüde tarihe karıştı.

1997'de, bir terör örgütü başı Türkiye'yle alay edercesine yanı başımızda karargâh kurmuştu. Yıllardır oradaydı. Oradan Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini yönetiyor, örgütüne komutlar veriyordu. Şimdi 1999 Aralık ayındayız. O terörbaşı önce Avrupa'ya kaçmak zorunda bırakılmış, sonra, Türkiye'nin başarılı siyasetiyle, Avrupa'nın kapıları ona kapattırılmış, sonra, sığındığı uzak Afrika'dan Türkiye'ye getirilerek, hâkimin önüne çıkarılmış... İki yıl önce, böyle bir sonuç hayal bile edilemezdi...

Bugünün Türkiye'si, iki yıl öncesine kıyasla, kendi ciddiyetiyle, sadece bu bir dış politika meselesi değil elbette, bütün kurumlarının ciddiyetiyle, kendi kararlılığıyla kendini kanıtlamış ve birçok sorunu çözebilmiş durumda. Örneğin, hatırlıyorum, iki sene önce başımızdaki büyük bir dert S-300 füzeleriydi. Füzeler Kıbrıs'a, KKTC'nin yanıbaşına konuşlandırılacaktı. Dünya kamuoyu, bu tehlikeden kurtulmak için Türkiye acaba hangi tavizi verir tartışmaları içindeydi. Biz tavizle değil, kendi etkinliğimizle Yunan-Rum tarafını geri adım atmaya mecbur ettik; S-300'leri Kıbrıs'a konuşlandırtmadık. S-300 füzeleri, planlandıkları ve en tehlikeli olacakları noktada yoklar artık.

Bugünün Türkiye'si gerçekten farklı bir Türkiye. Önümüzdeki cuma günü, iki gün sonra Helsinki'de karar verecek olanların bunu görmesi lazım. Bugünün Türkiye'si Balkanlar'da, Bosna'da,

Kosova'da çok daha fazla mevcut. Asya'da, Uzak Asya'da, Latin Amerika'da, Afrika'da girişimler yapan bir Türkiye. Bugünün Türkiye'si, 1997 Temmuzu'ndaki gibi herkesle kavgalı bir Türkiye değil. Ortadoğu ile barışabilmiş bir Türkiye. Komşu Yunanistan'la kırk yıllık gerilimi düşürtebilmiş, barış ve işbirliği yollarını açabilmiş bir Türkiye.

ABD ile ilişkilerin iki yıl öncesini hatırlayalım: Amerika'dan üç fırkateyn satın almış, bunların parasını ödemiş, o fırkateynleri Türkiye'ye getirecek denizcileri de Amerika'ya eğitime yollamış... Ve parasının ödenmiş olmasına rağmen, Amerika o fırkateynleri 1995'ten beri bize vermiyor, bazı sudan siyasal gerekçelerle, serbest bırakmıyordu... Bu sıkıntılar içindeydik örneğin. Hatırlıyorum, ABD dışişleri bakanıyla konuşarak, bir hayli uğraşarak gemilerin 1997 sonlarında Türkiye'ye verilmesini sağlayabilmiştik. O günden bugüne, ABD politikalarını geliştirmeye büyük önem verdik. 1997 Aralık ayındaki Washington görüşmelerimde, sayın Albright'la, Türkiye ve ABD arasında 'stratejik işbirliği' anlayışını geliştirdik ve bunun alanlarını saptadık. Özellikle Kafkasya'da ve enerji politikalarında birlikte çalıştık. 'İstişare mekanizmaları' oluşturduk. Başbakan Yılmaz'ın ve daha sonra Başbakan Ecevit'in ABD ziyaretleri gerçekleşti. Sonuçta, Amerika ile ilişkilerini Clinton'un son Türkiye ziyaretindeki düzeyine yükseltebilmiş bir Türkiye oldu, bugünün Türkiye'si.

Bakü-Ceyhan'ı –evet biliyorum daha finansman sorunu var, şirketlerin yatırım sorunu var, hepsi var ama– Helsinki Zirvesi'nin eşiğinde, Bakü-Ceyhan'ı gerçekleştirme yoluna koymuş, projeyi siyaseten başlatabilmiş bir Türkiye var bugün. Daha henüz kazma bile vurulmadı Kafkaslar'da ama Türkiye'nin gücü, etkinliği hem bu bölgede hem de Orta Asya'da şimdiden büyümeye başladı.

Bakü-Ceyhan iki yılda mı tamamlanır, üç yılda, beş yılda mı, bilemem. Ama Bakü-Ceyhan 21. Yüzyıl başlarken Türkiye'miz açısından olağanüstü bir stratejik kazanımdır. Orta Asya'da, Güney Kafkasya'da bizim zaten etkin olan konumumuza Bakü-Ceyhan çok büyük bir katkı getirmiştir. Güney Kafkasya'da barış sağlanabilirse, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki barış gerçekleşirse, bu

ortamda Bakü-Ceyhan'ın da varlığı ile Türkiye'mizin etkinliğine olağanüstü bir boyut eklenecek.

Deprem felaketi bir yandan, Asya'nın, Latin Amerika'nın, son olarak da bizi çok etkileyen Rusya'nın ekonomik bunalımı diğer yandan... Bütün bunlara rağmen bugün bizim ekonomimiz 2000 yılında gene yüzde 4 büyümeyi düşünebilecek bir durumda. Bugün ekonomimiz, o malum G-7'ler tarafından 'dünyanın en güçlü 18 ekonomisi arasına', 'G-20'lere' dahil edildi: İki uluslararası kuruluş, yedisi G-7'ler olmak üzere 18 ülke ve 18 'en güçlü ekonomiye sahip' ülkeden biri, Türkiye. Biz, bugün işte bu düzeydeyiz.

Şunu da önemle eklemek istiyorum: Kendi içinde kavgalı bir Türkiye'den uzaklaşma aşamasındayız. Bugünün Türkiye'si, kendinle barışmaya yönelmiş bir Türkiye. İnsan hakları ve demokrasi. Hep söylüyorum, evet bizim de eksiklerimiz, bazı noktalarda gecikmişliğimiz var, mazeret diye anlatmıyorum. Ama bir toplum bu ölçüde, bu boyutta terör saldırılarının karşısındaysa, bu göz ardı edilemez. Olayları, bütünlükleri içinde değerlendirmek gerekir. Aramızdan bazıları, o koşullarda bile daha liberal olmak, daha demokrat olmak gerektiğini savunmaktadır. Etkili de olmaktadır. Ama belirleyici olmaları, öteki koşulların gelişimine, değişimine de bağlı. Bu sadece Türkiye için geçerli bir gözlem değil. Dünyanın neresinde olursa olsun, bu boyuttaki bir terörle mücadele halindeki toplumlar, çok da liberal olamıyor. Bugün, demokrasi ve insan hakları alanında kendini geliştiren bir Türkiye söz konusu. Evet, düzeltmemiz gereken birçok husus var. Ama böyle yalan yanlış, adet yerini bulsun misali tekrarlanan özelliklerde bir demokrasi eksiği değil. Bunları ısrarla anlatmamız lazım. Öte yandan, insan hakları konusuna sadece 5 yıl, 10 yıl, 15 yılın perspektifinden bakmayınız. Yüzlerce yılın çizgisine bakınız ve o zaman göreceksiniz ki bazı toplumlarda inancından, farklılığından ötürü çoğu kadın yüzbinden fazla insan Kilise'nin kararlarıyla sırığa bağlanıp ateşe verilirken, bağnazlık Ortaçağ Avrupa'sına damgasını vururken, bizim Türkiye'mizde dönemin başka toplumlarına kıyasla daha geniş bir özgürlük ve ciddi bir güvenlik yüzlerce yıl var olabilmiştir.

Biz böyle bir Türkiye'yiz. Kendimizi şimdi bu özelliklerimizle anlatmaktayız. Abartmamaktayız, büyütmemekteyiz. Başkalarından üstün olmak gibi bir iddia elbette serd etmemekteyiz. Demin sunmaya çalıştığım gibi, doğru yöndeki gelişimimizi daha hızlandıracak, bize katkıda bulunabilecek bir AB Zirvesi'nin eşiğindeyiz. Olur yahut olmaz. Olursa, beraberinde bazı sıkıntılar da getirecektir. Ben bu sıkıntıların genellikle tahmin ettiğimiz kadar ağır olmayacağını düşünenlerdenim. Bazen, aday olabilmiş bir Türkiye'yi Kopenhag Kriterleri'nin çok zorlayacağı söyleniyor. Ben, sanıldığı kadar güç olmayacağı düşüncesindeyim.

AB'nin Helsinki Zirvesi'ne iki gün kala, kendimize güveniyoruz. Mantık düzeyinde, ahlâk boyutunda, gerçeklerin bağlamında çok rahatız. Şöyle ki, AB'ye üye olmak, aday olmak gayet doğal olarak belli kurallara uyum sağlamayı ve o kurallar doğrultusunda, kendimizi geliştirmeyi gerektirir. Bu çok açık bir olgu. Nedir bu Kopenhag Kriterleri? Bunlar, özgürlük gibi, hukuk devleti, inançlara saygı, azınlıkların korunması gibi, demokrasi ölçütleridir. Bir de, ekonomide belirli bir dış rekabet düzeyine ulaşmış olmayı ve AB mevzuatına uyum sağlamayı Kopenhag Kriterleri öngörüyor. Bunları, AB üyeliğinin koşulu olarak getiriyor. Ancak unutmayalım, bu değerler sadece Avrupa'ya özgü, hele AB'ye özgü değildir. Bu değer ölçüleri, insanlığın yüzlerce yıllık yürüyüşünde sadece Avrupalılar, Batı Avrupalılar aracılığıyla değil, bütün insanlığın ortak katkısıyla, hepimizin katkısıyla oluşmuş kurallardır. Kopenhag Kriteri diye sözü edilen bu ölçütlerin bir kısmını biz Türkiye olarak zaten uygulamaktayız. AB'ye aday olacağız da ondan sonra uygulamaya başlayacağız diye bir şey söz konusu değildir. Gecikmiş olduğumuz hususları geliştirmeye, Helsinki'de AB'ye aday ilan edilsek de, edilmesek de, ilerde AB'ye üye olsak da, olmasak da devam edeceğiz.

Helsinki öncesindeki sıkıntı, Türkiye'ye 'özel kuralları olan' bir adaylık verileceği yolundaki söylentilerden kaynaklanıyor. Pek ihtimal vermemekle beraber, tavrımızı açıklamak istiyorum: Biz kimseden Türkiye'ye bir lütuf beklemiyoruz. Kimsenin bize fazladan bir yakınlık göstermesine ihtiyacımız yok. AB'nin mevcut kuralları ne ise, onların hiç değiştirilmeksizin uygulanmasını istiyoruz. Aynen başka adaylara olduğu gibi. Ne fazlası ne eksiği.

Eksiğine ihtiyacımız yok. Fazlasını da biz zaten kabul etmeyiz. Ne ise o.

Türkiye-Yunanistan arasındaki ‘Ege Sorunları’ konusunda da, buna benzer bir yaklaşım içindeyiz: AB kuralları neyse, onlar uygulansın. Biz, bunu istemekteyiz. Ama kimse kalkıp da, AB kurallarında olmayanı Türkiye’nin karşısına getirmesin. Yunan basınında, Yunanistan’ın AB’den bu yönde talebi bulunduğunu, Türkiye adaylığını veto etmemek için, bunun şart koşulduğunu belirtiyor. Biz, ‘aday olabilmek için’ böyle bir ‘farklı uygulamayı’ kabullenmeyiz, bunun böyle bilinmesi gerekir.

Şimdi, AB, Türkiye’yi aday kabul edecekse, yöntem, AB’nin kendi açıklanmış kuralları çerçevesinde olmalıdır. Biz Türkiye olarak bunu benimseriz. Bundan da fazla bir sıkıntımız olmaz. Ama eğer AB, sırf Türkiye aday oldu diye kendi kurallarını Helsinki’de değiştirirse, kuralda olmayan değişiklikleri sırf Türkiye aday oldu diye kararına eklerse, işte o zaman olmaz. Başkalarını aday yaparken hiç düşünülmemiş, söylenmemiş şeyler eğer Türkiye için söylenirse, o zaman elbette olmaz.

Helsinki öncesindeki bir rahatlığımız da, haklılığımızdan kaynaklanıyor. AB adaylığı konusunda, ahlâk açısından haklıyız. Bu özellikle Batı anlayışında çok önemli. Batı Avrupa’nın Batı kültürüyle, Batı ‘etiğiyle’ yetişmiş bir insanına siz mantık düzeyinde haklılığınızı gösteriyorsanız, o da sizin haklı olduğunuzu görebiliyorsa, o zaman onun ahlâk anlayışı, onun yetişme tarzı, onun kültürü, genellikle onun ‘evet haklısın’ demesine, hakkınızı teslim etmesine neden olabiliyor. AB konusundaki tezlerimizi iyi anlatabilmiş olmamız ve haklılığımız, Batı Avrupalıların bu ‘ahlâk’ özelliği nedeniyle, bize Helsinki öncesinde güç katıyor.

Bir başka gücümüz, iki buçuk yıldır hep doğruyu konuşmuş olmamızdan, her şeyi dürüstçe ortaya koymamızdan, yanıltıcı-kandırıcı olmanın uzağında durmamızdan kaynaklanıyor. Hep açık olduk. Buna özellikle dikkat ettik. Örneğin ben bir hafta önce, 30 Kasım’da, Helsinki’de aday kabul edilirsek neleri yapacağımızı ve neleri yapmayacağımızı tek tek yazdım. Yazılı bir demeç verdim. Türkiye aday ilan edilirse, sonradan kimsenin çıkıp da bana ‘biz öyle anlamamıştık, sizin bu belirli alanda bazı şeyler yapacağınızı

varsaymıştık' dememesi için... Tabii AB ülkelerinin büyükelçileri aracılığıyla bu yazılı metin kendi başkentlerine ulaştırıldı ve herkes bunu gördü. Biz hiçbir şeyi farklı yoruma konu olacak şekilde söylemedik. Baştan beri hep açık olduk.

Bu yaklaşımımızın çarpıcı bir örneği, Kıbrıs konusundaki beyanımızdır. Her zaman kendilerine doğruyu söyledik. '... AB'ye aday olmak uğruna siyaset değiştirmeyiz; aday kabul edilirsek, sırf bu nedenle Kıbrıs siyasetini değiştirmeyiz' diye hep söyledik; sözünü ettiğim yazılı demecimde de buna yer verdim. 'İki hafta sonra Helsinki Zirvesi var, bu konudaki düşüncemizi açıkça belirtmezsem işimiz kolaylaşır' diye asla düşünmedim; tam aksine, açıkça belirttim, sonradan bir yanlış anlama olmasın diye...

Bugün, Helsinki Zirvesi'ne iki gün kala, aynı şeyi tekrarlamaktayım: Kıbrıs, Türkiye'nin çok özel bir konusudur. Türkiye'nin garantörü olduğu bir konudur. Biz Türkiye olarak özellikle Kıbrıs-AB ilişkilerinde ortaya koyduğumuz hukuki ve siyasi itirazımızı sürdürmekteyiz. Açık konuşmalarımızın sonucunda, AB ile aramızda şöyle bir güven ortamı oluştu: Biz ne söylemekteysek, inandığımız için söylediğimizi, doğru söylediğimizi, ciddi söylediğimizi biliyorlar. Ne düşünmekteysek, söylediğimiz odur; ne söylemekteysek, düşündüğümüz odur.

'Helsinki Zirvesi'nde ne olur?' Ben gene kanıksanmış cevabımı vereceğim: Ne olacağı, AB'nin kendi bileceği iştir, onun sorumluluğudur. AB, tarihi bir kararın –bu 'tarihi' sıfatı genellikle yanlış yerlerde kullanılır ama bu kez galiba gerçekten tarihi bir karar– eşiğindedir. AB, kendi sınırını Balkanlar'da ve Ege'de çizmiş, çekmiş olmanın yarattığı, ister istemez yarattığı, potansiyel karşıtlıktan, bölgeyi, Türkiye'yi ve Yunanistan'ı kurtarmak durumundadır. Türkiye ve Yunanistan olarak, AB'nin sınırında karşılıklı konuşlandırılmış iki ülke olarak yaşamanın, belki kendi elimizde olmaksızın ortaya çıkardığı, çıkarabileceği ciddi sorunları üstlenmek istemiyoruz. Kararını verirken AB'nin bunu öncelikle düşünmesi gerekir. Bu stratejik bir karar: Eğer AB'nin sınırını Balkanlar gibi dünyanın en dertli, en sorunlu coğrafyasında çizerseniz, bunu aşağıya indirip Ege'yi de ikiye bölerseniz, Yunanistan'la Türkiye'yi de AB sınırında karşılıklı

konuşlandırırsanız, o zaman, siz potansiyel bir karşıtlık durumunu yaratmış ve bunu Balkanlar'la, Ege'ye yerleştirmiş olursunuz.

Bütün bunları AB üyesi muhataplarımıza anlatmaya çalıştık. Biz Türkiye olarak AB konusunda yapılması gereken her şeyi yaptık. Politika, dış politika, temas, anlatmak, açıklamak, oluşan sualleri cevaplamak, yabancı dergilere, gazetelere yazı yazmak, her şeyi yaptık. Sadece biz dışişleri olarak, siyasetçiler olarak değil, işadamımız, işçimiz, üniversitelimiz, basınımız, herkes elinden geleni yaptı.

Ben bakanlıktaki son bir-iki toplantıda arkadaşlarıma şunu sordum: 'Yapmadığımız bir şey kaldı mı? Bir eksiğimiz var mı?' Türkiye olarak bizim vicdanen müsterih olmamız lazım ve ben vicdanen rahatım. Türkiye olarak, toplum olarak, hükümet olarak, Bakanlık olarak, Bakan olarak, elimizden gelen her şeyi yaptık. Bunca emek verdik, iyi bir sonuca ulaşmak bizim de hakkımız diye düşünmekteyim.

Helsinki'de bir karar alınacak, belki de bu, AB-Türkiye ilişkilerinde yeni bir başlangıcın kararı olacak. Aslında her başlangıç bir umuttur. Eğer bu olacaksa, gerçekten iyi niyetle, özel koşullarla boğulmamış bir başlangıç olmasını istiyorum.

Ve son olarak, şu inancımı bir kez daha belirteyim: Türkiye olarak biz aslında iyi gidiyoruz. Çok eksiğimiz var. Belki çoğumuzdan fazla ben özeleştiri yapmaktayım. Ama gerçekten iyi yoldayız.

21. Yüzyıl için, malum, '... umudun yüzyılı' tanımı kullanılıyor; 21. Yüzyıl için 'Ümidin yüzyılı' deniyor. Benim saptamam şudur: 21. Yüzyıl, Türkiye'miz için sadece umudun dönemi olmayacaktır, 'umudun gerçekleştiği dönem' olacaktır.

TÜSİAD Konferansı'nın Açış Konuşması,

Ankara, 8 Aralık 1999

IV

Anahtar: Yunanistan Siyaseti

Helsinki Zirvesi yaklaşırken, bir hususu daha açık görebilmekteydim: Bütün çalışmalar, doğru tahliller, yeni yaklaşımlar, ciddi politikalar, etkin uygulamalar, yani, bütün, bütün çabalar: ab yolundaki Yunan engelini aşamazsak, ortadan kaldıramazsak, adaylık gerçekleşmeyecekti.

Bu teşhisimizin ne kadar doğru olduğunu, Helsinki Zirvesi'nde yaşananlar bir kez daha ortaya koyacaktı. Gerçekten, Türkiye'nin ab yollarını açan, uyguladığımız Yunanistan siyaseti olmuştur. Hemen ekleyeyim, bizim doğru yaklaşımlarımızın yanı sıra, Yunanistan'ın bizim dışımızda gelişen yanlışları ve terör destekçiliğine bulaşması, sonuçta işimizi kolaylaştırmıştır.

Almanya'nın dışişleri eski bakanı Kinkel'den, onun tbmm Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı konuşmadan söz etmiştim. 1997'nin ilk aylarındaki Türkiye ziyareti sırasında yaptığı bu konuşmayı izlemiştim, Kinkel'in tarzını, üslûbunu ayrıca yadırgamıştım. Ama orada söylediği bir sözü hep hatırladım: 'Yunanistan sorununu çözmedikçe, Türkiye ab içinde ilerleyemez...' Gerçi bu bir bakıma 'malumun, ilamı' niteliğindeydi ama, söyleyen kişi ab'nin en güçlü, en etkili ülkesini temsil ediyordu. 'Malumun, ilamı' demekteyim, çünkü, Türkiye'nin tüm ab ilişkilerinde, her zaman ve her konuda, Yunanistan, Türkiye'ye engel çıkarmaktaydı. Kendine göre gerekçelerle, bazen Kıbrıs, bazen Ege, sonraları Kardak diyerek, elindeki veto imkânını fütursuzca kullanmaktaydı. Türkiye'nin ab ile anlaşmalarından kaynaklanmış alacakları, tahsil edilemiyordu. Türkiye'nin hakkı olan gelişmeler sağlanamıyordu. Tümünün üzerinde Yunan vetosu vardı. Öteki üyeler Yunanistan'ı etkilemeye bir ölçüde çalışıyor, sonra vazgeçiyorlardı. Ardından, Türkiye'ye dönüp, 'hadi, bir şeyler yapın da, Yunanistan'ı ikna edin' diyorlardı...

Bu kitabımızın vardığı sonuçlardan başlıca biri, malum, 'dış siyasetin bir menfaat denklemi olduğudur'. Hak, hukuk, adalet gibi kavramların belirleyici bir önemi yoktur; bunlar, ancak imkânlar ölçüsünde, mümkün olması halinde dikkate alınır, gündeme getirilir. Hele ab gibi, her üye ülkenin, diğer bütün üye ülkelere 'mecbur' olduğu, kendi menfaati gereği 'bağımlı' olduğu bir organizasyonda, hak ve adalet uğruna hiçbir üye, bir başka üyeyi zorlamaz, üzerine gitmez. Çünkü, örneğin bir ürününe ab mevzuatında sağlanacak kolaylıklar için, o üzerine gidilecek ülkenin

onayına, oyuna ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, ab iç düzeninde, herkes birbirini kollar, aksi halde kendi menfaatinden kaybeder. Yakın dönemin çarpıcı örneği, Kıbrıs referandumu (Mayıs 2004) öncesinde ve hemen sonrasında, ab'nin Türk tarafına verdiği sözlerdir. Bunlardan hemen hiçbiri henüz yerine getirilmemiştir. Çünkü, Kıbrıs Rum Kesimi artık ab üyesidir, Kıbrıs Türklerine verilecek ab desteğini, kendi egemenliğinin göz ardı edilmesi olarak niteleyerek buna engel çıkarmaktadır. Öteki ab üyeleri de, menfaatleri gereği, bu yeni ab üyesinin üzerine gitmemekte, verdikleri sözlerin çiğnenmesini kabullenmektedir. Bu dayanışma geleneğinin istisnası, ancak ab'nin bütün olarak ciddi kayba uğraması, büyük menfaatinin ve kimliğinin tehlikeye düşmesi durumunda mümkündür; tek ciddi örnek, Avusturya'da faşizmi çağrıştıran bir iktidar oluşumuna karşı, ab üyelerinin toplu tavır koyabilmesidir: 1999 seçiminin ardından Heider'in faşizan 'Hürriyet Partisi' koalisyon ortağı olarak Muhafazakâr 'Halk Partisi''nin hükümetine katılınca (2000), ab, yaptırımlar uygulamış ve Heider'in, parti başkanlığından ayrılmasını sağlamıştı. Koalisyon ise devam etmiş, yaptırımlar Heider'in istifasından birkaç ay sonra kaldırılmıştı.

Helsinki öncesine dönersek, Türkiye konusunda da, bazı ülkelerin Yunanistan'a uyarısı, önerisi olmuştur; haksızlıktan vazgeçmesi ondan istenmiştir, ama hepsi o kadar. 'Türkiye, Yunanistan'ı ikna etsin' demek kolaydır. Ege'de Yunan tezlerinin kabulüyle, Kıbrıs Türklerinin bir Yunan Cumhuriyeti'nin azınlığı olmasına rıza gösterilmesiyle, Yunanistan 'ikna olurdu' tabii... Ama mesele, hem böyle bir teslimiyet içine düşmemek, hem de Yunan engelini aşabilmekti. Öteki ab üyelerinin bir şey yapacağı yoktu, dolayısıyla, bizim açımızdan, Yunan sorununu çözmek için 'iş, başa düşmüştür...'

1997 Temmuzu'ndan başlayarak, Yunanistan yönünde çalışmalarımız oldu. Türkiye, Avrupa, Avrasya'nın ilk cildinde ayrıntılarıyla incelendiğinden, burada özetle belirtmekteyim. 1997'de ve 1998'de iki girişimimiz de Pangalos tarafından geri çevrildi. Hiç yılmaksızın, diyalog amacıyla başka ve daha küçük adımları attık. Yunanistan'la oturup sorunları karşılıklı konuşmayı Türkiye içtenlikle istiyordu ama, hayalci değildi. Bu girişimlerin, Yunan siyasetini değiştirmeyeceği, ancak, öteki ab üyelerini etkileyeceği hesap edilmekteydi. Nitekim, bu sonuç büyük ölçüde alınabildi. 1999'a gelindiğinde, gerek ab gerekse abd, Türkiye'nin akılcı yaklaşımlar, yaratıcı düşünceler geliştirdiğinin, Yunanistan'ın ise temcit pilavı gibi aynı gerekçeleri öne sürdüğünün farkındaydı. Üstelik, bu

gerekçelerden çoğunun hukuken geçersiz olduğu, ab çevrelerine tarafımızdan ısrarla anlatılmaktaydı, giderek, daha iyi anlaşılmaktaydı.

Yunanistan terör konusunda 'cürm-ü meşhut' halinde yakalanmamış olsaydı (Şubat 1999), Türk dışişlerinin bu çalışmalarından belirleyici sonuç gene alınmayabilirdi. Terör örgütü başının Kenya'daki Yunan elçiliğince saklanması, sonra, onu elçiliğinden çıkarmaya Yunanistan'ın mecbur bırakılması, Yunanistan'ın tarafımızdan 'terörist bir devlet' olarak nitelenmesi, bunu izleyen ve Pangalos'un istifasıyla sonuçlanan olaylar dizisi, Yunan iç ve dış dengeleri altüst etti. Yunanistan, dış siyaset açısından düşebileceği en kötü durumdayken, Türkiye konusunda öteden beri akılcı yaklaşımlarıyla dikkat çeken Papandreu, Dışişleri Bakanlığı'na atandı.

Türkiye, Yunanistan'ın çevresinde ve Yunanistan'ın içinde oluşan yeni dengeleri doğru değerlendirdi. Akılcı bir siyasetle, Yunanistan'ı, Türkiye'nin ab sürecine engel noktasından bir ölçüde uzaklaştırdı. Ege'deki tezlerinden, Kıbrıs'taki tutumundan vazgeçmeksizin, bunu başardı. Tabii, bunda, Papandreu'nun ciddi ve Yunan menfaatinin Türkiye'yle iyi ilişkilerde olduğunun bilincindeki doğru siyasetinin büyük payı vardı. Sonuç, Yunan siyasetinin bir anda değişmesi olmadı tabii, ama çok önemli mesafe alındı. Yunanistan, Helsinki'de 'vetocu' görünmemeye özen göstermekle ve geçmişe kıyasla çok daha olumlu davranmakla beraber, özellikle Kıbrıs konusunda kendi tezlerini Helsinki kararına geçirtmeye çalıştı. Bunu ne ölçüde inanarak yaptılar, ne ölçüde kendi kamuoylarını, muhalefetlerini yumuşatmak için yaptılar, bilmiyorum. Ama karara dahil etmeye çalıştıkları bazı ibareler yüzünden, Helsinki Zirvesi'nde görüşmeler devam ederken, Türkiye ile ab birbirine girdi. Kopmanın eşiğine gelindi. Bunları, az sonra anlatmaya çalışacağım. Ama sonuç şudur: Yunanistan'la barış ortamını Türk dışişlerinin gerçekleştirmesi sayesinde, Türkiye'nin ab sürecindeki en önemli engel ortadan kalkmış oldu.

Burada, genellikle yanlış yorumlanan bir noktaya değinmek istiyorum: 1999'da başlayan Türk-Yunan yakınlaşmasının, iki ülkedeki deprem felaketinden, bunların yol açtığı yardımlaşmadan kaynaklandığı söylenmiştir. Bu doğru değildir. Depremlerin, zaten başlamış olan yakınlaşmayı güçlendiren insancıl bir etkisi olmuştur, o kadar. Türkiye ile Yunanistan'ın yakınlaşma süreci, 24 Mayıs 1999'da Papandreu ya yazdığım mektupla ve onun 25 Haziran tarihli cevabıyla başladı. 3 Temmuz'da, New York'taki bir bm toplantısı sırasında, ortak bir metinde uzlaşıp bunu açıkladık. Aynı ay içinde, beş komisyon kuruldu ve Atina ile Ankara'da

toplantıları başladı. Bazı komisyonlar, olumlu aşamalara deprem felaketinin öncesinde ulaşabilmişti.

Bir de, Türkiye'nin üye adaylığını kararlaştıran ab Helsinki Zirvesi'nde (Aralık 1999) Yunanistan'ın olumlu davranması için benim Papandreu'dan özel bir talebimin olup olmadığı sıkça sorulmuştur. Papandreu ile bireysel yakınlığım, arkadaşlığım vardı da, kendisinden benzer bir talebim olmadı. Hattâ 'Helsinki'de Yunanistan'ın ne yapacağı' konusunda kendisine soru bile sormadım. İlki, böyle bir soru, beni, daha doğrusu Türkiye'yi küçük düşürürdü. İkincisi, Yunanistan'ın iradesine ve Papandreu'ya saygısızlık olurdu.

Neyse ki, Yunanistan, Helsinki'de düzgün bir siyaset izledi. Bu siyasette herkesten fazla Papandreu'nun payı vardır.

V

Son Gün: 9 Aralık 1999

Helsinki Zirvesi'nden bir gün önce, 9 Aralık 1999'da, tam beş televizyon programına çıkarak kendi çapımda bir rekor kırdım. Amaç, daha çok bizim insanımıza ab'yi, Helsinki'yi anlatmaktı. Olumsuz bir sonucun etkilerini sınırlamanın ortamını hazırlamaktı. Dışişleri Bakanlığı'nda bir telaş yoktu, herkes rahat gözüküyordu; elden ne geliyorsa, en doğru düşünsel zeminde, en ciddi biçimde, en etkili yöntemlerle gerçekleştirilmişti. Bu son tv sohbetlerinde, anlayışımızın, tezlerimizin bir özetini vermekteydim. Ama en keyiflisi, cnn-türk'teki program oldu; bu en sondakiydi, özelliği, ab'nin, Helsinki'nin değil, sadece fotoğraf ve fotoğrafçılığın konuşulmasıydı...

'Son günün' havasını ve iki yıllık çalışmanın özetini veren Bu tv konuşmalarını, sırasıyla ve kısaltarak nakllediyorum:

a) Sadece Türkiye Değil, ab de Kaybeder...

– AB yarın Helsinki'de toplanarak, Türkiye'nin adaylığı konusunu da karara bağlayacak. Bugün Sayın Kutan'la görüşmenizde, 'Helsinki'de olumlu sonucun şansı yüzde 50' şeklinde konuştunuz. Bir de, 'eğer adaylık konusu' beklenen şekilde yarın sonuçlanmazsa 'sadece bizim kaybımız değil, AB'nin de kaybı olur' demiştiniz. Pozisyonumuz bu mu yine?

• Evet. Zaten Türkiye'miz ciddi bir gelişme içinde. Keşke daha hızlı olabilse. Ben daha hızlı olmasını istiyorum. Ama Türkiye doğru bir yolda devam ediyor. Bizim AB adaylığımız, bu hızımızı ciddi şekilde artırabilir ve ileri hedeflere ulaşmamızı biraz daha zahmetsiz kılabilir. Dolayısıyla ben çok önemsiyorum AB'yi. Olursa, Türkiye'mizin yararına sonuç verecek; olmazsa, biz gene yolumuza devam edeceğiz.

– Haberlerde '40 yıllık bir serüven' diyoruz. Kısa bir süre öncesine gidersek, Lüksemburg biraz üzmüştü?

• Ayırımcılık yapılmıştı. Bunu reddettik.

– Tıkanma noktası. Ardından Cardiff bir belirsizlik. Köln bir umut ama sonuçsuz kalan bir umut. Şimdi de Helsinki. 'Deprem diplomasisi' mi gerçekten bu sonucu getirdi?

• Hayır, Türkiye'nin yaşadığı deprem felaketi ile, AB sürecinde sağlanan gelişmenin hiç ilgisi yok.

– Yoksa bir olgunlaşma süreci mi? Ancak bir 'deprem diplomasisi' deyimi de var bu arada...

• Var ama olaylara 'magazin açısından' bakanlarda bu deyim var. Depremin 'katkısı', çok üzücü, çok acı bir nedenle Türkiye'yi uluslararası gündeme getirmesinde oldu. Türkiye'miz, kendisine özenle bakıldığında, çok daha doğru anlaşılabilen bir ülke. Biz bunu daha önce de, terörbaşının İtalya'da bulunduğu dönemde yaşadık. Kendisi İtalya'ya sığındıktan sonra birden Türkiye'ye dönük olumlu ya da olumsuz büyük bir ilgi, bir merak oluştu. İnsanlar Türkiye'ye daha yakından baktıklarında, kendi zannettiklerinden çok daha ileri, çok daha birikimli, çok daha kültürlü, çok daha gelişmiş bir toplumla karşı karşıya olduklarını gördüler. Hattâ, Türkiye'ye ilişkin basındaki suçlamaların da abartılı, bazen haksız olduğunu fark ettiler. Deprem nedeniyle artan ilginin de benzer sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Bir de, insani boyuttaki yakınlaşmanın siyasal değerlendirmeye belli bir katkısı oluyor.

Helsinki öncesinde, geçmişe kıyasla daha şanslı olunmasındaki sebep bu değil. Sebep, Türkiye'nin gelişimi, yabancıların stratejik değerlendirmesi, dünyanın çeşitli bölgelerinde Türkiye'nin büyüyen etkinliği. Son örneği hatırlatayım, ekonomik boyutu henüz tamamlanmamış olmakla beraber, Bakü-Ceyhan'ın siyaseten noktalanmış ve imzalanmış olması Türkiye'nin stratejik önemine büyük bir katkı getirdi. Bütün bunları biz Batı Avrupa'ya iyi anlattık. Batı Avrupalı zihinlerde yerleşmiş bazı kalıpların o kadar da doğru olmadığını gösterebildik. Bütün bunlar değerlendirildiğinde, AB'nin yaklaşımı değişmeye başladı. AB Zirvesi yarın toplanıyor. Haberlere göre, 14 ülke Türkiye'nin adaylığına karşı çıkmayacak. Ama birisi 'hayır' derse, malum, olamıyor. Aslında Yunanistan da karşı çıkmayabilir ama onun bazı meseleleri var. Bu ayrı bir konu. Onu dışarıda tutarsak, 14 ülkenin Türkiye'nin adaylığını desteklediği anlaşılıyor. İki yıl önce nereden başladık, bugün nereye geldik... Aldığımız mesafe çok önemli.

– Yunanistan'la ilgili olarak bugünkü gazetelerde iddialı bir haber vardı. İngiltere ve Fransa'nın, Türkiye'nin adaylığına neredeyse

kesin gözüyle baktığı, Yunanistan'ın veto kullanmayacağı belirtiliyor. Bu konularda bir pazarlık oldu mu? Pazarlık derken, Türkiye'den bahsetmiyorum. AB ülkelerinin kendi aralarında, yahut AB ile Yunanistan arasında...

• Kendi aralarında bazı sorunları olduğunu işitiyoruz. Bunlar bizi ilgilendirmez, bizim tavrımız her konuda açıktır, kendilerine anlatılmıştır. Sualinizin ikinci bölümüne gelince, biz, adaylık kararının kesinleştiği gibi bir izlenim içinde değiliz. Bu son dakikada belli olur. İleride umarım gereksiz bir ihtiyatlılık diye hatırlarız ama, ben Zirve sonucuna hep ihtiyatla yaklaşmaktayım. Adaylık, olmuş-bitmiş değil. Olmaması da, olabilirliği kadar gündemde.

Yunanistan'ın bazı meseleleri var. Biz Kıbrıs konusunda bir bakıma rahatız. Çünkü çok net bir tutuma sahibiz. Bunu açıkladık defaatle. Herhangi bir yanlış anlamaya imkân vermeyecek, yoruma ihtiyaç duymayacak şekilde.

– Siz Helsinki Zirvesi'nin sonucuna ihtiyatlı yaklaşıyorsunuz. Ancak az önce burada, ekonomi editörümüz, borsada bir patlama yaşandığını söyledi Avrupa'da birçok meslektaşınız ve Türkiye'nin ekonomi çevreleri olumlu yaklaşıyor, ümitle yaklaşıyor.

• Borsadaki insanlar bir ihtimale paralarını yatırmaktaysa, çok dikkatli değerlendirme yaptıkları varsayılabilir. Önemli bir işaret denebilir. Meslektaşım Bakanları ise, alacakları karara göre yarın değerlendiririz...

– Adaylıktan sonra Kıbrıs konusunda ne olur?

• Adaylık Kıbrıs'ı etkilemez. Adaylık, bizim Kıbrıs konusundaki düşüncelerimizi, AB içinde geçmişe kıyasla, daha net anlatmamızı, daha etraflı anlatmamızı kolaylaştırır. Yani hepsi budur.

– AB Komisyonu'nun belgesi Gündem 2000'de, 'taraflar, aday olan ülkeler veya bir üye ülkeyle aday ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkları, kendi aralarında çözüme kavuşturulur diyalog yöntemiyle,' deniyor. Ancak çözümsüzlük durumunda adres Lahey Adalet Divanı...

• Evet. Ben de bunu söylüyorum zaten. AB'nin mevcut kurallarını Türkiye biliyor. Bu kuralların zaten önemli bir bölümüne Türkiye

uyum göstermiş ve göstermeye de devam edecek. Türkiye, bunu, bizim hükümetlerimizin öncesinde de belirtmiş durumda. Zaten Agenda 2000, Birleşmiş Milletler Şartı'ndaki ilgili maddeyi tekrarlıyor. Ayrıca bizim de çekindiğimiz bir husus yok.

– Adalet Divanı konusunda mı?

• Hiçbir konuda. AB'nin kuralı neyse, bizim için o geçerlidir. Kuralların özünü değiştirecek bir ekin Türkiye'ye getirilmesi eğer akıllardan geçmekteyse, Türkiye orada yoktur. Türkiye, kendisinin aday olması nedeniyle AB kurallarının anlamını değiştirecek yeni usullerin mevzuata eklenmesine karşıdır. Böyle bir çerçevede biz olmayız.

– Adaylık, gelişme sürecinde sadece bir nokta olacak. Bundan sonra da AB ile her bakımdan uyum gerekiyor. Bu sağlanabilecek mi? Süre tahmininde bulunabilir misiniz?

• Tabii ki uyum sağlanır. Süre tahmininde bulunmuyorum. Fakat AB ile üyelik sürecinin ekonomide ve siyasette sanılandan daha kısa olabileceğini, daha az zahmetli olabileceğini düşünüyorum.

– İdam kararı konusunda siyasi liderlerden farklı açıklamalar geliyor. Buna karşılık, AB adaylığını hepsi destekliyor. Bunun uyarlaması, ayarlaması nasıl yapılacak? Burada, ara yolu nasıl bulacaksınız?

• İdam konusu üzerinde konuşmam. Sadece kendi bakanlığımı ilgilendiren konularda konuşuyorum. Hukuk, bir başka bakanlığın yetkili olduğu alandır. AB ile görüşmelerimizde idam meselesi hiç konuşulmadı desem doğru olur.

– Dışişleri bakanı olarak sizi de ilgilendiren bir 'iç mesele' değil mi? Son olarak, Helsinki Zirvesi'nden umutlu musunuz?

• İlgilendirir ama ben gene de bir iç meseleye girmek istemem. Zirve konusunda 'iyimser' olduğumu söyleyemem, 'gerçekçiyim'. Fakat şöyle bir rahatlık içindeyim: Türkiye olarak, dışişleri bakanı olarak, bakanlığımız mensuplarıyla birlikte, mümkün olan ne varsa yapıldı. Bütün imkânları dış siyaset açısından çok iyi kullandık. Bütün dengeleri hesaplayarak hareket ettik. Her sözümüzü bilerek söyledik, her düşüncemizi tartarak ortaya koyduk. Zamanlamayı doğru yaptık. İnşallah sonuç iyi olur.

– Bu yayından benim çıkardığım sonuç, pek de karamsar değilsiniz.

• Karamsar değilim, bunu söyleyebilirim.

TV-8'deki konuşma, 9 Aralık 1999 - özet

b) Türkiye'nin Ufku Daralmaz...

– Sayın İsmail Cem, Dışişleri bakanımız, son durum nedir? Zirve yarın başlıyor?

• Sonuç son dakikada belli olur. Dolayısıyla şu anda bir şey söylemek mümkün değil. 15 ülkenin metin üzerinde uzlaşması gerekiyor. Özellikle Yunanistan'ın kaygıları mevcut. Bu 15 AB bakanına kıyasla belki de en rahat konumdayım. Zira Türkiye'mizin tutumunu hem çok açık ve net anlattık, hem de ben yazılı bir açıklama yaptım. Bunu aldılar, değerlendiriyorlar. Biz bekliyoruz. Bundan sonrası onların sorunu. Umarım iyi olur.

– Yarın oylama var. Bir tahlil yaptığınızda, güç dengesi nasıl görülüyor?

• Son dönemdeki çalışmalarla kendimizi doğru anlatabildik. Hiçbir ülkeye 'Türkiye karşıtı' gibi bir sıfat yakıştırılamaz. Bizim haklı olduğumuz noktaları görmüş durumdalar. Tabii bazı ülkelerin daha ileri hassasiyeti söz konusu. Örneğin İskandinav ülkelerinin insan hakları konularında özel bir konumu olduğunu hep biliyoruz. Ancak bizi rahatsız edecek bir tavırda gözükmüyorlar. Gene de son dakikayı beklemek lazım. Yunanistan'ın kaygıları var. Yunanistan'a da kendimizi iyi anlattığımızı zannediyorum. Tabii hiçbir ülke için haklı haksız diye bir tanım yapmam. Doğru olmaz. Herkesin değerlendirmesi kendisine ait. Nasıl benim bazı sorunlarda ısrarım varsa, başkalarının da başka sorunlarda ısrarı söz konusu. Umuyorum ortak noktalar bulunur. AB'nin hassasiyetlerinin çoğunu bizim paylaştığımızın yahut paylaşabileceğimizin farkındalar. Koşullu bir adaylığı kabul etmemizin mümkün olmadığını da biliyorlar. Bildiklerini de söylediler.

– Neler onlar, örneğin? Kulislerde, Kıbrıs'da Maraş'ın iskâna açılması konusunun kritik olduğu söyleniyor?

• Kıbrıs konusundaki tutumumuzu çok açık ve net belirttik. Ben defaatle anlattım. Artık bu saatten sonra tekrar etmenin fazla bir anlamı olmaz.

Maraş konusu ne bize getirildi, ne de biz konuştuk. Zaten bu öncelikle sayın Denktaş'ın, KKTC'nin konusu. Ben Kıbrıs üzerine sözümü hep ihtiyatla söylemekteyim. Çünkü, tabii ki Türkiye garantör ülkedir, KKTC'nin vatandaşları bizim insanlarımızdır, ama asli muhatabın Cumhurbaşkanı Denktaş olduğunu yabancı meslektaşlarıma her zaman vurguladım.

– Yunanistan konusunda Lahey Adalet Divanı'nda ikili sorunların çözüme götürülmesi bir aşama gibi gözüküyor. Sanki sizin geçenlerde esnek bir demeciniz vardı. Bunun üzerine Yunanistan'dan sanki esnek demeçler gelmeye başladı. Biraz açabilir misiniz?

• Türkiye'nin 'esnek' bir konuşması olmadı. Biz, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın kurallarına ve bunların koşutundaki AB kurallarına bakarız. Türkiye'nin bunlara uymakta olduğunu, uymaya devam edeceğini söyledim. Bu bizim tutumumuz, politikamız. Bizim karşı çıktığımız, Türkiye'ye ayırımcılık yapılması. Yani başkalarına farklı, Türkiye'ye farklı bakılması. Ben bunu net bir şekilde dile getirdim. Yunanistan da tutumumuzu doğru anladı, doğru yorumladı. Aslında, Yunanistan'ın kaygılarına saygı duyarım. Kendi bilecekleri iştir, son tahlilde. Fakat Yunanistan bazen sorunlara 'AB'nin dışındaki bir Türkiye' ile ilişkileri açısından bakıyor. Oysa yarın, öbür gün 'AB beraberliğine katılmış bir Türkiye' karşılarında olduğu zaman, bu konular çok daha değişik bir bütün içinde ele alınabilecek.

– Sayın Cem çok şifreli konuşuyorsunuz. Şimdi ben şöyle tercüme edebilir miyim?

• Hiç etmeyin, hiç etmeyin. Bence etmeyin. Şundan dolayı, ben bugünlerde ister istemez biraz şifreli konuştuğumu, kendimi tekrar ettiğimi biliyorum. Hele Helsinki Zirvesi'ne 24 saatten az zaman kalmışken, böyle konuşmak lazım.

– Peki ben şöyle bir yorum yapayım. AB'ye üye olursa Türkiye ikili meseleleri Lahey Adalet Divanı'na götürebilir sonucunu çıkarıyorum, ben söylediğinizden.

• Yorumunuz üzerine ben bir şey diyemem. Tekrar kendi sözümü söyleyeyim. Uluslararası anlaşmazlıkların çözüm yolları konusunda AB'nin hukuk çerçevesi, yöntemi ne ise, biz Türkiye olarak bunu benimsemekteyiz. Kaldı ki, bizim geçmişteki politikamız da bu çerçeveyle çelişmiyor, çünkü, AB, Birleşmiş Milletlerin hukuk anlayışını esas alıyor. AB'ye aday olamasak da aynı anlayışı sürdürürüz. Ama bizden bunun ötesinde bazı şeyler istenmekteyse, AB'nin mevcut hukukuyla çelişen özel uygulamalar sadece Türkiye aday olacak diye önümüze getirilecekse, tabii ki biz orada yokuz.

– *Nedir onlar? Bir örnek...*

• Örneğe girmek istemiyorum. Ben genel konuşayım izninizle. Dediğim gibi, size ve izleyicilere sevimli bir muhatap olmuyorum belki ama, Türkiye'nin menfaati bu aşamada konulara genelinden yaklaşmamı gerektiriyor. Fazla konuşmam. Sadece ben değil, Türkiye olarak biz konuşmuyoruz. Söyledik söyleyeceğimizi.

– *11 Aralık günü saat 12:00 civarında oylama yapılacak zannediyorum. Burada Türkiye'nin üye adaylığı onaylanmazsa ne olacak? Onaylanırsa ne olacak? Şimdi önce onaylanmazsa ne olacak?*

• Efendim, olumsuz ihtimal üzerine konuşmak istemem.

– *Biz neler yapabiliriz, neler yapmayız?*

• Ne gibi?

– *Olmazsa?*

• Olumsuz bir beklenti, bir varsayım üzerine konuşmam. Olsa da, olmasa da, Türkiye'nin menfaati neyse biz onu yaparız. Onda en küçük bir endişem yok.

– *O zaman olumlu ihtimal üzerine gidelim.*

• Bunu belki biraz konuşabiliriz. Az bir şey.

– *Türkiye Helsinki'de AB'ye üye adaylığını alırsa hükümetin önünde neler var? Neleri yapacaksınız?*

• AB ile mevzuat uyumu yoğun çalışma gerektirecek. Otuzdan fazla başlıkta toparlanmış büyük bir AB mevzuatı söz konusu. Siyasi ve hukuki yapılanma, ekonomi vb. AB Komisyonu'yla Türkiye'nin ön hazırlık için bir yıl kadar birlikte çalışması

gerekecek. Bu arada, Katılım Ortaklığı Belgesi’ni AB oluşturacak, biz Ulusal Program’ı hazırlayacağız. Bu önemli. Olay politik düzeyin dışına çekiliyor. Teknik bir çalışmaya dönüşüyor ve bu konularda neler yapılabilir, nasıl yapılabilir, nasıl bir zamanlama düşünülebilir? Komisyon ve Türkiye arasında teknik bir çalışma oluyor bu. Genelde, daha küçük, daha az nüfuslu ülkelerde altı ay-bir yıl kadar devam eden bir çalışma. Sonuçta bu bir müzakere. Kimse kimseye zorlayarak bir şey kabul ettirmiyor. Bir anlayış birliği sağlanıyor ve bu ilk çalışma tamamlanıyor. Ondan sonra da ikinci büyük aşama var. Burada, üyelik müzakeresinin ve hazırlığının başlaması öngörülüyor. Bunlar tabii çok uzun vadeli çalışmalar. Ben Türkiye olarak hepsini yapacağımıza ve hattâ birçok konuda sanılandan daha kısa sürede bunları tamamlayacağımıza inanıyorum.

– Örneğin ölüm cezası konusunda, hükümet ortakları arasında bir görüş birliğinin en azından şu aşamada olmadığı görülüyor. Türkiye, Avrupa Konseyi’ndeki 45 ülke arasında, bu cezayı resmen kaldırmamış tek ülke değil mi?

• Türkiye’nin, ölüm cezasını uygulamayacağı beyanı var, Avrupa Konseyi’nde. Avrupa Konseyi’nde, bu cezayı hukuken muhafaza eden tek ülkenin Türkiye olduğu doğru. Ben, ‘uygulamamaya devam beyanına Türkiye katıldı’ demekteyim. Öte yandan, AB’de ölüm cezası yoktur. Ölüm cezasını hukuken koruyan bir aday ülke, ilerleyemez. Türkiye zaman içinde gereğini yapacaktır. Zaten 14 yıldan beri bu cezayı uygulamayan bir ülkeyiz.

Sözünü ettiğiniz konuların bazılarında bizim de kendimizi geliştirmemiz gereken hususlar olacaktır. Ancak bunların çoğunda düşüncelerimizi daha iyi anlatarak, karşılıklı daha uzlaşmacı yaklaşarak, sorunları hafifleterek yol alınabilir. Bugüne kadar yaşanılan deneyim bunu gösteriyor. Muhatabım AB dışişleri bakanları, nereden nereye geldiler... Bu, bizim anlatmamızla, karşılıklı tartışmamızla oldu. Sonuçta benim gözlemim şu: Doğru anlattığınız vakit anlaşılıyor. Tabii bu bir çaba istiyor, süre istiyor. Ama sonuçta da oluyor.

– Umutlu musunuz Sayın Cem?

• ’Umut’ sözcüğünü bu bağlamda hiç kullanmam. Ben gerçekçiyim. Karamsar da değilim, iyimser de değilim. Adaylığın olması halinde Türkiye’mize ciddi katkı sağlayacağı düşüncesindeyim. Bunu çok önemsiyorum. Ancak gerçekleşmemiş bir sonuç üzerine konuşmak istemiyorum açıkçası. Hele bir olsun, demekteyim. Gerçekten, medya, basın, sokaktaki vatandaş, izliyorum. Herkes çok iyimser. Ben değilim. Ben daha ihtiyatlıyım. Bu işlerde son dakikadır, önemli olan. Herkes son sözünü son dakikaya saklar. İsteğimiz gerçekleşmezse, öyle büyük tepkiler içinde olmayız, olmamamız gerekir. Türkiye’nin çok geniş bir dış siyaset ufku vardır, ufkun kararması asla söz konusu değildir. Dolayısıyla, adaylığın Helsinki’de olmaması halinde bunu milli felaket gibi almamak icap eder. Olursa? Olursa da Türkiye’de iyi şeyler olur.

– İnşallah. Sayın İsmail Cem, Dışişleri Bakanı, çok teşekkürler yaptığınız açıklamalar için.

NTV’deki konuşma, 9 Aralık 1999

c) Türkiye Yürüyüşüne Devam Eder...

– Sayın Bakan, Yunanistan Başbakanı Simitis de, aynen sizin daha önce söylediğiniz gibi, Helsinki’de yarın öğlen saatlerinde alınması beklenen Türkiye’ye ilişkin adaylık kararı için, bugün ‘yüzde 50-50’ şeklinde bir açıklama yapmış...

• ‘Yüzde 50-50’ tahminlerimizde uyuşmuşuz da, söyledikleriyle uyuşmamız mümkün değil. Biz baştan beri kategorik baktık ve ölçüleri koyduk. Bize diğer adaylara farklı bir yaklaşım olursa bunu kabul etmeyeceğimizi bildirdik; artık kendilerinin düşünmesi gerektiğini ekledik. Sayın Simitis’in sözü edilen açıklaması, net değil. Bunun çerçevesine her şey yerleştirilebilir. Bu ‘her şey’, bizim açımızdan kabul edilemeyecek hususlar da olabilir. Örneğin Ege sorunlarının çözüm yöntemleri, eğer BM’nin, AB’nin mevcut kuralları ise, ona bir şey demeyiz. Yok eğer fazladan kayıtlar getirilmek isteniyorsa, o zaman durum değişir. Ya da, ‘Yol Haritası’ lafları: Yol haritası denilen, ancak adaylık kabullenildikten sonra,

diğer adaylarla uygulanan yöntemlerse, mesele olmaz. Ama ‘özel bir muamelenin’ ismiyse bu, biz orada yokuz.

– Dün de onu söylemiştiniz. Sırf Türkiye aday oluyor diye getirilmiş ek kuralları kabul etmeyeceksiniz.

• Gayet tabii. Bizim tutumumuz açık: Kendileri düşünsün, taşınsın. Karar ne olacaksa, olsun. Çünkü bunun sonucu sadece bizi etkilemeyecek. Belki bizden çok, AB’nin geleceğini etkileyecek.

– Sayın Bakan Helsinki’den olumsuz karar çıkarsa ne olur? Avrupa cephesinden özellikle Türkiye’nin adaylık statüsünü destekleyen ülkeler açısından radikal İslâmcı akımların güçleneceği yolunda kaygılar var. Olumsuz bir karar karşısında biz hangi arayışlar içine gireriz?

• Olumsuzluk üzerine tahmin yapmam. Ama değindiğiniz birkaç konu önemli. Birincisi radikal akımlar. AB ile bunun hiçbir ilgisi yoktur. Türkiye’miz zaten çağı paylaşma yönündeki yoluna devam edecektir. Devam etmesi için AB’nin desteğine ihtiyacı yoktur. İnanç iddialı yıkıcı radikal akımların AB’den bir olumsuz sonuç çıkması nedeniyle Türkiye’de güçlenmesi söz konusu değildir. Güçlenirse, başka nedenlerden güçlenir.

– Olumsuz karar çıkarsa, Türkiye sadece AB ile ayakta durmayacaktır. Farklı yönlere de gidebilecek güçte ve kapasitede bir ülkedir denmişti. Bu anlamda söylüyorum, soruyu efendim?

• Bizim Türkiye olarak güçlü bir konumumuz var. Çok geniş bir coğrafyada etkiliyiz. Ancak başkalarına yamanıp büyüyebilen, yürüyebilen bir ülke değiliz. Lüksemburg sonrasında da (Aralık 1997) aynı şeyi söylemiştim. AB ile ilişkiler gelişemiyor diye kalkıp ‘hami’ aramak durumunda değiliz. Zaten biz AB’yi mevcut yahut olası bir hami diye görmemekteyiz. Yürüyüşümüze devam edeceğiz.

Bu konuyla en fazla ilgilenen, işin iç yüzünü takip eden kişi benim ve ben baştan beri, ‘bu iş oldubitti, ibre Türkiye’ye kaydı’ demedim. Yok böyle bir şey. Şu anda da aynı şeyi söylüyorum. AB’nin ve Türkiye’nin üzerinde uzlaşacağı bir sonuç çıkması ihtimali gerçekten yüzde 50’den fazla değildir. Bunu, kamuoyunu olumsuz bir sonuca hazırlamak düşüncesiyle söylemiyorum. Bu benim samimi tespitim. ‘... Buzlar çözüldü, anlaşmaya varılıyor, Atina veto etmeyecek...’ haberleri sadece tahmin.

Dış siyasette gönülden konuşmaya gelmez. Dış siyasette mantıkla ve matematikle konuşmak lazım. Tekrar ediyorum, AB’nin Helsinki Zirvesi’nden Türkiye’nin benimseyeceği bir metnin çıkması olasılıklardan sadece biridir. Doğrudan bir Yunan vetosu gelebilir ya da Yunanistan’ın zorlamasıyla öyle bir metne karar verilir ki, ona da biz, ‘sağ olun, eksik olmayın, hayır’ deriz.

– Bu karar olumlu çıkarsa, önümüzde uzun ince bir yol gözüküyor. Bu süreç kolay olacak mı? Ciddi bir ödün verme sürecinin başlayacağı şeklinde değerlendirmeler var?

• Bu özellikteki değerlendirmelere pek rastlanmıyor ama, ‘ödünden’ bahsedilmesi, kompleksli, kendine güveni olmayan tahlillerin sonucu. Öyle bir şey yok. Yol zor mu? Evet yol zor. Ben bu güçlükleri de genelde zannedilenin dışındaki alanlarda görmekteyim. Kopenhag Kriterleri’nin insan haklarına, demokrasiye ilişkin bölümlerinde, geçici sorunlar çıkabilir, ancak kalıcı ve büyük bir sıkıntı olacağını sanmıyorum. Biz zaten hayli yol almış bir ülkeyiz. Bundan sonrasındaki yolu da biz zaten alacağız. AB üye adayı olsak da, olmasak da...

– 90 bin sayfalık metinlerden söz ediliyor?

• 90 bin sayfa, belki fazlası... Onlarda zorluklarımız olacak. Yoksa insan haklarında kalıcı ve sürekli sıkıntımız tahminden daha az olabilir. Tabii büyük konuşamam da, böyle olur zannediyorum...

– Avrupa’nın yeni savunma kimliğini oluşturma çalışmaları çerçevesinde, yanılmıyorsam şöyle bir siyaset ifade etmiştiniz: ‘Türkiye’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği içinde Türkiye’nin yetkisi neyse, katkısının ölçüsü de o olacaktır; katkısı, yetkisi kadar olacaktır’ demiştiniz. Yarın başlayacak Helsinki Zirvesi’nde bu konudaki rapor da oylanacak. Bu, Türkiye’yi nasıl etkiler?

• NATO içindeki konumumuzu etkilemez. Biz NATO ’nun üyesiyiz. NATO kendi dışındaki bir organizasyona, yani burada AB’nin bir organizasyonuna bir katkıda bulunacaksa, bir imkânını ona açacaksa, bunu ancak bütün NATO üyelerinin ortak kararıyla yapabilir. NATO’nun bu kararı, benim katıldığım NATO Washington Zirvesi’nde, bizim ciddi ısrarımız, direnmemiz ve

sonuçta diğer dışişleri bakanlarını ikna etmemizle gerçekleşmişti. Dolayısıyla bizim NATO'da herhangi bir sıkıntımız yoktur.

NATO'nun dışında böyle bir güç oluşuyor, AB gücü. NATO'dan, dolayısıyla Türkiye'den destek, katkı almak ihtiyacında gözüküyor. Bizim bu yeni gücün karar mekanizmalarındaki yetkimiz ne ise, katkımız da o kadar olur. Yetki düzeyimiz fazla ise, katkımız da fazla olur. Bu yetki şu sıra gözüktüğü gibi sınırlıysa, katkımız da sınırlı olur. Kötü bir niyetle değil ama böyle olur. Türkiye kırk yıl Batı'nın uzak karakolu işlevini taşımıştı; kendi güvenliğiyle de bağlantılı olmakla beraber, bu işlevi son derece fedakârane bir şekilde gerçekleştirmişti. Bu kırk yıl bize çok pahalıya maloldu. Ekonomimizi, emeğimizi, siyasetimizi, kurumsallaşmamızı, demokratikleşmemizi, o uzak karakolluk işlevinin olumsuz yansımalarına hedef yaptık. Ciddi şekilde geciktik. Yani biz büyük bir bedel ödedik. (Bu konu, çalışmanın ilk cildinde etraflı inceleniyor. Soğuk savaş ortamındaki sınır karakolluğu göreviyle, demokrasinin, çoğulculuğun bağdaşamadığı anlatılıyor.)

– Aslında bunu da haketmedik diyorsunuz sonuçta.

• Şunu belirtmek istiyorum: AB'nin, askeri bir organizasyon kurarak, 'Hadi Türkiye, NATO'da senin büyük katkınla oluşmuş birikimi koşulsuz kullanma imkânını bize ver, gerektiğinde askerini ver, insanını ver' dediğinde, muhatabın Soğuk Savaş dönemindeki Türkiye olmadığını da herhalde görüyor... Her şeye gözü kapalı evet diyen Türkiye artık geçmişte kalmıştır.

– Sayın Bakan telefon bağlantılarımız var. Şimdi bir Almanya'ya uzanalım bakalım orada neler oluyor Zirve öncesinde. Revan Altınok telefon hattımızda. İyi akşamlar Revan.

• İyi akşamlar.

– Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem ile birlikte değerlendiriyoruz. Almanya cephesinde neler oluyor?

• Almanya, özellikle Sosyal Demokrat-Yeşil hükümetin işbaşına gelmesinden sonra Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırma çabasını gösteren bir ülkeydi. Az önce sayın Bakanın Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde üstlendiği role ilişkin sözleri, Başbakan Schröder'in geçen gün parlamentodaki konuşmasını çağrıştırdı: Hem NATO çerçevesinde Türkiye'ye birtakım yükler yüklenip, hem

de bu aşamada Türkiye'ye sırt çevirmenin doğru olmadığını ve mutlaka Türkiye'ye bir Avrupa perspektifi sunulması gerektiğini bildiriyordu. Ancak Helsinki Zirvesi'ne çok az bir zaman kala Berlin hükümeti de kesin olarak Türkiye'ye bir adaylık statüsü verilip verilmeyeceği konusunda net bir görüş açıklamıyor. Hâlâ belirsizlikten söz ediyor. Ancak, bu Zirve'de Türkiye kendisine ayırımcılık yapılıyor duygusundan mutlaka kurtarılmalı diyor ve bunu özellikle bütünleşen Avrupa'nın güvenliği açısından da gerekli görüyor. Schröder'le Sayın Ecevit arasındaki mektup teatisine çok önem atfediliyor burada. Türkiye'nin önündeki uzun yol sürecinde yapması gereken adımların bilincinde olduğu vurgulanıyor. Nitekim, bugün basında da Helsinki Zirvesi çok geniş olarak ele alındı. Die Welt gazetesinde, AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi, Verheugen'le yapılmış bir röportajı vardı. Sayın İsmail Cem, AB'nin Türkiye'ye bu statüyü tanımasının lütuf olmayacağını belirtmişti, Verheugen de, AB'nin Türkiye'ye bir lütfu olmayacağını adeta tekrarladı ve Türkiye'ye bu statünün verilmesini, birliğin kendi çıkarlarının gereği olan bir siyasal strateji olarak tanımladı.

– Revan teşekkür ediyoruz. Sayın Bakan, Almanya cephesini değerlendirelim. Aynen sizin dünkü ifadeniz Alman basınındaki haberlerde yer almış. Genel olarak Almanya cephesine bakabilir misiniz?

• Almanya'nın Schröder hükümeti, Türkiye'nin bu adaylığına olumlu yaklaşıyor. Ciddi destek veriyor, birçok başka üye ülkenin yaptığı gibi. 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde, 2-3 adet desteğimiz vardı, neredeyse 11-12 ülke kesin bir şekilde karşımızdaydı. Biz bu dengeyi değiştirdik. Şimdi 14 ülkenin bir bölümü tam destek veriyor, geri kalanlar karşı çıkmıyor, sadece Yunanistan'ın bir direnmesi söz konusu. Ciddi bir mesafe alındı. Ancak aynen Alman gazetelerinde belirtildiği gibi, bunun nasıl sonuçlanacağını bilmiyorum.

– Sayın Bakan, Batı basınında, eğer gerçekten olumsuz bir karar çıkarsa bu Türkiye'nin çok yönlü tepkisine yol açar, deniyor?

• Biz, olumlu ya da olumsuz her sonuçta, Türkiye'nin menfaati ne ise onu yapacağız. Bunun dışında bir tanım getirmem.

– Helsinki'den çıkacak olumlu bir karar, Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye üyeliğine bakışını nasıl etkileyecek?

• Değiştirmez.

– Sayın başbakanın Helsinki'ye gitmesi söz konusu mu acaba? Gündemde bir yemek daveti vardı...

• Olumlu ve kesin bir sonuç çıkarsa gidebilir.

– Ama yarından sonra herhalde değil mi?

• Tabii, yarın gece bir sonuç alınabilirse, bu bizim tarafımızdan ve hükümetimiz tarafından değerlendirilecek ve sonra sayın başbakan kararını verecek.

– Teşekkürler sayın Bakan...

TRT-TV 'Haber 18'deki konuşma, 9 Aralık 1999

d) İnşallah Olur, Olmazsa da Dünyanın Sonu Olmaz...

– Helsinki'de Türkiye'ye diğer adaylardan farklı muamele yapılırsa bunun kabul edilemeyeceğini belirten ve AB'ye alternatif tartışmalara tepki gösteren İsmail Cem, bu tartışmaların yanlış zihniyetlerden kaynaklandığını vurguladı ve Türkiye'nin ciddi bir devlet olarak alternatifinin bizzat kendisi olduğunu kaydetti.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem adaylık sürecinde Türkiye'nin ödünler vereceği yolundaki eleştirilere de sert tepki göstererek, bu eleştirileri kompleksli, özgüvenden yoksun yaklaşımlar olarak değerlendirdi. Türkiye'nin AB'ye girmemesi durumunda radikal akımların güçleneceği yolundaki görüşleri ise, boş görüşler olarak niteleyen İsmail Cem, iki konu arasında bir ilgi bulunmadığını ve sonuç ne olursa olsun Türkiye'nin çağı paylaşma doğrultusundaki yoluna devam edeceğini anlattı.

Dış gelişmeler hakkında siyasi parti liderleriyle yaptığı görüşmelerini bugün de sürdüren İsmail Cem, Türkiye'nin adaylığıyla ilgili soru işaretlerinin son dakikaya kadar sürebileceğini söyledi. İsmail Cem, Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ı özel konutunda ziyaret ederek görüş alışverişinde bulundu:

• Anavatan Partisi Genel Başkanı'na bilgi sundum. Gelişmeler konusunda bir önerisi, eleştirisi varsa onları almak için bu

randevuyu rica etmiştim. Etraflı bir değerlendirme oldu.

– Helsinki sonucu hakkında umutlu olduğunuzu söylediğiniz belirtiliyor...

• Ben öyle bir şey söylemedim. Halen de söylememekteyim. Benim söylediğim şudur: Son dakikaya kadar hiçbir şekilde belli olmaz.

– Dışişleri Bakanı İsmail Cem, daha sonra Fazilet Partisi'ne geçerek Genel Başkan Recai Kutan'la bir araya geldi. Cem görüşmede, AB hakkında bilgi sunmak, bunun yanı sıra eleştiri ve önerilerini almak üzere bu ziyareti gerçekleştirdiğini belirtti. Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan da ana muhalefet partisi olarak daima olumlu muhalefet yapmaya çalıştıklarını kaydetti. Dışişleri Bakanı Cem, görüşmeden sonra kısa bir açıklama yaptı:

• 'Sayın Genel Başkan'a ve Fazilet Partisi'nin sayın yöneticilerine AB Zirve'sine ilişkin son gelişmeleri sundum. Düşüncelerini, eleştirilerini, önerilerini sordum.

– Efendim olumlu bir sonuç çıkmazsa Türkiye'nin bundan sonraki kaderi ne olacak?

• Neden hep olumsuzdan bakıyorsunuz? Bakalım, gelişmeleri görelim. Ben, yüzde 50-50 demekteyim. İnşallah olur. Olmazsa da dünyanın sonu olmaz.

TRT-TV 20:00 haberleri, 9 Aralık 1999

e) Daha Fazla Fotoğraf, Biraz da ab Üzerine...

– Helsinki'nin başrol oyuncusunu, daha doğrusu Türkiye'nin Dışişleri Bakanı'nı bugün programımıza davet etmek istedik. Şu anda Ankara stüdyolarımızda. Ancak biz bu sefer Dışişleri Bakanı'na Helsinki'yi sormayacağız. Zira, kendisinin de belirttiği gibi, Helsinki'yle ilgili söylenecek her şey söylendi. Yarın karar günü. Biz Dışişleri Bakanı İsmail Cem'le bir fotoğraf sanatçısının günlüğünü konuşacağız. Zira geçtiğimiz günlerde açtığı 5. sergisinde dışişleri bakanımız gösterdi ki, şair bir başbakandan sonra bir de fotoğrafçı dışişleri bakanımız var.

• Gerçekten, hep Helsinki, AB konuşmaktan biraz da bunalmışken böyle bir günde fotoğraftan söz etmek çok güzel.

– Hangisi daha zevkli acaba. Siz hangisini daha çok seviyorsunuz. Dışişleri Bakanlığı'nı mı yoksa bir fotoğraf sanatçısı olmayı mı?

• Bir ayırım, yapmıyorum. İkisi birbirini bütünlüyor. Bana göre fotoğraf veya sanat siyaseti, siyaset sanatı bütünleyen bir olgu.

– Bu beşinci serginiz sanırım. Bu serginizde neyi anlatmaya çalışıyorsunuz? Neye önem verdiniz? Nelere dikkat ettiniz?

• Genellikle renk uyumu, doğa ve insan üzerine fotoğraf çekiyorum. Bu sergimde de –geçmişte olduğu gibi– bu unsurlar öne çıktı. Ayrıca, daha önceki çalışmalardan seçmelere de yer verdim. Neredeyse 25 yılın bir özeti gibi.

– Bir de mekân olarak da ilginç. Herhalde fotoğraf sanatçısı dışişleri bakanı olunca, sergi de Türk-Japon Kültür Derneği'nde gerçekleşiyor. Özel bir anlamı var mıydı? Bir de neden acaba böylesine bir zamanlama oldu. Tam Helsinki'nin arifesinde biraz sıkıştırmadınız mı?

• Türk-Japon Kültür Derneği, benim sergimi düzenleyen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın Ankara'da devamlı sergi mekânı olarak gerçekleştirdiği bir salon. Açılışını benim sergimle yapmak istediler. Zamanlama konusunda özel bir tercihimiz olmadı. Rastlantı, Helsinki öncesine denk getirdi.

– Herhalde protokol olarak da en ağır sergi açılışı sizinkiydi. Zira, sayın Ecevit'ten MGK Genel Sekreteri'ne kadar birçok üst düzey bürokrat, politikacı geldiler. Nasıl buldular serginizi? Konuştunuz mu fotoğraflar üzerine? Mesela Ecevit'in en çok beğendiği fotoğrafınız hangisi acaba?

• Birkaç fotoğrafla daha fazla ilgilendi. Hangileri diye düşünüyorum; "Siste Boğaz" diye bir fotoğrafım var, onunla ilgilendi. Sonra, Portekiz'de küçük bir kız çocuğunun resmi var. Çiklet satıyor ve para toplamaya çalışıyor. Bir bakıma dileniyor. Yerde oturuyor bu kız çocuğu ve hemen yanı başında başka insanların, giyimi, kuşamı, sağlığı yerinde insanların bacakları, gösterişli, boyalı ayakkabıları görünüyor. Ve bir yerde bu iki dünyanın, ilgileriyle, kaygılarıyla birbirinden ne kadar kopuk

olduğunu o fotoğraf sergiliyor. Sayın Ecevit'in bu resmi beğendiğini zannediyorum

– Efendim, dışişleri bakanı olarak fotoğraf çekerken zorlanmıyor musunuz? Onca protokol sırasında fotoğraf çekmeniz zor olmuyor mu? Korumaların arasında?

• Böyle bir sıkıntım oluyor. Çünkü ben eskiden sokakta dolaşıp, gönlümce fotoğraf çekebilirdim. Şimdi gittiğim yerde ister istemez dikkat topluyorum.

– Bu arada kamerayla uğraşırken sizin fotoğraflarınız çekiliyor değil mi?

• Evet, o da oldu. Bir de belirttiğiniz gibi, yalnız olamıyorum. O da bir zorluk yaratıyor. Ancak insan fotoğraf çekmek isteyince yolunu, yordamını da mutlaka buluyor.

– Peki siz, mesela bu fotoğraflarınıza baktığımızda, en çok hangi tür objektifi kullanıyorsunuz. Dar açılı mı bakıyorsunuz, geniş açı mı? Hangisini seviyorsunuz?

• 35 mm ile 180 mm arasında. Ben genellikle eski makineler kullanıyorum. 'Klasik Leica' dediklerinden, 'M' tipi. Leica makinelerimin biri 1952 yapımı. Bir başkası 1965 yapımı. Genellikle onları kullanıyorum. Bir de daha yeni bir refleks makinem var, onu 180 mm objektif için kullanıyorum.

– Siz kendinizi fotoğraflarınızda nasıl bir sanatçı olarak görüyorsunuz? Yani çektiğiniz ve arayışlarınız neler? Daha toplumsal figürlerin üzerinde mi duruyorsunuz? Fotoğraflarda neye dikkat ediyorsunuz, neyi görmek istiyorsunuz, neyi göstermek istiyorsunuz?

• Ben hayatım boyunca toplumun ve bireyin sorunlarıyla uğraştım. Yahut şöyle diyeyim, benim uğraş verdiğim alanlar, üzerinde yazdığım konular hep zorlu ve sıkıntılı özellik taşıdı. Hem bir yazar, hem siyasetçi olarak, insanların acısıyla, sorunlarıyla, bunları aşacak siyasal, sosyal ve ekonomik yaklaşımların şekillendirilmesiyle, toplumsal olaylarla uğraştım. Fotoğraf bana bir başka boyutla ilgilenmek, çevremdeki ve kendimdeki bu farklı boyutu araştırmak imkânını getirdi. Benim fotoğraflarım öncelikle sosyal gerçeklerin yansıması değil. En azından şimdilik değil; ileride başka tarzları

deneyebilirim. Bugün için, doğadaki, insandaki, renklerdeki ve şekillerdeki güzelliği fotoğraflarımda işliyorum, güzelliklerin fark edilmesine, paylaşılmasına, korunmasına dönük bir çağrıda bulunuyorum. Fakat son zamanlarda dikkat ettim, gerçi sosyal gerçekçilik değil ama, insan daha fazla yer almaya başladı fotoğraflarımda. Eskiden hemen tümüyle doğaydı, renk uyumlarıydı. Şimdi insana daha çok yöneldim ve galiba da iyi oldu.

– *Acaba sizin bu tür konuları seçmeniz, yazar, gazeteci, siyasetçi olarak yoğun gündeminizden bir kaçış mı?*

• Ben bir kaçış değil de bir bütünlenme olarak almaktayım. İnsan çok boyutlu bir varlık. İnsan sadece siyasetçi değil, sadece gerçekçi değil, insan aynı zamanda soyut, insan aynı zamanda idealist. Sanırım benim fotoğrafa yaklaşımım bu özellikleri taşıdı. Yani ideallerin, güzelliklerin ve soyutun boyutundaki bir arayış.

– *Toplantılarda olsun, diplomatik görüşmelerde olsun, 'keşke makinem yanımda olsaydı' dediğiniz oluyor mu acaba?*

• Bu yurt içinde değil de özellikle yurt dışında oluyor. Mesela bir toplantıya gittiğimde, o toplantıya giderken yolda öyle bir olguyla karşılaşıyorum ki '... keşke şunun fotoğrafını alabilseydim' diyorum. Tabii mümkün olamıyor. Türkiye'mizde ise öyle sıkıntı pek yok. Fotoğraf makinesini hemen her zaman bir şekilde ya arabanın bir köşesinde yahut yanımda hazır tutmaktayım. Bu bakımdan Türkiye'mizde rahatlıkla çalışıyorum.

– *Kimi fotoğraflarınız gerçekten bir sanat eseri. Fotoğrafın da ötesinde, soyut bir resim gibi.*

• Çok teşekkür ederim.

– *Sizce fotoğrafların bir milliyeti var mıdır? Yani fotoğrafları çözümlerken böyle bir tartışma entelektüel düzeyde devam ediyor mu? Mesela bir fotoğrafa bakarken bunu şu milliyetten birisi çekmiştir ya da bu fotoğraf şunu anlatıyor dediğiniz oluyor mu? Nasıl çözümlüyorsunuz? Bir fotoğrafı siz nasıl görüyorsunuz bir dışişleri bakanı olarak mı bir sanatçı olarak mı?*

• Fotoğrafın konusu yahut mekânı bakımından bir milliyet ayırımı bazen yapılabilir. Kimi fotoğrafçı belirli bir ülkede, o ülkeyi yansıtan fotoğraflar çekmiş olabilir. Ama onun dışında biraz zor.

Fotoğraf, evrensel bir sanat dili. Milliyet ayırımı veya milliyeti sezme, fotoğrafçının milliyetini sezmek bir hayli zor.

Ancak bazı fotoğrafçıları, tarzından, üslûbundan tanıyorsunuz. O önemli. Örneğin, benim sevdiklerimden Eugene Smith var, Amerikalı. Olağanüstü bir fotoğrafçıydı. Onun konularına baktığınızda, bütünüyle insanlığı görürsünüz. Eugene Smith, ‘Ebe Maud’un, ‘Albert Schwartzer’in fotoğraf dosyalarını, İkinci Dünya Savaşı’nın en çarpıcı sahnelerinden bazılarını, birçok başeseri, ‘Minimata’yı gerçekleştiren sanatçıdır. Minimata, Japonya’da küçük bir kasaba, hattâ bir köy. Köydeki bir fabrikanın kimyasal atıkları nedeniyle çocuklar sakat doğmaya, büyükler sakat olmaya başlamış. Kimyasal atıklar sulara karışıyor, kirlenmiş sular bitkileri, içme sularını zehirliyor. Köylülerin yakınmalarına rağmen, bu gelişmeler dünyadan saklanmış. 1960’lı yıllardı, bu köyü Eugene Smith keşfediyor. Köye gidip fotoğraflar çekiyor, sonra, bunları Life dergisinde yayınlıyor. Bu yüzden hayatını kaybediyor, Minimata’daki fabrikanın sahipleri, Smith’in tekrar resim çekmek üzere dönüşünü bekleyip, onu öldüresiye dövdürtüyorlar; Smith, uzun süre hastanede yatıyor. Ama fotoğraflar o kadar etkili ki, sonuçta Japon hükümeti ve uluslararası kamuoyu, fabrikayı kapattırıyor; sağlık örgütleriyle, hekimleriyle, Minimata’lıların yardımına koşuyor. Çok sayıda, çok değerli fotoğrafçı var, sanata ve insanlığa büyük katkısı bulunan. Ayırım yapmak zor. Gene de, gerçekle rüyayı, somutla soyutu bütünleştiren, olağanüstü renkleri görebilen büyük bir ustayı, Avusturya doğumlu Amerikalı Ernst Haas’ı ayırıp, en sevdiğim fotoğrafçılar arasında sayabilirim.

– Türkiye’den kimler olabilir?

• Bizim gerçekten çok iyi fotoğrafçılarımız var. Hepsi büyük değer. Türkiye’miz konu itibariyle fotoğrafa çok yatkın bir ülke. Bizim insanımız, bizim köylümüz, bizim şehirlimiz, bizim tabiatımız müthiş... Bizim fotoğrafçılarımızdan şu sıra Ankara’da fotoğraf sergisi olan bir kişiyi söyleyeceğim, Ara Güler... Ara Güler muhteşem bir fotoğrafçı. Ama çok sayıda büyük fotoğrafçımız, ustamız var.

– Sergiyi Yunanistan’a taşımayı düşünüyor musunuz? Altıncı serginiz mesela Atina’da olmaz mı?

• Helsinki'yi bir görelim de, ondan sonra bakacağız.[12]

– *'Duruma göre' diyorsunuz yani.*

• Evet. Zannederim ilk dış sergim Almanya'da (Berlin) olacak. Sonra Fransa'da (Strasbourg).

– *'Helsinki'de bir terslik olmazsa' diyorsunuz...*

• Belki Atina'da da sergileriz. Almanya ve Fransa sergileri, AB Zirvesi'nin sonucuna bağlı değil. Bunlar, muhtemelen 2000'in şubat ayında gerçekleşecek.

– *Helsinki'ye fotoğraf makinelerinizi götürüyor musunuz?*

• Helsinki'ye gidip gitmeyeceğimi bilmiyorum, Zirveden çıkacak sonuca bağlı. Gidersem belki de yanıma alırım.

– *Son olarak şunu sormak istiyorum. Bilkent Üniversitesi öğrencileri yaptıkları bir araştırmada sizin cumhurbaşkanlığına çok yakışacağınıza karar vermişler. Ne diyorsunuz? Sizi de önümüzdeki günlerde cumhurbaşkanlığına aday olarak görür müyüz?*

• Şu anda kendi işini iyi yapmaya çalışan bir dışişleri bakanıyım. Tabii öğrencilerin ilgisine, sevgisine teşekkür ederim. Gençlerin fikerleri benim için çok değerli. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'yi onlar şekillendirecek.

– *Kendi işinizi de iyi yapıyorsunuz, fotoğraflarınız da gerçekten çok güzel. Sayın Cem vakit ayırdınız, böylesine sıkışık bir gündemde farklı bir yönünüzle bizleri mutlu ettiniz. Başarılar diliyoruz. Hepimizin gözü Helsinki'de aslında. Çok teşekkür ederiz efendim programımıza katıldığınız için.*

• Ben size teşekkür ederim.

CNN-TÜRK'teki konuşma, 9 Aralık 1999

VI

En Uzun Gün

10 Aralık 1999, hem Türkiye için hem de benim için çok önemli bir gündü. Bir bakıma, Türkiye'nin ab ile hattâ ab ülkeleri ile ilişkilerinin geleceği, kaderi belirlenmekteydi. Bunca emek ve göz nuru ya boşa gidecek ya da Türkiye'nin büyüme sürecinde önemli bir merhale aşılmış olacaktı. Eylül ayında bir İngiliz gazetesine verdiğim demeçte, '... Helsinki'de olumsuz sonuç çıkarsa, Türkiye, adaylık talebinden vazgeçebilir' demiştim. Bunu söylerken, kuru-sıkı bir tehditte bulunmuyordum, tehdit zaten benim üslûbumda yoktur. Helsinki'de Türkiye'nin adaylık talebi geri çevrilirse, en azından bizim hükümetimizin yeni bir talepte bulunmayacağını biliyordum. Kamuoyunun da bu doğrultuda oluşacağını tahmin ediyordum. Olumsuzluk halinde bir süre için adaylık talebini geri çekerek yeni bir değerlendirme yapmak doğru olacaktı. Ancak koşullar olgunlaştıktan sonra, adaylığın ilanı Türkiye'ye garanti edildikten sonra, yeni bir talepte bulunmak doğru olurdu.

Bu tahlilimi, birkaç ab ülkesinin dışişleri bakanıyla paylaşmıştım. Onlar da, Helsinki'de alacakları kararın kendileri için, ab için belirleyici bir karar olacağının bilincindeydiler. Ancak, ab'nin bünyesi ve gerçekleri, herhangi bir bakanın, hattâ bir başbakanın, çıkacak sonuçla ilgili iddialı tahminine imkân tanımıyordu. Olumsuz senaryo sayısı fazlaydı:

1) ab Komisyonu'nun, yani teknik kurulun önerisinde yer alabilecek olumsuz birkaç tanım, kararı ertelemeye yetebilirdi.

2) ab Konseyi'nde (başbakanların ya da dışişleri bakanlarının yer aldığı siyasal kurul) oybirliği bulunamazsa, Türkiye'nin adaylığı önerisi fiilen reddedilmiş olacaktı.

3) Birkaç üye ülke, Türkiye'nin kabul etmesi mümkün olmayan bazı ekler önerebilecek, bu ekler yapılmazsa, karar metninin Türkiye paragrafına karşı oy kullanabilecekti. Malum, tek bir ülkenin olumsuz oyu, veto değeri taşıdığından, her şeyi durdurmaya yetebiliyordu. ab'nin bu gerçekleri nedeniyle, en güçlü ülkelerin temsilcileri bile, Helsinki'den olumlu bir Türkiye kararı çıkacağı güvencesini veremiyordu. Herkes, ihtiyatla konuşmaktaydı.

10 Aralık sabahı, hepimiz erkenden bakanlıktaydık. İlgili yöneticilerle kısa bir sohbet toplantısı yaptık. Helsinki ile haberleşme düzenimizi bir kez daha gözden geçirdik. Her bilginin en kısa sürede ve en doğru biçimde bize

ulaşması, bazı üye ülkelerin ve dönem başkanı Finlandiya'nın dışişlerinden sürekli haber gelmesi fevkalade önemliydi. Bu bilgiler değerlendirilecek, sonra, ya doğrudan bizler ya da Helsinki'deki temsilcilerimiz görüşlerimizi ab tarafına aktaracaktı. Aslında, ab zirvesindeki tartışmaları ya da kararın oluşumunu resmen etkilemek konumunda değildik; bu, ab'nin, tek başına hazırlayıp tek başına alacağı bir karardı. Biz, mümkün olduğunca ve hukuken değilse de fiilen ve bir ölçüde sürece katılmanın çalışması içindeydik. ab'nin hazırladığı metinleri olduğu gibi değiştiremezdik ama, belli noktalarda değişimi zorlayabilirdik. Türkiye'ye ilişkin taslak metinden haberdar edileceğimizi biliyorduk. Hazırlığımız, Helsinki'deki bu çalışmaları etkilemek üzerineydi. Yakınım olan ab dışişleri bakanlarının özel kalem müdürlerine ait cep telefonu numaraları, bizim arkadaşlarımızın bazı ülkelerin dışişleri teşkilâtındaki yakınlarının telefonları, hepsi elimizin altında hazırdı. Bekliyorduk.

Bakanlıktaki odamda hepimiz neşeli görünüyorduk da, doğrusu bir hayli gergin olduğumuzu hatırlıyorum. Vakit ilerlemiyordu. Çok yoğun yaşanan 10 Aralık gününün daha iyi verilebilmesi açısından, o sırada tuttuğum birkaç nota bakarak ve (kesin değilse de, anlatımı kolaylaştırdığı için) gelişmeleri saatlere bölerek özetlemeye çalışayım:

10:00 – Bakanlık odasındaki arkadaşlarımızdan biri, Helsinki'de saatin henüz sabahın dokuzu olduğunu hatırlattı. Türkiye, bir saat ilerdeydi. Şu sıralarda ab zirvesi başlamamıştı bile. Birer kahve ve çay daha söyleyip, durum değerlendirmesine devam etmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Gün içinde karşılaşılması muhtemel bazı olumsuzluklara nasıl cevap verileceği konuşulmaktaydı. Örneğin, ırk-milliyet esasında bir hak ve özgürlük tanımı Türkiye bağlamında yapılmak isteniyorsa, bunu hangi mantığı kullanarak reddedecektik, ısrarlı olmaları halinde, hangi kararlılığı duyuracaktık, hangi ab dışişleri bakanının bu konuda bize desteği olabilirdi, Fransa'nın bu konudaki yaklaşımı Türkiye ile benzerlik, hattâ ayniyet içindeydi, gerekirse Vedrine'e nasıl ulaşılacaktı, vb.

11:00 – Bize gelen Atina kaynaklı bir bilgide, Yunanistan'ın, ab Komisyonu'nda etkili olduğu, taslak metnin yazımına, Türkiye'nin ab içinde gelişimini Kıbrıs'a bağlayan koşullar koydurttuğu belirtiliyordu. Bu bilgi Helsinki'deki 'gözlemci' Türk diplomatlara ulaştırıldı. Onların görüşü, bilginin doğru olabileceğiydi, ancak yazım komisyonu çalışmaya henüz başlamaktaydı. Komusyonun ilk taslağında benzer ifadeler yer almış olabilirdi. Doğrusu, Yunanistan'ın, Türkiye'nin adaylığına ilke olarak karşı

çıkmayacağını tahmin ediyorduk da, karar metnine bizi zorlayan ifadeler koydurtmaya çalışacağını biliyorduk. Bir bakıma, kendi kamuoyunu tatmin için, kendi muhalefetini sınırlamak için, Yunan hükümeti mutlaka bazı zorluklar çıkaracaktı. Özellikle Kıbrıs konusunda böyle bir girişim tahmin ediliyordu. Mesele, Yunan tarafının Zirve kararına koydurtmak istediği ifadelerden çok, bunların konmasında ne ölçüde ısrarlı olacağıydı. Zira, biz tavrımızı çok net biçimde hem ab'ye hem kendi halkımıza duyurmuştuk: Kıbrıs konusunda herhangi bir özel koşulu, diğer konularda her hangi bir ayırımcı ifadeyi, diğer adaylara yapılandan farklı bir muameleyi Türkiye kabul etmeyecekti. Dolayısıyla, mesele, olumsuz ifade ekletmek isteyenlerin mi, yoksa bizim mi daha ısrarlı ve inatçı olacağına, öteki ab üyelerinin nasıl bir tavır alacağına bağlıydı. Ben, Yunanistan'ın, Türkiye'yi rahatsız eden ifadeleri önerip, zorlayacağını, ancak, kendi kamuoyuna bu mesajı verdikten sonra, ısrarından vazgeçebileceğini tahmin etmekteydim. Dolayısıyla, Türkiye'nin hiç telaşa kapılmaması, kendi kararlılığını sürdürmesi, gerekirse, '... biz koşullarla çerçevelenmiş bir adaylığı kabul etmiyoruz' demesi, istediğini yaptırtmak için bu riski göze alması doğru olacaktı.

12:00 – Helsinki'den ilk haber temsilcilerimizden geldi. Dönem Başkanı Finlandiya'nın Dışişleri Bakanı Tarja Hallonen, beni aramak üzereymiş. Finli diplomatlar, bakanlıktaki özel telefon numaramı Helsinki'deki temsilcilerimizden istemişler. Bir arkadaşımız, '... gün başlıyor' dedi. Herkesin gerildiğini, daha doğrusu, o âna kadar birbirine hissettirtmemeye çalıştığı gerilimini artık gizleyemediğini hatırlıyorum. Sabahtan beri espriler yapan, şaka ile yorum karışımı görüşler sıralayanlar sessizleşti. İlk işaret gelecekti. Telefon çaldı, Hallonen, beni arıyordu. Arkadaşlarımız, kaygılarında, ben, sürecin ilk aşamasına ilişkin tahminlerimde haklı çıkmaktaydık: Hal, hatır sorduktan sonra, Hallonen, '... Türkiye'nin adaylığı üzerinde olumlu gelişmelerin var olduğunu, bundan sevinç duyduğunu, çalışmalarımı kutladığını' belirttikten sonra, '... taslak metinde Türkiye'yi ilgilendiren birkaç kısa paragrafı okuyacağını' belirtti. Ben de, teşekkür ettim ve not almakta olduğumu söyledim. Tümünde, bazı iyileştirmeler gerekirdi ama, Kıbrıs paragrafı, olacak şey değildi. Mealen ve özetle naklediyorum: Türkiye'nin ab adayı olarak tanımlanması da, aday olarak üyelik yolunda ilerlemesi de, doğrudan doğruya, Kıbrıs'taki bütün iddiasından, hakkından vazgeçmesine, Yunan tezleri doğrultusundaki sonuçları kabullenmesine bağlanmaktaydı. Bu sözcükler kullanılmıyordu

da, taslak metin, buydu. Öte yandan, Ege'yi çağrıştıran madde anlaşılmaz bir dille kaleme alınmıştı. Helsinki Zirvesi'nin tartışmalarında muhataplarımızdan böyle bir 'başlangıç hamlesini' her ne kadar bekliyor olsam da, bu gerçekle yüz yüze gelmenin yarattığı sinirliliği, olayı yıllar sonra yazarken, bu anda bile adeta yaşıyorum. Tabii telefonda çok sakin konuştum: Böyle bir metnin ve ifadenin mutlaka değişmesi, bizim görüşlerimizin dikkate alınarak yeniden yazılması gerektiğini belirttim. Hallonen, '... henüz üzerinde çalışılıyor' dedi. Çalışma ilerleyince bana taslak metni göndereceğini, ardından telefonla arayacağını söyledi.

13:00 – Kendi aramızdaki değerlendirmeler başladı. 'Klasik müzakere taktiği' diyenlerimiz çoğunluktaydı. Yunan tarafının, kendi kamuoyunda o dönemde hâlâ güçlü olan Türkiye karşıtlığı nedeniyle, Türkiye'nin adaylığını kabul ederken, bunun bedelini Kıbrıs'ta almak istediği biliniyordu. ab yönetimi ise, bize en ağır gelecek bir çizgide açılışını yaparak, daha az kötüsüne razı olabileceğimizi düşünmekteydi. Müzakerede 'arabulucu' konumunda olan dönem başkanı Finlandiya, klasik yöntemi uyguluyordu: Bize, 'ancak bu kadar değiştirebildim', denecekti; Yunan tarafına, 'biraz gerilemezlerse, işin kopacağı' söylenecekti. '... Adaylık kapımıza geldi, kaçırmayalım' kaygısıyla, Türkiye'nin kararlılıktan dönebileceği düşünülüyordu. Yunanistan'ı da ikna zorunluğu altında, ab tarafının kendince bir 'orta yol' aradığı anlaşılıyordu. Sonuçta, ara yerde bir uzlaşmanın sağlanmasına çalışılacaktı. ab yönetiminin yaklaşımı, beklentisi buydu da, Türkiye'nin böyle bir 'uzlaşmayı' kabulü mümkün değildi. Kıbrıs'ın bir koşul yapılmasını kesinlikle reddedeceğimizi zaten aylardır söylemekteydik. Özel koşullu bir adaylık, söz konusu olamazdı. Bu değerlendirmeyi bakanlıkta kendi içimizde bir kez daha yaptıktan sonra, Başbakan Ecevit'le temas kurdum. Durumu, değerlendirmemizi, öngördüğümüz hareket tarzını sunarak, bir kez daha onayını aldım. Artık, Helsinki'den Hallonen'in göndereceği faksları beklemekten başka yapacak bir şey yoktu.

14:00 – 'Değiştirilmiş yeni metin', faks mesajı olarak önümüze geldi. Biraz düzelmişti, başka paragraflarda isteğimiz doğrultusunda gayret gösterilmişti. Ancak Kıbrıs'ın 'koşul' özelliğinde, Türkiye'nin ab geleceğini belirleyici sınırlama niteliğinde, sadece 'kozmetik' birkaç değişim yapılmıştı. Özde, kayda değer hiçbir düzelme yoktu. Dönem başkanının telefonunu beklerken, bizim arkadaşlarımız da yazılı bir karşı öneri taslağı hazırladı. Resmi olmayan bu önerimizi, Helsinki'ye ulaştırdık.

Bizim metnimizde, Kıbrıs, koşul özelliğinden tümüyle ve tereddütsüz çıkarılmaktaydı. Biraz sonra, bir başka taslak metin, Helsinki'den bize ulaştırıldı. Birkaç kez, bizim düzeltme önerdiğimizi, dönem başkanlığından biraz düzeltilmiş metinler geldiğini hatırlıyorum. Ama yerimizde saymaktaydık. Öz değişmiyordu. Türkiye'nin adaylığını benimsemek için ab'nin koşulu, olduğu yerde duruyordu. Tekrar telefon çaldı. Hallonen, önümüzdeki son taslağı gerçekleştirmek için çok uğraştığını, '... bazı üyelerin ikna edilmesinde zorlandığını' belirtiyordu. Elinden geleni yapmıştı, daha fazlası olamıyordu, Türkiye, bu adaylık fırsatını reddetmemeliydi, herkesin tezlerinden fedakârlıkta bulunması gerekiyordu. Hallonen, çözüm için çok uğraşmış, Yunanlılarla konuşmuş, bize fakslar göndermişti. Ulaşabildiği son nokta, önümüze son gelen metindi. Fin Dışişleri Bakanı, kuşkusuz, büyük bir iyi niyetle, elinden geleni yapmıştı. Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nden (ab değil) başlayan, on beş yıla yaklaşan arkadaşlığımız vardı, kendisini iyi tanımaktaydım. Ama olayın çözümü, artık başkalarının da devreye girmesine, Yunan tarafını ikna etmesine, Kıbrıs koşulunu yok edip, bizim onayımızı almasına bağlıydı. Tarja Hallonen'e, gayretlerini takdirle, saygıyla karşıladığımızı, hem meslektaşı hem arkadaşı olarak yaptıklarının değerini çok iyi bildiğimi belirttim. Ancak, ab'nin Türkiye'ye metindeki özellikleriyle getirdiği adaylık önerisine, 'Hayır, teşekkür' dedim. '... Karar taslağı bu ise, ben hükümetime olumlu görüş bildirmem.' Böylece 'ip koptu'. Bundan sonrası, gerçekten ab'nin bileceği işti. ab'ye gönderdiğimiz 'Hayır, teşekkür' mesajının etkili olacağını, bizim aylardır söylediklerimizin ciddiyetini bilmekle beraber, adaylığı kaçırmamak uğruna Türkiye'nin son dakikada 'esneklik göstereceğini' bekleyenlerin şaşıracağını, bazı girişimlerde bulunacaklarını tahmin etmekteydik. Tahminler doğru çıktı.

15:00 – Bu saatten sonra Helsinki'de yaşanan gelişmelere ilişkin yazacaklarım, tabiatıyla, doğrudan bilgiye, gözleme değil, dolaylı duyumlara dayanıyor. İhtiyat payı koyarak nakletmekteyim: Belirtilen özelliklerdeki, ayırımcı ve koşullu bir ab adaylığını Türkiye'nin reddetmesi olan cevabımız, Helsinki Zirvesi'nde şok etkisi yapmış. Türkiye'ye sunulan adaylık önerisinin Türkiye tarafından geri çevrilmesi, ab adına büyük bir yenilgi, dönem başkanı Finlandiya ve Almanya, Fransa gibi Türkiye konusuyla yakından ilgili ülkeler için beceriksizlik, nihayet, yeni görevlerinde ilk başarılarını kazanmak iddiasındaki Verheugen ve Solana açısından da, kötü bir başlangıç olarak nitelenmiş. Dönem başkanı

Finlandiya'nın Başbakanı Lipponen, Türkiye ile yakından ilgili üç ülkenin Almanya, Fransa, Hollanda'nın devlet yahut hükümet başkanlarını (Schröder, Chirac, Vim Kook) özel bir toplantıya çağırmış. Bu toplantıda, Finlandiya'nın başkanlığında, Almanya, Fransa, Hollanda'nın katıldığı özel bir çalışma grubu oluşturulmuş. Bu komisyon, Verheugen ve Solana'ya da danışarak, bir çözüm arayışını başlatmış. Helsinki'de bunlar yaşanırken, bizim Ankara'da yapabileceğimiz pek bir şey kalmamıştı. Söylenmesi gerekeni söylemiş, son noktayı koymuştuk. ab tarafı ya kendi ilke ve kurallarına, mevzuatına sahip çıkarak, hiçbir ayırım yapmaksızın, özel koşul koymaksızın Türkiye'ye adaylık önerecekti; ya da, kendi açısından da büyük bir imkânın harcanması vebalini yüklenecekti.

16:00 – Bazı üye ülke temsilcilerinin, Türkiye'nin adaylığını tehlikeye sokmakla birbirini eleştirdiği haberleri gelmekteydi. Zirve'nin en önemli beklentisi, Türkiye'nin adaylığına karar verilmesiydi ve bu şimdi tehlikeye girmişti. Bu arada özel komisyonun çalışmaları sürmekteydi. Dönem Başkanı Finlandiya, komisyon çalışmasının organizasyonunu üstlenmişti. Fin Dışişleri yöneticileri, Ankara'daki Türk muhataplarıyla temas kurmaktaydı. Teknik özellikli bir ön çalışma sürmekteydi. Karşılıklı telefonlardan anlaşılan, Helsinki'deki 'özel' komisyonun ciddiyetle çözüm aramakta olduğuydu. Verheugen ve Solana da Zirve'nin 'kurtarılması' için büyük çaba sarf ediyordu. Türkiye'nin tavrı çok net biçimde ortaya konmuş bulunduğundan, artık, bizimle temas kurup, esneklik talebinde bulunulmuyordu. Gene anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu çalışma çok özel bir çerçevede yürütülmekteydi. Yunanistan'ın bu çalışmadan ne ölçüde bilgilendirildiği anlaşılamıyordu. Özel Komisyon'da Yunanistan bulunmuyordu. Komisyonun kendi içinde vardığı uzlaşmanın Yunanistan'ın onayıyla mı gerçekleştiği, yoksa, alınmış kararın Almanya ve Fransa tarafından Yunanistan'a kabul mu ettirildiği belli olmadı. Belki de Yunanistan, kendi kamuoyuna anlatmakta zorlanabileceği bir kararın içinde gözükmek istemiyordu. Bunları, bugün de bilmiyorum. Ancak bizim açımızdan, Helsinki'de ibre olumluya yönelmekteydi, bu anlaşılıyordu.

17:00 – Bu saatlerde, telefon trafiği hızlandı. İstediğimiz sonuç sanki gerçekleşmekteydi. Bakan odasındaki arkadaşlarımızda, gerilimin yerini gene espriler, iyimser tahliller, güler yüzlü yorumlar almaktaydı. Derken, Hallonen'in ve ab yetkililerinin telefonları geldi. Bu kez bizim temsilcilerimizin Helsinki'den gönderdikleri 'nihai karar taslağı metni' fakstan Ankara'ya ulaştı. Kıbrıs, bir 'koşul' olmaktan çıkmıştı; Türkiye'ye

öteki adaylardan farklı bir ayırımcılık ortadan kalkmaktaydı. Bizim sevmediğimiz, benim ısrarla üzerinde durduğum bazı eksikler bu karar metninde vardı, örneğin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin gelecekteki üyeliği artık kesinleşmekteydi. Ama bu, maalesef, ab açısından öncelikle, ab ile zaten resmen tanıdığı bir başka devlet arasındaki konuydu. Rum kesiminin ab sürecine Türkiye yıllardır karşı çıkmış, ancak sonucu etkileyememişti. Bizim hükümetimiz de çalışmış, 'ab'nin dışından' belirleyici etki yapabilmemiz, bütün çabalara rağmen mümkün olmamıştı. Türkiye'nin adaylığı sorunu ise Helsinki'de çözülmekteydi. On yıllardan beri uğraşan Türkiye, nihayet, ab sürecindeki en önemli dönemeci alarak, üye adaylığını ilan ettirtmekteydi. Helsinki'den, değişik ülkelerin temsilcilerinden Ankara'ya kutlama telefonları birbirini izliyordu. Nihai taslak metin elimizdeydi ama gene de ihtiyatlı bir teşekkürle cevaplıyordum. Artık ben de, bakanlıktaki yönetici arkadaşlarımı kutlamaktaydım. Dışişleri'nden ayrılarak, Başbakanlığa gittim.

18:00 – Ecevit, beni ve beraberimdeki dışişleri mensuplarını sevinçle karşıladı, hepimizi tek tek kutladı. Gelişmelere hâlâ ihtiyatla yaklaşmaktaydık. Son dakikada bir terslik çıkabilir miydi? Biz, her şeyin tamam olduğunu açıkladıktan sonra, tatsız bir durumla karşılaşabilir miydik? Ben, bu ihtimallerin zayıf olduğunu, ama gene de dikkatli konuşmak gerektiğini belirttim. Helsinki'den beni arayanlara zaten ölçülü bir memnuniyetle teşekkür ediyordum, bana ulaştırdıkları karar taslağını olumlu görüşümle hükümete sunacağımı, son sözün tabii ki hükümete ait olduğunu söylüyordum. Başbakanlıkta, günün ve başarının keyfini çıkarmaktaydık. Herkesin neşesi yerindeydi. Hükümet, saat 20'de toplantıya çağrıldı. ab konusundaki gelişmeler sunulacak, hükümet kararı alınacaktı. Başbakan'ın çalışma odasında çay sohbeti yaparken, Helsinki'den Verheugen'in beni telefonla aradığı haber verildi: Verheugen, Solana ile beraber, Ankara'ya ziyarete gelmek istiyordu. Ne zaman, diye sorduğumda hemen şimdi, dedi. Hemen, şimdi... Ecevit'e danışarak cevap verdim: Tabii, kendilerini memnuniyetle konuk edecektik. Ne için geleceklerdi? Dönem Başkanı Finlandiya'nın Başbakanı Lipponen'den, Başbakan Ecevit'e bir mesaj getirmekteydiler... Kendilerini beklediğimizi Verheugen'e söyledim. Türkiye saatiyle 22:00 dolaylarında Esenboğa'da olacaklardı. Otelde yer ayırtılmış mıydı? Hayır, aynı gece Helsinki'ye dönüş yapılacak, ertesi sabahın resmi toplantısında ve töreninde hazır bulunulacaktı...

19:00 – Verheugen ve Solana, Avrupa Birliği'nin en üst yetkilileri, gecenin bu saatinde, Türkiye'ye neden gelmekteydiler? Zorlu ve yorucu bir ab zirvesinin ardından, Ankara'da bir-iki saat kalabilmek için, Helsinki'den gidiş-geliş yedi saat uçacaklardı. Neden? Lipponen'in mesajı bu kadar acil miydi? Tahminde bulunduk ve tahminimizin doğru olduğunu konuklar geldiğinde gördük: Gün boyu ab yönetimi ile aramızda geçen yoğun tartışma, oluşan uzun gerilim, bir ara 'hayır, teşekkür' demiş olmamız, sonucun tatlıya bağlanmasına rağmen, ab cephesinde tedirginlik yaratmıştı: Acaba Türkiye, ab Zirvesi'nin adaylık önerisini şu ya da bu nedenle son dakikada geri çevirir miydi? ab, Türk hükümetinin iç dengelerinde ab'ye soğuk bakanların var olduğu düşüncesindeydi. Biraz önce belirttiğim gibi, ab açısından, Zirve'nin, Verheugen'in ve Solana'nın başarısı açısından, Türkiye'nin adaylığının, Türkiye'nin de benimsediği bir çerçevede gerçekleşmesi, hayati önemdeydi. ab tarafı, işi talihe bırakmak, tehlikeye sokmak istemiyordu. Helsinki kararını adeta sağlama almak için, başbakanla, benimle, yüz yüze konuşarak teyit ettirtmek için, bu uzun yolculuğu göze almaktaydı. Karar metninde bizim şart koştuğumuz değişikliğin yapılmasında öncü rolü bulunan Finlandiya Başbakanı ve ab Dönem Başkanı Lipponen'in bir mektubunu da, ab heyeti yanında getirmekteydi. Mektup, Türkiye'ye ilişkin paragrafın açıklamasını yapıyor, Türk tarafının, Zirve kararındaki ifadelerden kaygı duymasına gerek olmadığını belirterek, güvence veriyordu.

20:00 – Hükümet toplandı. Ecevit, birkaç açış cümlesinden, '... hayırlı olsun' dileğinden sonra, sözü bana verdi. Ben, günün bütün gelişmelerini özetledim. ab yöneticilerinin Başbakan'ı ziyaret etmek üzere gelmekte olduğunu da belirttim. Ciddi, sorumlu bir siyasetçi, bir bakan olarak, Helsinki kararlarının Türkiye'yi ilzam eden paragraflarını irdeledim, bizim yararımıza görmediğim noktaların da altını çizdim, sonuç olarak, adaylık kararını hükümetimizin memnuniyetle karşılamasının doğru olduğu kanaatimi açıkladım ve son sözün elbette hükümete ait olduğunu belirterek, konuşmamı tamamladım. Hükümet, Helsinki'de Türkiye'nin aday ilan edilmesinden duyduğu memnuniyeti açıklamaya oybirliğiyle karar verdi. Toplantı bittiğinde, öteki bakanlar başbakanı ve beni sırayla kutlamaktaydı.

21:00 – Bir saat kadar boş vaktimiz olacaktı, sonra, havaalanına giderek Verheugen ve Solana'yı karşılayacaktım. Bakanlığa döndüm. ab ekibinin ve üst yönetimin dışında kimseler kalmamıştı. Odama çıktım. Tek başıma oturup, geride bıraktığımız iki yılı, Lüksemburg-Helsinki arasındaki süreci

ve yaşadığımız son günü düşündüm. Sonraları tartışma konusu yapılan birkaç noktaya değinmek isitiyorum. İlki, hükümet ortağımız mhp ile ilgili: Üç yıllık ortaklığımız boyunca, mhp, Avrupa Birliği konularında engel olmadı. Evet, bazen sadece ihtiyatlı değildi, belki gereksiz düzeyde ihtiyatlıydı ama, hepsi o kadar. Sonuçta her zaman anlaşmaya vardık. Bütün kararları birlikte aldık. Ayrıca, benim önemli gördüğüm ve özel bir desteğe ihtiyaç duyarak Bahçeli'den bunu kişisel olarak rica ettiğim birkaç olayda, o desteği istisnasız alabildim. Bu yaklaşımından ötürü, hükümet ortağımıza her zaman teşekkür ettim. mhp, üç yıllık beraberliğin her kesitinde, dış siyaset açısından sözüne güvenilir ve ciddi bir koalisyon ortağı oldu.

Geçici, kısa bir süre için bile olsa sınırlı bazı çevrelerde tartışılan bir konu da, 10 Aralık akşamı yapılan hükümet toplantısıydı. Daha önce belirtmiştim, bakanların her üç partide de yer alan önemli bir bölümü, Helsinki'den hiçbir şey çıkmayacağı, ab adaylığımızın gerçekleşmeyeceği düşüncesindeydi. 'Dışişleri uğraşıp duruyor, heveslerini kırmayalım, varsın, uğraşsınlar' gibi bir yaklaşım, benimle olan kişisel dostluktan ve saygıdan kaynaklanmış bir iyi niyet söz konusuydu. Helsinki başarımızdan sonra, birkaç bakanın bana karşı olumsuz yaklaşımları gelişti, yakışıksız siyasal davranışları oldu. Önemsemedim ve ayıpladım. En ilginci, 10 Aralık'taki hükümet toplantısında, benim, 'ab adaylığına karşı çıktığım' uydurmasının, basına taşınmasıydı... Hani denir ya, 'güler misin, ağlar mısın...' ab yolunda bunca emek veren, Helsinki başarısı için belki herkesten fazla uğraşan ve sonuç alan kişi, bizzat kendi katkısıyla gerçekleşen adaylık kararına hemen o gece karşı çıkacaktı... Şimdi geri dönüp baktığımda, bunların ne kadar anlamsız ve ne kadar önemsiz olduğunu görmekteyim. İnsan, kimi olayı içinde yaşarken önemli sanabiliyor da, aradan kısa bir süre geçtikten sonra, olayın ve onu yaratanların çöldeki kum tanesinden fazla bir yeri ve değeri olmadığını fark ediyor...

22:00 – Esenboğa Havaalanı'ndayız. Verheugen ve Solana'nın özel uçağı bekleniyor. Bütün Ankara basını, tv kameraları, yabancı ajansların temsilcileri orada. Kimse, ziyaret nedenini tam olarak anlayamıyor. Türkiye'ye verilen özel bir önemden, değerden kaynaklandığı düşünülüyor ama, başka açıklamalara da ihtiyaç duyuluyor. Uçak piste iniyor, ab'nin Ankara'daki temsilcileri, merdivenlerde karşıladıkları konuklarına Türk hükümetinin olumlu açıklamasını hemen haber vermiş olmalılar ki, Verheugen ve Solana sevinç içinde bekleme salonuna geliyor. Verheugen'le birbirimizi kutluyoruz. Solana, tam bir Akdenizli olarak, boynuma sarılıyor.

Ertesi gün birçok gazetenin ilk sayfasında yer alacak fotoğraf da böylece çekilmiş oluyor... Basına kısa bir açıklamada bulunarak, Türkiye'nin adaylığından duydukları memnuniyeti belirtiyorlar. Helsinki Zirvesi'nin kapanış toplantısına Türkiye'yi bizzat davet etmek için geldiklerini, Başbakan Ecevit'e ab dönem başkanından özel bir mektup getirdiklerini, görüşmeden hemen sonra Helsinki'ye geri döneceklerini söylüyorlar. Havaalanından, Dışişleri Bakanlığı'na geçiyoruz. Kısa bir toplantı yaparak, ertesi günün Helsinki programını konuşuyoruz. Aslında, konuşacak fazla bir şey de yok, görüşme sohbete dönüşüyor. Randevu zamanı geldiğinde, hep birlikte Başbakanlığa geçiyoruz.

23:00 – Başbakan Ecevit, konuklarını her zamanki nezaketiyle karşılıyor. Herkes birbirini kutluyor. Toplantı odasındaki uzun masanın çevresine geçiyoruz. Verheugen ve Solana, toplantı sonrasında basına açıklanacağı üzere, Helsinki Zirve kararını özetliyor, anlatıyor. Türkiye'nin bazı hassasiyetlerini yakından bildiklerini, bunları dikkate aldıklarını belirtiyor. Hem Türkiye'nin adaylığına ab'nin verdiği özel önemden ötürü, hem de Dönem Başkanı, Fin Başbakanı Lipponen'in, hiçbir tereddüdün kalmaması amacıyla Başbakan Ecevit'e yazdığı mektubu sunuyorlar. Mektubun içeriği zaten ab tarafından dışişlerine ulaştırılmış, dolayısıyla bizlerin önceden bilgisi olmuştu. Mektup, özetle ve sonucu itibarıyla, kararda yer alan ve değişik yorumlara yol açabileceğini değerlendirdiğimiz bazı ifadelere açıklık getiriyordu. Lipponen, hem bu mektubunda, hem daha sonra ab Parlamentosu'nda yapacağı konuşmada ve genel yaklaşımında, ciddi, tutarlı, güvenilir bir siyasetçi olduğunu gösterdi. ab sürecinin ilerki aşamalarında Helsinki Zirve kararlarının dışına çıkma eğilimi bazı ab çevrelerinde uç verdiğinde, Lipponen'in mektubu ve konuşmaları, bu oyunların bozulmasındaki önemli bir dayanağımız olmuştu.

24:00 – Konukları Başbakanlık'tan uğurladık. Ecevit, kısa bir basın toplantısı yaptı. Gelişmeleri özetledi. Lipponen'in mektubuna değindi. Dışişlerinin görüşünü de dikkate alarak, Kıbrıs konusunda ihtiyatlı konuştu. Dışişleri olarak, Helsinki Zirvesi'nde ciddi bir mücadele ile, adaylıktan vazgeçme noktasına kadar tartışmayı zorlayarak, Kıbrıs'ın bir koşula dönüşmesini önleyebilmiştik. Evet, mücadele ve başarı kazanılmıştı ama, böyle bir mücadelenin varlığı bile, kimilerinin konuyu ısıtıp getirmeye her zaman teşne olacağını gösteriyordu. Yani, dikkatli ve kararlı olmaya devam... Ertesi gün (11 Aralık 1999) erken saatlerde başbakanla birlikte Helsinki'ye uçacaktık. Üye ve aday ülkelerin başbakanları (yahut devlet

başkanları) ile dışişleri bakanlarının katıldığı resmi öğlen yemeğinde bulunacaktık. Yorucu ama mutlu bir gün bizi bekliyordu. Gazeteciler haber ulaştırdı, değerlendirmemi almak için Dışişleri Bakanlığı’na gelmişlerdi. Başbakanlık’tan ayrılarak, Dışişleri Bakanlığı’na, sabahın ilk saatlerindeki ilk basın sohbetimi yapmaya gittim. 11 Aralık 1999, Türkiye için yeni bir başlangıç olacaktı...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

‘HELSİNKİ SONRASINDA’ TÜRKİYE, AB VE DÜNYA

Helsinki sonrasında, yeni bir Türkiye ve bu yeni Türkiye’nin önüne açılmış yepyeni imkânlar gündeme gelmekteydi. ab ile ilişkilerde sorunlar elbette olacaktı ama nitel bir değişim gerçekleşmişti, farklı bir ortam artık söz konusuydu: Bundan böyle, ab’nin Türkiye ile ilişkileri, ab coğrafyasını ve geleceğini paylaşan bir ülke ile oluşacaktı. Türkiye’nin ab sürecinde önemli bir aşamayı geride bırakması, hep yazdığım gibi, Türkiye’nin başka coğrafyalardaki konumunu güçlendirdi. abd olsun, komşu ülkeler ya da Ortadoğu, Orta Asya olsun, stratejik değeri yükselen bir Türkiye ile muhatap olduklarının hem bilincindeydiler, hem de bilincinde olduklarını bize duyurmaktaydılar.

I

Türkiye'miz İçin Tarihi Bir Gün

Helsinki Zirvesi'ni izleyen ilk günler, kamuoyunu bilgilendirmek ve varılan ara hedefi doğru anlatmak için yoğun çalışmalarla geçti. Türkiye'nin ab sürecinde ilerlemesi, adaylık öncesinde olduğu gibi, adaylık sonrasında da doğru tahlilleri, doğru siyaseti, doğru uygulamayı gerektiriyordu. Öncelikle, Helsinki kararlarının anlaşılmasına ihtiyaç vardı. Toplumun ab konusunda bilgilendirilmesi, Türkiye'nin süreç içinde yapacaklarının kamuoyuyla paylaşılması gerekiyordu. Nihayet, Türkiye'nin, sıradan bir aday olmadığının öncelikle bizzat kendisi tarafından görülmesi, sonra, ab'ye gösterilmesi, hızlı bir süreç için hayati önemdeydi. Bu konulara ilk kez, ab adaylık kararının alındığı günün, gece yarısında, bakanlıktan ayrılırken gazetecilerle yaptığım sohbette değindim; 13 Aralık'taki ikinci basın toplantısında ayrıntılara girdim. Helsinki kararının anlamını, özelliklerini, nedenlerini, Türkiye'ye sağladığı imkânı, muhtemel sorunları ve geleceği anlatmaya çalıştım:

a) İlk Basın Toplantısı

Doğru haberleri zamanında yetiştirmek, halkımızı bilgilendirmek için elinizden geleni yaptınız ve gerçekten çok başarılı oldunuz. 11 Aralık gününün bu ilk saatinde, biraz daha bilgi almak düşüncesiyle tekrar Bakanlığımıza geldiniz. Size teşekkür ederim.

Türkiye'miz için tarihi bir gün. Türkiye'nin, hattâ biraz genişletebilirim, Avrupa Birliği'nin ve Avrupa'nın bir dönüm noktası. Bugün Avrupa ile Asya'nın beraberliği yönünde önemli bir adım atıldı. Türkiye'mizin tarih boyu temsil ettiği ve halen temsil etmekte olduğu büyük özelliği, bir kez daha kendini sergiledi: Türkiye'nin, medeniyetleri birleştiren, farklılıkları uzlaştıran ve değişik düşünceleri, inançları bir arada yaşatabilen özellikleri belki tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bugün öne çıkmaktadır. Bunlar, 21. yüzyılı olumlu etkileyecektir.

Bugün bu inancım, bu güvenim her zamankinden daha güçlüdür. AB Helsinki kararıyla, Türkiye nihayet belirleyici bir aşamayı gerçekleştirmiş, AB üyelik sürecini başlatmıştır. Elbette zorluklar olacaktır. Elbette canımızın sıkıldığı anlar olacaktır. Ama sonuç

itibariyle, Türkiye, zaten geliştirdiği olumlu çizgisinde, daha hızlı ve daha zahmetsiz yol alacaktır.

Türkiye'mizin önüne yeni bir ufuk açılmıştır. Türkiye'miz, Atatürk'ün belirlediği çağı paylaşmak idealinde bir dönemeci daha geride bırakmıştır. Türkiye'miz, kendini yenilenme sürecinde yepyeni imkânlar yaratabilmiştir.

Başlayan bu yeni dönemde, önümüze açılan bu yeni tarih sayfasında, hepimizin sorumlulukla, dikkatle ve hünerle hareket etmesi, bu imkânı en iyi şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Her fırsat, beraberinde sorumluluğu da getirir. Başarının önkoşulu emektir, emek vermektir. Bizim Türkiye olarak ciddiyetle, disiplinle, akılla hareket etmemizin her zamankinden daha önemli olduğu günlerdeyiz. Türkiye'mizin önüne açılan bu geniş ufuktan, halkımız adına, çocuklarımız adına en iyi şekilde yararlanmak durumundayız.

Uzaktan da Etkili Olduk

Bugünün, daha doğrusu artık 'dün' oldu, 10 Aralık'ın gelişmelerinden kısaca söz etmek istiyorum. Helsinki'de hazırlanıp önümüze getirilen metin bizim ancak dışardan etkili olmaya çalıştığımız bir metindir. AB Zirvesi'nin, kendi başına hazırlayıp, açıkladığı bir karar niteliğindedir. Bizimle müzakere edilip üzerinde uzlaşılmış bir belge değildir. AB'nin tüm çalışmalarını kapsayan, geniş bir Zirve kararıdır. Bu kararının küçük bir bölümünde ise, Türkiye'nin adaylık talebine AB'nin olumlu cevabı vardır.

Hatırlarsınız, 30 Kasım 1999 günü, AB'nin alacağı karara dönük çok net bir açıklama yapmıştım ve Türkiye'nin tutumunu, on maddede anlatmıştım. O yazılı belge, bizim temel yaklaşımımızı ortaya koyuyordu. Fakat, bu yaptığımız, bir etki imkânının dışardan kullanılmasıydı. AB yönetimi ve üyeleriyle zirve sırasında aynı masanın çevresine oturup yüz yüze tartışamamanın sıkıntısını hep hissettik. Gene de, uzaktan bile olsa, tavrımızı duyurduk, savunduk ve hedefimize ulaştık. Avrupa Birliği'nin taslağı, önce telefon, sonra faksla bölüm bölüm gelmeye başladığında, bazı noktalarda kaygılarımız oldu. Kararlı tutumumuz sayesinde, taraf olmadığımız bir müzakereyi uzaktan etkileyebildik; bazı değişiklikleri sağlayabildik.

AB Ortamında Var Olmak

AB adaylığından benim beklediğim bir fayda, şudur: Biz Kıbrıs meselesinde, hattâ Ege meselelerinde hep uzaktan konuşan taraf olduk. Yani AB platformunda, Ege dendiği vakit, Yunanistan gidiyor, güzel güzel bütün düşüncelerini anlatıyor, etkisini AB'nin içinde yapıyor. Biz Türkiye olarak, bulunmadığımız, yer almadığımız bir AB ortamında uzaktan ses vermeye çalışıyoruz. Şimdi bu, bir ölçüde değişmekte. Biz artık haklı tezlerimizi, münakaşa ve ikna kabiliyetimizi AB platformunun uzağından değil, tam olarak içinden değilse de, yakınından yapacağız. Bundan böyle, Kıbrıs konuşulacağı vakit Türkiye de konuşacak, AB platformunda konuşacak. Geçmişte, üye ülkelerle tek tek görüşülmekteydi ama, bu, AB ile görüşmek, hele AB'nin bir ölçüde içinden konuşmak hiç değildi. Türkiye henüz AB üyesi olmadı ama AB'nin üyelik sürecine girmiş bir aday ülke. Bu kimliğiyle kendi taleplerini, AB ortamına taşıyabilecek. Haklılığımızı doğrudan ortaya koyacağız ve geçmiştekine kıyasla daha etkili olacağız.

Helsinki Zirvesi'ni değerlendirirken, Yunanlı muhatabım Sayın Papandreu'ya da teşekkürüm var. Kendisi, elbette ve her zaman Yunan menfaatini korudu, savundu, bundan sonra da öyle yapacak. Papandreu, Türkiye'ye olan saygısı nedeniyle Yunan menfaatinden bir milim ayrılacak değil. Bir ara bizde öyle bir iyimserlik oluştu ki, neredeyse Papandreu'ya çifte vatandaşlık tanıyacaktık... O sırada Sayın Papandreu İstanbul'a geldi, Taksim toplantısında konuştu ve bilinen Yunan tezlerini bir bir sıraladı. İzleyenler ve basın buna çok şaşırdı; 'eski hamam, eski tas, Papandreu hiç değişmemiş' dediler. Tabii ki değişmez. Kim kendi ülkesinin menfaati söz konusuyken değişir ki... Elbette onu savunacak. Fakat bu çerçeve içinde gerçekten insanlığıyla, kültürüyle, bilgisiyle ve Türk-Yunan yakınlaşmasına, dostluğuna, barışına olan inancıyla, Papandreu, Türkiye'nin AB'ye katılma sürecinde fevkalade olumlu bir etken olmuştur. Kendisine teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Önkoşulsuz, Eşit Adaylık Statüsü

Sabahın bu ilk saatinde biraz uzattım, bir noktaya daha değinerek tamamlayayım: AB adaylığı konusunda bizim iddiamız ve vazgeçilmez şartımız şu olmuştu: '... Türkiye'nin AB adaylığı gerçekleşecekse, bu,Türkiye'ye için özel olarak getirilmiş hiçbir

önkoşula bağlanamaz. Öteki aday ülkelerin ortak ve objektif koşulları dışında hiçbir koşul söz konusu olamaz.’ Bunları söyledik, bu anlayışın mücadelesini verdik ve Türkiye’nin adaylık kararının, bu çerçeve içinde alınmasını sağladık.

Bundan sonrasına büyük bir iyi niyetle yaklaşmaktayız. AB ile beraberliğimizin Türkiye’ye kazandıracağını ama aynı zamanda AB’ye kazandıracağını biliyoruz. Türkiye’nin AB adaylık/üyelik sürecinin Ege’deki komşuluk ilişkilerimize, Türkiye’nin Ortadoğu’daki, Orta Asya’daki, Balkanlar’daki Kafkasya’daki konumuna ciddi katkılar getirmesini beklemekteyiz. Rahmetli Özal’ın deyişiyle ‘ince uzun bir yol’. Biz bu yola inançla çıkmaktayız.

Dışişleri Bakanlığı’nın merkezdeki ve yurtdışındaki elemanları, AB Helsinki Zirvesi’ne yönelik çalışmalarda bir virgülü, bir noktayı bile Türkiye’nin menfaati doğrultusunda şekillendirmek için müthiş bir çaba göstermiştir. Kendilerine müteşekkirim.

Ve bu içtenlikle, bu güzel duygularla, memleketimiz ve halkımız adına bir dönemeci geride bırakmış bulunuyoruz. İnançla, iyi niyetle, özgüvenle...

Gazetecilerle sohbet, Ankara, 11 Aralık 1999

b) Helsinki’ye ‘Aday Olarak’ Gidiyoruz

11 Aralık sabahı saat 10:00’da, Ecevit’le beraber başbakanlığın özel uçağına bindik. Türkiye açısından bu Helsinki yolculuğu ve ziyareti, başarının tadını çıkarmak olacaktı. Hani, her şey yapılır, her iş tamamlanır, sonuçlar istediğiniz gibi olur, size bunun keyfini sürmek kalır, işte, bunu hissetmekteydim. Tabii bu keyfin kısa süreli olduğunu, Türkiye’ye döner dönmez ab konusundaki yeni sorunlara eğilmek gerektiğini biliyordum. Mücadele, önceki gün bıraktığımız yerden tekrar başlayacaktı. Ama bugün, Helsinki Zirvesi’nin kapanış oturumuna aday Türkiye’nin iki temsilcisi olarak katılırken, günün keyfini yaşamak hakkımızdı...

Güzel bir uçak yolculuğu oldu. Adaylığımız, bütün Türkiye’de, kamuoyunun tümünde sevinçle karşılanmaktaydı. Gazetelerin manşetleri, hattâ bazılarının tümüyle ön sayfası, ab adaylığına ayrılmıştı. Türkiye ve hükümet adına kazanılmış büyük bir başarı söz konusuydu. Önce, terörün

altyapısının Suriye'den çıkarttırılması, sonra, terörle mücadelede alınan mesafe, ardından, seçimde dsp'nin birinci parti, Ecevit'in başbakan olarak çıkması, kırk yıllık ab macerasında nihayet büyük bir dönemecin alınması ve Türkiye'nin adaylığının ilan edilmesi...

Helsinki havaalanında, Helsinki büyükelçimiz, ab nezdindeki büyükelçimiz, zirve çalışmaları nedeniyle Helsinki'de bulunan bakanlık üyeleri ve gazeteciler bizi karşıladı. Herkes neşeliydi, herkes mutluydu. Havaalanından hemen ayrılarak, Zirve'nin gerçekleştiği Helsinki Kongre Sarayı'na gittik. Hükümet başkanlarının kapanış toplantısı sürmekteydi, Zirve bildirisinin son düzeltmeleri yapılmaktaydı. Dışişleri bakanları ve ab ülkelerinin dışişleri üst düzey yöneticileri ise, bizim alındığımız geniş kabul salonunda bulunuyordu. Ecevit'le içeri girdiğimizde, çevremiz bir anda kutlayıcılarla doldu. Bir gün önce zorlu bir tartışmanın yaşandığını, ilk taslakta yer alan 'özel' önkoşullar metinden çıkarılmazsa, Türkiye'nin adaylığı kabul etmeyeceğinin Türk dışişlerince duyurulduğu, herkes tarafından bilinmekteydi. Sadece Ankara'da değil, Helsinki'de de 10 Aralık günü heyecanlı saatlerin yaşandığı anlaşılıyordu. Bu arada hükümet başkanlarının toplantısı da sona erdi ve büyük salona gelen başbakanlar Türkiye'yi kutlayanlara katıldı. İnsanın, verdiği emeklerin karşılığını aldığı anlar vardır, bu da o çok özel anlardan biriydi...

Çevremizdekilerin kutlamaları ve sohbeti sürüyordu ama evsahibi Finlandiya'nın protokol görevlileri, resmi yemeğin başlayacağı duyurusunu yaptılar. Bu yemeğe her üye yahut aday ülkeden başbakan (veya, Fransa örneğindeki gibi, yürütmenin başı konumundaki devlet başkanı) ve dışişleri bakanı katılıyordu. Masada Türkiye'ye ayrılan yere geçtik. Her üye ve aday ülke, sırayla konuşacaktı. Ecevit, özlü ve güzel bir konuşma yaptı. ab adaylığından duyduğu memnuniyeti, Türkiye'nin süreçte hızla ilerleyeceğini anlattı; Türkiye'nin ab'ye özgün katkısından söz etti. Helsinki'de Türkiye en önemli konuydu, Türkiye'ye büyük ilgi vardı. Bu ilgi, hem resmi yemekte, hem de sonrasında devam etti.

Akşam geç saatlerde Ankara'ya doğru uçarken, ab adayı Türkiye olarak, mutlu bir günü geride bırakmakta olduğumuzu düşünmüştüm...

c) Yenileşme Sürecinde Dış Dinamikler

Helsinki dönüşünde, uzun bir basın toplantısı yaparak zirve kararlarını, Türkiye'nin konumunu anlattım. Helsinki'de ve sonrasında tartışılan konular müzakere sürecine ilişkin olarak hâlâ

gündemde. Bazıları hep gündemde kalacak, Türkiye'nin üyeliği gerçekleşene kadar... AB ilişkilerinin geleceğini belirleyen konuları içerdiğinden, basın toplantısını ayrıntılı veriyorum:

Genel Değerlendirme

Önce, Helsinki Zirvesi'nin Türkiye'ye ilişkin olan ya da Türkiye'yi de ilgilendiren kararlarına değineceğim, kısa bir tahlil sunacağım. Sonra, Türkiye'mizin geleceğine bakacağım. Helsinki kararlarının değişik yerlerinde Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren üç paragraf var. Bunlar, kararların ayrı bölümlerinde yer alıyor:

a) Paragraflardan biri, doğrudan doğruya Türkiye'nin adaylığını tanımlıyor.

b) 'Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçı Çözümü' konusunda genel bir anlayış getiren bir başka paragraf, genel olmakla beraber, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunları nedeniyle bizi ilgilendiriyor.

c) Nihayet, AB'nin, 'devlet olarak' tanıdığı, 1997'den beri 'aday' kabul ettiği Kıbrıs Rum Kesimi'yle ilişkilerine değinen üçüncü bir paragraf, Kıbrıslı Rumları uyuşmazlık yönünde yüreklendirmesi nedeniyle bizim açımızdan önemli. Yoksa, hükümetimizin siyasetini etkilemesi söz konusu değildir.

Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin, diğer adaylarla eşit koşullarda AB tam üyeliğine aday olduğunu saptamıştır ve açıklamıştır. Türkiye'nin adaylığı hiçbir önkoşula, hiçbir özel koşula bağlı değildir. Bizim için asıl önemli olan budur. Çünkü hatırlarsınız, baştan beri şunu söyledim: Önkoşul olması halinde, Türkiye için özel koşul olması halinde, biz bu işte yokuz. Bunu, Helsinki öncesinde çok iyi anlattık. Helsinki sırasındaki direncimizle sapmalara imkân tanınmadı. Türkiye'yi bu açıdan rahatsız eden, tereddüt yaratan bir husus Helsinki Zirvesi'nin Türkiye'ye ilişkin kararında yoktur.

Sınır Anlaşmazlıklarının Çözümü

Helsinki kararlarının, Türkiye'nin adı geçmeksizin Türkiye'yi yakından ilgilendiren 4. paragrafında, sınır anlaşmazlıklarının çözüm yöntemine atıfta bulunuluyor. Burada, '2004 yılı' diye bir tanım var. '2004 yılından' neyin kastedildiği, Helsinki toplantısı

devam ederken bizim ciddi şekilde sorguladığımız bir husus oldu. Çünkü o madde dikkatsiz okunduğunda, ‘2004 yılı’, aday ülkelerin sınır anlaşmazlıklarını zorunlu olarak Uluslararası Adalet Divanı’na götürmeleri için konmuş bir tarih gibi gözükebilirdi. Bu, bizim ilke olarak reddetmediğimiz Adalet Divanı’nı, zaman sınırı getirip tek çözüm yöntemi gibi tanımlayacağı için, tarafımızca kabul göremezdi. Buna karşılık, AB Zirvesi’nin ilgili kararı dikkatle okunduğunda, ‘2004 yılının’ aday ülkelerin sınır anlaşmazlıklarını zorunlu olarak Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) götürmeleri için konmuş bir tarih olmadığı, böyle bir zorlayıcılığının bulunmadığı görülmekteydi. AB Konseyi’nin, mevcut anlaşmazlıkları gözden geçireceği tarih olarak paragrafta ‘2004’ yer almaktaydı. Yoksa, ‘siz hâlâ anlaşamadınız, 2004 yılı geldi, hadi otomatik olarak Uluslararası Adalet Divanı’na gidin’ diyen bir yaklaşım değil. Madde dikkatle okunduğunda, İngilizce metindeki virgülün yerine bakıldığında bu görülmekteydi. (Nitekim, 2004 yılında Türkiye’nin UAD’a gitmesi için AB’den bir zorlama gelmedi.)

Bununla beraber, 10 Aralık günü AB dışişleri bakanlarıyla yaptığım telefon konuşmalarımda bu paragrafa karşı çıktım, kesin ve bağlayıcı açıklama istedim. Hattâ, İngilizce bir deyim var ‘non-starter’ diye, yani, ‘böyle kalacaksa, hiçbir şey olmaz, gelişmez’ anlamına. Hem bu ‘sınır anlaşmazlıklarının çözümü’ paragrafındaki zor anlaşılırlık nedeniyle, hem de Türkiye’ye ilişkin paragrafın, Kıbrıs’ı ‘önkoşul’ anlamına getiren ilk şeklini beğenmemem nedeniyle, 10 Aralık gününün ilk temaslarında, telefondaki muhataplarıma, ‘eksik olmayın, zahmet ettiniz, tamam, işte bu kadar’ gibi konuşmanın gereğini duydum. AB’yi ve Türkiye’nin AB’ye katılmasını çok önemsememe rağmen, bu yaklaşımda kararlıydım. Sonuçta Türkiye’ye ilişkin tanımlar istediğimiz şekilde düzeltildi. Sınır anlaşmazlıklarına barışçı çözümün açıklaması, istediğimiz şekilde ve kesinlikte yapıldı: AB Dönem Başkanı Finlandiya başbakanının, AB Başkanı sıfatıyla, başbakanımıza AB adına yazdığı ve o gün ulaştırdığı mektupla; sonra, aynı günün gecesi Ankara’ya gelen AB sorumluları Solana ve Verhaugen’in resmi beyanlarıyla... Nihayet, dönem başbakanının, AB Parlamentosu’ndaki resmi açıklamasıyla...

Peki, bu madde Türkiye'yi rahatsız mı ediyor? Hayır. Birincisi, biz Türkiye olarak, Ege'de Yunanistan'la aramızdaki sorunların Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesini hiçbir zaman kural olarak reddetmedik. Ege'ye ilişkin tarafların sorun olarak gördüğü her konunun, Birleşmiş Milletler'in öngördüğü tüm barışçı yöntemlerle ele alınması gerekliliğini savunduk.

Türkiye, herhangi bir Ege konusunu 'sorun' olarak nitelemekteyse, tabiatıyla, bu da görüşülecektir. Neyin sorun olduğunu tayin etmek, her ülkenin kendi açısından belirleyeceği bir konudur. Ayrıca, bu sorunların çözümü için tek değil, değişik yöntemler söz konusudur: Önce müzakere, uzlaşma, arabuluculuk, hakemlik, nihayet Uluslararası Adalet Divanı. Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın ilgili hükmüne göre (33. madde), maddede sıralanan bütün bu yöntemlerin kullanılabilir; tabiatıyla, öncelikle müzakereyle başlamak, sonuç alınamıyorsa, öteki yolları denemek gerekir. Bu söylediklerimiz, adeta kelimesi kelimesine, AB'nin Agenda 2000 belgesindeki ifadeleri tekrarlamaktadır.

Helsinki kararlarının konuya ilişkin paragrafı, bütün sınır anlaşmazlıklarının, bütün yöntemlerle ele alınabileceğine amirdir. Ne konuları tek bir sorunla sınırlamaktadır, ne de çözüm yollarını tek bir yöntemle... Dolayısıyla, bu madde, Türkiye'miz adına çekinecek 'yeni' bir olgu değildir. Bilakis, kendi tezimizi bir bakıma güçlendiren, bütün Ege sorunlarını bütün yöntemlerle ele almayı çağrıştıran bir maddedir.

(Türkiye, AB'ye tam üye olduğunda, Uluslararası Adalet Divanı'nın hükümranlığını, isterse bazı çekinceler de koyarak, kabul etmek durumundadır.)

Bu anlattığım, hukuki çerçevedir. Fiiliyata gelince, biz Yunanistan'la ilişkilerimizi iyileştirmekteyiz. Benim düşüncem, iki komşu olarak, AB'ye Türkiye'nin adaylığı ile 'AB sınırının Balkanlar'dan ve Ege'den geçmesinden kaynaklanmış tehlikeli durumu da artık geride bırakmış' iki ülke olarak, biz Yunanistan'la bunları konuşuruz, karşılıklı anlayış içinde çözmeye çalışırız. Başbakan Simitis, 'Ege'de Yunan ulusal menfaati söz konusudur' diyor, kendi açısından ve iyi niyetle. Aynı iyi niyetle biz de demekteyiz ki 'Ege'de Türkiye'nin ulusal menfaati söz konusudur.'

Şimdi mesele, birlikte ortak menfaati bulmaktadır. Bunun başarılacağını sanıyorum.

Kıbrıs 'Önkoşul' Olmadı

Zirve kararının Kıbrıs'a ilişkin bölümü önemlidir. Kıbrıs konusunun, Türkiye'nin AB sürecinde bir önkoşul olmasını isteyenler vardı. Kararlılıkla, ciddi bir mücadele vererek bu engellendi.

'Kıbrıs ile AB adaylığımız ve sürecimiz arasında biz bir paralellik, bir bağlantı kurmayız, karşılıklı pazarlığın iki unsuruna dönüştürtmeyiz. Biri olursa, ötekinin de olması gerekir, biri ötekinin önkoşuludur, gibi bir yaklaşım söz konusu değildir' kararlılığımız, bütün muhataplarımıza hem anlatıldı, hem de resmen yazıyla kendilerine ulaştırıldı.

Kıbrıs'a değinen zirve kararına baktığımızda, görünen şudur: Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren, Türkiye'nin adaylığı ile bağlantılı alt paragrafta (-a- bendi), bir sorunumuz yok. Türkiye'nin adaylığı ile bağlantısı olmayan, doğrudan doğruya AB ve aday ülkesi Kıbrıs Rum Kesimi'ni ilzam eden bölümde (-b- bendi) ise, her ne kadar maddenin bu bendine doğrudan taraf olmasak da, bizim ciddi itirazımız var.

9. paragrafın (a) bölümünde New York'taki görüşmeleri AB'nin memnuniyetle karşıladığı ve Genel Sekreter'i güçlü bir şekilde desteklediği kaydediliyor. Üyelerden, adaylardan, desteğe katılmaları isteniyor. Buna bizim hiçbir itirazımız yok. Öteki (b) bölümde yer alan, AB ile GKRY arasındaki ilişkiler sürecine atıfta ifadelere –daha önce açıkladık, şimdi gene açıklamaktayım– biz karşıyız. GKRY 'nin AB'ye başvurusuna, siyasi ve hukuki itirazımız geçmişte ne ise bugün de aynıdır. Adaylık başvurumuzun kabulü durumunda da Kıbrıs siyasetimizi değiştirmeyeceğimizi, Helsinki öncesinde açıkça anlatmıştık. Türkiye'nin iki devlet esasına dayalı bir uzlaşmaya dönük politikası devam etmektedir.

Burada, yanlış anlamayı önleyebilmek için, Türkiye'ye ilişkin 12. paragrafa dikkatle bakmak gerekiyor: Bu paragrafın bir yerinde, karar metninin 4. paragrafına ve 9. paragrafın (a) bölümüne, bölüm açıkça belirtilerek atıfta bulunuluyor. Bizim reddettiğimiz (b) bölümünün (Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin üyelik sürecine ilişkin)

ise adı geçmiyor, ona hiçbir gönderme yapılmıyor. Bu önemli. Çünkü 9. paragrafın bizim kesinlikle reddettiğimiz (b) bölümü Türkiye'ye ilişkin paragraftan bilinçli olarak ayrılmıştır. Sadece (a) bölümü, yani görüşmelerin başlangıcına AB'nin iyi baktığı ve bunu desteklediği şeklindeki bölümü bizim için söz konusudur.

Kıbrıs siyasetimiz KKTC'nin varlığı ve devamlılığı üzerine bina edilmiştir. KKTC ile beraberliğimiz hiçbir olaydan, gelişmeden etkilenmez. GKRY'nin AB'ye başvurusu karşısındaki hukuki ve siyasi itirazımız devam etmektedir ve edecektir.

'Türkiye geçmişte bu iki konuyu birbirine bağlamazdı, şimdi AB adayı oldu, bağlayacak' gibi bir eleştiriyi bizim hükümetimize yöneltmek, bana göre haksızlıktır. Bizim hükümetimizin izlediği siyaset çerçevesinde bu mümkün değildir. Başka hükümetler gelir, siyasetleri değişik olabilir, ben onu bilemem.

Söz konusu Helsinki kararında, Kıbrıs Rum Kesimi'ne ilişkin paragrafının sonuna, Zirve sırasında eklenen bir cümle var. Bu, paragrafın başında söylenenlerin etkisini belli ölçüde hafifletmeye dönük: Kıbrıs'ın üyelik kararı gündeme geldiğinde, '... bütün etkenlerin' dikkate alınacağı belirtiliyor; uslu çocuk olması için Güney Kıbrıs'a sözüm ona gözdağı veriliyor... Nitekim, dönem başkanının, başbakanımıza yazdığı resmi mektubunda da bu noktanın altı çizilmekte. Ne var ki, bana göre, diplomaside işin bu kadar inceliğine girdiğiniz vakit, ya yanılıyorsunuz, ya aldatılıyorsunuz. Dolayısıyla ben o olumlu denilen cümleyi önemsemiyorum. Ama bu konuya ilişkin sorular var:

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB sürecine ilişkin olumsuz tutumumuz zaten belliyse, o zaman, Helsinki kararlarının, Rum kesiminin AB adaylığına ve ilerdeki üyeliğine ilişkin söz konusu paragrafına karşı çıkmak, gereksiz değil mi" deniyor. Değil: Çünkü, o paragrafı koymakla, AB, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) büsbütün uzlaşmaz olmaya, anlaşmadan kaçmaya özendirmiştir. Öncelikle bundan ötürü karşı çıkıyoruz. Bir yandan New York'ta 'aracıyla konuşma' süreci devam edecek, bir yandan da AB, Helsinki kararına koyduğu Rum kesimine ilişkin paragrafla, GKRY'ye 'tamam, sen işine bak, nasıl olsa üye olacaksın...' benzeri bir mesaj vererek, onu uyuşmazlığa yüreklendirecek...

Gerçek ortadadır: New York'taki aracıyla konuşma sürecine zaten gönülsüz gitmiş olan GKRY, zaten, '... ne yapıp edeyim de, bu masadan sonuç çıkartmayayım' diye olaya bakan GKRY, bu düşüncelerinde AB'den teşvik görmüştür. Kıbrıs'ta iki tarafın üzerinde uzlaşabileceği bir çözüm ihtimali AB'nin bu kararından sonra biraz daha uzaklaşmıştır.

Ne Değişti?

Geçmişi yeterince konuştuk. Bundan sonra Zirve bildirgesinin ve paragraflarının üzerine konuşacak değilim. Bunlar artık geçmiş oldu. Şimdi geleceğe bakmanın zamanı. Mevlana'nın sevdiğim bir ifadesi var: 'Dünle beraber dünde kaldı, ne kadar söz varsa düne ait, şimdi yeni şeyler söylemek lazım.' Türkiye olarak, geleceği, AB ile ilişkilerimizin gelişimini düşünelim. Burada bir noktanın altını özenle çizmek istiyorum: Türkiye, son iki-üç yılda AB ile, dünya ile ilişkilerini bir ölçüde geliştirebilmişse, bunun temel nedeni, dünyayı ve özellikle de kendimizi daha doğru anlamamızdır. Biz Türkiye olarak kendimizi daha iyi bilebildiğimiz ölçüde, Türkiye'nin içinde yer aldığı geniş coğrafyaya ve AB'ye özgün katkısını daha fazla anlayabildiğimiz ölçüde dış siyasette etkinliğimiz arttı. Bunu çok önemsiyorum. Bunlar hep anlayış meselesi, bakış meselesi, yabancı sözcükleri sevmem ama, 'vizyon' meselesi, vizyon farkı... Bizim, başkalarından farkımız... AB'nin Türkiye için bir saplantı olmadığını söyleyebildiğimiz için... Türkiye'nin dış siyaset ufkunun sadece Batı Avrupa ile sınırlı tutulamayacak kadar geniş olduğunu kendimize ve dünyaya hatırlatabildiğimiz için, bu noktalara gelebildik. Türkiye'nin AB'ye katılarak, 'berat', 'tescil' almak gibi bir ihtiyacı bulunmadığını söyleyebildiğimiz için, tarihin ve kültürün katkısını dış siyasete yansıtabildiğimiz için, AB üyeliği yolunda ciddi mesafe aldık. Biz, o malum tezlerin aksine, medeniyetler çatışmasının bir kader olmadığını, amacın, bu varsayımsal çatışmayı, bir medeniyetler uzlaşmasına dönüştürmek olduğunu, insanlığın bu hedefe ulaşmasında Türkiye'nin taşıyacağı işlevi anlatabildiğimiz için, AB sürecinde çok önemli bir dönemeci başarıyla alabildik.

Türkiye, 'Sıradan' Bir Aday Değildir

İki yıl kadar önce Türkiye'nin dış siyaset vizyonunu, parametrelerini, büyük yönelimlerini doğru saptamak bize bu gelişmeyi nasıl sağlamışsa, bugün de doğru tahlillerden hareket ve doğru siyasetler izlemek, AB yolunu kısaltacaktır. Önce şunu saptayalım:

Türkiye, AB'nin herhangi bir aday ülkesi değildir. Bunu önce kendimiz anlayacağız ve bileceğiz, ancak o zaman, başkaları bu gerçeği dikkate alır. Türkiye'nin bütün adaylardan çok farklı kimliği, farklı işlevi, ve AB'nin mevcut üyelerinden, adaylarından farklı bir tarihsel gelişim sürecini, özgün bir tarih boyutunu temsil eden ülke olduğunu, asla unutmamak ve başkalarına unutturmamak gerekir.

Türkiye çok özgün bir kimliği, AB'ye katmaktadır. Bu, tek başına mesafe aldırtacak, Türkiye'yi üyeliğe taşıyacak değildir elbette. Biz üzerimize düşenleri yapacağız, eksikleri gidereceğiz. Ama Türkiye'nin herhangi bir aday, sıradan bir aday-ülke olmadığı hiç unutulmamalı. Türkiye, Doğu ile Batı'nın, Hıristiyanlık'la İslâm'ın farklı insan anlayışlarının, medeniyet güzelliklerinin, değişik özelliklerinin Türkiye'ye özgü sentezini yaparak AB üyelik sürecine girmektedir. Bu bizim özgün kimliğimizdir. Bunu hiç unutmayalım. Biz farklıyız ve farklı olduğumuz için, biz AB'ye aday olarak alınmaktayız. Yoksa, herhangi bir üye yahut aday ülkenin tarihine, tarihi benzeyen; kimliği, bir başka adayın kimliğini anımsatan; kültürü, öteki bir adaydan kopyalanmış bir Türkiye, belki gene aday olurdu da, ne AB'ye kayda değer bir katkı getirebilirdi, ne de varlığıyla heyecan ve umut yaratabilirdi... Türkiye AB'ye girmekle kendi kimliğini değiştirecek, halkımızın olumlu özelliklerinden vazgeçecek, başkalarını taklit edip, başkalarına benzeyecek değildir. 'Biz şimdi AB'ye gireceğiz. Ne kimliğimiz kalacak, ne tarihimiz, ne de özelliklerimiz ve geleneklerimiz...' şeklindeki yanlış korkulara kendimizi kaptırmayalım. Biz kişiliğimizin en güzel yanlarını sürdürerek, geliştirerek ve oluşan çok kültürlü Avrupa'ya kendi özgün katkımızı getirerek AB'ye girmekteyiz.

Dayatmalar ve Hesaplar

Bundan sonra neler olacak? Bir defa kimsenin bize dayatmalar getirmesi ve bu dayatmaları bizlerin kabullenip Türkiye'yi cendere

içine sokması söz konusu olamaz. Türkiye AB'nin dışındaki bir coğrafya değildir. Bu çok önemli. Sırf 'aday' oldu diye, Türkiye'ye karşı menfaat hesabından kimse tabii ki vazgeçmez. Ancak, AB, Türkiye'ye bakarken Türkiye'nin konularını ele alırken, karşılıklı müzakere ederken bundan böyle, kendi beraberliğinde yer alan bir ülkeyle muhataptır. Adaylık sonrasında konumlar değişmiştir. Bir yerde, parametreler, ölçütler değişmiştir. Bunu görebilmek lazımdır.

Demin de belirttim, AB üyeleri arasında, Türkiye'ye karşı kullanabilecekleri bir kozu, Türkiye'yi zorlayabilecekleri bir konuyu canlı tutmak isteyenler olabilir, olacaktır da. Bu, dış siyaset oyununun özelliklerindendir. Kimileri çıkar, bizi rahatsız eden demeçler verir, ayrılıkçılığı, bölücülüğü özendiren konuşmalar yapar, hepsi mümkün. Ama AB'nin kurum olarak böyle bir dayatmada bulunması, kendi anlayışı, mevzuatı nedeniyle, mümkün değildir. Böyle bir koşul ve dayatma mekanizması AB'nin Amsterdam Anlaşması'nda, AB'nin Kopenhag Kriterleri'nde yoktur. Türkiye'nin de, kendi bütünlüğünü dağıtmak, başkalarının bu yoldaki girişimini kolaylaştırmak gibi bir zorunluluğu da yoktur... Bu 'bölme, böldürtme' konusunda son olarak şunu söylemek istiyorum: Az önce belirttiğim bütün düşünceler, kendi hakkına, menfaatine Türkiye'nin sahip çıkması koşuluyla geçerlidir. Yoksa, dış siyasetin dengelerinde, herkesin birbirine karşı özel koz geliştirmek hesabında, bir ülke kendi yararlarını bilmiyorsa ve koruyamıyorsa, başkalarının bunlara özen göstermesi beklenemez. Bilakis, o zaman, Türkiye gibi stratejik konumu olan, bölgesel dengeleri etkileyebilecek gücü olan bir ülkeyi 'kontrol altında tutmak için', başka ülkelerin hesap ve koz geliştirmesi, bu amaçla yeni 'azınlıklar tarifi' yapması, ayrılıkçılık eğilimlerini kullanması, kimseyi şaşırtmamalıdır.

Biz Türkiye olarak zaten bazı eksiklerimizi, gecikmelerimizi gidermeye başladık ve bunu hızla devam ettireceğiz. Türkiye'miz, kendi vatandaşının, bireyin özgürlüklerini ve haklarını, genişletmek durumundadır ve bunu yapacaktır. Geçmişte söylediğim gibi, 'AB adaylığı olsa da, olmasa da yapacaktır'. Türkiye, kendi insanına, kendi bireyine, azınlık hakkı vermenin değil, çoğunluk hakkını vermenin süreci içinde. AB'nin herhangi bir ülkesinde bireyin hakkı

ne ise, vatandaşın özgürlükleri ne ise, Türkiye kendi insanına elbette onu sağlayacaktır.

Çağı Paylaşmak Zorunluluğu

AB'nin zor bir süreç olduğu hep söyleniyor. Evet, öyle. Türkiye'nin birçok alanda ve konuda yeni düzenlemeleri gerçekleştirmesi gerekiyor.

Türkiye'nin AB üyeliği mümkün olduğunca erkene alınması için, daha disiplinli bir toplum olmanın, günümüzdeki dağınıklığa son vermenin yolları bulunacak. Daha fazla üretmenin, daha akılcı, organize, daha verimli ve daha adaletli olmanın ihtiyacı var. Örnek olarak söylüyorum: AB'nin bir sosyal antlaşması, belgesi var. O sosyal belge AB ülkelerinin işçilerine, emeğine, çok geniş bir hareket, sorumluluk ve yetki alanı getiriyor. Şimdi, hem AB'ye en kısa zamanda üye olacağız, hem de kendi işçimize, emeğimize dönük mevzuatı bugünkü haliyle muhafaza edeceğiz demekteysek, bu olmaz. Değerlendirmeyi gerçekçi yapmak lazım. Her konuda akılcılığa ihtiyaç var. Devletin, en verimsiz yatırımları yapmak lüksü, en geri kalmış yasalarla ilerlemek hayali, en eşitsiz vergilerle maliyeyi idare etmek alışkanlığı, eskimiş anlayışlarla Türkiye'yi yönetmek tembelliği, bunlarla AB süreci hızlanmaz. Ya da, mahkemelerdeki duruşmaların ardından, adliye koridorlarında insanlar saç saça, baş başa kavga etmekteyse, bu neredeyse olağan bir görüntü gibi televizyonlarda sık sık tekrarlanıyor, bir tepki dahi almıyor, düzeltilmesi yolunda bir dürtü bile olamıyorsa, o zaman, kısa sürede AB üyeliği beklenemez. Bakınız, kimse bizi zorlamıyor, AB, 'bunları hemen gerçekleştirin de, bir an önce üye olun' demiyor, demez. Ama mümkün olan en kısa zamanda üyelik isteniyorsa, gereğini yapmak gerekir.

Bir bakıma, AB adaylığının başlıca getirisi, Türkiye'nin özelliklerini daha ileri bir mantığa, rasyonele ulaştırmak için belirleyici bir dış dinamiği, dış etkeni, dış katkıyı sağlamasıdır. Ayrıca, AB'nin kendi bilgi ve deneyim birikimini, Türkiye'nin kullanımına açmasıdır. Bunlardan yararlanmak gerekir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin daha verimli, daha eşitlikli, daha akılcı bir ülke olabileceğine güveniyorum. AB adaylığının getirdiği imkânları en iyi değerlendireceğine güveniyorum. Bunları

başarırsak ve kendi kimliğimizi, kendi gücümüzü, tarihimizi, son zamanlarda olduğu gibi, dış siyasetin çok önemli bir kaynağı ve dinamiği niteliğiyle sürdürürsek ve Türkiye'mizi kendi içinde daha barışık bir ülkeye hızla dönüştürebilirsek, ben, fazla uzun olmayan bir sürede AB'ye tam üye olabileceğimize inanıyorum. Bununla sadece kendimize değil, sadece AB'ye değil, bölgemize ve dünyaya daha olumlu katkılarda bulunacağımızı biliyorum.

Ben genellikle olayları, gelişmeleri daha ihtiyatlı değerlendiren bir kişiyim. Fakat bugün için bütün o ihtiyat ölçülerini bir köşeye bırakıp Türkiye'mizin bir dünya devleti olmak yolunda çok önemli bir adım attığını söyleyebilirim. Bunu halk olarak, millet olarak, basın olarak, Dışişleri Bakanlığı olarak, hep birlikte gerçekleştirdik. Türkiye'miz için hayırlı, uğurlu olmasını diliyorum; bu düşüncelerle, size teşekkür ediyorum.

AB çerçevesinde suallerİniz varsa cevaplamaya çalışayım.

– Parlamento'dan ve kamuoyunun öteki kesimlerden Bakanlık olarak beklentiniz nedir?

• Bakanlık olarak beklediğimiz, hem eksiğimizi, yanlışımızı eleştirmeleri hem de yapıcı bir yaklaşım benimsemeleri. AB ile ilişkilerimizde elbette sıkıntı olacaktır. Hayat gibi, dış siyaset de sadece mutluluk ve güzellik değildir, aynı zamanda zorluk ve sıkıntıdır. AB ilişkilerinde, canımız zaman zaman sıkılacak, istemediğimiz şeyler olacak. Hazırlıklı bulunmak ve er geç üstesinden geleceğimizi bilmek lazım.

– Zirve sonrasında Ege sorunlarına eğilmek kolaylaşacak mı?

• AB adaylığının katkısı olur tabii, ancak biz Yunanistan'la sorunlarımızı karşılıklı oturup konuşabilecek bir konuma zaten geldik. Bir 'bilek güreşi' olmaktan uzaklaştı olay; bir 'ortak menfaat arayışına' dönüştü. Yunanistan'la Türkiye birlikte bazı sorunlara eğilebilecek düzeye geldi. Bu çok olumlu. Ege'de sağlanabilecek gelişmeyi, AB zirve kararının yorumuna ya da Uluslararası Divan yöntemine mutlak bir ihtiyaç içinde, kaçınılmaz bir bağlantı özelliğinde görmüyorum. Benim önerdiğim, Türkiye ve Yunanistan'ın ilişkilerini geliştirme sürecinde, bu meseleleri birlikte ele alacak ve bunları bir doğru çözüme götürecek düzeye gelinmesi.

– Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanacak dokuz anlaşma var. Bunlar için tarih saptandı mı? Ayrıca, siz Papandreu'yu Türkiye'ye davet edecek misiniz?

• Bu dokuz anlaşmanın sekizi, imzaya hazır denebilecek olgunluğa erişti. 'Çifte vergilenmenin önlenmesi' konusunda sorun var, çözümü için çalışılıyor, ancak kolay gözükmüyor. Tarih konusuna gelince: Bizim ilişkilerimiz resmi davetlerle sınırlı olmak özelliğini artık geride bıraktı. Sayın Papandreu'ya Helsinki'de 'sizin için hangi tarih uygunsa biz hazırız' dedim. Zannediyorum, ya bu ayın sonlarına doğru yahut ocak ayında gerçekleştireceğiz. Bizim Bakanlığımız da, Yunan Dışişleri Bakanlığı da anlaşmaları hazırlamak için çok çalıştı. Tamamlanmış olanları en kısa zamanda imzalayacağız.

Basın toplantısı (kısaltılmış ve özetlenmiş metin),

Ankara, 13 Aralık 1999

d) Geçmişe Değil, Geleceğe Bakalım...

Türkiye'nin ab sürecine, sürecin geleceğine dönük önemli bir değerlendirmeyi, Helsinki Zirvesi'nden üç gün sonra, cnn-türk'te yapmıştım. Fikret Bila, İsmet Berkan ve Sedat Ergin'in programına konuk oldum. Hem Helsinki ile Ankara arasında 10 Aralık günü yaşananlara değindik, hem de, 'idam', 'azınlıklar', 'televizyonda Türkçeden başka dillerde yayın yapılması' gibi tartışmalı, eski tanımıyla 'muhataralı' konuları konuştuk:

– Dışişleri Bakanımız Sayın İsmail Cem bu akşam CNN-TÜRK Masası'nın özel konuğu. Kendisine hoş geldiniz diyorum. Helsinki'den bu yana yerli-yabancı basından birçok soruya muhatap oldunuz. Bu tür tarihi olaylar bir diplomasi maratonudur da diyebiliriz. Uzun bir maraton koştunuz ve bir sonuç aldınız. Benim size sormak istediğim şu: Bazı anlar vardır ki, tarihin akışını değiştirirler veyahut tarihi belirlerler diye düşünüyorum. AB'den adaylık kararı çıkarken Türkiye açısından bu tarihi an hangi andı? Çünkü bir satranç oynadınız. Hangi noktada Türkiye'nin adaylığı kesinleşti ve sizin içinize sindi?

• Benim için en önemli an, Türkiye açısından ciddi olumsuzluklar da içeren karar taslağı önüme geldiğinde, 'hayır teşekkür ederim' dediğim andır.

Dönem Başkanı Finlandiya Dışişleri Bakanı'na 'eksik olmayın, zahmetlere çok teşekkür' demiştim...

– *Bu konuşma cuma günü mü oldu?*

• Cuma öğlen sıralarında oldu.

– *Yani reddetmiş olduk. AB adaylık teklifini.*

• Benim değerlendirmemle, bu ilk öneri, başlangıç sayılamayacak kadar yanlıştı. '... Olumsuz görüşümle, hükümetime sunacağımı', nihai kararın hükümete ait olduğunu söyledim. Bir süre sonra, bir ölçüde düzeltilmiş yeni bir taslak geldi, fena değildi ama, müzakere başlamıştı, daha ilerisini alabilmek için ben 'hayır' cevabımı sürdürdüm. İkinci taslak metinde de, onu izleyen üçüncüde de, bizim, kabul etmeyeceğimiz bir Kıbrıs paragrafı vardı. GKRY'nin AB üyeliği sürecine ilişkin. Ona ciddiyetle karşı çıktık. Fakat o paragrafın dışında, ikinci taslak ilkinden, üçüncüsü ise bir öncekinden daha az sakıncalıydı. 'Sınır anlaşmazlıklarının çözümüne' ilişkin olan, tabiatıyla Ege sorunlarını da kapsayacak bir paragrafda ise, fevkalade karmaşık ifadeler, her yöne çekilebilecek tanımlar kullanılmıştı. Paragrafın amacı, niyeti belki doğruydu da, o kadar kötü yazılmış bir metindi ki, onu başkaları başka türlü yorumlayacak, istismar edecek ve sıkıntı doğacaktı. 'Söz konusu paragrafı bu şekliyle biz kabul edemeyiz, bundan yanlış anlamalar çıkıyor' dedik. Olumsuz tavrı sürdürmemiz iki olumlu sonuç yarattı: İlki, Dönem Başkanı Finlandiya'nın başbakanının, –ki Finliler çok dürüst, çok iyi bir dönem başkanlığı yapmıştır– başbakanımıza yazdığı mektup oldu. İkincisi, Türk tarafını kaygılandıran hususlara tam bir netlik kazandırmak üzere, Solana ve Verheugen'ın gece yarısı kalkıp Türkiye'ye gelmeleriydi. Finlandiya başbakanının mektubu sorunu zaten çözmüştü, Verheugen ve Solana'nın gelip de bizzat güvence vermeleriyle konu noktalanmış oldu.

– *Bakanlar Kurulu'na girmeden önce sizin bazı kuvvetli tereddütleriniz olduğu yolunda haberler dolaşmıştı. O tereddütler hangi noktaya kadar sürdü?*

• Metnin son ve düzeltilmiş taslağı bize ulaştığında, yani, bütün diğer adaylardan farksız bir çerçeve, ayırımcılıktan arınmış, Kıbrıs bir önkoşul olmaktan çıkarılmış, Ege konusunda yanlış anlamaların önü Finlandiya Başbakanı'nın yazılı açıklamasıyla engellenmiş bir adaylık önerisi karşısında, benim tereddüdüm kalmamıştı. AB'nin kendi adayı GKRY ile yaptığı iç düzenlemesine ise ancak karşı çıkabilmekteydik. AB, GKRY'yi baştan beri 'devlet olarak' tanımıştı, bunu değiştirme imkânı hukuken yoktu. Bu değerlendirmeyle, önümüzde duran adaylık önerisini elbette kabul etmekten yanaydık ve ben bunu önerdim. Bu öneriyi yaparken, ciddi ve sorumlu bir dışişleri anlayışıyla, meselenin tüm yönlerini, ilerde karşılaşacağımız sorunları da sundum. Sayın başbakanla gün içindeki telefon konuşmalarımızda, bunları kısmen anlatmıştım, daha sonra bir araya geldiğimizde ve özellikle hükümet toplantısında tüm ayrıntıları ortaya koydum. Kıbrıs paragrafının, Kıbrıs Rum Kesimi'ni, anlaşmazlığa yönlendirecek, cesaretlendirecek bir paragraf olduğunu net bir şekilde anlattım. O paragraftaki son cümlenin görüntüde bir iyileşme getirmekle beraber özü değiştirmediğini söyledim. Düşüncelerimi, önümüzdeki imkânı ve muhtemel sorunları belirttim. Bu ayrıntılı tahlilleri yaptıktan sonra, bana göre doğru olan tercihin, adaylığı elbette kabul etmek olduğunu söyledim. Çünkü Türkiye'nin AB adaylığı çok önemli, tarih boyutunda önemli... Avrupa bunun henüz tam bilincinde değil, belki biz de değiliz...

– Bakanlar Kurulu'na girinceye kadar, siz veya sayın başbakan 'evet, kabul ediyoruz' şeklinde bir yanıtı Helsinki'ye vermiş miydiniz? Bakanlar Kurulu başladığında kabul noktasına gelinmiş miydi yoksa sonuç hâlâ ortada mıydı?

• Böyle bir kesin kararı, Bakanlar Kurulu'nun onayına sunmadan, onayını almadan AB tarafına resmen bildirmek, öncelikle kendi hükümetimize saygısızlık olurdu. Dolayısıyla, resmi bildirim, hükümet açıklamasıyla yapıldı. Ancak, hükümet toplantısı öncesinde de cevabımızın olumlu çıkacağı anlaşılmıştı.

– Helsinki Zirvesi'nde Kıbrıs sorunu başlıca anlaşmazlık maddesi mi, müzakerede çok yer tuttu mu?

• Adı üzerinde, müzakere süreci... Elbette biz her konuyu, her noktayı tartışacağız. Öyle hemen ‘aman ne güzel, eksik olmayın, bize lütfetmişsiniz, sağolun, var olun’ demedik kimseye. Tartışmaları sonuna kadar götürdük ve sanırım olabilecek en iyi şekilde bağladık. Demin belirtmeye çalıştım, AB’ye de haksızlık yapmamamız lazım. Sonuçta, olumlu birçok unsuru içeren bir belgedir AB’nin nihai metni. Farklılığımız var, örneğin Kıbrıs konusunda onlar öyle düşünüyor, ne yapalım, biz de başka türlü düşünüyoruz. Onlar o şekilde devam edecek, biz de bildiğimiz yolda devam edeceğiz. Artık ben dünü, düne bırakmak ve geleceğe bakmaktan yanayım. Sorunlara ve çözümlere nasıl yaklaşacağız? Nerede yanlıştan sakınmamız gerekiyor? Nereye gücümüzü yönlendireceğiz? Şimdi bunları düşünmenin zamanıdır...

– Helsinki’de ulaşılan noktadan sonra, yani Türkiye’nin tam üye adaylığının tescil edilmesinden sonra, önümüzdeki ikinci kritik karar, AB ile üyelik müzakeresinin tarihine ilişkin olacak.

• Doğru.

– Bugünden, o karara kadar geçecek olan süre var. O süre içinde Türkiye’nin belli koşulları yerine getirmesi ve AB’yi ikna etmesi gerekiyor. Ne zaman oturabiliriz tam üyelik müzakerelerine? En iyimser senaryoya göre Türkiye hangi yılda AB üyesi olur?

• Belirttiğiniz gibi, AB üyelik sürecini iki aşamada görmek lazım. İlki bu müzakerelerin başlaması. İkincisi, başlayan müzakerenin sonuçlanması. Ayrıca, bu aşamaların öncesinde, ‘Katılım Ortaklığı Belgesinin’ AB tarafından, ‘Ulusal Programın’ Türkiye tarafından tamamlanması gerekiyor. Müzakerenin başlaması için, bütün adaylara gibi Türkiye için de geçerli olan ekonomik ve siyasi koşullar var. Biz ekonomi boyutunda iyi konumdayız, öteki adayların ilerisindeyiz, çünkü, Gümrük Birliği aracılığıyla, bizim ekonomimiz zaten AB sistemine katılmış durumda. Hizmet sektöründeki sınırların kalkması yolunda görüşmelere yakında başlıyoruz. Bunlar, öteki adaylardan olumlu farkımız. Dolayısıyla, bizim önümüzdeki asıl sorun, Kopenhag Kriterleri’nin siyasal boyutunda ilerlemek. Demokrasi, insan hakları, komşularla iyi ilişkiler vb. Üyelik müzakeresinin başlaması için, bu alanlarda ciddi gelişme sağlanması, AB açısından bazı ‘olmazsa, olmazların’

karşılanması gerekir. Türkiye bu ilk aşamayı iki yıl içinde tamamlayabilir.

– *Müzakereler ne kadar sürer?*

• Süresi için bir şey söylemek mümkün değil, çok sayıda değişkene bağlı bir süreç. Türkiye, gelişmesi gereken özelliklerini kaç yılda daha ileri bir rasyonele, mantığa ulaştırabilir, bilemem. Bu hepimize göre değişebilecek bir tahmindir ve biraz da havada bir tahmindir.

– *Bu süreç 2010'da tamamlanabilir mi?*

• Benim gönlüme sorarsanız elbette öyle.

– *2002'de üyelik müzakerelerine geçilebilir mi?*

• Neden olmasın? Olaylara bugünün koşullarında bakmaktayız. Oysa, gelişmelere bir süreç içinde bakmamız durumunda, çok şeyin değişebileceği görülür. Örneğin, 2005 yılının dünyası ve Türkiye'si öyle bir konuma gelebilir ki, benim bugünün penceresinden 2010 için öngördüklerim, 2007'de ulaşılır olabilir.

– *Türkiye'nin adaylığı, öteki adaylardan farklı demektesiniz...*

• Türkiye kendisini sıradan bir aday, herhangi bir aday gibi görmemelidir. Çünkü Türkiye çok ayrıcalıklı bir adaydır, farklı bir adaydır. Türkiye'nin AB'ye tek başına getirmekte olduğunu, öteki adaylar hep birlikte belki getirememektedir. Biz AB'ye büyük bir tarih birikimini taşımaktayız. Biz AB'ye İslâm'ın özgün katkısını, güzelliğini getirmekteyiz. Bütün bunlar herhangi bir başka aday ülkenin katkılarıyla kıyaslanamaz.

– *Bir diğer konu, 'AB bakanlığının' kurulmasına sizce ihtiyaç var mı?*

• Yok. Dışişleri Bakanı'nın sorumluluğunda olmalıdır. Bugünkü uygulama da böyledir. Olmayan bir ihtiyaç nedeniyle geleceğe dönük bir işlem yapılması gereksiz.

– *'Mevcut yapı yeterlidir, koordinasyondan sorumlu Devlet Bakanı uygulaması kendi çerçevesinde devam eder' görüşünde misiniz?*

• Evet.

– *Dışişleri Bakanlığı yetkilerinden pek feragat etmek istemiyor öyle mi?*

• Hayır, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin menfaatlerinden feragat etmek istemiyor.

– Biz AB adaylığımızı, Yunanistan’ın vetosunu aşarak, Helsinki kararını veto etmemesini sağlayarak, sağlattırarak, gerçekleştirebildik. Fakat mesela müzakerelere başlamaktan konuşuyoruz. Kendimize hedefler koymaya çalışıyoruz. Ama müzakerelerin başlaması için de Yunanistan’ın veto hakkını kullanmaması gerekiyor. Hattâ tam üyeliğe, tam üyelikten de öte parasal birliğe giden yola kadar Yunanistan’ın birçok kavşakta veto hakkı var. Bütün bunları nasıl aşacağız?

• Hep birlikte göreceğiz. Bundan bir sene önce Yunan vetosunu 1999 sonunda aşabilir miyiz diye konuşulduğunda, herkes, ‘mümkün değil’ demekteydi, ‘Yunanistan Türkiye’nin AB sürecine elbette engel olacak...’ Bakın, nerelere ulaştık. Gelecekte daha da ilerde olabiliriz.

– Siz ‘Türkiye’nin Ege sorunlarını Yunanistan’la birlikte Uluslararası Adalet Divanı’na götürmesinin Türkiye’nin zararına olmayacağını’ belirttiniz.

• Yanlış anlaşılmış. Benim dediğim şudur: Çekindiğimizden değil, fakat Türkiye’nin tezi, bütün Ege sorunlarının, müzakere başta olmak üzere bütün yöntemlerle ele alınabilmesidir.

– Lahey’e (Uluslararası Adalet Divanı) gidebiliriz, seçeneklerden birisidir.

• Seçeneklerden bir tanesi. Ama müzakere, önceliğimiz ve ısrarımızdır.

– Lahey’e gittiğinde...

• Lahey’e gitmeyin daha... Önce, bütün sorunların ele alınması var, ikincisi, öncelikle müzakere yöntemi var. Helsinki kararının 4. Maddesi bize bir kolaylık sağlamıştır. Eskiden olduğu gibi, Sayın Pangalos’un bir zamanlar bana söylediği gibi, ‘kıta sahanlığı vardır, başka sorun yoktur, mevcut sorun ise ancak Lahey’de çözülür’ demek, daha da zorlaşmıştır. BM’in 33. Maddesi, AB’nin Agenda 2000 belgesinin ilgili maddesi uyarınca, biz, ‘gelin müzakere edelim’ demekteyiz. ‘Hayır, biz bunu müzakere etmeyiz. Biz sadece kıta sahanlığını konuşuruz’ diyenler, boşluktadır. Bu sorunların

çözümü yolunda, Helsinki kararının 4. Maddesi bir rahatlık getirmektedir.

CNN-TÜRK, Fikret Bila, İsmet Berkan ve

Sedat Ergin’le konuşma, 13 Aralık 1999

cnn-türk’teki bu programın en fazla ilgi toplayan bölümü, ‘demokrasiye’, ‘azınlıklara’, ‘tv yayınlarında anadillerin kullanımına’ ilişkin tartışmaydı. Bunu aktarmak, sonra bu konulara ayrıntılı değinmek istiyorum.

II

– İdam cezasını hukuk sisteminde koruyan bir aday ülke, AB ile müzakere sürecine girebilir mi?

• Hayır, giremez. İdam cezasını mevzuatında tutan bir ülkenin Avrupa Birliği ile üyelik müzakeresini başlatması mümkün değildir.

– Diyelim ki, Abdullah Öcalan ile ilgili karar infaz edildi. Arkadan da Türkiye idamı kaldırdı. Müzakereler açılır mı?

• Varsayım üzerine konuşmayayım...

– Peki başka konuya geçmek istiyorum. Şimdi sayın başbakan 26 Mayıs 1999 tarihinde, Köln Zirvesi’nden hemen önce Almanya Başbakanı Schröder’e bir mektup gönderdi ve Türkiye’nin Kopenhag ölçütlerini uygulama taahhüdünü kayda geçirdi. Sayın başbakan bu mektupta, Türkiye’de terörizmin yenilgiye uğradığını belirtiyordu ve bunu göz önüne alarak ülkenin Güneydoğu’su da dahil demokratik ve sosyal reformlarımızı tamamlamak için gayretlerimizi arttıracağız diyordu. Demokratik reformlarla kastedilen nedir? Ne gibi reformlara Kopenhag ölçüleri çerçevesinde adım atmaya hazırlanıyoruz?

a) Feodal Sömürü Mekanizmaları

• Sayın Ecevit’in söylediğini yorumlamak durumda değilim. Ben kendi anlayışım, ölçülerim çerçevesinde cevaplandırmaya çalışacağım. Şimdi nedir reformlar? Bana göre öncelikli demokratik reform, Güneydoğu’daki sosyal ilişkileri değiştirmektir. Güneydoğu Anadolu’nun birçok kesitinde sınıfsal sömürünün en ilkel ve en acımasız biçimi yaşanmaktadır. Güneydoğu’daki ağalık-derebeylik düzeninin, Güneydoğu’daki feodal sömürü mekanizmalarının tasfiyesi en önemli demokratik reformdur. Benim fikrimi sordunuz, bence öncelikle yapılması gereken budur.

– Aşiret düzeninine son verilmesi mi?

• Güneydoğu’nun düzeni, bölücü terörü besleyen başlıca bir etkendir.

– Ben politik reformu sordum, siz ‘feodal düzen’ dediniz.

• ‘Feodal düzen’ dedim. Bu bir siyasi olgudur. Eğer bir siyasi partinin yahut partilerin bu konuda kararlılığı varsa, elinde güç varsa, feodal düzeni değiştirecek reformu yapar. Zaman zaman bu demokratik dönüşüme niyet eden hükümetler çıktı ama başarılamadı. Demokratik reformun temeli bence budur. Bazı Batılı muhataplarımızla konuştuğumuzda, insan hakları meselesini bölge tanımıyla (Güneydoğu) ya da ‘azınlık hakları’ başlığıyla getiriyorlar. Buradaki yaklaşımımız nedir ve ne olmalıdır? Türkiye’mizde bireye tanınan özgürlüklerin bazı alanlarda sınırlanmış olması söz konusudur ve bireyin özgürlüklerinden bu sınırların kalkması gerekir.[13]

– *Ne gibi mesela?*

• Örneğin, bu televizyon yayınında kendi anadilimi konuşmaktayım. Bu ne demektir? Türkiye’de her vatandaş, her televizyon yayınında kendi anadilini konuşabilmelidir. Türkiye’de bu bugün fiiliyatta mümkündür, tartışmalı olmakla beraber hukuken mümkün değildir. Anayasa mahkemesinin (bu imkânın kapısını aralayan) son bir kararı hâlâ tartışılıyor.

– *Bir televizyon anadilinde yayın yapabilmeli mi, Kürtçe yayın yapılmalı mı, örneğin?*

• ‘Yapabilmeli’, ‘yapmamalı’ demiyorum. Benim söylediğim, sizin ’Batı demokratik reformdan ne kastediyor’ sorunuzun cevabıdır. Ben size demokratik reformdan Batılıların ne anladığını söylüyorum. Türkiye’nin hak ve özgürlük yaklaşımında, başka bazı AB ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’de ‘birey hakları’, ‘birey hürriyetleridir’ temel olan. Bunu değiştirmekten yana kesinlikle değilim.

Kimse de bizden bunu istemiyor. Orada da bir yanılgıya gitmeyelim: AB, Türkiye’ye: ‘... Gelin bir azınlık tanımı yapın, bu azınlığa belli bir isim verin’ demedi. AB hukuk sisteminin, müktesebatının ve uygulamalarının çerçevesinde bunu demesi zaten mümkün değil. Çünkü, hemen her AB üyesinin kendine göre farklı bir azınlık tanımı, anlayışı vardır. Dolayısıyla, AB, herkesin zaten kabul ettiği genel doğrularla, ahlâk ölçüleriyle azınlık konusunu tanımlamıştır.

Peki, insanlarımızın kendi anadilinde televizyon yayını yapma isteği varsa, özlemi varsa, '... başkalarında yok' diye, biz buna engel mi olacağız? Hayır olmayacağız. Türkiye'nin gerçekleri ve Türkiye'nin bu konudaki anlayışları, Fransa'daki kavramlar, algılamalar, anlayışlar ve hukuki ölçütlerle benzeşme gösteriyor. Ben de meseleye bu açıdan, bireysel hak ve özgürlüklerin tüm yurttaşlarca eşit kullanılması olarak bakmaktayım. Doğrusu da budur.

– 'Engel olmayacağız' dediniz.

• Mesela?

– Tartışmalı olan hukuki engelleri, pürüz yaratan hukuki başlıkları da ortadan kaldırmayı düşünüyor musunuz? Hükümetiniz bu çerçevede belli adımlar atma iradesine sahip mi?

• Henüz dün AB'ye aday olduk... Bunları hükümet elbette ele alacaktır. Konuşacağız, kendi içimizde değerlendireceğiz. Siz bana şunu sordunuz: 'Müzakereler nasıl başlar?' Müzakerelere başlamak için demokrasi ve insan haklarında Türkiye'nin gecikmiş bulunduğu hususları gidermesi lazım. Bir tanesi, yayın konusudur. Bunu herhalde Türkiye çözecektir. Şu yanlış algılamamız da olmamalı. AB Türkiye'nin başına dikilip, 'hadi bakalım şunu yap, bunu yap' diyecek değil. Bu bizim elimizde. Biz eğer kendimizi hazır hissedersek yapacağız, birçok konuda gelişme sağlayacağız. Kendimizi hazır hissetmezsek daha ilerde yapacağız.

– Zamanlaması bize ait denebilir mi?

• AB sürecinde hızla ilerlemek istiyorsak, demokrasimizdeki bazı gecikmeler de büyük ölçüde ortadan kalkmalıdır. Başlıca gecikme nedenlerinden biri, Türkiye'nin son dönemde hedef yapıldığı bölücü terördür. Bir başkası, hep altını çiziyorum, soğuk savaş döneminde Batı'nın güvenliği, aynı zamanda kendi güvenliği adına Türkiye'nin üstlendiği sınır karakolluğu işlevidir. Bu soğuk savaş işlevi, Türkiye'nin bütün müesseseleşme, demokratikleşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Yol açtığı gecikmeler, etkisini günümüze kadar duyurmuştur. Şimdi Türkiye bu arayı kapatmaktadır ve kapatacaktır. Bana göre Türkiye tahmin edilenden daha kısa zamanda bunu yapabilir.

– *Sayın Bakan çok teşekkür ediyoruz programımıza katıldığınız için.*

• Ben de teşekkür ediyorum.

CNN-TÜRK, Fikret Bila, İsmet Berkan ve

Sedat Ergin'le konuşma, 13 Aralık 1999

b) Tarihte Azınlıklar, Günümüzdeki Önemi

17 Aralık 1999'da, yani, Helsinki kararından on gün sonra cnn-türk'te Taha Akyol ile bir söyleşimiz oldu. Akyol'la ne zaman benzer programlarda yahut bunların dışında bir araya gelsek, konu tarihe uzanır. Akyol'un tarih ve sosyoloji alanındaki köklü bilgisi ve nezaketi, benim de keyifli değerlendirmeler yapmama yol açar. Bu defa da öyle oldu. Bu söyleşinin öteki bölümlerine daha sonra değineceğim; burada, azınlıklara ilişkin değerlendirmeyi, o dönemdeki başka görüşmelerimden de ekler yaparak aktarmaktayım:

> AB dışişleri bakanlarına yaptığım konuşmanın özelliği, önce, Türkiye'nin farklı tarihsel oluşum sürecini iyi özetlemesidir. Bu süreci kavrayabilen ciddi bir muhatap, Türkiye'ye dönük bazı varsayımlarını sorgulamak ihtiyacını duyar. Ayrıca, tarihin penceresinden bakıldığında, kimi güncel konu daha kolay ve doğru anlaşılabilir. Örneğin, 'azınlık sorunu': AB çevrelerinin '... neden başkaları azınlık da, şu kesim azınlık değil; niye şu gruba azınlık demiyorsunuz; azınlık kavramına bazılarımızdan neden farklı bakıyorsunuz' benzeri sorularının cevabını, ben o tarih analizi ile getirdim. AB bakanı muhataplarımın, bu konuda bildiklerini, duyduklarını, varsaydıklarını bir kez daha düşünmelerine, değerlendirmelerini, sorgulamalarına neden oldum. Açıkçası, o konuşmadan ve tahlilden sonra, en azından belli bir süre, Helsinki Zirvesi'ne götüren süreçte ve Helsinki Zirvesi'nde bu konu önümüze çıkarılamadı. Çünkü, ikna edici açıklamayı, peşin hükme saplanmamış, düzeyli bir muhatap grubuna anlatmıştım. Bu anlatımı mümkün kılan, kendi tarihimizden başka bir şey değildi. Ben böyle yapmayıp da, klasik söylemdeki gibi, sadece Lozan'la kendimi sınırlasaydım, '... Lozan Anlaşması, azınlıkları sıralamıştır, başka azınlık olamaz' mantığıyla yetinseydim, hem inandırıcı olamazdım hem de Helsinki'ye bu eleştirilerin gölgesinde gidilirdi.
>
> İlki, bizim tarihsel gelişim sürecimizde, 'azınlık', ırk değil, öncelikle inanç temelinde tanımlanan bir olgudur. Türkiye'nin tarihinde, anlayışında, uygulamasında, Müslüman olan, çoğunluktur;

olmayan, azınlıktır. Müslüman çoğunluğun kendi arasında ırk ayırımı yapılmamıştır; Arap, Çerkez, Boşnak, Türk, Kürt ya da başka bir kökenden gelmiş olmanın, hiçbir ayrıcalığı söz konusu değildir. Osmanlı tebaası bütün Müslümanlar, kökenleri ne olursa olsun, eşittir. Bu anlayış, hem imparatorluğun bütünlüğüne katkı olmuştur, hem de, cumhuriyet laikliğinin, nisbeten daha az sıkıntıyla benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Bu geleneğe, özelliğe sahip bir toplumda şimdi ırk ayırımına dayalı azınlıkları adeta zorlayarak yaratmaya AB'nin hakkı olmadığı, 1999'da AB çevrelerine anlatılmıştır.

İkincisi, AB hukuk sisteminde, müktesebatında ve uygulamalarında, 'azınlık tanımı', 'azınlıklar sistemi', herkesin uyması gereken ayrıntılı azınlık politikaları yoktur. AB'nin yapısı toptancı bir yaklaşıma elverişli değildir. Azınlıklar, genel ifade ve tanımlarla, herkesin zaten benimsediği eşit hak ve özgürlükler bağlamında tarif edilmiş, kimseye ırkı, dili, dini nedeniyle ayırım yapılamayacağı esasında öngörülmüştür. Hepsi budur.

c) 'Azınlıklar'ın Farklı Tanımı ve Fransa Örneği

Temel ilkelerle, genel kurallarla AB hukukunun yetinmiş olması çok doğaldır, çünkü, hemen her AB üyesi ülkenin, kendine özgü, kendi tarihsel sürecinde oluşmuş, farklı bir azınlık anlayışı vardır. Örneğin, Yunanistan, en büyük azınlığı olan Türkleri azınlık olarak kabul etmemekte, sadece dinsel azınlığın (Müslüman azınlık) bir unsuru olarak Türkleri tanımlamaktadır. Örneğin, İtalya, azınlık olmaktan kaynaklanmış bir 'hak' tanımına sahiptir; İsveç'in çok geniş bir azınlık anlayışı vardır. Fransa, bambaşka bir yaklaşım içindedir vb. Bu çeşitlilik nedeniyle AB doğru bir siyaset geliştirmiş, azınlık kavramını dar bir kalıptan sakınmış, her üye ülkeyi kendi gerçeğiyle baş başa bırakmıştır. Dolayısıyla, AB ülkelerinin kendi tarihsel özelliklerinden, kendi ihtiyaçlarından doğmuş değişik uygulamaları söz konusudur. Örneğin, Fransa, 'azınlık' diye bir tanımı reddetmektedir; 'azınlık' kavramını kullanmamaktadır; hak ve özgürlüklerin, 'azınlık'-'çoğunluk' tanımının tümüyle dışında, bireye ait bir 'yurttaşlık' hakkı ve özgürlüğü olduğunu savunmaktadır.

Fransa, hak ve özgürlüğün hukuki tanımı bakımından, Türkiye'nin anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Türk idare sisteminin ve cumhuriyet ilkelerinin, inkılapçı ve pozitivist geleneğin belli ölçüde Fransa'dan esinlenmiş olması da bu benzeşmenin nedenleri arasındadır. Fransa'nın azınlıklar konusundaki yaklaşımı, AB ile Türkiye arasındaki tartışmalarda gündeme getirilmiştir. Çünkü, AB ve bazı üyelerinin Türkiye'den talep ettikleri, hattâ bazen kabul ettirtmek istedikleri 'azınlık' anlayışı, bir başka AB üyesinin tümüyle reddettiği yaklaşımlardır. Bu konuda benim verdiğim başlıca örnek,

Fransa'nın AB konularını yürütmekten sorumlu Devlet Bakanı Pierre Moscovici'nin, Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nde yaptığı konuşma olmuştur. Avrupa Konseyi'nin çok önemli belgelerinden olan 'Azınlık Hakları' ve 'Azınlık Dillerine' ilişkin iki uluslararası anlaşmayı Fransa'nın neden imzalamadığını, bunlara neden katılmayacağını, Fransız Bakan, 23 Eylül 1997'de şöyle açıklamıştır:

'Azınlıklar kavramı, Fransa Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan hukuk ilkelerine yabancıdır. Bizim ihtilâlci geleneğimizin ve ihtilâlci mirasımızın sonucu olarak, biz, azınlıklar için ortak (kolektif) hakları değil, her yurttaşa (bireye) garanti edilmiş hakları benimsedik; biz, bölgesel özerklik değil, egemenlik kavramını tercih etmekteyiz. Fransa, federal değil, üniter bir devlettir.'

AB'nin geleneği ve kuralı şöyledir: Genel ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması koşuluyla, toplum çoğunluğuyla aynı hak ve özgürlüklere sahip olmaları ve ayırımcılığa hedef tutulmamaları koşuluyla, 'azınlıklar' konusunun, her ülkenin kendi sorunu olduğu, farklı uygulamalara konu olabildiğidir.

AB hukuku, böyle bir çeşitliliği, üyeler arasında farklılaşmayı benimsemişken, Türkiye'ye azınlık tanımlarını ve modellerini adeta zorla dayatmanın hukuken geçersiz olduğunu biz savunduk. Bu, Türkiye'nin kendi bileceği iştir. Bunlar AB'ye anlatılmış ve kabul ettirilmiştir. Helsinki'de ilk bakışta dikkat çeken, geçmiş söylemlerdeki bazı yanlış yaklaşımların büyük ölçüde ortadan kalktığıdır.[14]

Bu sonuca, AB hukukundan hareket ederek, konuşarak, ikna ederek ulaşıldı. Çünkü karşımızdaki insanlar da, 'ne yapayım da Türkiye'ye kötülük edeyim' diye bakmıyor. Doğru anlattığınız vakit belli şeyleri anlayabiliyorlar. Benim AB'li dışişleri bakanlarına konuşmamda etkili olabilmemin nedeni buydu.

Taha Akyol ile konuşma, CNN-TÜRK, 17 Aralık 1999

(sorular ve cevaplar kısaltılarak özetlenmiştir)

Kimi ab ülkesinde gündemde tutulmasına çalışılan 'Azınlıklar', 'idam' konusunun yanı sıra Türk basınının ilgilendiği başlıca noktalardandı. ab Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ilan edilmesini (Aralık 1999) izleyen günlerde, bunlar her fırsatta ve mutlaka sorulmaktaydı:

– *Helsinki kararlarında, Kopenhag Kriterleri'nin altı ısrarla çiziliyor; bu ölçütlerin arasında azınlık sorunu yok mu? Ayrıca, yabancı meslektaşlar başbakanımıza sorularında Güneydoğu'ya, idam sorununa atıfta bulunuyor.*

• Güneydoğu, AB'nin bazı yanlış iddialarında yer aldığı şekliyle, bir 'azınlık' meselesi değildir. Sorunları doğru anlamak ve önce kendimizi doğru anlatmak lazım.

Helsinki öncesinde, 'Güneydoğu' için ve Türk vatandaşının belirli bir kesimi için ayırım yaparak özel tanımlama getirmek düşüncesinde olmadığımız, AB temsilcilerine açıkça belirtildi. Türkiye'nin sorunlarını 'bölgelere göre' yahut yurttaş kategorilerine göre' tanımlamayı doğru bulmadığımız anlatıldı. 'Objektif olarak Türk vatandaşının sorunları vardır, ekonomik, sosyal, demokratik vb. Bu sorunları ve çözümlerini, birey olarak yurttaşa ait bir sorun ve çözüm olarak niteliyoruz' dendi.

AB'nin Helsinki Zirvesi'nde 'Güneydoğu olayı', 'azınlıklar sorunu' diye bir ifade söz konusu edilmemiştir. Tek tek bazı bakanların zirveden önceki ya da sonraki kişisel açıklamasından bahsetmiyorum. Resmi ortamı konuşuyorum. AB'li muhataplarımıza açıkça anlattık: Kimsenin, bir aday ülkeye dönüp de 'Senin halkının şu kesiti azınlıktır, onları bu nitelikleriyle ilan et ve özel haklar tanı' demek durumu yoktur. Helsinki Zirvesi'nin öncesinde de, sırasında da AB tarafından böyle bir şey yapılmamıştır; bazı üye ülkelerin temsilcilerince dile getirilmiş

özlemler ise, AB’yi değil, kendilerini bağlar. Ben AB’ye de haksızlık etmek istemiyorum.

Türkiye’nin eksiği yok mudur, vardır. Eğer bazı uygulamalar bireyin özgürlüğüne, bireyin kişisel hürriyetine, o birey ‘farklı olduğu için’ sınır getirmekteyse, bu sınırları kaldırmak durumundayız. Türkiye’de kendi özellikleri içinde, kendi vatandaşına, AB ülkelerinde var olan özgürlükleri vermek durumundadır. Zaten vermeye başlamıştır. Daha fazlasını da yapacaktır. Eksik neyse o da tamamlanır. Biz böyle düşünmekteyiz.

Basın toplantısı, 13 Aralık 1999

(kısaltılmış ve özetlenmiş metin)

d) mgk: Asker ab'ye Karşı mı?

Türkiye'deki ab tartışmaları zaman zaman yanlış anlamaların, gerçek dışı beklentilerin ve yersiz korkuların ortamında oluşur. 'Asker ne diyor', 'asker ne der' soruları ise, sürekli bir spekülasyon konusudur. Gene kamuoyunun ve basının bir bölümüne göre, asker ve özellikle de Milli Güvenlik Kurulu'nun (mgk) 'asker kanadı', ab'nin karşıtıdır. Kimine göre, 'Türkiye'nin bölünüp parçalanmasına engel olmak için' karşıdır, kimine göre, 'asker bürokrasinin devletteki öncü konumuna ab üyeliği son vereceği için' karşıdır, ama sonuçta, 'asker mutlaka ab'ye karşıdır.' Bu tahlilleri benimseyenler, azımsanmayacak sayıda ve etkinliktedir. Yaptıkları değerlendirmenin doğal sonucunda, Türkiye'de iç siyaseti ve dış siyaseti zaten mgk'nın belirlediğine, 'asker kanadın', 'sivil kanada' mgk'da her zaman baskın çıktığına hükmedilir. Hattâ, daha ileri giderek, asker öncelikli mgk'nın 'dış siyaset belgeleriyle' Türk dış siyasetinin belirlendiği, Dışişleri Bakanlığı'nın, bunları uygulamaktan başka işlevi ve çaresi olmadığına hükmedilir.

Bu tahliller ve senaryolar, doğru değildir. Daha öncesini ve sonrasını tabii ki bilemem, ancak benim tanık olduğum (1997-2002) altmış dolayında mgk toplantısında ve yönettiğim dış siyasette, bunlar yaşanmamıştır. Bir defa, mgk toplantıları iki ayrı saftaki askerlerle, sivillerin çekişmesi halinde geçmemiştir. Birçok konuda, bir bakanın görüşlerine öteki bakanlardan karşı çıkan olmuş, asker üyelerden destek gelmiştir. Benzer bir durum, asker üyelerin önerileri, eleştirileri için geçerlidir. Onlar da, öteki asker üyelerden eleştiri, 'sivillerden' destek alabilmiştir. Dış siyasetin, 'mgk tarafından' ve 'mgk'nın Dış Siyaset Belgelerince' belirlendiği ise, kamuoyunun bir kesimiyle meraklısı olduğu türden bir senaryoydu. Gene kendi sorumluluk dönemime tanıklık etmekteyim, bu iddianın da gerçekle yakından uzaktan ilişkisi yoktur. İlki, bu belgelerin temelini, ilkesini, çerçevesini zaten Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili birimi taslak şeklinde hazırlar. Bizim dönemimizde, gelişmeler dikate alınarak Yunanistan'a ilişkin belge yenilenmişti. Dışişlerinin taslağı aynen kabul edilerek 'yeni' belgeye dönüştü. İkincisi, söz konusu 'mgk Dış Siyaset Belgeleri', genel ilkelerden, herkesin kabul edebileceği ortak paydalardan oluşmaktadır.

Sorumluluğunu taşıdığım beş yıl içinde, bu belgelere başvurmak, onlara bakıp da yol çizmek ihtiyacı Dışişleri Bakanlığı'nda hiç duyulmadı.

mgk ile ilişkilerden, dışişlerinin her zaman yarar gördüğü söylenebilir. mgk'deki tartışmalar, öneri ve eleştiriler, dış siyaset oluşumuna farklı bir katkı, ek bir boyut getirmekteydi. Sanılanın aksine, kimse kendi özel siyasetini dışişlerine kabul ettirtmek gibi bir özlem içinde zaten değildi. mgk'nın, 2004'ün yasal değişimlerinden sonra artık tarihe karışmış olması gereken sorunu şuydu: 'Milli Güvenlik' kavramıyla ilişkisi hayli tartışmalı konularda bile, kendini hükümete öneri yapmak zorunda hissetmesi. Bu alışkanlık, mgk'nın işlevini ve kimliğini 'hafifleten' özellikteydi. Bir başka sorun, asker-sivil farklılaşmasını da çağrıştıran 'konuşma' özelliklerine ilişkindi. mgk'daki tartışmalara, genellikle, asker üyeler daha hazırlıklı gelirdi; hemen her konuda, üzerinde çalışılmış dosyalara dayanarak konuşurlardı. mgk'nın başkanı olan Cumhurbaşkanı Demirel, gerektiğinde toparlayıcı, uzlaştırıcı 'son sözü' söylerdi ve hemen her zaman bu benimsenirdi. mgk'nın sivil üyeleri ise, aralarında sözleşmişçesine, genellikle az konuşurdu. Başbakan Ecevit, Başbakan Yardımcıları Yılmaz, Bahçeli ve Özkan, mgk'nın diğer Bakan üyeleri, daha çok dinlemeyi yeğlerdi. Dış kaynaklı konuların yoğunluğu nedeniyle, ben, çok konuşanlar arasındaydım. Zaten kimsenin konuşmadığı, dolayısıyla mgk üyelerinin sıkılmaya başladığı zamanlarda, asker üyelerden biri, genellikle Genelkurmay Başkanı, bir dış sorundan söz ederek, '... sayın dışişleri bakanı acaba ne düşünmekte' diye topu bana atardı. Örneğin, 'Yunan dışişleri bakanı, kıta sahanlığının çapını gönüllerince tayin edeceklerini söylemiş. Bizim dışişleri ne diyor acaba' gibi biraz da sohbete dönük sorular açılırdı. Benim sözlerim bir görüşme ve tartışma ortamı yaratır, üyeler de, özellikle öğleden sonra saatlerinin rehavetinden kurtulurdu...

1) Milli Güvenlik Kurulu'nun işlevi, Türk kamuoyunda genellikle abartılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin dışındakilerce de abartılması doğal olmuştur. mgk'nın etkinliği, iç ve dış çevreler arasında bir tür açık arttırmaya konu yapılmıştır. Temmuz 1997 - Temmuz 2002 dönemindeki çalışmalarından gözlemlerimi aktarabilirim, kendi deneyimimden sonuç çıkarabilirim. Bu dönemde, genelde demokrasi anlayışını, özelde ab ölçütlerini rahatsız edecek gelişmeler yaşanmamıştır. Aslına bakıldığında, mgk yasası çerçevesinde, herkesin hakkına sahip çıkması koşuluyla, olumsuz bir yasal durumun yaşanması zaten mümkün değildir. Zira, mgk, milli güvenliği ilgilendiren konularda tavsiye kararı almak ve bu kararlarını

hükümete duyurmakla yükümlü bir kurumdur. mgk kendi görev anlayışını ve işlevini bu hukuki sınırlar içinde tuttuğu sürece ve hükümet, mgk'nın hukuki sınırlar içinde katkı getirmesini gözettiği sürece, 'mesele çıkmasının' ortamı da, gerekçesi de oluşamaz.

Geçmişte, bu çerçevenin dışına çıkılmış olabilir. Benim tanık olduğum dönemde çıkılmadı. Sanırım, bu, mgk üyelerinin niteliğine, özellikle hükümetin kendi görevinin ve yetkilerinin bilincinde olmasına da bağlı. Görüşülecek konuların 'milli güvenlik boyutuyla' sınırlı olması; tavsiye kararı niteliği; hükümetin, ancak mgk'daki hükümet üyelerinin katkısıyla, onayı ve imzasıyla oluşabilen bu tavsiyeyi ciddiye alarak ciddiyetle uygulamaya koyması, sağlıklı ilişkilerin anahtarıdır.

2) mgk olayını, hükümet-Silahlı Kuvvetler ilişkilerini tartışırken, hele bunları ab değerler sistemi içinde incelerken, birkaç özelliği dikkatten kaçırmamak gerekir:

Türkiye, coğrafyası ve stratejik önemi nedeniyle güvenlik sorunlarını hemen her zaman yaşayacak olan bir ülkedir. Bir ülkenin terör ve benzeri sorunları ne kadar ağırsa, dışardan gelen tehlikenin çapı ne kadar genişse, Milli Güvenlik Kurulu benzeri kurumlarının karar sürecindeki önemi o ölçüde büyür. Bu özellikleri taşıyan bir ortamda, Milli Güvenlik Kurulu da, silahlı kuvvetler de ilgi alanlarının önceliği düzeyinde bir konum alır. Sonra, durum normalleştikçe, güvenlik sorunlarının boyutları daraldıkça, Milli Güvenlik işlevi taşıyan kurumların iç dengelerdeki yeri olağan çerçevesine girer, karar sürecindeki etkinliği azalır. Bu, olağan bir ortama dönmenin işaretidir. Mesele, demokrasinin dengelerini korumak, ölçüleri doğru koymak, çizgileri doğru çekmektir. Belirttiğim gibi, milli güvenlik kavramının sınırları içinde kalmak, ama bu sınırlar içinde yasal olan katkıyı getirebilmek gerekir.

mgk'nin ve genel olarak silahlı kuvvetlerin demokrasideki yeri, cnn-türk'te yaptığımız söyleşinin (Aralık 1999) ve Zaman gazetesine verdiğim demecin (Mayıs 2002) başlıca konularından biriydi. Yaşanılan günün penceresinden olaylara baktığı için, bu konuşmalardan bazı bölümleri özetleyerek getiriyorum:

> *– Türkiye'de ordunun siyaset üstünde bir ağırlığı var mıdır?*
>
> • Türkiye'de ordunun siyasette belli bir etkinliği ve bu durumun belirli nedenleri vardır. Bu nedenler ortadan kalktıkça, askerin karar süreçlerindeki konumu değişir. Ama askerin özel bir etkinlik peşinde olmadığını görüyorum. Burada bir yanlış yapmayalım:

Türkiye gibi bir ülkede 12 yıl terörle mücadele edilmiş, ayrılıkçı terör 12 yıl boyunca ülkenin komşularından beslenmiş. Terör örgütü, bütün altyapısını Türkiye'nin bir sınır komşusunun (Suriye) topraklarında kurmuş. Bir başka komşunun (Irak) kuzey kesimindeki otorite boşluğundan yararlanarak bölgede örgütlenmiş, Türkiye'ye sızarak saldırılar düzenlemiş. Aynı terör hareketi, Türkiye'nin NATO müttefiklerinin çoğundan manevi destek bulmuş, koruma sağlamış. Batı komşumuz (Yunanistan) ise, terör örgütünün hamiliğini yıllarca sürdürmüş. Türkiye olarak, bu koşullarda yaşayıp, bu tehlikelere karşı mücadele vermişiz. Böyle bir ortamda, bu gerçeklerde, silahlı kuvvetlerin karar süreçlerindeki yeri ve işlevi büyür; bu, dünyanın hangi ülkesi olursa olsun böyledir. Amerika ilginç örnektir, çünkü gelişmeleri açıkça görebilmek bu örnekte mümkündür: Amerika'da Ulusal Güvenlik Konseyi, Vietnam Savaşı döneminde en öne çıkmıştır, karar mekanizmalarındaki etkisi artmıştır. Savaş sonrasında ise, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin etkinliği gözle görünür biçimde azalmıştır. Genel, sürekli, kurumsal bir etkinlik, şimdi, olaylara göre düzeyi artan ya da eksilen bir etkinliğe dönüşmüştür: Başkan Carter döneminin İran olayları, Başkan Clinton döneminde Irak ve Afganistan'ın, Sırbistan'ın belli sürelerde bombalanması gibi.[15]

Türkiye'de güvenlik sorununun, güvenlik boyutunun en önde geldiği dönemlerde, silahlı kuvvetlerin ilgi alanlarının da öne çıkması doğaldır. Kendi deneyimimden pay biçersem, örneğin 1998'in Suriye olaylarında ya da terör konusunda Yunanistan'la birbirimize girdiğimiz, Ege'de tırmanan bir gerginlik yaşadığımız dönemlerde, Kıbrıs Rum Kesimi'nin Rusya'dan satın aldığı S-300 füzelerini Kıbrıs'a getirmesini engellediğimiz mücadele sırasında, bu alanlardaki dış siyaseti oluştururken, elbette silahlı kuvvetlere danıştım; çünkü, her üç konunun belirleyici güvenlik boyutu vardı.

Şimdi, bana göre, MGK/asker konularını bazen abartıyoruz. Sivil toplum, demokrasi benzeri konularda kimseden eksik düşüncem yok, kimseden daha az iddialı da değilim. Ben burada kendim şahidim. Bakanlığım süresince MGK'nın bütün toplantılarına katıldım. Hiçbir konuda ve olayda bir kararı sivil üyelere empoze etmek, hükümete direktif vermek gibi bir eğilim görülmedi, bir olay yaşanmadı. Güvenlik kaygılarının siyaset üzerinde olağan dışı bir

ağırlığı bazen yaşanmışsa, bu ağırlık, ortamla, dönemle, koşullarla da bağlantılıdır. Çevre koşulları değiştikçe, olaylar ve dengeler de değişim geçirir. Sorunlara, mutlak bir değişmezlik varsayımıyla bakmayınız. Tam aksine, değişimin sürekliliği anlayışıyla sorunlara yaklaşalım. Ayrıca, askerimiz çok da meraklı değildir, siyasete ağırlık koymaya, her şeyi etkileyen aktör olmaya...

CNN-TÜRK'teki konuşma, 12 Aralık 1999

Bazen, kendimize, kendi içimizdekilere karşı haksızlık etmekteyiz: Türkiye-AB ilişkilerinde, Silahlı Kuvvetler'in olumsuz ve engelleyici bir tavır aldığı, askerin, AB üyeliğine karşı olduğu kamuoyunda çok tartışılmıştır. Her kurumda olabileceği gibi, her kurumda herkesin hakkı olduğu gibi, askerin içinde de AB sürecini Türkiye'nin yararına görmeyenler vardır. Bu da doğaldır. Ama Silahlı Kuvvetler'in, bir kurum olarak, hattâ askerin çoğunluğuyla, AB'ye karşı olduğunu iddia etmek, abartılıdır hattâ düpedüz yanlıştır.

Özellikle 'Askeri Kanat' sözcüğü basında ve siyasette çokça kullanılıyor. 'Askeri Kanat'tan kastedilen, MGK'nın asker nitelikli üyeleriyse, 'AB konusunda şunu yapabilirsiniz, şunu yapamazsınız' gibi bir tutum olmadı, olmaması gayet doğal. Zaten MGK'da konuşulan, AB'nin ya da bir başka konunun Türkiye'nin güvenliğine ilişkin boyutudur. AB, etraflı olarak bir defa, 'Ulusal Program'ın tanıtıldığı MGK toplantısında ayrıntılarıyla tartışıldı. Ulusal Program, bana göre, cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı ve en iddialı demokratikleşme programıdır. Bu programın hiçbir maddesine, MGK'nın asker ya da sivil, DSP'li, ANAP'lı, MHP'li bir üyesinden muhalefet gelmedi.

Nihayet, MGK'da alınan bir tavsiye kararıdır. Bir zorunluluk değildir, hükümetçe uygulanması zorunlu bir karar değildir. Demek istediğim, AB'ye ve demokrasiye ilişkin sorunları biz abartmazsak yahut bu konulara dışımızdakilerin değinmesini 'eyvah Türkiye'ye kötülük etmek istiyorlar' diye karşılamazsak, MGK ve benzeri konular Türkiye'ye de, AB'ye de daha az sıkıntı verir."

Olaya şöyle bakmak lazım: Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği yolunda gelişmesini kolaylaştıracak unsurlardan bazılarına, benim

gibi Türkiye’nin menfaati açısından meseleye yaklaşan bazı çevreler, benden farklı düşünebilir. ‘Çevreler’ derken, mutlaka bazı askeri meslek sahiplerini, sivil meslek sahiplerini kastetmiyorum. Farklı sosyal gruplardan oluşabilecek bu çevreler, ‘AB yolunda fazla hızlanırsak, bu Türkiye’nin menfaatine olmaz’ şeklinde değerlendiriyor. Benim, elbette dikkatle ama mümkün olan en hızlı şekilde AB sürecinde ilerlemek tercihim ne kadar meşru ise, onlarınki de aynı ölçüde meşrudur; benim düşüncem, nasıl Türkiye’miz için en iyisini, en doğrusunu yapmak kaygısından hareket etmişse, onların düşünceleri de aynı kaygının bir ürünüdür.

AB gibi önemli bir projeye ‘kimse karşı olmayacak, kimse karşı çıkamayacak’ diye bir anlayış öngörülemez. Batı Avrupa’da AB konusundaki referandumlarda, milyonlarca insan, ülkelerinin AB’ye katılmasına karşı çıkabiliyor. Bizde de karşı çıkanlar varsa, bu doğaldır. Türkiye elbette değişik hassasiyetlerden oluşmuştur. Mesele, bu farklılaşmaları yapıcı bir dinamiğe dönüştürmektir. Farklı yaklaşanlardan her birinin kendi özgün tavrını, katkısını oluşuma getirmesini sağlamaktır. Farklı yaklaşımları, Türkiye’nin düşünce evrenini zenginleştiren unsurlar olarak görebilmek, böyle bir ortamda en iyi ve en doğru olana daha kolay varılacağını bilmektir, bana göre mesele...

MGK’da ‘askerler takımı’, ‘siviller takımı’ gibi bir şey yok. Orada herkes MGK’nın eşit üyesidir. Yanlış olan şudur: ‘Aslan siviller çok ilerici, değişim istiyorlar da, asker, hayır yapmayacaksınız, AB’ye girmeyeceksiniz, değişim kötüdür diyor’ havasının verilmesi... Kimseye haksızlık etmeyelim. Bugüne kadar biz, siyasetçiler olarak, AB konusunda köklü reformları hazırlayıp meclise getirdik veya köklü girişimler başlattık da, birileri elimizi mi tuttu?

Zaman, Mayıs 2002

e) ‘Azınlıklar’ Konusunda Türkiye’deki Ayrışma

ab’nin azınlıklar konusundaki ısrarı ve Güneydoğu ilgisi, Türkiye’nin kendi içinde tartışmalara yol açmıştı. Bu doğaldı, gerek kamuoyunda gerekse hükümet çevrelerinde, konu ayrıntılı konuşuluyor, farklı yorumlar

yapılıyordu. Burada önemli olan, karşı görüş savunanların da kendimiz kadar iyi niyetli olabileceğini bilmektir. Bunu ısrarla vurgulamaktaydım:

> Türkiye için en iyisini yapmaya çalışıyoruz. Ancak bazen bu 'iyiyi' farklı şekilde görüyoruz. Örneğin, belirli bir konuda, ben 'siyah' diyorsam, siz 'beyaz' diyorsanız, bu, benim veya sizin, ikimizden birinin Türkiye'yi sevmediği, Türkiye'nin menfaatini istemediği anlamına gelmez. Siz Türkiye'nin menfaatini 'beyaz' dediğinizde görmektesiniz, ben ise 'siyah' dediğimde görmekteyim. Ama son tahlilde, ikimiz de 'Türkiye'nin menfaati' olarak nitelediğimizi savunmaktayız. Olaya bu açıdan baktığınızda, kendi karşıtlarınızla bile diyalog ortamını, karşılıklı ikna imkânını yaratıyorsunuz. Böyle bir anlayış ve tartışma platformunda, meselenin çözümüne yaklaşmak, ilerlemek, hattâ onu çözebilmek kolaylaşıyor.
>
> Resmi dil dışındaki farklı dillerin kullanımı konusunda değişik algılama ve yaklaşımların bulunduğu açıktır. 'Asker-sivil' gibi kümelerle tanımlamıyorum, her kesimin kendi içinde değişik düşünceler olabilir. Kimimiz, bu alandaki özgürlüğün 'fazla genişletilmesinin', bölücü akımları güçlendirmesinden kaygı duyuyor. Kimimiz, aynı özgürlüğü 'fazla genişletmemenin', aynı bölücü akımları güçlendirmesinden kaygı duyuyor. Bu farklı kaygıları benimseyenlerin, Türkiye'nin kötülüğünü istemedikleri açık. Eğer kaygılar abartılmışsa, makûle çekilecekse, bu da hepimizin ortak görevi. Konuşacağız, biz anlatacağız, başkaları anlatacak, birbirimizi etkileyeceğiz. Sonuçta, iç dinamiklerin, koşulların, farklı yaklaşımların, karşıt düşüncelerin, özgür tartışmanın oluşturduğu 'etkinlik dengesinde', ortak yaklaşımı birlikte şekillendireceğiz. Demokratik süreç budur, demokratik gelişme de böyle gerçekleşir.
>
> Bu söylediklerim, özellikle AB konusunda önem taşır. Çünkü, AB, Türkiye için bir ayrışma ve çatışma konusu değil, bir uzlaşma ve birleşme dinamiği olmalıdır. Olabilir de: Hatırlarsınız, AB için Türkiye'nin 'Ulusal Programı' kamuoyunda tartışılırken, kimi siyasetçi ve basın organı, kavga senaryoları üretmekteydi. TBMM'de bu eleştirileri cevaplamıştım; '... Ulusal Programı, Türkiye'nin bütünleşme platformu yapmak' hedefimizi ortaya

koymuştum. AB konusu, Türkiye'de bir ayrışma hele zıtlaşıp, kavgalaşma konusu olmamalıdır. Tam aksine, bu, farklı hassasiyetlerin birbiriyle uzlaşabileceği önemli bir bütünleşme imkânıdır; AB, bir 'bütünleşme platformu' olmalıdır. Nitekim, benim söylediklerim gerçekleşti. Ulusal Program, hem AB'den genel kabul, hattâ teşvik gördü, hem de iktidardaki DSP, ANAP, MHP'yi ve farklı hassasiyetleri birleştiren bir belge oldu: Koalisyon ortakları AB için hazırlanan 'Türkiye Programı'nı tartışırken, birçok siyasetçi ve yazar, kıyametin kopacağı kehanetinde bulunmaktaydı. Oysa, sadece hükümet partileri değil, muhalefet partileri de, kamuoyu da, farklı hassasiyetlerde uzlaştı ve cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı, en iddialı demokratikleşme programı ortaya çıkarıldı.

Aslında, bütün bu tartışmalar, bütün bu anlattıklarım, 'demokrasiyle' ve 'demokrat olmakla' bağlantılı. Demokrasi, karşıt menfaatlerin, karşıt düşüncelerin, karşıt hassasiyetlerin, birlikte ve barış içinde var olabildiği rejimdir. Bütün karşıt tarafların, aynı objektif hukuk düzenini paylaşması, aynı objektif sorumlulukları taşımasıdır. Nihayet, demokrasi, 'kararların', sosyal, düşünsel, siyasal güç dengelerinde şekillenmesidir.

Yani, AB konusunda olsun, demokrasi konusunda olsun, sorun da çözüm de Türkiye'nindir...

Zaman, Mayıs 2002

III

Avrupa Birliği'ni Anlamak ve Anlatmak

ab Helsinki Zirvesi'ni izleyen birkaç hafta, Türkiye'nin yeni konumunun anlaşılması açısından çok önemliydi. Hem kendi içimize, hem de dışımıza doğru mesaj verilmesi gerekiyordu. Bu amaçla, 1999 Aralık ayının son, 2000'in ilk haftalarında çok sayıda konuşma yaptım; tbmm'de, basında, tv programlarında Türkiye'nin yeni konumunu anlattım. Bunların bazılarından, önemsediğim ve geleceğin ab siyasetine katkı olabilecek düşünceleri özetle vermek istiyorum:

a) tbmm'de Konuşma

1999 yılında, ulusumuzun yazgısını da köklü bir şekilde etkileyebilecek nitelikteki bir diğer gelişme, Avrupa Birliği devlet ve hükümet başkanlarının 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'deki zirve toplantısında aldıkları karardır. Bu kararla, hedefimiz olan tam üyeliğin yolu, öteki adaylarla eşit koşullarda açılmış olmaktadır. Burada, 1963 Ankara Anlaşması'nın hazırlık çalışmalarından, bu kararın alınmasına kadarki aşamalarda emeği geçenleri şükranla anıyorum.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve Toplantısı'nda ülkemizin tam üyelik adaylığının tescili ile Türkiye-AB ilişkileri tarihi bir dönemeci gerisinde bırakmıştır.

Helsinki Zirvesi kararları birkaç bakımdan belirleyici öneme sahiptir. Bir defa, adaylığımızın diğer aday ülkelerle aynı temelde ve koşullarda kabul edilmesi, Batı Avrupa'da bazı çevreler tarafından istismar edilen AB'nin genişleme sürecindeki konumumuzla ilgili tartışmalara artık son vermiş bulunmaktadır. İkincisi, inişleri ve çıkışlarıyla 1963 yılından bu yana sürmekte olan Türkiye-AB ortaklık ilişkileri adaylığımızın tescili sayesinde bundan böyle tam üyelik yönünde ilerlemektedir. Helsinki Zirvesi, ayrıca, iki yıl önce Lüksemburg Zirvesi'nde yapılan yanlışı düzeltmiştir: Türkiye'nin tam üyelik adaylığı statüsünü, diğer adaylarla eşit koşullarda tescil ederek, yapılan haksız ayırımcılığa son vermiştir.

Helsinki Zirvesi kararları sadece Türkiye'mizin başarısı değildir. Bu karar aynı zamanda Avrupa Birliği'nin de başarısıdır.

Türkiye'nin AB'ye katılması hiç şüphesiz ülkemize çok şey kazandıracaktır. Büyük Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak yolunda bize katkı sağlayacaktır. İnsanlık tarihi boyunca pek çok uygarlığa ve inanca beşiklik etmiş olan bölgemizin birleştirici ve uzlaştırıcı değerleri Türkiye sayesinde Avrupa Birliği'ne taşınacaktır.

Helsinki Zirvesi'nde bizim için alınan en önemli karar, ülkemizin adaylığının diğer adaylarla eşit temelde ve koşullarda ve hiçbir tartışmaya yol açmayacak biçimde resmen ve hukuken tescil edilmesi olmuştur. Böylece ülkemizin otuzaltı yıldan beri sürmekte olan Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci, artık geriye dönülmez bir biçimde çok önemli ve yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır.

TBMM'deki konuşma, 22 Aralık 1999

b) Türkiye'nin Tarihi ve ab Oluşumu

Avrupa Birliği'ni, tarih boyutunda ele alan, genel olarak Batı ilişkilerinin tarih içindeki yerini araştıran bir söyleşiyi, Taha Akyol'la birlikte gerçekleştirdik. 1999'un son günlerindeki bu konuşmada, ab olayı, alışılmışın dışındaki bir çerçevede, belki en belirleyici özellikleriyle irdelendi:

– Bugün AB ve Türkiye ilişkilerine farklı bir açıdan bakacağız. Ege meselesi, Kıbrıs meselesi, Türkiye Avrupa'ya girince ne kazanacak, Avrupa bizden ne isteyecek bunlar çok konuşuldu. Ben bugün Türk Avrupa ilişkilerine tarihi açıdan, sosyolojik açıdan, kültür açısından, din ilişkileri açısından, din farklılığı açısından, çokkültürlülük açısından bakmak istiyorum. Sayın İsmail Cem hoşgeldiniz.

• Hoş bulduk.

– Avrupa'yla Türkiye arasındaki ilişkiler soyut anlamda din farklılığından ibaret değil. Bir de bizim Avrupa'ya girmişliğimiz var. Viyana'ya kadar gitmişliğimiz var. Bizim açımızdan başka türlü yorumlanıyor, Avrupalılar açısından başka türlü yorumlanıyor. Siz Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi adlı kitabınızla, Osmanlı'nın Balkanlar'da feodaliteyi tasfiye ettiğini ve şehir medeniyetini geliştirdiğini yazıyorsunuz. Zaman zaman Avrupalı dışişleri

bakanları ile görüşürken de Osmanlı'ya referansta bulunuyorsunuz. Yani Avrupa'da nefret edildiği varsayılan bir Osmanlı olgusunu siz Türkiye lehine yorumluyorsunuz. Nedir Avrupa'daki Osmanlı?

• Genel olarak bakıldığında, 'Avrupa'daki Osmanlı' hattâ maalesef bir ölçüde 'Türkiye' olumsuz çağrışımlar da yaratan, antitez olarak nitelenen kavramlar. Hıristiyanlık karşısında, Avrupa egemenliği karşısında, bir başka medeniyetin, bir başka anlayışın, inancın temsilcisi olarak görülmüş; hem bir engel, hem de bir tehdit olarak... Osmanlılardan, Türklerden, yüzlerce yıl çekinmişler. Bunların izi de halen mevcut.

Osmanlı'nın fiilen var olduğu, yer tuttuğu Avrupa coğrafyalarında, Balkanlar'da durum farklı: Çünkü bu ülkelerde, bu toplumlarda, Osmanlı'nın yüzlerce yılda bıraktığı olumlu izlenimler de var. Genelde barış ve güvenliğin, adem-i merkeziyetçiliğin, inanç özgürlüğünün geçerli olduğu bir düzen getirilmiş ve yüzlerce yıl yaşatılmış. Bu beraberliğin son ve tarih açısından çok kısa kesitinde, milliyetçiliğin geliştiği, Batı güçlerinin saldırıya geçtiği dönemde, söz konusu dengelerin bozulduğunu, ayaklanmaların, isyanların çıktığını görmekteyiz. Bu toplumlar, kendi bağımsızlıklarını, Batı Avrupa'nın, kimi durumda Avusturya-Macaristan'ın, Rusya'nın teşviki ve desteğiyle Osmanlı'ya karşı savaşarak ya da Osmanlı'yı dışlayarak elde ediyorlar. Dolayısıyla Osmanlı döneminin bu son kesiti olumsuzluk çağrışımı yapıyor ve abartılıyor. Söz konusu toplumlar, kendi kimliklerini, ulusal bütünlüklerini yaratmak için, geçmişin sistemli kötülenmesine yöneliyor, 'çarpıştıkları istilacıyı' değişmez düşman ilan ederek, kendi eksiklerine geçmişteki yönetimden mazeret yaratarak, belirli bir siyaset izliyorlar. 'Türkler geldi, bizi kötü yönetti, gelişmemizi engelledi, sonunda biz onlarla çarpışarak bağımsızlığımızı kazandık' tezi zihinlere yerleştiriliyor. Neyse ki, olay sadece bundan ibaret değil. Yüzlerce yılın güzellikleri de yaşıyor ve söz konusu toplumların önemli kesitleri bunun farkında. Ayrıca, Sovyet coğrafyasının dağılması süreciyle, Balkanlar'da daha gerçekçi, daha doğru değerlendirmeler yapılıyor. Türkiye ve ortak tarih, geçmişe kıyasla daha doğru anlaşılıyor. Benzer yorumlar, Arap toplumları için de yapılabilir. Sonuçta, Avrupa olsun, Ortadoğu olsun, Türklerle beraber yaşanmış bir tarihin, Türklerle paylaşılmış kültürün birikimini inkar etmiyor.

‘Osmanlı kültürü’, ‘tarihi’, ‘Osmanlı-Türk medeniyeti’, ‘sanatı’ dendiğinde, Avrupa’nın ileri bir kesimi, kendi çağdaş kimliğinde bunun bir yeri olduğunu görüyor.

– Bu izahlarınız bana Halil İnalcık’ı hatırlattı. Onun 1940’lı yıllarda yaptığı ‘Tanzimat ve Bulgar Meselesi’ adlı bir doçentlik tezi var. Orada Osmanlı tarihine objektif bakan Balkan kökenli tarihçiler diye 4-5 tane örnek verebiliyor. Son yayınlanan Osmanlı İmparatorluğu adlı kitabında ise 40’tan fazla Balkanlı tarihçi örnek veriliyor. Sizin değindiğiniz olumlu değişim demek tarihçilere de yansımış. Balkanlı tarihçiler, Osmanlı düşmanı yorumların etkisinden çıkıp daha objektif bakıyorlar. Bu da siyasal ilişkilerimizin önünü açıyor.

• Tarihi ve kültürü doğru anlamak, doğru kullanmak dış siyasette belirleyici bir önem taşıyor; hele Türkiye gibi tarih ve kültür boyutu, medeniyet ve imparatorluk özelliği olan bir ülke için. Bu açıdan, bu büyüklükten bakabildiğinizde, kendinizi, özelliklerinizi, gücünüzü, zaafınızı ve elbette dünyayı daha doğru görüyorsunuz, daha doğru yorumluyorsunuz; sorunları, imkânları, doğru yörüngesine oturtuyorsunuz. Ve tabii daha kolay sonuç alabiliyorsunuz. Örneğin, Türkiye’nin ‘hem Avrupalı, hem Asyalı’ olduğunu, bunun büyük bir öncelik sağladığını anlıyorsunuz ve bu önceliği kullanıyorsunuz... Tarih ve kültür bilinci olunca, AB konusuna doğru ve etkili yaklaşırsınız. Çünkü, AB’nin, bazı Avrupa ülkelerinin oluşturduğu bir beraberlikten ibaret olduğunu, bir başka ülkenin Avrupalı olup olmadığının beratını veren bir makam olmadığını, Türkiye’nin ise yediyüz yıllık bir Avrupa gücü olarak, böyle bir tescil ihtiyacında olmadığını bilirsiniz. Bilebildiğiniz ölçüde, daha doğru, daha etkin dış siyaset yaparsınız...

– Türkiye’nin bu yaklaşımları, Avrupalılarda ‘bunlar yeniden Osmanlıcı oluyorlar, istilaya kalkıyorlar’ gibi yorumlanmıyor, değil mi? Yani böyle bir paranoyaya da kapılmamak lazım...

• Biz kendimizi ne ölçüde biliyorsak, başkalarının gözündeki önemimiz de o düzeyde artıyor. AB dışişleri bakanları genelde çok kaliteli siyasetçiler. Deneyimli, eğitimli, çoğunun, yayınlanmış kitapları var. Türkiye’yi, konumunu, önemini, büyük dengelerdeki belirleyici özelliğini, Türkiye’nin Balkanlar’daki, Ortadoğu’daki,

Orta Asya'daki etkinliğini, kültür ve tarih boyutunu biliyorlar. Biz Türkiye olarak bunların farkında değilsek, kimse çıkıp da bize kendi gücümüzü, büyüklüğümüzü hatırlatacak değil. Ama özelliklerimizin farkında olduğumuzu, sadece eksiğimizin değil, gücümüzün, kültürümüzün, tarihimizin bilincinde olduğumuzu gördüklerinde, tartışmanın düzeyi de değişiyor, size verdikleri değer de, Türkiye olarak bizim kazanabileceklerimizin çapı da... Ancak Türkiye'yi doğru tanıyınca, onu doğru yansıtmak, doğru anlatmak mümkündür. Son dönemin dış siyasetinde mesafe alınabilmesindeki, temel etken budur.

– Batı'yla ilişkiler, Avrupa açısından, Osmanlı tarihindeki modernleşmeyi nasıl yorumluyorsunuz? Cumhuriyetle mi başladık modernleşmeye yoksa cumhuriyet uzun bir modernleşme mirasının eseri mi? Bunların, günümüz AB ilişkilerine yansıması ne olabilir?

• Cumhuriyet uzun bir yenileşme iradesinin, çabasının, güçlü bir birikimin ihtilâle dönüşmesi ve kendini kabul ettirmesidir; tarihsel yenileşme sürecinin son ve en önemli, en etkili, en güçlü aşamasıdır.

Batı Avrupa'yla kültür alışverişi çok önemli. Her ülkenin çevresiyle etkileşimi vardır. Biz bir imparatorluk olduğumuz ve çok geniş bir coğrafyada yer aldığımız için kendi dışımızla olan ilişkilerden başka ülkelere kıyasla daha fazla etkilenmişiz. Bizim tarihimizin oluşumunda dış dinamiklerin yeri bu nedenle daha da önemli. Bu özelliklerimize ve bu etki-tepki ilişkilerine de baktığımızda, belirli yüzyıllarda bizim Avrupa'yı yenileştirici bir fonksiyon taşıdığımız görülüyor. Bu zaman kesitinin yaklaşık olarak, bilimsel değil yaklaşık olarak, 18. yüzyıla kadar sürdüğünü söyleyebiliriz. Kuruluştan, 1550'lere kadar dinamik, 1550'lerden, 1700'lere kadar duragan, ama sonuç itibariyle belirli bir medeniyet anlayışını, medeniyet kimliğini, özelliğini kendi Batı'sına da taşıyabilen bir yapı. Medeniyet, tartışmalı bir kavram, ama burada sözünü ettiğimiz medeniyetin işlevi ve amacı şöyle tanımlanabilir: İnsanlara öncelikle güvenlik ve güvence sağlayabilmek, ihtiyaç duyduğu temel özgürlüğü ona götürebilmek, daha rahat yaşayabileceği bir düzeni, adaleti, hattâ kimi durumda eşitliği verebilmek.

– Güvenlik, eşitlik, özgürlük.

• AB ile günümüz ilişkileri açısından öğretici sayılabilecek tarihsel bir gözlem: Uygarlık taşıyan, geliştirici ve ilerletici olan ilişkiler, baskı ve zorlama ortamının ne kadar uzağında oluşursa, o ölçüde sağlıklı ve kalıcı olabiliyor. Buna karşılık, 'silah gücüyle', baskıyla yapılan yahut yapılmaya çalışılan, sonuç vermiyor. Geçmişin korunmasına da yetmiyor. Bu konuda, ilginç bazı olaylar vardır. Fethedilen ülkeden ya da bölgeden, geride çok küçük bir silahlı güç bırakarak Osmanlı ordularının çekilmesi: Örneğin, Sultan Murat ve Osmanlılar, ordularıyla, bütün güçleriyle ve zorlamalarıyla Kosova'ya geliyor, savaşıyor, kazanıyor. Fetihden kısa bir süre sonra, ordu çekiliyor; geride küçük bir askeri birlik bırakarak, ordu gidiyor. Bu geride kalanlar, kendi düzenlerini, kendi iradelerini, egemenliklerini zorla kabul ettirecek, sürdürecek güçte, sayıda değil. Ama kurulan yeni düzen devam edebiliyor, çünkü kaba kuvvete değil, öncelikle uygarlık özelliklerine, değişime, yerel halkla iyi ilişkilere bu düzen dayanıyor. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethederek Pontus İmparatorluğu'na son vermesi: 1460'ların başında, Fatih Sultan Mehmet, Trabzon ve çevresini, Pontus imparatoru Komnenon'dan baskıyla ve tehditle alıyor. Fatih Sultan Mehmet on gün kadar Trabzon'da kalıp, bütün ordusuyla geri dönüyor. Sadece çok küçük bir Osmanlı birliği, Trabzon kalesinde bırakılıyor. Pontuslulardan güvenlik gücü oluşturup, bu birliğe ekleniyor. Ve yüzyıllarca sürecek bir düzen oluşuyor.

Bu örnekleri genellemek, onlardan büyük sonuçlar çıkarmak yanlış olabilir ama, çağın gerçeklerinde ve ölçülerinde daha ileri bir düzenin yerel halklar tarafından kabulü, hattâ benimsenmesi bu olaylarda dikkat çekiyor. Özellikle Balkanlar'daki gelişme: Kanlı savaşların, direnmelerin, karşılıklı katliamın bir süre sonrasında, yerel halklar yeni yapıyı özümsemeye başlıyor. Osmanlıların feodal düzeni sınırlayan, yer yer ortadan kaldıran uygulamalarının halklarda yarattığı ferahlığın da önemli etkisi var.

– Feodaliteyi tasfiye dediğiniz olay.

• Söz konusu dönemde, 14. ve 16. yüzyıllarda milliyetçilik olgusu zaten yok; inanç ve inanç özelliği, özgürlüğü çok önemli. Osmanlılar bölge halklarının dinî inançlarını, ibadetini, cemaatin iç

örgütlenmesini serbest bırakıyor. Feodal beylerinin içsavaşlarında kırılan, tükenen Balkanlılara, güvenlik getiriyor. Nihayet, feodalizmin son derece eşitsiz, acımasız, sömürü düzeni yerine, o tarih kesitinin gerçeklerinde daha eşitlikli olan bir toprak mülkiyeti düzeni oluşuyor. Feodal yapıların etkinliğini kırarak, zamanla tasfiye ederek Osmanlı düzeni kendi kalıcılığını sağlıyor. Bunu, akılcılıkla, yerel yasaları zaman içinde değiştirip, Osmanlı yasalarını geçerli kılarak gerçekleştiriyor. Bu dönüşümün bölge halklarına somut kazanımlar getirdiği ölçüde ve sürece, Osmanlı düzeni güçleniyor ve gücünü koruyor.

– *Tanzimat ve sonrasında Batı ilişkilerini nasıl yorumluyorsunuz?*

• Tanzimat, meşrutiyet, cumhuriyet, demokrasi... Şu sıraların yoğun AB tartışmaları... Türkiye'deki gelişmelere Batı ilişkilerinin, Batı dinamiklerinin belli ölçüde katkısı tabii ki oldu. Ama bu gerçekten hareketle Batı'dan gelen bütün etkilerin olumlu, geliştirici sonuçlar yarattığını söylemek elbette mümkün değil. Bir genelleme yapılacaksa, Türkiye'de Batı bir yenileşme faktörü olarak öne çıkmaktadır.

– *Genelde pozitif...*

• Bir yenileşme faktörü olarak pozitif. Ama bu pozitif işlevin oluşup gelişmesinde bizim de payımız vardır, özellikle Anadolu ihtilâlini gerçekleştiren kadronun... Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının... Türkiye'nin gelişim sürecinde bu özgün niteliği anlamlı ve önemli gördüğüm için tekrar ediyorum: Cumhuriyetimizin kurucuları, Anadolu ihtilâlinin öncüleri, savaş meydanlarında işgal güçleriyle, özellikle de Batı adına gönderilmiş Yunanlılarla, ama özünde Batı ile ve Batı Avrupa ile savaşıyor.

– *Yunanlılarla savaşırken bile arkasında İngiliz var besbelli. Lozan'da en çok Lord Curzon'la kavga ediyoruz.*

• Evet Batı'yla savaşıyoruz. Fakat istiklal savaşı önderlerinin, Atatürk'ün büyüklüğü şu ki, savaş meydanında mağlup ettiği Batı'nın doğru ve ileri yanlarını hiçbir komplekse kapılmaksızın kendisine model alarak cumhuriyeti kurabiliyor.

– *Geçtiğimiz eylül (1999) ayında Brüksel'de 15 AB ülkesinin dışişleri bakanı sizi davet ettiler. Ben orada yaptığınız konuşmanın özetini gazeteden okudum. Sonra da Dışişleri Bakanlığı'ndan tam*

metnini istedim ve orada gördüm ki, teknik, diplomatik konuşma yapmak yerine, Edward Said'den, Huntington'dan bahseden, medeniyetler çatışması mı, medeniyetler uzlaşması mı tartışmasını açan, Avrupa'nın başka kültürlere 'öteki' diye bakmasını eleştiren, yüksek entelektüel düzeyde bir konuşma yapmışsınız. Dışişleri bakanları böyle entelektüel konuşma yaparak ne fayda sağlıyorlar. Niye yaptınız? Ona niye ihtiyaç duydunuz? Yani biz Kıbrıs'ta şunu düşünüyoruz, Ege'de bunu düşünüyoruz. AB'nin şu şartlarını kabul ederiz, etmeyiz falan deseniz daha iyi değil miydi? Felsefe, kültür, tarih boyutundaki bir konuşmayı neden tercih ettiniz?[16]

• Kendi ifadelerine göre, bir hayli etkilenmişler o konuşmadan. Batı Avrupa'da dışişleri bakanları genellikle belli bir kalitenin üzerinden geliyor ve söylediğinizi anlıyorlar. İkincisi, Türkiye'nin kendini tanıtımındaki başlıca eksik, tarih boyutunun olmayışıdır. Bizim 1997 sonrasında yaptığımız, uyguladığımız dış siyasette ise tarih boyutu fevkalade önemlidir; ortaya koyduğumuz güncel tezlerin çoğunda, tarihle bağlantı kurulmuştur, tarihten hareketle günümüzün dengelerine bakılmış ve tarih birikiminden de yararlanarak strateji oluşturulmuştur. Ben, bu yaklaşımın yararını sürekli yaşadım.

– Bu konuşmanızda Türkiye'nin AB'ye katacaklarını da anlatmıştınız.

• Türkiye'nin geçmişteki söyleminden bazı noktalarda hayli farklı konuştum: İlki, Türkiye'nin AB adaylığından, ilişkilerinden, üyeliğinden sağlanacak olanı, öncelikle, '... daha ileri bir mantıkta (rasyonel) yer almak' şeklinde tanımladım. Türkiye'nin zaten yönelmiş olduğu, daha kapsamlı demokrasi, daha hızlı gelişme, daha üstün organizasyon biçimleri, daha iyi insan ilişkileri hedeflerine, özetle, 'ileri bir mantığa' AB ilişkilerinin bizi hızlı ve nispeten az zahmetle ulaştıracağını anlattım. AB'yi, Türkiye'nin gelişme ve ilerleme sürecinde olumlu bir dış dinamik, dış etken olarak tanımladım. Ve tabii, bizim AB'ye neler getirdiğimizi, neler katmakta olduğumuzu gerçekçi ama etraflı biçimde anlattım. Malum, olaya bu açıdan geçmişte pek bakmamışız...

– Karşılıklı menfaat ilişkisi...

• Türkiye, AB'ye o kadar çok şey getiriyor ki... Türkiye farklı bir medeniyetin soluğunu getiriyor. Kendi dinamizmini AB'ye katıyor. Türkiye, bin yılın birikimini taşıyor. Türkiye, belirttiğiniz gibi, değişik kültürler ve medeniyetlerle Batı Avrupa'nın etkileşimini, diyalogunu, uzlaşmasını kolaylaştırıyor. Bunu hangi ülke yapabilir? Ortadoğu'yla, Kafkaslar'la, Orta Asya ile Batı Avrupa'nın birbirini daha iyi anlamasına, hangi ülke, Türkiye ölçüsünde katkıda bulunabilir? Hangi ülke, böylesine köklü bir tarih, kültür, medeniyet birikiminden faydalanma imkânını AB'ye sağlayabilir? Ya da, hangi ülkenin stratejik konumu, AB'nin bir stratejik güç olabilmesi yolunda ona bu çapta katkı sağlayabilir? Bunları anlatmam zannediyorum etkili oldu.

– Ben şu âna kadar verdiğiniz izahatı özetlemek istiyorum: Birincisi, cumhuriyetin ilk yıllarında, devrimin, bütün devrimlerin zorunlulukları çerçevesinde, geçmiş ve Osmanlı kötülenmiş olabilir ama cumhuriyet o kadar güçlenmiştir ki buna ihtiyacı yoktur. Ayrıca, Osmanlı tarihine bir kültür ve medeniyet tarihi olarak atıfta bulunmak bizi Avrupa'da zaafa uğratmıyor, bilakis, güçlendiriyor. İkincisi, bizim Avrupa'dan alacaklarımız var ama Avrupa'nın da bizden alacakları var. Çokkültürlülük, dini müsamaha, enerji, Kafkaslar'ın, Balkanlar'ın istikrarı, Orta Asya, Ortadoğu, enerji yollarının güzergâhında bulunmak... Biz de Avrupa'ya çok şey katacağız. Onun için de Avrupa karşısında başımız dik olmalı.

• Gayet tabii. Çünkü Türkiye özgün bir tarih, özgün bir kimliktir. Cumhuriyetiyle, bütün dünyadaki İslâm geleneğine sahip ülkeler arasında çoğulcu demokrasi, çağı paylaşmak, kadın-erkek eşitliği, laiklik gibi değerleri koruyan ve geliştiren tek büyük model olma özelliğiyle, Türkiye özgün bir deneyimdir.

Bir de, bazen gözden kaçırılan bir olgu, cumhuriyet ihtilâlinin kendi içinde evrim geçirmiş, kendini yenileştirerek geliştirmiş olmasıdır.

– Geçmişin değerlendirilmesinde, bu özellikler dikkat çekiyor.

• Cumhuriyet, bütün ihtilâllerde ve bütün köklü değişimlerde olduğu gibi, Fransız İhtilâli'ndeki, Sovyet İhtilâli'ndeki gibi, geçmişten kopmak zorunda olmuştur, devrimler başka türlü yaşayamaz, en azından belli bir süre buna mecburdur. Cumhuriyet

çok önemli bir dönüşümdür, ihtilâlci bir değişimdir. Geçmişten kopmaya belli bir dönem için mecburdur. Türkiye ve cumhuriyet, bu aşamaları ve sorunları artık geride bırakmıştır.

– Oraya takılıp kalmamak...

• Tabii takılıp kalmamalı. Ayrıca, Atatürk'ü ve Atatürk'ün tarih boyutundaki işlevini dikkatle değerlendirmek lazım. Atatürk, 'tarihle', 'günümüz' arasına bir parantez açmış olan, Türkiye'nin gününü, geçmişinden koparmış olan lider değildir. Bu, Atatürk'ün eksik anlaşılması ve tanıtılmasıdır. Oysa, Atatürk'ün devrimciliğinin belirleyici bir özelliği şudur: Türkiye'nin geçmişten, geleceğe uzanan tarih sürecinde Batı Avrupa'nın açmak istediği parantezi açtırtmayan, Batı Avrupa'nın Türkiye'nin tarihinde yaratmak istediği kopuşu engelleyen, Türkiye'nin tarihiyle, çağını birleştiren liderdir, Atatürk. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki Batı Avrupa'nın tek hedefi, işgalleriyle ve Sevr'leriyle, Türkiye'yi tarihe gömmektir. Türkiye'nin geçmişiyle, geleceği arasında uçurum yaratmaktadır. Sonra, tarihe gömdüğünü sandığı Türkiye'den tümüyle kopuk, Batı Avrupa'ya bağımlı, yarı-sömürge garip bir Türkiye oluşturmaktır. Atatürk, bu kopuşa izin vermeyen, açılmak istenen parantezi açtırtmayan, bir bakıma, Türkiye'nin tarihsel sürekliliğini ve tarih bütünlüğünü sağlayan liderdir. Bir ihtilâlci olarak, ihtilâlin gerektirdiği mesafeyi geçmişle gelecek arasına koymuştur, ama Batı Avrupa'nın zorla gerçekleştirmek istediği tarih boyutundaki kopuşa izin vermemiştir. Bu söylediklerim, derinliğine incelenecek konular.

– Türkiye'nin terörizmi büyük ölçüde sınırlayabilmesi, AB'nin Helsinki kararında etkili miydi?

• Helsinki iki yıl önce olsaydı, aynı sonuç alınamazdı. Her gün 10-15 insanın terör nedeniyle canını kaybettiği bir ülke aday yapılmazdı.

– Türkiye'de terörün belinin kırılması Avrupa'yı çok etkiledi.

• Helsinki'ye giden süreçte, Suriye ile Türkiye'nin arasında gerçekleşen Adana Mutabakatı (Kasım 1998) dönüm noktası olmuştur. Suriye anlaşmasını Türkiye'nin yaptırabilmiş olması hadisenin çözülmeye başladığını göstermiştir.

– Suriye'den lojistik destek alamayan terörün direnemeyeceği anlaşılmıştı.

• O bağlantı koptu ve mesele düzlüğe doğru yöneldi. Terörbaşı İtalya'da kalsaydı ya da Afrika'da yakalanmasaydı, sonuç değişmezdi; mesele, terör hareketinin başlıca dış dinamiğini, lojistik kaynağını, iletişim ve ulaştırma altyapısını ortadan kaldırmaktı. Suriye anlaşması bunu sağladı. Ama tabii bu noktaya gelinebilmesi için, terörle başlıca dış lojistik desteğinin bağını koparabilmek için, on iki yıl boyunca büyük fedakârlık yapıldı, silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri çok sayıda şehit verdi. Dışişleri Bakanlığı, bölücü teröre arka çıkan, anlayış gösteren, bazen destek de sağlayan AB ülkeleriyle tek tek uğraşmıştır. Bu eğilimlerine, bu siyasetlerine, eylemlerine karşı ciddi mücadele vermiştir. Bunların çoğu devlet ilişkileri çerçevesinde oluştuğundan, kamuoyuna pek azı yansımıştır. Bu mücadelelerde bazen ortam hayli gerilmiş, ilişkileri etkilemiştir. Bazen, Türkiye'nin istediği doğrultuda gelişme sağlanabilmiştir.

– Doğu-Batı dengesinin, Helsinki AB zirvesindeki olumlu Türkiye kararına etkisi var mı?

• Bu dengeyi doğru algılayıp geliştirmenin yararı oldu. Sürekli yanlış yapılan bir konuydu bu. Batı'ya yaranmak için, Doğu'yu kötülemenin erdemine, daha sınırlı örnekte ise, Doğu'yu yanımıza çekmek için, Batı'ya karşı tavır almanın yararına inanılırdı. Bizim iki yıldır izlediğimiz dış siyaset, bu anlayışın tümüyle aksi yönde oldu: Orta Asya'yla, Ortadoğu'yla, Kafkasya ile, Kuzey Afrika ile ilişkilerimizi ne kadar geliştirirsek, Batı Avrupa'da konumumuzun, değerimizin yükseleceğini biliyorduk, bu siyaseti izledik ve sonuç tahminimiz gibi çıktı. Aynı şekilde, Batı Avrupa ve AB ile ilişkilerimizi ne kadar ileri götürürsek, Balkanlar'dan, Orta Asya'ya, bütün coğrafyalarda etkinliğimizin artacağını öngörmekteydik, bu da ayniyle gerçekleşti.

– Ben de bunu önemsiyorum. (Orta Asya) Türkî Cumhuriyetlerine çok gittim. Şahsi gözlemlerim de böyle. Geçen görüştüğümüzde, Cumhurbaşkanı Demirel de aynı şeyi söyledi. Avrupa'da, Brüksel ile aramızda ciddi bir problem çıktığında, etkimizin azaldığını veya

tersi, Orta Asya ilişkilerimizde bir problem çıkarsa, Avrupa'da etkimizin azaldığını ben gözlemledim.

• Örneğin, Bakü-Tiflis-Ceyhan Anlaşması'nın gerçekleşmesi, AB'nin bizi değerlendirmesinde önemli bir faktör olmuştur. AB adaylığımızın henüz ilk günlerindeyiz; ama beş-altı Ortadoğu ve Orta Asya ülkesinin bakanıyla, başka konularda temasım oldu; 'Türkiye, artık AB'de bizim temsilcimizdir; şimdi daha fazla ulaşabileceğiz' benzeri şeyler söylendi. Bazen belki büyütülüyor ama bu işaretleri önemsiyorum.

– *Bizim AB'ye bu kadar yaklaşmış olmamız, aday olmamız, Türkiye'nin fikir hayatını nasıl etkiler? Ben sanıyorum ki, liberal değerler, liberal fikirler daha da güçlenecek sağda da solda da? Katılıyor musunuz?*

• AB, Türkiye'deki yenileşmeye, yenilenmeye her alanda ve kulvarda ciddi bir katkı olacak, tabii, ilişkileri doğru geliştirirsek. Helsinki'de gerçekleşen AB adaylığımızla, Türkiye'nin önüne tarihsel bir imkân çıkmıştır. Bunun kullanılması da, sonuçlandırılması da kolay olmayacaktır. Büyük bir özenle, ciddiyetle, emekle başaracağımıza inanıyorum.

Taha Akyol ile konuşma, CNN-TÜRK, 17 Aralık 1999

(özetlenmiş metin)

c) ab Açısından Türkiye, ‘Öteki’ Olmaktan Uzaklaşır...

– Türkiye’nin AB adayı olması yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Türkiye’de moraller çok yüksek. Yani öyle bir hale geldik ki, sanki yarın üye olacakmışız gibi, kokoreçi, kurbanı tartışmaktayız... Tabii daha ciddi tartışmalar da var: Biz bu sürecin neresindeyiz, bundan sonra yapacağız? Sayın başbakan, insan hakları konularında önümüzdeki üç ay önemli yol alınacağını belirtiyor. Bundan sonraki aşamayı siz nasıl görüyorsunuz?

• Düşünsel, ideolojik, siyasal boyutta yanlış yapmamak lazım. Bunu çok önemsiyorum. AB olayına bir heyecan dalgası içinde, fevri çıkışlarla yaklaşırsak, bu doğru olmaz. Sakin, kararlı, çalışkan olmak gerekir. Bazen rastlandığı gibi, hızlı başlayıp sonradan tempoyu düşürmek değil, akılcı düzeyde başlamak ve sonuna kadar, düzenli, istikrarlı şekilde bu düzeyde götürmek...

Türkiye’nin herhangi bir aday olmadığını önce kendimize anlatmamız lazım. 1997’den beri bunu yapmaya çalışmaktayız. Ne var ki, bazı alışkanlıklar yer etmiş; kamuoyunda şöyle bir yanlış hava sezilmekte: ‘Çok zayıf bir durumdayız; kurumlarımız ve insanlarımız yetersiz vb.’ Bu havanın, bu anlayışın dışına çıkmamız lazım. Bir defa Türkiye, AB’ye çok şey katan ve katacak olan büyük bir tarih ve büyük bir halktır... Birçok eksiğin ve yanlışın varlığı, bu temel gerçeği değiştirmez.

İkincisi, AB ile ilişkilerimizde işe yeni koyulan bir aday değiliz. En zor konu olan ekonomide, diğer adaylara kıyasla dört-beş yıl avansla başlamaktayız. Çünkü bizim AB ile beş yıldır Gümrük Birliği Anlaşmamız var. Bu anlaşma nedeniyle büyük bedel ödedik, ödemekteyiz, ama önemli kazanımlar, deneyimler de edindik. Öteki adaylar Gümrük Birliği anlaşmaları için müzakereye henüz başlıyor. Bir tek Kıbrıs Rum Kesimi hazırlıklarını tamamlamak üzere. Onun dışındaki adaylar Gümrük Birliği konusunu değerlendirmeye dört-beş ay önce başladı, biz dört yıl önce tamamlamışız. Gümrük Birliği sürecinde Türkiye bunlarla uğraşmış ve uğraşmakta. Bundan ötürü ‘herhangi bir aday’ değiliz.

Herkesin bize dost olduğu varsayımı gibi, herkesin bize düşman olduğu varsayımı da yanlıştır. 'Herkes bizim karşımızda. Şimdi AB zorla, zorlayarak Türkiye'nin hassas olduğu konularda Türkiye aleyhine değişimler yaptırtacak...' varsayımları da doğru değildir. İki olayı birbiriyle karıştırmamak gerekir: AB içinde her ülkenin kendi ayrı hesabı vardır. Bazıları, bazı durumlarda, kendi menfaatleri gereği, Türkiye'yi zorlamak, sıkıştırmak, özel taleplerini Türkiye'ye yaptırmak, hattâ belirli alanda onu zayıflatmak isteyebilir. Türkiye'nin kendi aklını kullanması, yararını doğru savunması durumunda, bu tarz girişimler boşa çıkarılır. Yok Türkiye yanlış ve eksik siyaset yaparsa, kimi AB üyesinin söz konusu olumsuz girişimleri sonuç alır, kendi açısından yararlı, Türkiye açısından zararlı gelişmelere yol açar. İkincisi, AB'nin bir bütün olarak, bir müessese olarak Türkiye'ye karşı tutumudur, bu genel tutumun bütün üyeleri belirli ölçüde etkileyeceği gerçeğidir.

Bir başka sorun kimlik konuları: Bir toplumun temel özellikleri. Bunun değişmesi, değiştirilmesi veyahut bizim değişime zorlanmamız. Kimse bizden böyle bir şey istemiyor. Yeter ki biz kendi kendimizi yozlaştırmayalım. Yani Türkiye kimlik bağlamında olumsuza doğru değişecekse, ya da değişmekteyse, bu, AB zorladığı için değil, kendi yanlışları ve bağnazlıkları nedeniyle olacaktır. Bize dışarıdan gelen böyle bir talep yok.

– AB ve Yunanistan ilişkilerinin, Türkiye'yi 'tavizlere' zorlayacağı kaygıları duyuluyor?

• Dış siyasette her zaman ihtiyatlı olmakta yarar var; her zaman, en kötü ihtimalleri düşünüp ona göre önlem almak gerekir, bunlar hep doğru, ama bir koşulla: Bu yaklaşımı, her konuyu bir 'vehim' haline getiren, kuruntular içinde boğulan bir siyasete dönüştürmemek koşuluyla...

Gerçekten, bu 'vehim' olgusunun etkinliğini maalesef sıkça yaşamaktayız; bazen gereksiz korkular, bazen kendimize güvensizlik vb. Bu yanlışın bir belirtisi de, her müzakerede, her uzlaşmada, mutlaka bir 'taviz' özelliği aramaktır... Bizim kamuoyu buna hayli meraklı: Papandreu, kendi toplumunu, muhalefetini yatıştırmak için bir konuşma yapmayagörsün, bu konuşmada abartılı ne varsa, mutlak gerçeklermiş gibi bizim kamuoyumuzca aktarılıyor.

Ardından, buna dayanarak, nerede, ne taviz verildiğinin sorgulaması başlıyor... Aynı şey, AB için de geçerli: Bir AB'li bakan, Türkiye'nin AB adaylığına karşı çıkan bir bölüm seçmenine yaranmak kaygısıyla, 'merak etmeyin, Türkiye'nin azınlıklarını bundan böyle biz koruyacağız' benzeri sözler söylediğinde, bu defa kamuoyumuzda hangi gizli anlaşmada hangi özel tavizin verildiği tartışılıyor...

– Kamuoyunda bazen yanlış bir değerlendirme mi yapılıyor?

• Bu yanlış alışkanlıklardan kurtulmak gerekir. Bir defa, 'uzlaşma' ayrı kavramdır, 'taviz' ayrı... 'Uzlaşma', kendi büyük menfaatiniz için, büyük hedefiniz doğrultusunda, küçük menfaat alanlarında karşılıklı adımlar atarak ortak çözüm bulunmasıdır. 'Taviz', bir ülkenin temel yararlarından vazgeçilmesidir; ya da karşılığı alınmaksızın öncelikler, imkânlar verilmesidir.

Örneğin, Ege'de gerilimin düşmesi için Türkiye ve Yunanistan'ın askeri manevralarına anlaşarak sınırlama getirmeleri, 'uzlaşmadır', 'taviz' değildir. Örneğin, Helsinki Zirvesi öncesinde tartışılan bazı taslaklarda, AB birikimine aykırı olarak yer almış 'yeni azınlıklar yaratıp tanımlama' özelliğine ya da 'Kıbrıs'ı AB yolunda resmen hukuki önkoşula dönüştüren' söylemine, 'Evet' demiş olsaydık, o zaman 'taviz vermiş' olurduk.

AB adaylığının Helsinki Zirvesi'nde, (Aralık 1999) gerçekleşmesi, belirttiğiniz gibi bir dönüm noktası oldu. Türkiye, 20. yüzyılın son yılını çok iyi tamamladı. İç siyasette de dış siyasette de... Önümüzdeki yüzyılın ilk on yıllık kesitinde başarının devamını bekliyorum.

İlnur Çevik ve Yusuf Kanlı ile konuşma,

28 Aralık 1999, Kanal 7 (özetlenmiş metin)

d) Terörün Sınırlanması ve ab Adaylığı

– Sayın Bakan, öncelikle geçtiğimiz yüzyılın çok kısa bir değerlendirmesini rica edelim. İnsanoğlu hangi noktadan ne noktaya geldi?

• 20. yüzyılın sağladığı büyük, ama sorgulanması gereken bir gelişme Örneğin, 20. yüzyıl çok boyutlu teknolojik atılımlara sahne oldu. İnsanlık, teknolojisini dev adımlarla ilerletti de, teknolojinin kullanımında geri kaldı. 20. yüzyılın büyük keşifleri, büyük buluşları, sonuçta, hayatı korumaktan, hayatı geliştirmekten çok, hayatı ortadan kaldırmaya dönük kullanılmış. 20. yüzyıl, yarattığı teknolojiyi insan hayatını geliştirmekten çok, maalesef, insan hayatını yok etmekte kullanılmış.

– Örneğin Nobel, dinamiti, insanlar birbirlerini öldürsün diye icat etmedi herhalde... Atom çekirdeğiyle uğraşanlar, atom bombasıyla yüz binlerin öldürülmesini öngörmedi...

• 20. yüzyılda insanlık müthiş bir zenginlik yaratmış. Ama teknoloji gibi, zenginliğini de kötü kullanmış. İnsanlığın beşte biri, sadece beşte biri, bu zenginlikten faydalanabiliyor, beşte dördü ise adeta dışında bırakılmış. Bugün hâlâ yüz binlerce, belki milyonlarca çocuk açlıktan ölüyor, milyarlarca insan yoksulluk düzeyinde.

– Örneğin, en varlıklı dört yüz elli kişi, bütün dünya nüfusunun yüzde kırkının toplamından daha zenginmiş...

• Yaratılan teknoloji ve zenginlik için söylediğimi, insanlığın zihinsel, düşünsel gelişimi için de söylemek mümkün. 20. yüzyıl insan düşüncesinde, edebiyatta, sanatta, entelektüel faaliyette gene inanılmaz bir sıçramaya tanıklık ediyor. Buna karşılık bakıyoruz, bu zihinsel gelişimin çarpıtılmasıyla, soysuzlaşmasıyla, ırkçılık, faşizm, diktatörlükler, yabancı düşmanlığı olağanüstü büyüdü. Bu oluşum, milyonlarca insanın yok olduğu savaşların da ortamına katkı getirdi.

20. yüzyılı bir çelişkiler yumağı gibi görmekteyim. Ümidim, bunlardan ders almış olan insanlığın, 21. yüzyılda kendi gücünü,

kendi yarattığını, gerçekten insanlığın yararına kullanabilmesi. Belki fazla iyimser bir beklenti... Umarım gerçekleşir...

– 1999'da, belirleyici dış olaylar yaşandı, özellikle AB adaylığı nihayet gerçekleştirildi. Size göre, Türkiye'nin içinde belirleyici olan gelişme hangisidir?

• 1999'un belirleyici olayı terörün ciddi şekilde sınırlanabilmiş olmasıdır. 1998'i bitirip 1999'a başladığımız dönemde terör neredeydi, hele 1997'de hangi noktalardaydı... Bugün hangi düzeye geriletildi? Türkiye'deki en köklü, en önemli değişim, terör belasından –tamamen demiyorum– büyük ölçüde kurtulmuş olmamızdır. Bu çok büyük bir başarıdır. Burada elbette öncelikle bizim insanlarımızın, silahlı kuvvetlerimizin, güvenlik güçlerimizin ciddi sayılardaki şehitler pahasına, ciddi kayıplar pahasına sürdürdüğü mücadele en başta gelmektedir. Ama tümüyle toplumun, bütün toplumun başarısıdır. Önemli bir etkene daha değinmek istiyorum, fazla vurgulanmayan bir etkene: Yaşanan terör olayları, Türkiye'mizin sosyal dokusunun ne kadar sağlam olduğunu da göstermiştir. Hiç abartmaksızın söyleyeyim, herhangi bir toplum, herhangi bir ülke eğer 15 yıl boyunca terörle karşı karşıya kalmış olsaydı, 15 yıl boyunca o ülkenin insanlarını ırk ayırımıyla birbirinden koparmak için bunca tahrik, bunca propaganda yapılmış olsaydı, hattâ kimi durumda teröristlere para, silah yardımına birçok yabancı kuruluş katkıda bulunmuş olsaydı, o ülkenin insanları, o onbeş yılın sürecinde birbiriyle çok büyük bir etnik kavganın içine sürüklenmiş olurdu. Büyük bir etnik kavgaya toplumun tüm kesimleri katılmış olurdu.

Türkiye'mizde bu yaşanmadı. Bunun önemini asla göz ardı etmeyelim. Bu, Türkiye'nin yüzlerce yılda oluşturduğu, geliştirdiği, cumhuriyet ile pekiştirdiği bütünlüğünün bir göstergesi, bir kanıtıdır. Bu çok büyük bir olay. Türkiye müthiş bir sınav verdi. Gelecekte benzer sıkıntıların, tehlikelerin yaşanmaması için, benzer sınavlardan geçmek zorunda toplumun bırakılmaması için, bugünden düşünmek, planlamak, hareketlenmek gerekir.

– Sayın Bakan, tabii hiçbir devlet yetkilisi –yabancı ülkeler açısından konuşuyorum– verdiği desteği ya da yaptığı yanlışı dile getirmiyor. Açıkça bunu görüyoruz. Çünkü malum terör dış

mihraklı. Katıldığınız toplantılarda ya da resmi görüşmelerde, kişisel ilişkiler çerçevesinde, hiç bunun fahiş bir hata olduğunu ya da hükümetinin bu politikasını tasvip etmediğini dile getiren devlet adamı ya da politikacı oldu mu?

• Olmadı. Zaten kimse, hele uluslararası toplantılarda, temaslarda, kendi hükümetinin yanlışından bahsetmiyor.

– Koalisyonun kuruluş süreci çok tartışmalıydı. Bugün nasıl gidiyor? Dış konularda zaman zaman her parti farklı düşünüyor gibi bir hava hissediliyor.

• Hayır, kararların oluşum sürecinde bir partinin kendi içinde bile farklı düşünceler olabiliyor. Hükümetteki ayrışmaları uzlaştırmak, senteze varmak hemen her zaman mümkün oldu. Koalisyonun anlamı da bu zaten. Belli bir saygı çerçevesinde kalmaları koşulu ile ben farklı düşüncelerin faydasına inanıyorum. Elbette olmalı. İzlediğimiz politika sorgulanmalı. Bunu tartışmalıyız. Bir eksik varsa onu gidermeliyiz, muhataplarımızı ikna etmeliyiz. Zaman zaman farklılaşmalar olmalı yahut farklı hassasiyetlerin yansımaları dış politikayı etkilemeli. Belirttiğim gibi, saygı çerçevesinde kalmak koşuluyla, bu olumlu bir dinamik.

– Öyle devam ediyor mu, gelecekte de edecek mi?

• Evet. 1999'un bence iki büyük olayı var. Her ikisinde de, hükümet ortakları arasında tam bir uyum sağlandı. İlki, terörün büyük ölçüde sınırlanmış olmasıdır, ikincisi de AB'nin olumlu adaylık kararının nihayet gerçekleşmesidir. Çağımızda, iç dinamik, dış dinamik, iç olay, dış olay artık bütünleşmiş gibi. Örneğin, terörle mücadelede dış siyasetin de etkisi olmuştur. Terörün dış dinamiklerinin önemini ben onbeş yıldan beri hep yazmaktaydım: 'Bu terörle Türkiye baş edecekse, öncelikle dış dinamikleri etkisiz kılmalıdır. Yani dış dinamikler, dış nedenler, dış katkılar ciddi ölçüde sınırlanmadan terörü sınırlamak, kalıcı sonuç almak zordur' diye çok söylemiştim. Ve hakikaten terörün dış dinamiklerinin zayıflatılmasıyla, Batı Avrupa'da, komşularda ve özellikle Suriye'de –98'in sonunda– terörün dış dinamiklerinin geriletilmesiyle, içteki büyük gayret nihayet dıştaki gayretlerle bütünlenmiş ve teröre karşı başarı sağlanmıştır.

– Avrupa gazetelerinde makaleleriniz yayınlanmıştı; yazarlığınızı kullanmıştınız...

• Evet, yurt dışında çok sayıda basın toplanıtısı yaptım, mülakatlar verdim, makalelerim yayınlandı. Bunların da katkısı oldu. Türkiye terörün dış dinamiklerini, desteklerini zayıflatmayı başardı. Zaten içeride de terörün dinamikleri zaafa uğratılıyordu. Askerimiz, güvenlik kuvvetlerimiz ve halkımızla bugün iyi bir noktaya geldik. Bunun değerini bilmemiz lazım. Bazen çok çabuk unutuyoruz, ne haldeydik, nereden nereye geldik, unutuyoruz. Terörle mücadelede bugün ulaşmış bulunduğumuzun düzeyin değerini bilelim. Terörün iç dinamiklerinin bir daha oluşmaması için elimizden geleni yapalım. Dış dinamikleri de mümkün olduğunca kontrol altında tutalım...

– Efendim konuşulacak çok konu daha var. Ama şimdi TRT'nin Panorama programınca gerçekleştirilen '1999 Yılının Adamı' anketimizin sonucunu açıklamak istiyoruz. Aralık ayı boyunca sürdürdüğümüz anketimizin sonuçlarını açıklaması için, sözü TRT'nin değerli Genel Müdürü Sayın Yücel Yener'e bırakıyorum...

• Yücel Yener: Teşekkür ederim. Arkadaşımızın da anons ettiği gibi, Aralık ayı içerisinde 'Pazar Panorama' izleyicilerinin mektupla, telefonla, faksla, e-maille katıldıkları anket sonucunda 'Yılın Adamı' seçildiniz. Bu tür unvanlar sanıyorum bundan önce de çeşitli kesimler tarafından size verildi. Ama bir zamanlar kurumumuzda Genel Müdürlük yapmış bir Bakanı'mız olarak 'Yılın Adamı' seçilmeniz bizim için de bir gurur kaynağı. Bu unvanı simgeleyen plaketi size vermek benim için bir şereftir. Lütfen kabul buyurursanız...

– Sayın Genel Müdür, önce size, 'Pazar Panorama'ya, TRT'deki bütün arkadaşlarımıza ve bu ankette tercih yapmış izleyicilerimize bu armağan için, bu tercih için teşekkürlerimi sunuyorum. Bütün Türkiye'miz, bütün kurumlarımız, dış siyasetteki sağlanan gelişmeye katkısını getirmiştir. Benim Bakan olarak, bizim Bakanlık olarak başarımız bütünüyle milletimizin başarısıdır ve ben bu anlayışla, bu güzel armağanı ve bu güzel değerlendirmeyi, bu anketi şükranla karşılıyorum ve tekrar size teşekkürlerimi, saygılarımı sunuyorum.

Cem Kırçak ve Mustafa Balbay ile konuşma,

2 Ocak 2000, TRT-1 (özetlenmiş metin)

e) Dış Siyasetin ‘Nesnesi’ Değil, ‘Öznesi’ Olabilmek...

– Türkiye’nin dış politika gelişmelerine haftalık bir pencere açtığımız bir ‘Pasaport’ programıyla daha karşınızdayız. Bu aynı zamanda yeni bir yüzyılın, yeni bir binyılın da ilk ‘Pasaport’ programı. Türk dış politikasının 2000 yılında nasıl şekil alacağını en yetkili kişinin, Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem’in ağzından Pasaport izleyicilerine iletmek istedik. 15 Ocak’tan itibaren yoğun bir diplomatik trafik başlıyor. Önce Yunan dışişleri bakanının Ankara ve İstanbul ziyareti var...

• Yeni bir yüzyıl, yeni bir binyıl... Önce şunu söyleyeyim, Türkiye’nin dış ilişkileri bağlamında özgüvenle, cesaretle ve doğrusu yeni bir güçle yeni yüzyıla başlamaktayız. Son birkaç yılda sağlanan birikim, Türkiye’yi, Türkiye’nin dış siyasetini artık geniş bir coğrafyanın belli başlı aktörleri arasına yükseltmiştir. Avrupa’nın batısından, Asya’nın doğusuna uzanmış bu coğrafyada etkisi olan, özellikle AB adaylığından sonra gücüne ve etkinliğine güç ve etkinlik katılan ülke konumundayız. Bu özelliği gayet iyi kullanmak niyetindeyiz ve de kullanacağız.

– Türkiye artık dış siyasetin nesnesi olmaktan çıkıp öznesi haline geldi diyebiliyor musunuz?

• Çok rahatlıkla böyle demekteyim. Türkiye bir süredir zaten o noktaya gelmişti. AB siyaseten bize çok şey kattı ve siyaseten katmış olduğunun ekonomideki yansımalarını da şimdiden görmeye başladık. Dolayısıyla umutlu, iddialı bir başlangıç yapmaktayız.

– Papandreu’nun ziyareti sırasında beş anlaşmaya mı imza atacaksınız?

• Anlaşmaları ikiye böleceğiz. Bir kısmını 2000 Ocak ayının 20’sinde Ankara’da imzalayacağız, geri kalanları da şubatın 5’inde, Atina’da.

– Neler imzalanacak?

• Bizim açımızdan önceliği olan ‘örgütlü suç, terör, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, insan kaçakçılığı’ gibi konuları

kapsayan anlaşma. Kısaca ‘terörle mücadele anlaşması’, bunu imzalayacağız. Kültür, turizm, ekonomi ve daha birçok alandaki anlaşmaları bitireceğiz, sonuçlandıracağız.

– Türk dış politikasının 2000’de üç önceliği olduğunu söylemiştiniz. ‘AB’, ‘Kıbrıs’ ve ‘Kafkaslar-Ortadoğu-Orta Asya’ dediniz. ABD ile ilişkilerin önemine değindiniz. AB üye adayı olduğumuzdan beri Yunanistan’la ilişkilere artık AB çerçevesinde mi bakılıyor?

• Hayır. Doğrusu bu çerçevede düşünülmüyor. Türkiye, bölgelerüstü kimliğiyle geniş bir coğrafyada birçok sorunu ve imkânı bulunan bir ülke. Yunanistan olsun, Amerika ile ilişkilerimiz olsun, Balkanlar, Kosova, bunların hepsini aynı düzeyde görmekteyim. Yunanistan’la ilişkiler şu aşamada ihtiyatlı bir iyimserliği haklı kılacak özellikte. Sorunlar var tabii, bunları kamuoyları önünde bir münazara şeklinde değil, sakin, diplomatik ortamlarda konuşacağız. Zor çözümleri Yunanistan’la Türkiye birlikte oluşturacak. Bu kadar iyi başlamış bir gelişmeyi yavaşlatmaya, durdurtmaya kimsenin hakkı olamaz.

AB adaylığımızın kabulünün şöyle bir işlevi de oldu: Doğru siyaset izlendiğinde, sonuç alınabileceğini ortaya koydu. Ayrıca AB sürecinin Türk-Yunan ilişkilerine olumlu yansımalar getirdiği de görüldü. Dolayısıyla, bu ilişkilerde büyük sıkıntıyla karşılaşacağımızı tahmin etmiyorum. İyi yolda devam edileceğini düşünmekteyim.

– Peki, ‘beklenmedik sıkıntı yok’ dediniz de bir beklenen sıkıntı var. 12 Ocak’ta (2000) görüşülecek bu Öcalan dosyası. Özellikle hükümetin MHP kanadından demeç olarak değil ama bilgi olarak bize yansıyan şöyle bir hava var. Deniyor ki, ‘Efendim bu önemli değil, AB ile ilişkileri zedelenmez, zaten AB’nin çıkarı olduğu için Türkiye ile ilişkilerini geliştirmektedir, Öcalan’a ne olursa olsun bu gelişecektir.’ Hava böyle mi? (NOT: O günlerde tartışılan ve MHP’nin önerdiği, Öcalan hakkında kesinleşmiş idam kararının onaylanmak üzere TBMM’ye gönderilmesiydi. TBMM’ye gönderilmesi halinde, infazın onaylanacağı kesindi. Koalisyonun diğer iki ortağı DSP ve ANAP, buna karşı çıkmaktaydı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde (AİHM) bu konuda açılmış dava

sonucunun beklenmesini istiyordu. Bu, ceza infazını fiilen ertelemek, hattâ önlemek anlamınaydı. Üç koalisyon ortağının liderleri ve ilgili bakanları arasında yapılan ve sekiz saat süren bir toplantıdan sonra, dosyanın TBMM'ye sevkinden vazgeçilerek AİHM'in kararının beklenmesi üzerinde anlaşmaya varıldı.)

• Ben Türkiye'nin siyasi ve toplumsal özellikleri olan duyarlı bir konudaki kararıyla, AB'yi birbirine karıştırmamaktan yanayım. Ayrıca idam konusunu sadece belirli bir isme bağlı görmemekteyim. Bu, değindiğiniz sorunun ilk boyutu.

– Avrupa Konseyi belgesini imzalayıp ölüm cezasını kaldıracağı taahhüdünde Türkiye ne zaman bulunacak?

• İkinci boyut, hukuk: Türkiye, İnsan Hakları Konvansiyonu'nu ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükümranlığını 1980'lerin sonlarında kabul etmiş bir ülkedir. Ayrıca, 1997'de Avrupa Konseyi'nin ortak bir belgesini imzalayarak, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, ölüm cezaları konusundaki moratoryumun yani dondurmanın devam edeceğini beyan etti. Dolayısıyla, hukuk açısından sorun, Türkiye'nin imzasına sahip çıkmasından ibaret. Üçüncü boyut, siyaset: Eğer siyaseten bakacaksak, öncelikle Türkiye'nin menfaati nedir, çocuklarımızın, geleceğimizin yararları nerededir diye bakmak, ona göre değerlendirmek gerekir. Bakanlığımın öncesinde de sırasında da benim savunduğum, Türkiye'nin idam cezasını hukuk sisteminden çıkartmasıdır.

– 27 Ocak'ta başbakanla birlikte gideceğiniz Davos toplantısı ('ekonomik zirve') önem taşıyor. Bu yılın toplantısında Türkiye'nin özel bir yeri var.

• Davos şu açıdan önemli, resmi olmayan bir ortamda değişik insanlarla bir araya gelip görüşme imkânını sağlıyor. Sayın başbakan çok sayıda liderle konuşma imkânını bulacak, öteki Başbakanların, devlet başkanlarının katıldığı bir panelde yer alacak. Ayrıca, büyük bir akşam yemeğinde, öteki ülkelerin temsilcilerine konuşacağız.

– Merkez Bankası'nın DPT ile gerçekleştirdiği kitap da tanıtılacak sanırım...

• Birçok etkinliğimiz olacak. Aslında, Türkiye'nin –inşallah hep böyle devam etsin diyorum– yıldızı yükseliyor.

– *Tahtaya vurun.*

• Evet tahtaya vuralım. Siyasette ve ekonomide Türkiye'nin yıldızı yükseliyor ve bu alanlarla sınırlı değil. Bakın, sanatta da, edebiyatta da, hattâ sporda da yükseliyor.

– *Top yuvarlak...*

• Şöyle özetleyeyim: Davos toplantısına ben iki yıl önce de katılmıştım. Başarılı geçmişti. Ortamı biliyorum. Ama Türkiye'yi böylesine bir düzeyde ve adeta toplantının onur konuğu olarak davet edeceklerini, Türkiye'yi en elverişli bir ortamda tanıtacağımızı iki yıl önce düşünmek kolay değildi. Şimdi bunları yapabilecek olmamız, Türkiye'nin yıldızının yükselmesinden kaynaklanıyor. Yoksa, ne böyle davetler olurdu, ne de önümüze böyle imkânlar açılırdı...

– *Evet, iyimsersiniz, iyi mesajlar verdiniz.*

• Gerçekçiyim daha doğrusu; iyimser değil de, gerçekçiyim.

– *Bir dahaki 'Pasaport' programına kadar arada Ramazan Bayramı var. Bir bayram mesajınız olacak mı?*

• Ramazan Bayramı, anlaşmazlıkların, düşmanlıkların sona erdirildiği, insanların birbiriyle barıştığı, kardeşliği, anlayışı güçlendirdiği bir bayramdır. Umuyorum, Ramazan Bayramı Türkiye'ye, İslâm dünyasına, bütün insanlığa anlayış ve barış getirsin...

Murat Yetkin'le konuşma, NTV, 6 Ocak 2000

(özetlenmiş metin)

f) Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak...

'1999', ab ilişkileri açısından belirleyici, stratejik bir yıl olmuştu. Bu bir yılın, bu önemli gelişmenin çok özet bir değerlendirmesini, 2000 Ocak ayındaki bir konuşmamda yapmıştım: 'Avrupa Birliği Günü', bu defa özel bir ilgiyle kutlanmaktaydı. Cumhurbaşkanlığında tören düzenlenmişti. ab bağlantılı sivil toplum kuruluşları, gençlik örgütleri, ilgili bakanlar, hep oradaydı. Adaylık sürecini başlatan dışişleri bakanı olarak, bir tür onur konuğu konumundaydım. Dikkatin merkezinde olmaktan biraz sıkılıyordum ama, tebrikleri kabul etmek hoşuma gitmiyor değildi. Benim de bir konuşma yapmam rica edilmişti. Çok kısa, çok özet birkaç şey söyledim. Sanırım, bütün bir ab iddiasını, beklentisini, umudunu bu konuşmaya sığdırdım. Bu bölümü, o konuşmamdan alıntılarla noktalamak istiyorum:

AB ile Türkiye'nin Umuda Yolculuğu

> ... Türkiye'nin AB üye adayı ilan edildiği Helsinki Zirvesi'yle başlayan bu yeni dönemin, Türkiye'ye, Avrupa Birliği'ne ve ilişkilerimizden etkilenecek büyük bir coğrafyaya hayırlı olmasını dilerim.
>
> Avrupa Birliği'nin oluşturduğu beraberliğin sınırları, artık, Balkanlar'dan ve Ege'den değil, Türkiye'yi de kapsayarak, Türkiye'nin doğusundan geçmektedir.
>
> Avrupa Birliği artık, Türkiye'nin ona getirdiği özgün tarih deneyiminden, kültür birikiminden, çağdaş özelliklerden, Türkiye'nin fevkalade genç toplumundan ve dinamik ekonomisinden yararlanacaktır. Avrupa Birliği'nin, yeni dünyalara, medeniyetlere, kültür ve ekonomilere açılımını Türkiye kolaylaştıracaktır. Avrupa Birliği artık, gerçekten çok kültürlü, çok dinli bir organizasyona dönüşmektedir.
>
> Türkiye, daha ileri bir mantığa, ölçütlere ve hedeflere ulaşmanın, daha ileri bir demokrasiyi, daha gelişmiş siyasal, toplumsal ve bireysel ilişkileri her alanda gerçekleştirmenin yolunda adımlar atarken, artık, Avrupa Birliği adaylığının hızlandırıcı, kolaylaştırıcı dinamiklerinden, Avrupa Birliği'nin bilgi ve deney birikiminden yararlanacaktır.

Bu umutlu yolculuğu AB ile burada başlatırken, hem Avrupa Birliği'nin hem de Türkiye'nin yapması gereken çok işi olduğunu bilmekteyiz.

Şimdi, ilk olarak, Avrupa Komisyonu'nun bize danışarak gerçekleştireceği 'Katılım Ortaklığı' Belgesi'nin hazırlıkları var. Bu belgede, Türkiye'nin yakın, orta ve uzun vadedeki hedefleri, bu hedeflere varmak için yapılması gerekenler ortaya konacak. Bize düşen hazırlıklara başladık ve bu ilk aşamanın, kısa sürede tamamlanmasını öngörmekteyiz.

Bunun ardından, bu kez Avrupa Birliği'nin katkılarıyla bizim hazırlayacağımız ve çok kapsamlı bir plan niteliği de taşıyan 'Ulusal Program' gerçekleşecek. Ulusal Program, Türkiye'nin özelliklerini, Avrupa Birliği'nin yapısal, kurumsal, ekonomik ve siyasal özelliklerine uyumlulaştırmak işlevi taşıyacak.

Burada başlatmakta olduğumuz bu yeni dönemle, hem Avrupa Birliği ülkelerinin hem de Türkiye'nin önüne yeni bir tarih sayfasının açıldığı düşüncesindeyim. Stratejik bir değişim yaşanmaktadır. Artık hiçbir şey, eskisi gibi olmayacaktır.

Avrupa Birliği Günü nedeniyle Cumhurbaşkanlığı'nca

düzenlenen konferanstaki konuşma, Ocak 2000

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN VE AB'NİN

ORTAK SINAVI

I

AB Yolunda Gelişmeler ve Sorunlar

a) Koalisyon Gerçeklerinde Siyaset

Yeni yüzyılla (2000) birlikte, hızlı bir çalışma dönemi başlamaktaydı. Dışişleri Bakanlığı, en büyük sorumluluğu taşıyordu; ilişkilerin gelişmesinde öncü konumundaydı. Bu anlayışla, gerçekleşmesi gereken atılımların planlaması, zamanlaması yapıldı. Koalisyon liderleriyle ve ilgili bakanlarla bu plan önerisi ve düşünceler paylaşıldı. O günlerdeki amaç, üyelik sürecini vakit kaybetmeksizin başlatmak, mümkün olduğunca ilerlemekti. İlki, Türkiye'nin yararına olan, Türkiye'nin değerlerini öne çıkarmaya elverişli bir uluslararası ortam vardı. abd ilişkileri, Ortadoğu'da Türkiye'nin daha işlevsel olmaya başlaması, Orta Asya cumhuriyetleri ile özellikle güvenlik alanında gelişen işbirliği, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin sonuçlanmakta olması, terörle mücadelede sağlanan başarılar vb. Türkiye'nin ab sürecinde ilerlemesinin öncelikle 'stratejik' nedenlerden güç alacağı, bunların sayesinde hızlanıp muhtemelen sonuçlanacağı görülüyordu.

'Demokrasi eksikleri, Kopenhag Kriterleri' elbette çok önemliydi; bunlar makûl düzeyde gerçekleşmedikçe, ab süreci hızlanmazdı. Ama, gerekli ve makûl olan gerçekleştiğinde, herkeste olduğu kadar eksikle olay sınırlandığında, gelişme mümkündü. Burada, dengeleri doğru okumak, 'demokrasi, insan hakları' konusunun önemini, temel ilke ve uygulamaların belirleyici olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Ama, aynı zamanda, abartmamak: 'Demokrasi, insan hakları', bir çeşit siyasal kaldıraç, siyasal araç gibi ab tarafından kullanılabilmektedir. Durumuna, ülkesine göre ab'nin gündeme getirdiği ya da getirmediği konular olabilmektedir. Yani, siyasal bir boyut, siyasal bir hesap da söz konusudur. Bu bağlamda, zorunlu ve makûl olan reformlar yapılmalıydı. Sonra, Kopenhag ölçütlerini bir fetişizme dönüştürmeksizin, müzakere sürecinin başlaması için etkin siyaset uygulanmalıydı. Öteki adayların 'demokrasi düzeyine' bakıldığında, 1999 Aralık ayında bile, bazılarına kıyasla Türkiye'nin ilerde olduğu görülmekteydi. (Hele Ecevit hükümetinin anayasa reformu [2002], sonraki Erdoğan hükümetinin reformları [2003-2004] dikkate alındığında, Türkiye'nin, 'müzakereye başlamış' ab adaylarının bazılarından daha gelişmiş bir demokrasiye 2003-2004'te sahip olduğu açıktır. Türkiye, bu

özelliğinden ve önceliğinden 2003 ve 2004 yıllarında yeterince yararlanamamıştır.)

1) ab ve Demokrasi Planlaması

2000 yılının ilk ayında, öngördüğüm plan ve takvimi en özet, en basit şekliyle hazırlayıp, başbakanla ve diğer ilgililerle paylaştım. Amacım, onların katkılarıyla programa son şeklini verip, hayata geçirilmesini sağlamaktı. Böylece, hiç vakit kaybetmeksizin önümüzdeki aşamalara varabilecektik. Kendilerine sunduğum metinde, ab sürecinin hızla gelişmesi için yapılması gerekenler şöyle sıralanmaktaydı (30 Ocak 2000):

Birinci Bölüm:

'DEMOKRASİ, İNSAN HAKLARI'

(KISA VADE - İlk Altı Ay)

• Mahalli İdareler Reformu

• Polislerin insan hakları eğitim programı/AB ile işbirliği halinde yoğunlaşması

• Hâkim, savcı, avukatların AB ile ortak seminerlere katılmaları

• Adli tıbbın, AB mevzuatı dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi

• Kötü muamelenin önlenmesi yolunda kararlı, kesin hükümet direktifi; izlenmesi

• Gayrımüslim azınlıkların eksikliklerinin giderilmesinde gelişmeler sağlanması

• Rüşvetle mücadelede Türkiye'nin imzaladığı OECD sözleşmesinin TBMM onayı

• Tanık Koruma Yasası'nın çıkarılması

• Sendikal hakların, 87 ve 98 sayılı ILO Sözleşmeleriyle, AB'nin Sosyal Şart'ı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi

• Sivil Toplum Örgütlerinin AB çalışmalarına katılmasını kolaylaştıracak şekilde Dernekler Yasasının yeniden düzenlenmesi

• Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine taraf olunması

(ORTA VADE - İkinci Altı Ay)

• İfade özgürlüğü alanında, Türk Ceza Kanunu'nun 159 ve 312 maddeleri ile, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları ışığında yeniden

düzenlenmesi (bu düzenlemeler eşliğinde, irticai hareketler ve fanatik örgütlerle ilgili, yeni bir yasal yapılanma da öngörülebilir)

• Siyasi Partiler Kanunu'nun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında gözden geçirilmesi

• Yerel dillerin kullanımının geliştirilmesi; (öncelikle RTÜK Yasası'nda değişiklik yapılması; Türkiye'nin üniter devlet yapısı çerçevesinde, başka yasaların gözden geçirilmesi öngörülebilir)

• Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6. Protokol'ün kabulü (Savaş ve Seferberlik halleri dışında, idam cezasının kaldırılması)

• Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne taraf olunması

İkinci Bölüm:

'EKONOMİK ÖLÇÜTLER'

(KISA VADE - İlk Altı Ay)

• Kamu açıklarının azaltılması

• Bankacılık alanında reform

• Özelleştirme yasalarının iyileştirilmesi

• Devletin finans alanına müdahalesinin azaltılması

• Eğitim ve ulaşım altyapılarının güçlendirilmesi

(ORTA VADE - İkinci Altı Ay)

• Enflasyonun düşürülmesi

• Devletin tarım alanına müdahalesinin azaltılması

• Küçük ve Orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünün artırılması

Dışişlerinin üzerine düşenleri bu plan doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştık. Açıkçası, tek bir bakanlığın çerçevesini aşan konulardı bunlar. Ama devlet kurumlarının ve koalisyonun gerçeklerinde, öncülük yapmak dışişlerine kalıyordu. Üstelik, 'Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ab ile tartışılması, 'Ulusal Program'ın oluşturulması gerekiyordu ki, bunlara hazırlanmak için de, bir hareket planına ve dışişlerinin öncülüğüne ihtiyaç vardı. Başka ülkelerin dışişleri bakanlıklarına bakarak, onlarda da benzer bir işlevin var olup olmadığını anlamaya çalıştığımı hatırlıyorum: Öteki dışişleri bakanlıkları da, kendi ülkelerinin gerçeklerinde daha 'ileri', daha

‘anlayışlı’, hattâ, daha ‘düzeyli’ kurumlardı. Dünya ile sürekli temasta bulunmaları nedenlerden biri olmalı. Ama hemen hiçbirinde, Türk dışişlerinin ‘tarihsel’ denebilecek işlevi, özelliği görülmüyordu. Gerçekten, Türkiye’deki ilerici hareketlerin, demokrasi doğrultusundaki girişimlerin belli bir bölümü, devlet kurumları içinde Dışişleri Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. Osmanlı döneminde ‘Hariciye Nezareti’, ilerici hareketlerin, çağı paylaşmak iddialarının filizlendiği bir mekândı. 19. yüzyılın birçok ilerici yazar ve düşünürünün, Osmanlı dışişlerinin ‘tercüme bürosunda’ çalışmakta olması da ilginçtir. Gerçi bu özellikleri nedeniyle, 19. hattâ 20. yüzyılın başlarındaki ilerici hareketlerin, taklitçilik, Batı Avrupa sefaretleriyle bazen aşırı yakınlık, hattâ teslimiyetçilik yönünde etkilendikleri öne sürülmüştür; ancak bunlar, başka araştırmaların ve kitapların konusu... 2000 yılına dönersek, demokrasi, insan hakları, ab sürecinin hızlanması alanlarında, dışişleri öncü konumundaydı. Devletin, hükümetin ilgili birimlerini zorlayan bir özelliği de vardı. Dolayısıyla, sadece destek bulmuyor, dost edinmiyordu; haksız saldırıların, üstü kapalı tehditlerin de hedefi oluyordu. Ama bunlar, hükümet ortamından değil, koalisyonun dışından, özellikle kamuoyunun bir kesitinden kaynaklanıyordu. O günlerde genellikle sanılanın aksine, hükümet ortağı mhp’den, ya da bazılarının ısrarla işaret ettiği ‘mgk’dan, ‘asker çevrelerinden’ engel gelmemiştir. Bu siyasal ve toplumsal çevreler, daha doğrusu onların bir bölümü, ab tercihinin beraberinde taşıdığı açılımlara hayli ihtiyatlı yaklaşmaktaydı. Ancak, konuşuyorduk, anlatıyorduk, tartışıyorduk; hemen her zaman ortak bir sonuca varabiliyorduk. Bu, tek yönlü bir etkileşim değildi, ab’ye ihtiyatla yaklaşanların düşüncelerinden herkesin yararlandığı durumlar da oldu.

b) İdam Dosyası tbmm’ye Gidecek mi?

2000 yılının ocak ayında, ‘acil’ bir sorun Türkiye’nin, hükümetin önüne geldi: Türkiye’deki terörün ve binlerce insanımızın ölümünün bir numaralı sorumlusu Öcalan’ın ‘idam hükmünü’ içeren dosya, onaylanmak üzere tbmm’ye gönderilecek miydi, yoksa, adı geçenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (aihm) yaptığı başvurunun sonucu mu beklenecekti? Tercih, terörbaşı hakkındaki idam hükmünün derhal infazı ile, infaz ihtimalinin neredeyse ortadan kalkması kadar açık bir tercihti; ‘siyah-beyaz’ denebilecek bir durum söz konusuydu. Koalisyonun mhp kanadı, kendi anlayışlarından, örgütlerinden, desteklerinden hareketle, dosyanın mutlaka

tbmm’ye sunulmasını, oylanıp karara bağlanmasını istiyordu. Böyle bir durumda, koalisyonun anap kanadından olanlar da dahil milletvekillerinin büyük oranda ‘idam cezasının uygulanması’ yönünde tercih kullanacakları apaçık ortadaydı. Oysa, idam cezasının objektif hukuk kuralı olarak doğruluğu, yanlışlığı bir yana, Türkiye’de yirmi yıl aradan sonra yeniden idam sehpasının görülmesi, Türkiye’nin uluslararası dengelerde yükselen konumuna ciddi köstek olacaktı. Avrupa anlayışının reddettiği (‘uygar’ denilen ülkeler arasında bir tek abd’nin uyguladığı ve bu nedenle bazı Avrupa çevrelerince uygar sayılmadığı) idam cezasına tek bir olayda sahiplenmiş olmak bile, Türkiye’yi ab ölçüleriyle ‘ikinci sınıf’ ülkeler arasına itiverecekti. Sadece ab ilişkileri değil, ülkenin ekonomisi, siyaseti, demokrasisi açısından ciddi zararlar söz konusuydu.

Bu konunun tartışılması, karar verilmesi, mümkünse çözülmesi, çözülemiyorsa, koalisyona bir nokta konması için 12 Ocak 2000’de bir ‘zirve’ toplantısı düzenlendi. Toplantıya, koalisyonun üç liderinin ve her partiden bir-iki bakanın katılması öngörüldü. Bizim kanattan, Başbakan Ecevit’le beraber, Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan ve ben katılmaktaydık; Adalet Bakanı H. Sami Türk de sonradan katıldı.

Bu toplantı belirleyici olacaktı; dsp ve anap’ın, mhp’yi ikna etmesi zor görünüyordu. Hükümetin istifası ve bunalım, Türk dış siyasetinin yenilenmesine ve ab sürecine verilmiş bunca emeğin de boşa gitmesi olacaktı. Toplantı öncesinde bir not hazırlayarak, başbakana sunmuştum. Resmi nitelik taşımayan bu notta, kritik zirvede uygulanabilecek yaklaşıma ilişkin görüşlerimi belirtmekteydim. O günlerin ortamını yansıtması bakımından, 7 Ocak 2000 tarihli bu yazıda yer alan bazı düşünceleri, mealen ve özetle veriyorum:

> 12 Ocak Zirve’sinde (idam kararı dosyasının TBMM’ye gönderilmesini ya da gönderilmemesini karara bağlayacak liderler toplantısı) yararlanılabilecek bazı düşünceleri kâğıda geçirmeye çalıştım, aşağıda sunmaktayım.
>
> • Bağımsız Türk yargısının mahkeme usullerine gölge düşürmemek için anayasayı değiştirdik. Bu kez de aynı mantıkla hareket ederek, bağımsız Türk yargısının kararına gölge düşürmemek için Strasbourg’daki davanın sonucunu beklemek gerekir.

• Terörbaşı yüzünden Türkiye son on beş yılını kaybetti. Aynı terörbaşı nedeniyle Türkiye'ye bir on beş yıl daha kaybettirme hakkımız yoktur.

• Türkiye, büyüme ve güçlenme yolunda çok önemli bir dönemeci almak üzere. Bu başarıyla gerçekleşirse, Türkiye'yi, hattâ hükümeti kimse tutamaz. Bundan ötürü, hükümet karşıtı iç çevreler, zihinleri bulandırmaya, hükümeti yanlışa yöneltmeye çalışıyor.

• Türkiye'nin terörü mağlup etmesinde en büyük etken şehitlerimizdir. Şehit ailelerinin hassasiyetleri, bizim en büyük sorumluluğumuzdur. Aynı şekilde, yeniden ve çok sayıda şehit vermemize neden olacak oluşumlara yol açmamak da hem şehitlerimize hem de halkımıza karşı hükümet olarak bizim sorumluluğumuzdur. Şehit olanlar, kendi hayatları pahasına önledikleri terörün, şimdi yeniden filizlenmesi ve yeni şehitler verdirtmesi için kendilerini feda etmediler.

• Böyle bir yanlış karar durumunda, Türkiye karşıtı dış güçlerin her türlü melanete yeniden koyulacaklarını, terörün dış dinamiklerine hız vereceklerini, ellerinden zorla aldığımız bazı imkânlarını yeniden hayata geçireceklerini görebilmek, zor değildir. Düşmanlıklarını hayata geçirmek imkânı, Türkiye karşıtlarına altın tepsi içinde sunulmuş olacaktır.

(Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılarak İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymak, Türkiye'nin 1954'teki taahhüdüdür; bireysel başvuru sonucunda bu mahkemenin vereceği kararlara uymak, 1987'deki taahhüdüdür. Bunlar, anayasanın 90. maddesi gereği, iç hukukumuzun bir parçasıdır; herhangi bir yasamız gibi bağlayıcıdır. Ayrıca, Türkiye, 1997'de Başbakanı [Mesut Yılmaz] aracılığıyla katıldığı Avrupa Konseyi kararıyla, ölüm cezasının infazını durdurmaya 'moratoryum' devam edeceği taahhüdünde bulunmuştur.)

• Türkiye'nin menfaatini her şeyin üzerinde tutmak ve her kararımızı, öncelikle Türkiye'nin menfaati açısından değerlendirmek durumundayız. Türkiye'nin menfaati, Türkiye'nin geleceğini, çocuklarımızın geleceğini en önde değerlendirmektir, ortak aklı oluşturmak ve aklın gereğini yapmaktır.

c) 'En Tartışmalı' Koalisyon Zirvesi

Yılmaz hükümeti döneminde koalisyon liderleri toplantıları sorunsuz geçmekteydi. Başbakan Yılmaz ve iki yardımcısı Ecevit ve Sezgin gayet uyumlu bir çalışma içindeydi. 1999 seçiminden önce ise aktörler ve yerleri değişti: Yılmaz'ın ve Sezgin'in onayıyla, seçim hükümetini Ecevit tek başına dsp olarak kurmuştu. Dürüst bir seçim organizasyonu dışında, hükümetten kimse fazla bir şey beklemiyordu. Oysa bu hükümet döneminde terörbaşı Türkiye'ye getirildi; Suriye, terör altyapısını ülkesinden çıkarmaya zorlandı; Avrupa Birliği adaylığı yönünde ve Yunanistan'la ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşandı. Bütün bunların sonucunda, 1999 Nisanı'ndaki genel seçimin birinci partisi dsp oldu ve yeni hükümeti anap ve mhp ile kurdu.

Bu kitabın başka bölümlerinde de değinildiği gibi, Ecevit hükümeti, farklı üç partinin olabilecek belki en uyumlu örneğiydi. anap-mhp tartışmasının kavgaya dönüşerek erken seçim kararıyla noktalanacağı 2002 yaz aylarına kadar, koalisyonu sarsacak hemen hiçbir sorun yaşanmadı; bir olay, 'Öcalan'a ilişkin idam kararı dosyasının tbmm'ye gönderilmesi' konusundan başka... 1999'un son günlerinin ab adaylığı coşkusu, tedirginliğe dönüşmekteydi. mhp, dosyanın tbmm'ye sunulmasından başka çözüm kabul etmiyordu; bu, idam kararının onaylanması ve infazı anlamınayda. dsp ve anap karşı tavır almıştı. 'Ortak çözüm' için, 12 Ocak'ta özel bir zirve toplanması öngörüldü. (Yukarıda verilen, başbakana yazdığım yazı, bu toplantıya ilişkindi.)

Koalisyonun, sırat köprüsünde dolaştığı ilginç bir toplantı oldu. Konuşmaların, tartışmaların 'gizli' tutulması, basına sızmaması kararlaşmıştı. Ne var ki, benzer örneklerde daha önce yaşandığı gibi, bu kez de, toplantıda tarafların, liderlerin bütün söylediklerini hattâ yaptıklarını, ertesi günün gazetelerindeki yansımalardan anlamak mümkündü: Ecevit de, Yılmaz da, bir idam olayı yaşamanın Türkiye'ye maliyetini anlatmaya, Bahçeli'yi iknaya çalışıyordu. Bahçeli ise, fazla konuşmuyor, ancak bunun mümkün olmadığını belirterek, 'ısrar etmeyin, olmaz' diyordu. Toplantı, uzadıkça, uzadı. Zaman zaman liderlerden biri dışarı çıkarak, telefon görüşmeleri yapmaktaydı. Sonra, gene tartışmaya devam ediliyordu. Birkaç kez, uzlaşma olamayacağına karar verilir gibi oldu. Neyse ki bu durumlarda, aramızdan biri, 'acele etmeyelim, bir kez daha bakalım', diyerek, görüşmelerin sürmesini sağlıyordu. Basın,tv'ler, Başbakanlığın öne yığılmış, heyecanla haberi beklemekteydi. Toplantı, dokuzuncu saatine

girmekteydi, nihayet, Bahçeli, ‘Evet’ dedi; özellikle mhp hassasiyetlerini gözeten bir hükümet açıklaması kaleme alınarak basına ulaştırıldı.

Ecevit hükümetinin, istifaya en fazla yaklaştığı gün oldu, 12 Ocak 2000. 2002 yazında ise, ‘erken seçim kararı’ alınacak ve siyasi tarihimizin bu ilginç koalisyonu son bulacaktı.

II

‘KOB’, Malum Sorunlar Gene Gündemde...

a) ab ile Gerilim; ‘Katılım Ortaklığı’

2000 yılının en sıkıntılı konusu, kuşkusuz, ab’nin ‘Türkiye’ye ilişkin Katılım Ortaklığı Belgesi’ydi (kob). Onun hemen arkasından, Türkiye’nin hazırlayacağı ‘Ulusal Program’ gelmekteydi. Katılım Ortaklığı, bir bakıma, ab ile Helsinki’de çözülmüş sorunların yeniden gündeme taşınması oldu; çok sert tartışmalar, kararlı tavırlar sayesinde olumlu sonuç alınabildi. Türkiye-ab ilişkilerinin hangi siyasal yaklaşımlarla çözüm üretebileceğine de işaret etmesi ve geleceğe ışık tutması bakımından, ‘Katılım Ortaklığı’nı ayrıntılı incelemek istiyorum.

ab’nin Nice Zirvesi’nde (Aralık 2000) resmen benimsenmesinin ardından, basına bir değerlendirme yaparak, kob’un bazı özelliklerini tartışmıştım; ab ilişkilerinin ve günümüzün anlaşılmasına yardımcı olabilecek birkaç bölümünü veriyorum. Söz konusu tahlillerin, Türkiye’nin ab ilişkilerinde zorlandığı 2005 ortamında daha doğru politikaların oluşumuna katkı getirebileceğini düşünüyorum:

> Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik sürecinde önemli bir aşama olan ‘Katılım Ortaklığı Belgesi’ (KOB), Avrupa Birliği’nin Nice Zirvesi’nde resmen benimsenmiştir. KOB, aday ülkenin görüşlerini de dikkate alan ancak Avrupa Birliği’nce şekillendirilip sonuçlandırılan bir belgedir. AB’nin sorumluluğundadır.
>
> -I- KOB’un önemi ve işlevi, aday ülkenin hazırlayacağı ‘Ulusal Program’a zemin olması ve ışık tutmasıdır. Ulusal Program’ın hazırlanmasında, KOB’daki hususları aynen ve bire bir uygulamak değil, KOB’un anlayışıyla uyumlu olmak, işaret edilen hususları Türkiye’nin özelliklerini dikkate alarak, Türkiye’nin öngöreceği ölçülerle ve yöntemlerle hayata geçirmek söz konusudur.
>
> Nitekim, özellikle bazı Kopenhag ölçütlerinin üye ve aday ülkelerdeki uygulamaları, her ülkenin kendi özelliğine göre farklı şekillenmiştir. Her aday, doğal olarak, kendi gerçekleri çerçevesinde, KOB’daki özellikleri hayata geçirmektedir. Nitekim, Nice Zirvesi’nin ilgili paragrafında, KOB’un, Türkiye’nin Ulusal Programı’na ‘zemin oluşturacağı’ belirtilmiştir. AB Dönem Başkanı Fransa’nın Türkiye’ye yazısında, Katılım Ortaklığı Belgesi’nin,

‘Ulusal Program’ın hazırlanmasına ışık tutan yararlı bir araç olduğu’ açıklanmıştır.

Kaldı ki, KOB çalışmaları süresince Türkiye ile yapılan danışmalarda, yaklaşımımızın anayasal sistemimizdeki ‘hak ve özgürlüklerin bireyselliği’ anlayışıyla, cumhuriyetin ‘yurttaşların eşitliği’ ilkesiyle ve devletimizin laik ve üniter niteliğiyle tanımlandığı, muhataplarımıza açıkça belirtilmiştir.

KOB ile Ulusal Program arasındaki bağlantıda önemli olan, AB ve Türkiye olarak tarafların aynı hedefi paylaşmaları, bu hedef doğrultusunda birlikte çalışmaları ve KOB’da belirtilen hususların, Türkiye’nin öngöreceği ölçüler ve yöntemlerle hayata geçirilmesidir.

-II- Katılım Ortaklığı Belgesi’nin ‘Güçlendirilmiş Siyasal Diyalog ve Siyasal Ölçütler’ bölümünde yer alan ‘... Helsinki kararlarıyla uyumlu olarak, güçlendirilmiş siyasal diyalog çerçevesinde BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm getirme çabalarının desteklenmesi’ ve ‘Helsinki kararlarıyla uyumlu olarak, güçlendirilmiş siyasal diyalog çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ne göre, sınır anlaşmazlıkları ve bağlantılı konuların barışçı çözüm yöntemleriyle sonuçlandırılması’ paragrafları, en küçük bir tereddüde yer bırakmayan açıklıktadır. Her ikisi de, kendi tanımlarındaki gibi, ‘siyasal diyalog’la sınırlanmıştır. Böylece, bölümün alt bölümünde yer alan ‘siyasal ölçütlerden’ (kriter, koşul anlamına) kesinlikle ayrılmıştır.

Kaldı ki, her iki konu da, Türkiye’nin AB adaylığının öncesinde de, sonrasında da, tarafımızdan her zaman siyasal diyalog çerçevesinde muhataplarımızla konuşulmuştur.

Ancak, hiçbir zaman ve hiçbir örgütle, devletle ilişkilerimizde, bu iki konu bir siyasal ölçüt, koşul olarak kabul edilmemiştir. Bundan sonra da tarafımızdan kabul edilmeyeceği açıktır.

-III- ‘Ulusal Program’ın hazırlanması, Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde çok önemli bir merhale olacaktır. Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Program’ın hazırlanmasından sorumlu Devlet Bakanlığı ve AB Genel Sekreterliği’yle sürekli işbirliği içinde olacak ve kendi desteğini, katkısını bu çalışmalara getirecektir.

Adaylığın gerçekleşmesinden sonra, ‘Katılım Ortaklığı’ ve ‘Ulusal Program’ın oluşma aşamasında, Dışişleri Bakanlığı da, ben de, ilginç bir konuma geldik. Bir yandan, ab tarafının adeta ‘fikr-i sabit’ gibi ısıtıp, ısıtıp gündeme sürdüğü talepleri sınırlamaya, köşeli davranmaya çalışıyorduk; ısrarın sürmesi halinde Katılım Ortaklığı Belgesi’ni reddedebileceğimizi belirtiyorduk. Öte yandan, Türkiye’de siyasetin ve kamuoyunun daha muhafazakâr kesitlerine, ab taleplerinin sanıldığı kadar ölçüsüz olmadığını, değiştirilerek kabul edilebilir olduklarını söylüyorduk. ab yolunda kararlı ve cesur davranmaya, kendileriyle tutarlı olmaya onları çağırıyorduk. Kendi içimizdeki ‘mütereddit’ çevrelere ve kamuoyuna şunu anlatmaya çalışmaktaydık:

- Otuz yılı aşkın süredir Türk hükümetlerinin –benim yer aldıklarım dahil– tümünün programında var olan bir hedef, ‘AB’ye tam üyelik’tir. Bunca hükümetin, başbakanın, ‘AB’ye tam üyelik’ derken, bunun ne anlama geldiğini bildiklerini varsaymamız gerekir. Türkiye, belirli özellikleri, kuralları bulunan bir topluluğa katılmak istemiştir. Bunu ‘hedef’ ilan etmiştir. Helsinki’de Türkiye’nin ‘aday’ olarak belirlenmesi, bu hedefe götüren yolun en önemli merhalesidir. Şimdi, bütün hükümetlerimizce üyeliği hedef ilan edilmiş bir topluluğun demokrasi anlayışındaki özelliklerini ve kurallarını sanki yeni öğrenmekteymişiz gibi onlara tepki göstermek, ciddiyet dışıdır.
- Helsinki’de aday olmakla, ‘top’, nihayet Türkiye’nin eline geçmiştir. Bundan sonrası bizim bileceğimiz iştir. Şimdi, Avrupa Birliği’ne mümkün olan kısa sürede üyelik öngörülmekteyse, bazı eksiklerin gecikmeksizin giderilmesi gerekir. Kopenhag ölçütlerine uyum gibi. ‘Bizim acelemiz yok, varsın uzak tarihlere kalsın’ demekteysek, o da bizim bileceğimiz iştir. Açıkçası, tercih Türkiye’nindir.
- Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne 1999’un aralık ayında, nihayet aday olarak kabul edilmesi bir raslantı değildir. Terörün büyük ölçüde üstesinden gelinmesi; 1999 seçimini izleyen demokratik reformlar; yediyüzyıllık tarihimizi, cumhuriyetin laikliğini vurgulamamız ve muhataplarımızı ille de yeni azınlık tanımları yapmaktan bir ölçüde vazgeçirmiş olmamız; vb. Ancak, çok önemli bir etken, Türkiye’nin üç yıldır bilinçle izlediği Avrasya politikası

ve kendi tarihsel-kültürel birikimlerinden geniş ölçüde yararlanması olmuştur. Kendi tarihsel coğrafyasının her köşesinde, Ortadoğu'da, Orta Asya'da, Balkanlar'da etkinliği artan, Kuzey Afrika'ya hattâ Afrika bütününe açılan, Avrasya'nın belirleyici bir ülkesi olmayı, AB üyeliğiyle eşdeğerde bir hedef olarak ilan edip üç yıldır izleyen bir Türkiye, AB yolunda daha hızlı ilerleyebilmiş ve adaylığını gerçekleştirmiştir.

AB Komisyonu ile Tartışmalar

Teknik olarak, 'Katılım Ortaklığı', AB'nin kuralları ve birikimi (müktesebatı) çerçevesinde aday ülkelerin konumunu değerlendiren bir çalışmadır. Bu belgeyi AB 'tek taraflı' hazırlıyor. Dolayısıyla, bütün diğer adaylarla olduğu gibi, Türkiye açısından da bir 'müzakere' değil, aday ülkeyle 'danışma' söz konusu. Bu belgenin önemi, AB anlayışlarına göre adayın 'eksiklerine' işaret edilmesi. Aday, bu eksikleri giderdiği ölçüde 'müzakere sürecine' ve tam üyeliğe yakınlaşıyor.

Katılım Ortaklığı Belgesi AB'nin Bakanlar Konseyi'nde benimsendikten sonra, Türkiye açısından 'yapılması gerekenler' ortaya çıkmış oluyor. Bu noktada karar ve tercih Türkiye'ye ait: Eksik olarak nitelenen hususları ne zaman ve nasıl tamamlayacağı Türkiye'nin siyasal kararına bağlı. Dolayısıyla, Katılım Ortaklığı Belgesi'nin sonuçlanmasından sonra, AB ile ilişkilerin ana ekseni, Türkiye'nin demokrasi sürecindeki bazı eksiklerini ne zaman ve nasıl giderileceği oluyordu. Buna göre, AB'ye üyelik yakınlaşacak yahut uzaklaşacak.

KOB'un benimsenmesinin ardından, aday ülke, 'Ulusal Programı'nı oluşturup AB'ye veriyor. Ulusal Program, Türkiye'nin (öteki aday ülkeler gibi) 'tek taraflı' olarak, kendi hazırlayacağı bir tür 'hareket planı' niteliğinde. Türkiye'nin kendi iç dengeleri ışığında oluşturacağı bu planı, AB ile ilgili iç çalışmaların koordinasyonundan sorumlu Devlet Bakanlığı'nın gerçekleştirmesi öngörülmüştü. 'Ulusal Program', Katılım Ortaklığı'nda belirtilen eksiklerin nasıl giderileceğini ve diğer alanlarda AB müktesebatı ile uyumun nasıl gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır.

'Katılım Ortaklığı', belirttiğim gibi, AB'nin tek başına hazırlayacağı, üzerinde tek başına söz sahibi olduğu bir belge.

> AB'nin bir aday ülkeyle ilişkilerinde belirleyici önem taşıyor. Katılım Ortaklığı'nda, adayın hangi yasal ve sosyal değişimleri gerçekleştireceği, hangi anayasal ve hukuki zorunlukları karşılayacağı sıralanıyor. AB, bir çeşit eylem planını ayrıntılarıyla hazırlayıp, bunu kendi anlayış ve felsefesiyle bütünleyip, AB'nin uzun vadeli ortak menfaati açısından da değerlendirip, AB adayı ülkeye veriyor. Çok kullanılan pek de saygılı olmayan deyişiyle, 'adayın yol haritası' böylece biçimlenmiş oluyor. Aday ülkeye düşen, AB'nin bu belgesi çerçevesinde ve doğrultusunda, kendi 'ulusal programını' hazırlamak; programı uygulayarak, katılım ortaklığında belirtilmiş değişimi gerçekleştirmek, hedeflere ulaşmak. Başka bir deyişle, AB ile aday ülkenin ilişkilerinde, adayın süreçteki gelişiminde, müzakere aşamasına varmasında, ölçü, Katılım Ortaklığı Belgesi'dir. Dolayısıyla, bu belgenin hazırlanmasında aday ülkeler de söz sahibi olmaya çalışır; son tahlilde uygulayacak olan onlardır, yapamayacaklarının kendilerinden talep edilmesini önlemeye çalışırlar. AB tarafı da, sonradan sorun çıkmaması için, aday ülkenin zorluklarını, zorunluklarını belli ölçüde dikkate alır. Bu çerçevede, AB adına bağlayıcı olmayan görüşmeler aday ülke ile yapılarak, hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin mümkün olduğunca uzlaşmaya dayanmasına çalışılır.

Katılım Ortaklığı'na dönük çalışmalar ve görüşmeler, beklenilenden çok daha zorlu başladı. Sonuçta tek başına ab'ye ait bir belge söz konusuydu, bu belge ab'nin Türkiye'den taleplerini ortaya koyacaktı. Nitekim ilk 'taslak düşünceler', tek başına ab komisyonu tarafından hazırlandı ve görüşümüzün alınması için Ankara'ya ulaştırıldı. ab taslak metnini okurken, Helsinki'de çözdüğümüz sorunların, ab tarafından tekrar tekrar önümüze getirilmekte olduğunu, ab sürecinde daha birçok engelle karşılaşacağımızı düşünmüştüm. Gerçekten, büyük münakaşalarla, mücadelelerle Helsinki'de noktaladığımız konular, sanki ilk kez ele alınıyorlarmış gibi, Katılım Ortaklığı'nda önümüze konmaktaydı. ab'nin bu yaklaşımı, sonradan daha iyi anlayabildiğim üzere, kuruluşun yapısından, bünyesinden kaynaklanmaktaydı. Her üye ülkenin, kendi özel siyasal gündemi vardı; bu gündem, bazen ab Konseyi'ndeki dışişleri bakanı tarafından, bazen ab Komisyonu'ndaki temsilci tarafından hep canlı tutulurdu. ab sürecinin belli bir aşamasında sonuçlanmış tartışma ya da noktalanmış konu, eğer bir üye

ülke için önemli siyasal özellikteyse, sürecin bir başka aşamasında mutlaka yeniden önünüze getirilirdi. ab'nin bu özelliği ve alışkanlığı karşısında eğer hakkınızı yeterince savunamazsanız, direnemezseniz, ab hukuku çerçevesinde geçmişte kazanmış olduğunuza sahip çıkamazsanız, başlangıç noktasına döndürülmeniz ve elinizdekini kaybetmeniz ciddi olasılıktır. Nitekim, iki zorlu sorunda, Kıbrıs'ta ve 'azınlıklar' konusunda, Türkiye, Helsinki'de sağladığı, Katılım Ortaklığı'nda koruduğu çerçeveyi, daha sonra, 2002 Aralık ayındaki Kopenhag Zirvesi'nde ve özellikle 'müzakere sürecinin koşullarını' belirleyen ab raporlarında (Ekim 2004) kaybetmiştir. ab'nin, belirli konuları karara bağlanmış olsalar bile, fırsatını bulunca tekrar tartışmaya açmak özelliği, ab ilişkilerinin geleceği ve sağlıklı gelişmesi açısından fevkalade olumsuzdur; aynı zamanda öğreticidir:

Helsinki öncesinde kıran kırana mücadelesi verilen iki konu, daha önce belirtildiği gibi, 'Kıbrıs' ve 'Azınlıklar' olmuştu. Kıbrıs'a ilişkin Rum, Yunan tezlerinin Türkiye tarafından kabulünü, Türkiye'nin 'aday olabilmesi' için bir hukuki koşul yapmak, Türkiye'nin ab içindeki gelişme sürecini de bu hükmün hayata geçirilmesine bağlamak, Helsinki kararlarına bunları koydurtmak istemişlerdi. Öte yandan, Türkiye'de etnik ve dini yeni azınlık tanımları yapmak, yeni azınlıklar yaratmak resmi bir talep olarak değil, ama bir yoklama özelliğiyle dile getirilmişti: Kürtler, Aleviler hukuken 'azınlık' konumunda olmalıydı, öteki azınlıklar, (Çerkez, Boşnak vb.) onları izleyebilirdi. 'Kürtlerin azınlık haklarına özel bir önem verilmeliydi' vb. Kıbrıs'ın 'siyasi' bir tartışma konusu olduğunu, ab sürecine hukuki bir koşul yapılamayacağını, yapılmak istenirse, bunu kabul etmeyeceğimizi hep söyleyegelmiştik. Kıbrıs'ın, hukuki bir koşul olarak Türkiye'nin ab sürecine getirilmesi, mücadeleler sonucunda Helsinki'de önlenmişti.

'Azınlıklar' konusunun –her toplum için geçerli hattâ zorunlu insani hak ve eşitlik anlayışlarının, uygulamalarının benimsenmiş olması koşuluyla– her ülkenin kendi sorunu olduğunu, kendi tarihsel, sosyolojik sürecinin özgün ürünü olduğunu, ab hukukunun ve uygulamasının açıkça buna amir olduğunu anlatmıştık. 'Türkiye, gerek görür ve kendi isterse, yeni azınlık tanımları da yapar, yeni azınlık modelleri de oluşturur. Ama Türkiye'nin dışında hiçbir ülkenin ya da topluluğun, Türkiye içinde azınlıklar tanımlamaya, yaratmaya hakkı yoktur; uluslararası hukuka göre, ab hukukuna göre yoktur' gerçeğini, kabul ettirebilmiştik. Uluslararası hukuka, ab'nin temeli olan anlaşmalara, ab müktesebatına, ab ülkelerindeki

uygulamalara, Türkiye’nin tarihsel özelliklerine dayanarak, ciddi ve dirençli müzakereler yaparak, her iki konunun da istediğimiz özelliklerde sonuçlanmasını Helsinki’de sağlamıştık. Kararlı, hukuk zemininde haklı ve ciddi bir tavır, sonuç alabilmişti.

Helsinki Zirvesi, Türkiye’nin ab sürecinin temelini, ilkelerini oluşturduğundan, artık yeni bir Kıbrıs tartışmasının yahut azınlıklar konusunun tekrar gündeme getirilmesi beklenmiyordu. Yanılmışız. Sanki Helsinki’de ab hiç karar almamış gibi, Kıbrıs konusu ‘hukuki bir koşul’ niteliğiyle Katılım Ortaklığı’nın taslak metninde karşımıza çıktı. Sade Kıbrıs değil, ‘azınlıklar’ gibi ‘çözümlenmiş’ sorunlar da yeniden önümüze geldi. Türkiye dikkatsiz, özensiz davransa, geçmişte alınmış olumlu bir sonucun şimdi Türkiye aleyhine değişebileceğini gördük.

Katılım Ortaklığı tartışmalarında Türkiye’nin ısrarı bir ilkede ve üç noktada somutlaştı: İlke, Helsinki kararında bulunmayan hususların, koşulların, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde de yer alamayacağıydı. Böylece, tatsız sürprizlere, oldubittilere karşı, Türkiye’yi korumaktaydık.

Üç noktadan ilki, ab Komisyonu’nun geçmiş çalışmalarında var olan fakat Helsinki’de tarafımızdan engellenen bir yanlışın tekrarından kaçınılmasıydı: Türkiye için yeni azınlık tanımları yapmak özlemi artık geçmişe terk edilmeliydi.

İkincisi, öteki aday ülkelerden farklı, ayırımcı yaklaşımların, Helsinki’de olduğu gibi, gene gündemin dışında bırakılmasıydı.

Üçüncü nokta, Kıbrıs’a ilişkindi: Özellikle Yunanistan, Kıbrıs konusunun, Helsinki kararını aşan bir çerçevede belgeye dahil edilmesine uğraşmaktaydı. Böyle bir durum, Kopenhag ölçütlerinde ve Türkiye’nin yükümlüklerini tanımlamış Helsinki kararlarında yer almayan, ab hukukunu çiğneyen bir gelişme olacağından, ab ile Türkiye arasında ciddi bir anlaşmazlık yaratması kaçınılmazdı.

Türkiye’nin ab belgesine ilişkin bu kaygıları ve taslak metin üzerindeki olumsuz düşünceleri, görüşmeler için Ankara’ya beklediğimiz Verheugen’e özet olarak hemen ulaştırıldı. Konuk heyetle yapılan toplantıda, ab Komisyonu’nun ‘genişlemeden sorumlu üyesi’ Verheugen ve ab teknisyenleriyle, bütün bir gün ciddi tartışmalar yaşandı. Genellikle, en çetin konuları bile Verheugen’le gerilimsiz konuşmuşuzdur. Aramızdaki saygılı dostluk ilişkisi, engelleri birlikte aşmamıza her zaman yardımcı olmuştur. Ortaklık Belgesi de bu çerçevenin dışına çıkmadı ama, Verheugen’in sıkıntılı ve neşesiz olduğu seziliyordu. Sonradan anlaşıldığı

üzere, ab Komisyonu'nun bazı üyeleri ve bazı üye ülke temsilcileri, Helsinki'de olmayan koşulların, kuralların, Ortaklık Belgesi aracılığıyla Türkiye'ye getirilmesinde ısrar etmişlerdi. Verheugen, bunun zorluğunu, belki haksızlığını arkadaşlarına anlatmış olsa bile, anlaşıldığı kadarıyla, onları ikna edememişti. Üstelik bu konuları, ab Türkiye ile daha önce de tartışmıştı. Şimdi, ab, geçmişte aldığı ve bir bakıma kabul ettiği cevapları alacağını bile bile, aynı konuları yeniden açmak durumundaydı.

'Kıbrıs', Yunan tarafınca ab Komisyonu'na getirilmiş, bunun, Helsinki metninden çok farklı şekilde Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alması istenmişti. Bunları Verheugen söylemedi ama, Brüksel'deki başka kaynaklardan benzer bilgileri alabilmekteydik. Verheugen ve birlikte geldiği teknisyenlere, böyle bir 'hukuki koşulun' yer alacağı Katılım Ortaklığı'nın Türkiye'den kabul görmeyeceğini anlattık. Türkiye, tavrını Helsinki öncesinde ortaya koymuştu, Kıbrıs koşullu bir adaylığı istemediğini açıklamıştı. Helsinki, bunu bilerek, biraz zorlanmakla beraber bunu kabul ederek, Türkiye'yi aday ilan etmişti. Şimdi geri dönüş yapılamazdı. Kıbrıs, ab ile Türkiye arasında bir 'siyasal diyalog konusu' olabilirdi ama asla Türkiye'nin ab sürecinde hukuki anlam, işlev ve değer taşıyan bir konu olamazdı. (Daha doğrusu, o sıralarda biz buna inanıyorduk; ab, Kıbrıs'ı hukuki bir önkoşul durumuna getirmeyi ilerde başaracaktı.)

Katılım Ortaklığı taslak metnindeki 'azınlıklar', bu konuda meraklı ve ısrarlı birkaç üye ülkenin ortak talebiyle belgede yer almıştı. Verheugen, temsil ettiği ab Komisyonu'nun eğilimini, tavrını, –gönülsüz bile olsa– savunmak durumundaydı.

Türkiye'nin sorunlarını, 'bölgelere' göre yahut 'yurttaş kategorilerine' göre tanımlamayı doğru bulmadığımız, ab heyetine bir kez daha belirtildi. 'Objektif olarak Türk vatandaşının sorunları vardır, ekonomik, sosyal, demokratik vb. Bu sorunları ve çözümlerini, birey olarak yurttaşa ait bir sorun ve çözüm olarak niteliyoruz' dendi. ab üyeleri Yunanistan, İtalya, İsveç'in farklı anlayışları anlatıldı; Yunanistan'ın, kendi ülkesindeki –Batı Trakya– büyük Türk azınlığını asla 'Türk azınlığı' olarak kabul etmediği, 'Türk azınlık' diye tanımlamadığı belirtildi; ab hukuku tekrarlandı; ab üyesi Fransa'nın hukukundan ve uygulamasından örnek gösterildi.

Tabii, bütün konuşulanlar, ab ve Türk tarafınca not ediliyor, bir bölümü resmi tutanak oluşturuyordu. Uluslararası hukuku, Avrupa Birliği hukukunu, uygulamasını bir kez daha hatırlattım. Her üye ülkenin kendi tarihinden, geleneğinden, gerçeklerinden kaynaklanmış azınlık anlayışı ve

uygulaması olduğunu, ab hukukunun bunu öngördüğünü ve bu alanda hepimizin, herkesin benimsediği insancıl, ortak yaklaşımların dışında ölçü ve tanım getirmediğini belirttim. Biraz da şaka niyetine, ‘ab’nin önerisi üzerine, ab üyesi Yunanistan, kendi ülkesinde (Türk azınlığı) olduğunu açıklasın; ab üyesi Fransa, hukuk sisteminde azınlık kavramına yer verip, azınlık haklarının bulunduğuna tanısın, sonra bu Katılım Ortaklığı Belgesi’ni tartışalım’ dedim... Verheugen de güldü, haklı olduğumu biliyordu. Max Weber’in anlattığı ‘Protestan Ahlâkı’nın[17] en önde gelen temsilcisi, nitelikli Almanlardır... Eğer tartıştığınız konuyu bilmekteyseniz, dürüstlükle ve sağlam bir mantıkla haklılığınızı ortaya koymuşsanız, ikna edebilmişseniz, ‘protestan ahlâkını’ özümsemiş muhatabınız, çaresiz, sizin haklılığınızı saptamak, kabul etmek durumundadır. Aksi halde, kendi değerler sistemine ters düşecek, kendi gözünde küçülecektir... Verheugen de, bu ahlâkı özümsemiş nitelikli bir Alman olarak, bizim bu Katılım Ortaklığı tartışmasındaki haklılığımızı kabul etmek zorundaydı. Nitekim, açıkça söylemese de, ‘içinden’ kabullendiğini ben anlayabiliyordum.

Katılım Ortaklığı Belgesi, o dönemde Türk dışişlerini en fazla uğraştıran bir konu oldu. Bir bölümüne benim Verheugen’le birlikte katıldığım çok sayıda görüşme her düzeyde yapıldı. ab’nin bu konudaki tavrı, gerçekten bir ‘gayrı ciddiyet’ örneğiydi. Karşılıklı ‘tamam’ deniyor, derken, yeni ve tabii olumsuz eklerin ab Komisyonu’nun ilgili birimlerinde yapıldığının haberleri bize ulaşıyordu. Birkaç kez ‘kopma’ noktasına gelindiğini hatırlıyorum. Gene, ‘nihayet bitti’ dendiğinde, ab Komisyonu’ndaki bir üyenin, ‘şu cümledeki sözcüklerin yerini değiştirsek, bir de şöyle bir ifade eklesek’ benzeri önerisi geliyordu. Dış siyaset metinlerinde tek bir sözcüğün yeri değişse, tümüyle anlam değişebildiğinden, bu tarz öneriler her şeye yeniden başlamayı bazen gerektiriyordu. Biz, ısrarla ve inatla, Katılım Ortaklığı Belgesi’nin ifadelerini tartışıyorduk da, özünde, bunun tek başına ab’ye ait olduğu, teorik olarak, ab’nin aday ülkeye danışmaksızın da bunu hazırlayabileceği bazen unutuluyordu. Ancak, Türkiye’nin ‘hayır’ diyeceği bir Katılım Ortaklığı Belgesi’ni hazırlamış olmak, ab Komisyonu açısından büyük yenilgi olurdu. Dolayısıyla, onlar da dikkatli davranıyordu. Böyle bir denge içinde, ‘gene bir şey eklediler mi’ kaygıları içinde, kob son şeklini aldı. Nice Zirvesi’nde resmen kabul edilip yürürlüğe girene kadar, ‘diken üzerinde’ durduk. Neyse ki, son dakika sürprizi ve onun kaçınılmaz olarak getireceği kavgalar yaşanmaksızın olay noktalandı.

ab’nin Katılım Ortaklığı Belgesi, bizim çok duyarlı olduğumuz ve bazı ab çevreleri, üyeleri için adeta bir ‘fikr-i sabite’, bir saplantıya dönüşmüş konularda Helsinki çerçevesinin dışına çıkmadı. Dolayısıyla, Türkiye açısından olumlu şekilde sonuçlandı. Aşağıda, kob’un önemli bazı bölümlerini veriyorum. ab tarafından tartışma gündeminde tutulmasına çalışılmış ‘Adayların Eşitliği’, ‘Kıbrıs’, ‘Azınlıklar’ gibi konular ilk kob’da (2000) olumlu biçimde değerlendirilmiştir. Ne var ki, ab bunları özellikle 2002 sonrasında yeni bir kararlılıkla gündeme taşımış ve hemen hepsinde istediği sonuçları almıştır.

b) ab Katılım Ortaklığı Belgesi, Aralık 2000

Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye’nin tam üyelik stratejisini tek taraflı olarak belirlediği Katılım Ortaklığı Belgesi’ni 8 Kasım 2000 tarihinde açıkladı. ab Konseyi’nin 20 Kasım veya 5 Aralık toplantısında onaylandıktan sonra resmi olarak geçerlilik kazandı. Helsinki kararları esasında Türkiye’nin ab sürecini belirleyen kob, şu özellikleri taşımaktaydı:

Ayırımcılığın Engellenmesi; Eşitlik

Türkiye’nin, ab içinde olumsuz ayırımcılık yapılmasını gerektiren ‘farklı bir aday’ olduğu, öteki üyelerden farklı ‘yarım-üyelik’ gibi bir statünün ona daha uygun düşeceği, bazı ab çevrelerinde ısrarla öne sürülmüştür. Helsinki öncesinde de ‘özel ilişki’, ‘özel konum’ benzeri öneriler yapılmış, Türkiye tarafından kesinlikle reddedilmiştir. kob’un ilk özelliği, Türkiye’nin, öteki adaylarla eşit konumda ab üyeliğine aday olduğunu, ‘Avrupa Birliği’ne katılması mukadder (orijinal İngilizce sözcük: ‘destined’) bir ülke olduğunu, Helsinki kararlarına atıfta bulunularak belirtmesidir: ‘Türkiye ab’ye diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülkedir.’

‘Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı, Komisyonun aday ülkelerin ab üyeliğine yönelik ilerlemelerine ilişkin 2000 yılı genel değerlendirmesinin bir parçasını teşkil etmektedir. Türkiye için 2000 yılı ilerleme raporunun analizine dayanılarak hazırlanmış, diğer tüm aday ülkeler için kullanılan yöntem kullanılmıştır. Türkiye’nin Katılım Ortaklığı’nı temel almak suretiyle, Müktesebatın Üstlenilmesine ilişkin bir Ulusal Programı yıl sonundan önce kabul etmesi beklenmektedir.’

‘... Her aday Devlet için saptanmış olan temel öncelik alanları, üyelik için aşağıdaki koşulların zorunlu olduğunu kaydeden Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirme yeteneği ile bağlantılıdır:

• Aday Devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlar;

• İşler bir pazar ekonomisinin varlığı ve ayrıca, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme yeteneği;

• Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği.'

'ab Konseyi, Helsinki'deki toplantısında, 13 aday ülkenin tek bir çerçeveye alınması ile oluşan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğini teyit etmiştir. Aday devletler katılma sürecine eşit koşullarda katılmaktadırlar.'

kıbrıs: Katılım Ortaklığı Belgesi'ne ab Komisyonu'nun haksız biçimde eklemek isitediği Kıbrıs değişikliği, tartışmalar sonucunda önlenmişti. kob, Kıbrıs konusunda, Helsinki kararlarının Türkiye'ye getirdiği '... bm Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olmak' koşulunu tekrarla yetinmektedir. Türkiye'nin buna hiçbir zaman itirazı olmamıştır; bu desteği zaten her zaman vermiştir:

'ab Konseyi, aday devletlerin ab antlaşmalarında belirlenen değerleri ve amaçları paylaşmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, ab Konseyi, Türkiye'nin reformlarını, derinleştirilmiş siyasi diyalog da dahil olmak üzere özellikle insan haklarına da atıfta bulunarak, katılıma ilişkin siyasi kriterlerin karşılanması yönünde ilerlemeye ve Helsinki sonuçlarının 4 ve 9 (a) paragraflarında yer alan hususlara da ağırlık vererek teşvik etmek ve desteklemek amacıyla, Türkiye'nin katılım öncesi stratejiden yararlanacağını vurgular; bu anlayışla, ab, Türkiye'yi, tüm taraflarla birlikte, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünü amaçlayan sürecin başarıyla sonuçlanması yönünde, bm Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olunmasına devam edilmesi yönünde teşvik etmektedir.' 'Siyasi diyalog çerçevesinde, bm Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının (Türkiye tarafından) kuvvetle desteklenmesi (gerekmektedir)'

Demokrasi, İnsan Hakları, 'Azınlıklar' Konusu

ab'nin 2000 Aralık ayında benimsediği Türkiye'ye ilişkin Katılım Ortaklığı Belgesi, 'Helsinki kararları' çerçevesine bağlı kalmıştır. Belgenin tartışmaları sırasında hayli gerilimli günler yaşanmış olsa da, sonuç metni, ab'nin hukukuyla, ab ile Türkiye arasındaki temel çerçeveyi oluşturan Helsinki kararlarıyla ve ab ile Türkiye'nin önceki ortak çalışmalarında uzlaştığı ilkelerle uyumludur.

2000 yılının Katılım Ortaklığı Belgesi (kob), önce, genel bir yaklaşım getirmektedir (aşağıdaki paragraflarda, bazı sözcüklerin önemini vurgulamak ve 2004 yılı ab belgelerini ilerde incelerken, aradaki olumsuz farkı, olumsuz gelişmeyi daha açık görebilmek için altını çizdim):

• Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefî inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi;

• İdam cezasına ilişkin fiili moratoryumun muhafaza edilmesi;

• Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler var ise kaldırılması;

• Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarının arttırılması amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması ve özellikle Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi.

Dikkat edilirse, Katılım Ortaklığı Belgesi (kob), hak ve özgürlüklerin Türkiye'de ve Türk hukukunda 'Bireye', 'Yurttaşa' ait olduğunu bu ifadeleriyle saptamaktadır. 'Tüm bireyler' insan haklarından eşit yararlanacaktır; televizyonlarda anadilini kullanmak, 'Türk vatandaşlarının' hakkıdır; 'tüm vatandaşların' sosyal, kültürel imkânları arttırılmalıdır vb. Fransız hukukunda olduğu gibi, Türk hukuk sisteminde de 'hak ve özgürlükler', topluluklara, azınlıklara, çoğunluklara ait değildir; bireye, yurttaşa aittir. Belirli tanımlarla tanımlanmış toplulukların, bu tanımlarından kaynaklanmış bir hakkı yoktur; yurttaş olmalarından hakları kaynaklanmıştır; bütün yurttaşların birbiriyle eşit, birbirinden farksız, sadece yurttaş olmalarının uzantısı niteliğindeki hakları 'söz konusudur'. Örneğin, televizyonda anadilini kullanmak, kob'da belirtildiği gibi, 'Türk vatandaşlarının hakkıdır'. Belli bir toplum kesitine, belli bir 'azınlığa' tanınmış özel bir hak değildir. kob, yeni azınlık tanımları yapmanın, yeni azınlıklar yaratmanın özleminden uzak durmuştur; hak ve özgürlükleri, Türk hukuk sistemine saygılı biçimde, 'yurttaş' temelinde algılayıp, açıklamıştır. kob'un başka maddelerinde de bu anlayış egemendir:

> • Türk anayasası ve ilgili diğer yasaların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirtildiği şekliyle Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri garanti altına alınacak şekilde gözden geçirilmesi; bu

gibi yasal reformların uygulanmasının AB üye devletlerine uyumunun sağlanması;

• Güneydoğu'da geriye kalan olağanüstü hal uygulamalarının kaldırılması;

• Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması. Eğitim alanı da dahil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen tüm yasal hükümlerin kaldırılması;

• Kadınlara karşı ayırımcılık uygulamalarının ve cinsiyet, ırk ve etnik köken, din ve inanç, sakatlık, yaş ve cinsi eğilim nedenlerine dayalı tüm ayırımcı uygulamaların ortadan kaldırılması...

Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ab'ye telkin ettiği, bir bakıma kabul ettirttiği bu saygılı ve doğru yaklaşımı, ab'nin daha sonra terk etmesini önleyememiştir. 2002 Aralık ayındaki Kopenhag Zirvesi özellikle Kıbrıs'ın hukuki önkoşula dönüşmesine yeşil ışık yakmıştır. Türkiye ile müzakere sürecinin çerçevesini oluşturan Ekim 2004 ab raporları ise, olumsuz ayırımcılık yapmış, öteki adaylara kıyasla ağır koşullar getirmiş, yeni azınlık anlayışları, tanımları ve oluşumları sunmuştur. (Bunları, ilerdeki bir bölümde inceleyeceğim.)

III

Bir Dönemin Deneyimi

a) ab ile Gelecek: Sorunlar da Çözümler de Türkiye'de

2001'de ab ilişkilerini değerlendirdiğim, ilişkilerin geleceğine baktığım bir çalışmada, bazı ilkelere, her zaman geçerli kalacağını düşündüğüm saptamalara yer vermiştim. Bu değerlendirmenin, günümüzde izlenen ve izlenecek politikalara bir katkı olabileceğini düşünmekteyim. 'ab'nin, Türkiye'de bir zıtlaşma değil, uzlaşma konusu olması'; 'ab'nin, bir süreç niteliği, bu süreçte ölçüyü iyi niyetin ve olumlu iradenin biçimlemesi'; 'ab-Türkiye ilişkilerinin karşılıklı menfaate dayanması' gibi... Zaman gazetesinde, Ağustos 2001'de yayınlanan bu konuşmadan önemli bölümleri veriyorum:

Siyah'la Beyaz Değil

AB ile ilişkilerimizin sağlıklı gelişebilmesi için şu üç belirleyici anlayışı özümsemek gerekir: 1) AB, bir 'süreçtir', ilişkilerin gelişmesi için, süreç içinde devamlılığı bulunan adımların atılması gerekir. 2) Esas olan, bu süreçte, 'iyi niyetin' sergilenmesi, mümkün olabilen gelişmenin hem AB hem Türkiye tarafından 'iyi niyetle' değerlendirilmesi ve gerçekleşmesidir. 3) Nihayet, bu ilişkilerin her aşamasında, üyelik kararlılığının ve 'iradesinin' ortaya konması, gereğinin yapılmasıdır; hem AB, hem Türkiye tarafından.

AB ilişkileri, bir 'siyah-beyaz' konusu değildir. Her şeyi ve bir anda yoluna koymanız mümkün olmadığı gibi, kimse sizden bunu beklemez. AB sürecinde ve zaman içinde gerekeni 'iyi niyetle' yapmakta olmanız ve yapacağınızın 'iradesini' sergilemeniz. Yoksa, AB, bazılarının sandığı gibi, sizi gözetim altında tutan insafsız ve acımasız bir 'büyük ağabey' değildir. Türkiye'yi aday kabul etmekle ve ilerde üye almakla, AB, Türkiye'ye bir lütufta bulunmamıştır; aynı şekilde, AB 'ye aday ve ilerde üye olmakla, Türkiye de AB 'ye lütufta bulunmuyor. AB ile bir adayın ya da üyenin ilişkileri, özünde karşılıklı menfaat ilişkisidir. Bu gerçek gözden kaçtığında, soyutlamalar ve yanlışlar başlar.

AB Samimi mi?

Türkiye’nin adaylîğı konusunda, Türkiye ve AB’nin karşılıklı ‘samimi’ olup olmadığı soruluyor bana. Ben ilişkiyi bir ‘samimiyet sorunu’ şeklinde nitelemiyorum, bu bir ‘karşılıklı menfaat’ meselesidir, menfaat tercihidir. AB bizim adaylığımızda ve üyeliğimizde kendi menfaatini görmeseydi, tabii ki Türkiye’yi AB üyeliğine aday kabul etmezdi. Ben, Türkiye’nin menfaatinin AB üyeliğinde olduğuna inandığım için, adaylığımızın kabulü amacıyla bu kadar uğraştım, üyeliğimiz için uğraşmaktayım. Türk dış siyasetinin 21. yüzyıldaki iki büyük hedefini, 1997’de şöyle açıklamıştım: Birbiriyle çelişmeyen, birbirinin alternatifi olmayan, tam aksine, birbirini bütünleyen ve güçlendiren iki hedefimiz, ‘Türkiye’nin AB’ye üye olmasıdır’ ve ‘Avrasya coğrafyasının belirleyici bir merkezi konumuna Türkiye’nin gelmesidir’. Sorumluluk dönemimde her iki hedefe doğru mesafe alınmıştır.

Ancak, şunu unutmayalım: Kendisinden bütün beklenenleri tam olarak karşılaması hiçbir aday ülke için mümkün değildir. AB’nin günümüzdeki üye ülkelerine baktığımızda, demokrasi açısından her şeyi mükemmel sayılabilecek olan herhalde yoktur. Kimse bizden 37 maddelik anayasa değişikliğini bir çırpıda yapmamızı beklemiyor. Fakat süreç hareketlenseydi, 1999 Aralık (Helsinki) sonrasında bazı hukuki ilerlemeler sağlansaydı ya da geçtiğimiz Temmuz ayında (2001) bazı anayasa değişimlerini gerçekleştirebilseydik, AB-Türkiye ilişkileri bugün (Ağustos 2001) daha elverişli bir çerçevede bulunurdu. İlerleme raporunun yazım hazırlıkları böyle bir ortamda başlardı.

Demin belirttiğim gibi, burada gözden kaçırılmaması gereken husus, AB’nin, Türkiye ve diğer adaylarla ilişkilerine bir ‘süreç’ olarak, ‘iyi niyet ve iradenin sergilenmesi, gerçekleşmesi’ olarak yaklaşmasıdır. AB ve üyelerinin kural olarak Türkiye’ye karşı olduklarını varsaymak yanlıştır. AB’nin kendi anlayışlarıyla uyumlu yeni üyeler istenmesi çok doğaldır. Doğal olmayan, siyasetçiler, kamuoyu, basın olarak konuları bazen tabiatının dışına çıkarıp büyütmek, olağan ve sıradan bir beklentiyi bile, bir dayatma, bir tehdit gibi algılamaktır.

Türkiye’nin bazı zorlukları olduğunu, bazı hassasiyetleri bulunduğunu AB de görüyor. Bu bir süreç, anayasa değişimlerine

başlanır, bazı yasalar çıkarılırsa büyük mesafe katedilir. Örneğin, anayasa konusu dahi olmayan ‘gözaltı’ uygulaması: Bir tutuklunun gözaltı süresinin uzatılması kararlaştırılırken, tutuklu hazır bulunacak mı, yoksa, –halen olabildiği gibi– onun gıyabında mı buna karar verilecek? Tek başına bu konunun çözümlenmesi bile, ilerleme raporunu etkiler.

AB Ne ‘Kurtarıcı’, Ne de ‘Öcü’...

İki genel yaklaşım yanlışından sözedilebilir: İlki, AB’yi her konuda, her alanda, işimize her geldiğinde, tartışmaların merkezine oturtmamız çok yanlış. ‘AB böyle istedi, AB böyle istemedi’ diye diye, AB’yi Türkiye’de olabildiğince sevimsizleştirdik. Ne yaparsak, sanki AB için yapmalıymışız gibi bir hava verildi. Beceremezsek, AB’nin başımıza getirecekleri hikâye edildi, vb. Kendi iç siyaset tartışmalarımızda, AB’yi bazen bir mazeret gibi, bazen bir korunak, bazen bir hedef tahtası gibi kullanmaya başladık. Bu kolayımıza geldi. Dolayısıyla, AB konusunu kendi tabiatından, doğal yerinden uzaklaştırdık. Neredeyse, her iyinin ya da her kötünün nedeni olarak AB’yi belledik.

Bu ortamda, AB, ‘aynı zamanda hem kurtarıcı, hem öcü olan’ garip bir ‘imaja’, bir ‘görüntüye’ dönüşüyor. Benzer bir yanlış tanıtım ve algılamayı ekonomide yapmaktayız. Son zamanlarda iki ‘kurtarıcı/öcü’ yaratıldı: Siyasette AB, ekonomide IMF. Türkiye için varsa, yoksa, bu ikili... Oysa, AB de, IMF de, ne öcüdür ne de kurtarıcı. Onları biz böyle sanmaktayız...

AB’ye yaklaşımımızda ikinci yanlışa örnek olarak, anayasa değişim önerilerinin takdim ve algılanış biçimini gösterebilirim: Sanki bu anayasa değişimleri, yasal demokratikleşme girişimleri, hiç düşünülmemişti de, AB için özel olarak gündeme getirildiler... Kamuoyundaki, basındaki, siyasetteki havaya bakarsınız, böyle olduğuna hükmedebilirsiniz. Oysa hiç öyle değil. Türkiye’de çok sayıda insan, yazar, siyasetçi, yıllardan beri bu değişiklikler için mücadele veriyor. Fedakârlık üstlenip, acılar çekiyor. AB’nin hoşuna gitmek için değil tabii. Türkiye’nin yararını burada gördüğü için böyle yapıyor. Anayasa reformunda yer alan konular üzerine, ben ve benim gibi başkaları otuz yıldır ısrarla yazmaktayız. Benim katıldığım hükümetlerin en köklü demokratikleşme girişimleri, AB

adaylığımızın kabulünden önceye rastlar vb. Biz, demokrasimizin gecikilmiş alanlarında yenileşmeyi AB için değil, Türkiye için, halkımız için istemekteyiz. AB, bu iddiamızın gerçekleşmesini kolaylaştıran değerli bir dış dinamiktir.

AB'yi doğru tanımlamak ve Türkiye'nin gelişme sürecindeki doğru konumuna yerleştirmek gerekir. Aksi, hem Türkiye'ye, hem AB'ye saygısızlıktır; AB üyeliğimizi geciktiren bir etkendir. Türkiye'nin AB adaylığını sağladığımız Helsinki Zirvesi'nden sonra (Aralık1999), adaylığa bizi ulaştırmış müzakereleri gerçekleştiren bakanlık olarak şunu söylemiştim: AB, Türkiye'nin gelişme sürecinde çok önemli bir dış dinamiktir; Türkiye'nin zaten amaçladığı hedeflere daha kısa sürelerde ve daha az zahmetle ulaşmasını sağlayacak çok önemli bir 'mantıktır', bir 'rasyoneldir', bir katkıdır.

AB adaylığımızın kıymetini ve sorumluluğunu bilmek gerekir; bunu abartmak gibi, küçümsemek ya da istismar etmek de Türkiye'ye karşı haksızlıktır.

Yunanistan, Kıbrıs, Ortadoğu

'Türk-Yunan ilişkilerinde büyük mesafe alınmıştır. 'Güvenlikten' önemlisi yoktur ve sağlanan gelişmelerle, iki ülkenin karşılıklı güvenlik kaygısı geçmişle kıyaslanmayacak kadar azalmıştır. 'İnsanların ekmeği' başlıca konudur, iyi ilişkiler sayesinde ticaret, yatırım, turizm hızla büyümüştür; özellikle Trakya ve Ege illerimizde gözle görülür bir ekonomik canlanma vardır. Nihayet, her şeyin amacı 'insandır': İki ülkenin sanatçıları, öğrencileri, belediye başkanları, sivil toplum örgütleri, siyasetçileri arasında sevgi yeşertilmiştir. İki devlet, dokuz önemli işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bunlar 'önemsiz gelişmelerse', geçmişte neden yapılamamıştır? Açıkçası, önceki kırk yılda yapılabilenden daha fazlası, son bir-iki yılda gerçekleşmiştir.

Diger büyük iki sorundan Ege'de, Türkiye olarak, Birleşmiş Milletler'in 33. Maddesi çerçevesinde 'anlaşmazlıkların barışçı çözümü' kurallarını da, AB'nin Agenda 2000 ilke ve yöntemlerini de uygulamaya hazır olduğumuzu defaatle açıkladık. Yunan tarafı da hazır olduğunda, harekete geçebiliriz. 'Kıbrıs' ise, Yunanistan'la sürdürdüğümüz ikili görüşmelerin kapsamına alınmamıştır.

Kıbrıs konusunda, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, AB'nin yanlış politikasından güç alarak, çözümsüzlüğün devamından fayda sağlayan taraftır. Ortak bir çözümü istemeyen, aramayan taraf, Rum kesimidir. Çünkü, AB, Türklerin istemediği, Rum kesiminin istediği bir 'çözümün' güvencesini ona zaten tanımıştır. Mesele buradadır. Rum kesiminin AB'ye tek taraflı olarak ve bütün Kıbrıs'ın temsilcisi gibi kabulü durumunda, KKTC'nin ve Türkiye'nin hakkını korumak, güvenliğini sağlamak için her şeyin yapabileceğini, bunun bir limiti olmayacağını, herkes hesaba katmalıdır.

Türkiye, hem İsrail'le hem de Arap ülkeleriyle ilişkilerini birlikte geliştirmek maharetini, son dört yılda göstermiştir. Bunu, bölgedeki yüzlerce yıllık tarihimizi ve yönetim tecrübemizi değerlendirerek, açık ve dürüst politikalar uygulayarak gerçekleştirdik. Dostluklarımızın bir alışveriş metaı gibi kullanmadığımızı anlattık ve anlaşıldık. İsrail'e kendimizi beğendirmek için olumlu Arap politikamızı ya da Araplara kendimizi beğendirmek için olumlu İsrail politikamızı değiştirmek niyetinde değiliz.

Kimse Bizden Tanzimat Teslimiyetçiliği Beklemesin...

Ekonomik sıkıntı yaşanması, Türkiye'nin dış siyasetteki doğrultusunu, tercihlerini ve kararlılığını etkilemez. Sıkıntının Türkiye'nin genel imajında (görünümünde) yol açtığı zedelenme nedeniyle, dış siyasetin uygulama araçlarından bazılarına etki yapar, o kadar.

Günümüz Türkiye'sinin, tarihteki Tanzimat teslimiyetçiliği ile dış siyaset yapmasını kimse beklemesin; ne hükümetimizden, ne bakanlığımızdan, ne de benden... Böyle bir yaklaşımı bizden yabancılar beklemiyor, böyle bir talepleri de yok. Ama kendi içimizde bu zihniyet bazen uç verebiliyor. Ben bunu, uzun tarihinin hiçbir kesitinde sömürge konumuna düşmemiş bir ülkede, nasıl olmuşsa bazı dimağlara yerleşebilmiş bir 'sömürge zihniyeti' olarak tanımlamaktayım. Biz kendimize sömürge benzeri davranışları yakıştırırsak, başkalarından da sömürge muamelesi görürüz.

Demokrasi olsun, Avrupa Birliği konuları olsun, ekonomik sıkıntılar olsun, teslimiyetçilik olsun: Dışımızdan çok, içimize bakalım...

Erhan Başyurt ve Salih Boztaş’a demeç,

Zaman, 26-27 Ağustos 2001 (özetlenmiş metin)

b) 'Bakan Olarak' Son ab Tahlili

Avrupa Birliği, beş yıllık bakanlığım süresince en fazla emek verdiğim bir konu oldu. Ayrıca, emeğin karşılığını bulduğu, kırk yıllık ab olayında en ileri noktalara ulaşıldığı bir dönemdi bu. İnsan, çok emek verdiğine, bir yerden alıp, ileriye götürdüğüne, bir bakıma kendi elinde gelişip büyüyene karşı, bir tür özel 'sorumluluk' duyuyor. Sanki, kendisinden başkası gerekli özeni gösteremez gibi, elbette yanlış bir kaygıya, bilinçaltında kapılıyor. Zamanla geçiyor bu, ama bir süre yaşandıktan sonra...

2002'nin mayıs ayında böyle bir psikolojiye girmiş olduğumu, çok sonra fark ettim. 2002 Mayısı'nda, koalisyon hükümetinin sonuna yaklaştığını herkes gibi ben de görüyordum. Bu ortamda, ab'ye ilişkin iki ayrıntılı değerlendirmem oldu. Özellikleri, öncelikle ileriye dönük olmaları, ab ilişkilerinin gelecekte daha doğru gelişmesi için öneri getirmeleri.

'Aşk' Değil, 'Mantık' Evliliği

> ... AB'nin, Türkiye'yi 'mutlaka üye alacağı' ya da 'asla üye kabul etmeyeceği' gibi iddialar, soyut yaklaşımlardır. Dolayısıyla yanlıştır. AB ve Türkiye'nin ilişkisi, doğal ve doğru olarak, bir menfaat ilişkisidir: Türkiye, kendi menfaatini bunda gördüğü için, AB'ye üye olmak istemektedir. AB, kendi menfaati nedeniyle Türkiye'yi aday kabul etmiştir ve üye yapmayı öngörmektedir. 'Sevmek, sevmemek' gibi soyut değerlerin bu denklemde yeri yoktur; genel olarak dış siyasette yeri bulunmadığı gibi. Kimse Türkiye'yi çok sevdiği için üye yapmaz veya Türkiye'yi sevmediği için üyeliğine engel olmaz. Menfaati varsa, Türkiye'yi bu bütünün içine almak ister, yoksa istemez. Aynen benim Türkiye açısından AB olayına yaklaştığım gibi...
>
> AB ile Türkiye'nin ilişkisi, aşk evliliğinden çok, bir mantık evliliğini andırıyor. Tabii, ilerde aşk da inşallah olacak, o ayrı...
>
> Kamuoyu oluşturan bazı çevrelerin yanlışı, AB-Türkiye ilişkisinde, AB'yi 'veren', kendimizi ise sadece 'alan' taraf olarak görmesidir. Birçok tutarsızlığın kaynağında bu algılama vardır. Oysa, Türkiye'nin AB bütününde yer almasından AB'nin elde ettiği ve edeceği, kısaca tanımlanamayacak kadar büyüktür; Türkiye'nin

kazanacağından daha önemlidir; stratejiktir: Türkiye'nin katılımıyla, AB, nitel bir gelişim sağlamaktadır. AB'nin, kendi kıtasının dışına uzanması, dünya ölçeğinde etkili bir 'oyuncu', bir 'taraf', olması, Türkiye ile kolaylaşacaktır; hattâ, mümkün olacaktır. Türkiye, AB'de bulunmayan bir stratejik derinliği ona sağlayabilecek tek ülkedir. Bütün bunları, AB ülkeleri kamuoyunun bilmesi beklenemez ama AB devletleri, hükümetleri, karar merkezleri bunların bilincindedir. Ben, Türkiye'nin değerini ve bunun farkında olduğumuzu, kendi kamuoyumuza da, AB yetkililerine de defalarca anlattım. Söz konusu bilinç, AB siyasetimizin çok önemli bir unsurudur. Dışişleri Bakanlığı olarak, Türkiye'yi doğru tanıdığımız ve tanımladığımız için, Türkiye'nin AB ilişkileri son yıllarda gelişebilmiştir. 1963'te başlamış çalışmalar, bizim dönemimizde, 1999'da üye adaylığı konumuna gelebilmiştir. Katılım Ortaklığı'yla, Ulusal Program'la, önemli aşamalar geride bırakılmıştır.

Madem Önemliyiz, O Zaman AB Neden İsteksiz?

AB'nin kamuoylarında göremeyebilirsiniz ama AB'nin hükümetleriyle, devletleriyle, başbakanlarıyla, dışişleri bakanlarıyla, büyük sanayicileri, bankerleri, askerleri ile konuştuğunuzda, Türkiye'nin AB açısından vazgeçilmezliğini fark ediyorsunuz. AB'nin uluslararası stratejide etkinliğini arttırmasında, Avrupa kıtasının sınırlarını aşabilmesinde, 70 milyonluk Türkiye ile bütünleşmesinin önemi var. Bunu çok iyi biliyorlar. 'Karar oluşturan ve karar veren çevreler', bu bilincin sahibi. Toplum genelinde ise, yeni üyeler, hele Türkiye özellikle istenmiyor. Bunun, işsizliğin artacağı korkusundan, tarihsel komplekslere, kültür altyapısındaki farklılaşmaya kadar birçok nedeni var. Mevcut AB üyelerinin kendi içinde de, Türkiye'nin sürecine ilişkin çelişen çıkarlar, karşıt değerlendirmeler söz konusu.

AB Treni Kaçırılmaz, Ama Ciddi Gecikme Olur...

Burada, bir noktaya işaret etmek istiyorum: İnsan hakları ve demokrasi alanlarının genişletilmesi, artık çağın gerisinde kalmış –ve Türkiye tarafından yaklaşık yirmi yıldır uygulanmayan– ölüm cezasının kaldırılması, 'AB'ye üyelik uğruna, müzakerelerin başlaması uğruna katlanılacak yanlışlar' değildir; Türkiye'nin

gelişmesi ve ilerlemesi için belki otuz-kırk yıldır tartışılan, toplumun önemli bir bölümünce talep edilen değişimlerdir.

AB ile Türkiye'nin ilişkileri, belirli bir çizgiye, sürece zaten girmiştir. Türkiye'nin adaylığının ilan edildiği Helsinki Zirvesi'yle (Aralık 1999) bu gerçekleşmiştir. AB ile 'üyelik müzakerelerinin başlaması' ise, AB'nin 1992'de almış olduğu karar uyarınca, 'aday ülkenin', 'Kopenhag siyasal ölçütlerine (Kriterlerine) uyumu' koşuluna bağlanmıştır. Bunlar objektif ölçütlerdir ve bütün üye adayları için geçerlidir. Nitekim, söz konusu Helsinki Zirvesi'nin nihai metninde, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin de bu uyum sağlandıktan sonra başlayacağı belirtilmiştir. Bu konu bazen yanlış anlaşılıyor, 'Türkiye, özel durumunu daha iyi anlatarak, bu ölçütlere uymaksızın müzakere sürecini başlatır mı?' deniyor. Hayır, başlatmaz: Ölçütlerin uygulanmasında AB'nin belli bir esnekliği, siyasal değerlendirmesinin payı mutlaka vardır. Ama bu, ölçütlerin yok sayılması, AB'nin on yıl önce belirlemiş olduğu temel ölçütlerinden vazgeçmesi, istisnai muamele yapması anlamına değildir.

Türkiye'nin, içinde bulunduğumuz zaman kesitinde söz konusu ölçütleri karşılamaması, AB sürecini noktalamaz; yaygın deyişle, AB treni kaçırılmaz; AB üyeliği bir 'hayale' dönüşmez; ancak, ciddi bir gecikmeye ve bugün elverişli olan bir ortamın, bir imkânın, kaybedilmesine yol açar. AB, 2002 ve 2003'te kendi genişleme planını tamamlıyor. Bu planda sadece 'aday' sıfatıyla yer almaktaysak, üyelik müzakeresinin başlaması hele üyeliğin gerçekleşmesi çok uzaklara kalabilir. Şunu da ekleyeyim: AB sürecindeki gecikmesi nedeniyle, Türkiye, çağdaşlığından kaybetmez, gerilemez, demokrasiden uzaklaşmaz, herhangi bir ülkeye 'mecbur olmaz', sosyal karmaşaya sürüklenmez. Bu tarz düşünceleri, ben, tümüyle yanlış bulmaktayım.

Belirttiğim gibi, müzakere sürecini başlatma imkânının kullanılmayışı, elverişli bir ortamın kaçırılmasına, dolayısıyla gecikmeye, yol açar. Ölçütlerin karşılanması ve sürecin hızlanması ise, Türkiye'nin stratejik yararları ve ekonomisi açısından ciddi bir güç sağlar.

Kürşad Oğuz'la (Aktüel dergisi) ve

Ahmet Sever'le (CNN-TÜRK) konuşmalar, 17/24 Mayıs 2002

ALTINCI BÖLÜM

BU ‘MÜZAKERE KOŞULLARI’,

AB’Yİ UZAKLAŞTIRIR

I

2000'den, 2004'ün Müzakere Koşullarında Ne Değişti?

a) 2004'te Kaybedilen 'Kazanımlar'

1999 Aralık Helsinki Zirvesi ve 2000 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi ile, '7 Ekim 2004 Türkiye Raporları' ve '17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi' arasında Türkiye-ab ilişkilerinin geçirdiği değişim ilginçtir ve önemlidir. Bu sürecin özellikle 2003-2004 kesitinde, Kopenhag ölçütlerinin karşılanması doğrultusunda Türkiye olağanüstü bir gayret göstermiştir. İnsan hakları ve demokratikleşme yolunda büyük mesafe almıştır. Bence, daha 2003 yılında, öteki aday ülkelerle benzer konuma, hattâ kiminden daha ileri konuma gelmiş, müzakereye başlamak erginliğine ulaşmıştır. Türkiye'nin, üyelik müzakeresinin başlaması için 2003 yılında ciddi girişimde bulunması gerekirdi; çünkü bunun koşullarını karşılayacak duruma o tarihte gelebilmişti.

Bu, benim görüşüm. Ama gelişmeler aksi yönde olmuştur. Türkiye'nin, 1999-2002 dönemindeki kazanımlarını, ab, 2003'te ve özellikle 2004'te büyük ölçüde geri almıştır. Bazı üye ülkeler, bazı siyasal odaklar, adeta bir 'rövanş' anlayışıyla Türkiye konusuna eğilmiştir. Helsinki Zirvesi'nde verdiklerini, 2000'in kob'uyla ve diğer taahhütleriyle tanıdıklarını, 'geri almak' anlayışı gelişmiş ve maalesef başarılı olmuştur.

Bu yaklaşımın geleceğe yansımaları, ab'den ve Türkiye'den neler götüreceği şimdiden kestirilemez. Ancak, değişim çok açık ve olumsuz gözükmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi:

1) ab ile ilişkilerinde Türkiye açısından birincil önem taşıyan ölçütler: a- Üyelik sürecinin güvenilir ve kesin, geri dönülmez olması; b- Adaylar arasında eşitliğin korunması; c- Kıbrıs konusunun hukuki önkoşula dönüşmemesi; ve d- ab hukukunda bulunmayan bir azınlıklar sorunu yaratılmamasıdır.

Bu konular, 1997'den başlayarak hep tartışılmış, gerilimlere yol açabilmiştir. Türk dışişlerinin bu dönemdeki başarısı, ab'nin tek başına hazırladığı, Türkiye'ye sadece danıştığı bütün belgelerde, konuların Türkiye'nin isteklerine ters düşmemesidir. (ab'nin resmen devlet olarak tanıdığı Güney Kıbrıs'la ilişkilerinde, ab, siyasetini devam ettirmiştir; Kıbrıs'ın Türkiye'yi ilzam eden boyutunda bizim çizdiğimiz çerçeve içinde kalınmıştır.) Türkiye'nin 1999-2002 ab ilişkilerinde, yukarıda sıralanan dört

ölçütün dördünde de, Türkiye isteklerini büyük ölçüde gerçekleştirebilmiştir. Bu sonuçları almak kolay olmamıştır. ab tarafının ikna edilmesi için hem bilimsel ve hukuki, hem siyasal çalışmalar yapılmış, bazen gerilim tırmanmış, hattâ görüşmelerde kopma noktasına bile gelinebilmiştir.

Burada dikkat çeken, daha önce belirtildiği gibi, çözümlenen sorunları ab'nin ısrarla yeni gündemlere taşımak eğilimidir. 2000 yılı başlarında bu durumla ilk karşılaştığımda doğrusu yadırgamıştım. Henüz bir ay öncesinde, büyük tartışmalar sonucunda Helsinki'de çözdüğümüz sorunlar, ab'nin 'Katılım Ortaklığı Belgesi' taslağında, önümüze getirilmekteydi. Sonradan alıştık. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde tekrar çözdüklerimiz, bu belgenin resmileşeceği Nice Zirvesi öncesinde tekrar soruna dönüştürüldü. Yeni tartışmalar ve gerilimler yaşandı, bunlar yeniden çözüldüğünde, bu defa, 'aday ülkelerin eşitliği' konusu, 'Avrupa Konferansı' nedeniyle, Türkiye'nin önüne bir kez daha çıkarıldı: ab'nin 'anayasası'nı hazırlamakla yükümlü bu toplantılarda, her nedense, Türkiye'ye öteki adayların gerisinde, farklı bir yer tanımak istenmişti. Konferansa bu çerçevede katılmayacağımızı ilan etmemiz ve konuyu mesele yapmamız sayesinde, ab geri adım attı; Türkiye'nin öteki aday ülkelerle eşit konumda katılımı benimsendi ve Türkiye konferansta yer aldı.

ab'nin 2004 Ekim ayında yayınladığı ve Türkiye ilişkilerini, Türkiye'yi nasıl gördüğünü, 'katılım müzakeresi' sürecini ve koşullarını nasıl tanımladığını ortaya koyan üç belirleyici belge, fevkalade düşündürücüdür. Türkiye'nin bu defa engelleyemediği, geçmişte olduğu gibi ab'yi vazgeçirtemediği koşullar, aynı zamanda, 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nin kararlarını şekillendirmiştir. Böylece, Türkiye'ye, Türkiye'ye özgü ve öteki adaylardan olumsuz yönde farklı bir müzakere süreci, müzakere çerçevesi çizilmiştir. Türkiye için hayati önemdeki dört konuda da, Türkiye'nin geçmişteki kazanımları elinden alınmış, yol kazalarına, tehlikelere açık bir döneme Türkiye-ab ilişkilerinde girilmiştir.

b) Tartışmaya Açık Bir Üyelik Varsayımı

Geçmişte ab'nin kendi ifadesi olan '... Türkiye, Avrupa Birliği'ne katılması mukadder (destined) bir aday ülkedir' (2000 Ocak, kob) kesin taahhüdü, bu defa anlamından yitirerek ancak '... geçmiş kararlar' çerçevesinde zikredilmektedir. ab'nin yeni yaklaşımı doğrultusunda, şimdi, 'Türkiye'nin ab'ye katılım (entegrasyon / üyelik) sürecinin '... ucu açık bir

süreç olup, sonucunun önceden tayininin mümkün olmadığı' beyan edilmektedir. (ab Komisyonu'nun Türkiye'ye ilişkin Tavsiye Raporu, Ekim 2004.) ab'nin bu yeni kararlılığı, yeni terminolojisi, 2004'ün bütün belgelerine, ab Brüksel Zirvesi'nin (17 Aralık 2004) Türkiye için öngördüğü 'Müzakereye Başlama Koşullarına', ab ülkelerinden bazılarının söylemine yansımaktadır. Türkiye'ye ilişkin resmi belgede, Türkiye'nin yarı yolda kalabileceği, üyelik sürecinin gelişiminde ab'den onay almayabileceği ciddi bir ihtimal gibi ortaya konmakta, bunun 'değerlendirilmesi' yapılmakta, 'önlemi', yazılmaktadır: 'Müzakerelerin ve daha sonraki aşamadaki onay sürecinin sonucuna bakılmaksızın, Türkiye'yle ab arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa kurumlarına bütünüyle bağlılığını sağlamalıdır' (ab Komisyonu'nun Türkiye'ye ilişkin Tavsiye Raporu, Ekim 2004).

Yaklaşım, son derece önemlidir ve öğreticidir. Burada açıkça ifade edilen şudur: Müzakereler kötü gelişebilir, sonuçları yetersiz kalabilir, ya da, Türkiye ile üyelik anlaşması, sonraki aşamada üye ülkelerden birinin reddiyle karşılaşabilir. Dolayısıyla, bu ihtimallarin gerçekleşmesi durumunda da Türkiye'nin Avrupa kurumlarına bütünüyle bağlılığını sürdürecek şekilde Türkiye ile ilişkiler düzenlenmelidir.

2004 Ekimi'nde, ab, Türkiye'yi '... ab üyeliği mukadder' bir aday ülke gibi değil, katılım süreci büyük olasılıkla yarı yolda kesilebilecek, kesilmese bile, üyeliği onaylanmayabilecek 'farklı' bir aday olarak nitelemektedir. Bunu açıklamaktadır. Bu yaklaşım, ab'nin müktesebatına da, geleneğine de, geçmiş uygulamalarına da terstir; ab'nin Türkiye'ye dönük resmi beyanlarıyla çelişmektedir. Bundan önce hiçbir başka aday ülke için, böyle bir yaklaşım söz konusu olmamıştır. Türkiye'nin, bu tanımların ab belgelerinde yer almasını ve zirve kararına yansımasını önleyememiş olması, ciddi bir talihsizliktir.

Türkiye'nin ab üyeliğini 'inanılır', başka ülkeler açısından 'güvenilir' bir sonuç olmaktan uzaklaştıran son gelişme, bazı üye ülkelerin, Türkiye'nin –eğer olacaksa– üyelik kararını referanduma götürmek niyetidir. Fransa, bu konudaki kararlılığını, Avusturya, niyetini açıklamıştır. Bu, özel bir muameledir. Özetle, Türkiye'nin ab'ye üye kabulü kararı alındığında, bunun, üye ülkelerde onaylanması gerekmektedir. ab hukuku buna amirdir. Ne var ki Fransa, kendi usullerini 2007 yılı sonrasında Birliğe katılan yeni üyeler için değiştirmiştir. Yani, Türkiye'ye ilişkin bir üyelik kararı alınırsa, bunun geçerliğini ve yürürlüğünü onaylamak için Fransa

halkoylamasına gidecektir. Onay makamı, eskiden olduğu gibi parlamento değil, şimdi halkoylaması (referandum) olacaktır. Dolayısıyla, bu onayın verilmesi ve Türkiye'nin üyeliği çok zorlaşacaktır: ab ülkelerinin halkları, genel olarak, yeni üyelerin birliğe katılmasına zaten karşıdır. Hele o yeni üye kalabalık bir ülkeyse, elindeki işleri kaybetmekten, ab imkânlarını yenilerle paylaşmaktan çekinen mevcut üye toplumları, karşıtlığı ileri noktalara taşımaktadır. Bugünün Fransa'sında da, Avusturya'sında da, Türkiye'nin ab üyeliğine karşı olanlar, toplumun yaklaşık yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Geleceğin koşulları tabii ki bugünden kestirilemez, ancak, gerçekçi olursak, on-on iki yıl sonra ab toplumlarının çoğunun, halkoylaması durumunda Türkiye'nin üyeliğine 'hayır' demeleri, çok yüksek bir olasılıktır. Mizah gibi görünecek ama, 100 bin seçmeni olan bir ab üyesinin 51 bin olumsuz oyu, 70 milyonluk Türkiye'nin ab üyeliğini engelleyebilecektir.

2004 Aralık zirvesinde ab Dönem Başkanı Hollanda'dır; Hollanda'nın Dışişleri Bakanı Ben Bot'un, toplantıdan iki gün sonra yaptığı açıklamayı, 19 Aralık 2004'te Reuters haber ajansı şöyle duyurmaktadır:

> **Bot, AB Referandumlarının Türkiye'yi Dışlamasının Büyük İhtimal Olduğunu Söyledi**
>
> Amsterdam, 19 Aralık 2004 (Reuters) – Hollanda Dışişleri Bakanı Ben Bot, Fransa ve Avusturya'nın, Türkiye'nin AB'ye katılımını referanduma sunacak olmaları nedeniyle, Türkiye'nin sonuçta Avrupa Birliği'ne katılamamasının büyük ihtimal olduğunu söyledi.
>
> Bot, Hollanda televizyon programı Beitenhof'da, 'Türkiye'nin üye olamaması yüksek bir ihtimaldir ve ben bunu hoş bir fikir olarak görmüyorum. Bir bakıma, oyunun kuralları maç sırasında değiştirilmiştir' dedi.
>
> Halkının çoğunluğu Türk üyeliğine karşı olan Fransa ve Avusturya, Türkiye'nin AB'ye katılımını referanduma (halkoylamasına) sunacak. Bu iki ülkeden birinin referandumda red oyu, hükümetini bağlayıcı olursa, Ankara'yı AB'nin dışında tutar. (...)
>
> Bot, ayrıca, Türkiye'nin 2005 Ekimi'nden önce Kıbrıs'ın resmen tanınmasının adımlarını atmaya ihtiyacı olduğunu söyledi.
>
> Associated Press ajansının aynı gün verdiği bir haberde ise şu belirtilmektedir: 'Türkiye'nin AB üyeliği önündeki bir başka engel,

> Türkiye’nin katılımına güçlü bir karşıtlığın bulunduğu Fransa ve Avusturya’nın bu üyelik talebini referanduma sunmak planlarıdır. Avusturya Cumhurbaşkanı Heinz Fischer, Avusturya Haber Ajansı’na bugün verdiği demeçte, Avrupa Birliği’nin Türkiye konusunda tüm kıtayı kapsayan bir referandum yapmasının gerektiğini söyledi.’

2004 Aralık zirvesi kararına altı çizilerek konmuş ‘ucu açık’ sürecin ve ‘referandum’ benzeri öngörülerin doğal ve çok olumsuz sonucu, Türkiye’nin muhtemel ab üyeliğine güveni azaltmalarıdır. Karardaki bu ifadeye, Fransa’nın, Avusturya’nın bu açıklamalarına bakan hiçbir ülke ya da hiçbir yatırımcı, Türkiye’nin ab üyeliği üzerine hesap tutmaz; bu ihtimalin gerçekleşmeyebileceğini görerek kendi siyasal yahut ekonomik tavrını belirler. Türkiye ise, ‘müzakere sürecinin’ her aşamasında, sonucun üyelik olmayabileceği kaygısıyla kendi kendini sınırlar. Açıkçası, kararda yer alan bu ‘ucu açık’ anlayışı ab’nin Aralık 2004 zirvesinde getirmesi ve Türk tarafının da bunu kabullenmesi, ab-Türkiye ilişkilerinde belirsizliğe yol açmış ve geleceğe dönük bir talihsizlik olmuştur.

3) Türkiye’nin geçmişte ısrarla savunduğu bir ilke, ab’nin Türkiye’ye ayırımcılık yapamayacağıdır. Türkiye, öteki aday ülkelerle ‘eşit’ kurallara bağlı olacağını, ab hukukunun zaten bunu öngördüğünü savunagelmiştir. Bunu, Helsinki 1999 zirvesinin adaylık kararında da, dönemin öteki belgelerinde de başarabilmiştir. ab’nin, Türkiye’ye değişik muamele yapmak, öteki adaylardan değişik bir hukuki konuma indirgemek girişimleri önlenmiştir. Bazı çevrelerin önerdiği ‘özel statü’ anlayışıları da, ab Anayasası’nı hazırlayacak konferansın çalışmalarından Türkiye’yi dışlamak çabaları da, 2002 Aralık ayındaki ab Kopenhag Zirvesi’ne dek tarafımızdan önlenmiştir. Olumsuz ayırımcılığa, farklı muameleye rıza göstermenin, Türkiye’yi ilişkili olduğu bütün coğrafyalarda ve bütün ülkeler indinde zayıflatan bir etken olacağı hep dikkatte tutulmuştur. Bunun sonuçları, Türkiye’nin uluslararası kurumlardaki konumundan, ticarete ve güvenliğe kadar, dış ilişkilerin her alanda kendini duyuracağının bilinciyle ab siyaseti o dönemde şekilenmiştir.

2002’de yeni Türk hükümetinin getirip uygulamaya koyduğu dış siyaset anlayışıyla, çok şey değişmiştir. ab’nin Türkiye’ye ilişkin 2004 yılı Komisyon raporlarıyla ve ab’nin 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi’nde Türkiye için öngördüğü ‘müzakere çerçevesiyle’, Türkiye-ab ilişkilerinde son derece radikal ve son derece olumsuz bir süreç başlatılmıştır. Bu süreç

ve varılan nokta ilişkilerin geleceği açısından çok önemli olduğundan, yer yer değindiğim bu değişimi tekrar özetlemek istiyorum...

II

Özet: AB, Türkiye'ye Büyük Haksızlık Yaptı

1) Türkiye, ab ile üyelik müzakeresinin başlaması için üzerine düşenleri yapmıştır. Türkiye açısından olumlu noktaların başlıcası, demokrasi düzeyinin ab ölçütlerine ulaştığının, ab tarafından tescil edilmesidir. Çerçevesinin ve koşullarının olumsuzluğuna rağmen, müzakere başlangıcı olarak bir tarih verilmesi, bir gelişmedir. Süreç sağlıklı işleyebilse, Türkiye'nin kurumlarıyla, kurallarıyla ve anlayışlarıyla daha ileri bir mantığa, ileri bir 'rasyonele' yönelmesini kolaylaşacaktır.

Ne var ki ab öyle bir çerçeve ve öyle koşullar getirmiştir ki, müzakere sürecinin sağlıklı gelişmesi neredeyse imkânsız gibidir.

2) ab, fevkalade başarısız bir sınav vermiştir. Muhatabı Türkiye'nin beklentilerini, ihtiyacını, sorunlarını açıkça istismar etmiştir. Bazı ab ülkelerinin saplantılarına, korkularına ve hesaplarına öncelikle cevap veren bir çerçeve çizmiştir. Türkiye'ye karşı ayırımcılık yaptığını, onunla adeta 'kerhen' müzakere edeceğini, Türkiye'nin üyeliğine pek de ihtimal vermediğini, neredeyse bağıra çağıra bütün dünyaya ab ilan etmiştir. ab'nin Türkiye ile katılım müzakeresi için öngördüğü çerçeve, sadece ab ile Türkiye arasında gerilim yaratmaz, aynı zamanda, Türkiye'nin kendi içinde gerilime yol açar.

3) Demokrasi erginliğinin saptanması ve tarih verilmesi olumlu, önemli, ileri bir aşamadır. Ancak öyle bir çerçevenin içine bunlar yerleştirilmiştir ki, o çerçeve, müzakereyi de, üyelik hedefine varılmasını da peşinen mahkûm etmektedir.

ab zirve kararının ve onun kaynağındaki 6 Ekim 2004 tarihli ab Komisyon raporlarının özelliği, Türkiye'ye geçmişte, öncelikle 1999-2002 döneminde verilmiş ve tanınmış olanların, ab tarafından şimdi geri alınmasıdır. 1999-2002 döneminde ab ile tartışarak, onu ikna ederek, bazen zorlayarak Türkiye'nin kabul ettirdiği anlayışlar, ilkeler ve yaklaşımlar, 2004'te ab tarafından yok sayılmıştır. ab, geçmişteki taahhütlerini hattâ kendi hukuk sistemini bazen çiğneyerek, Türkiye'ye karşı olumsuz ayırımcılık yapan, Türkiye için adeta özel bir çerçeve çizmiştir.

a) '... Bonne Pour l'Orient'

Geçmişin sömürgecilik çağında, sömürgecilerin kullandığı 'bonne pour l'Orient' diye bir kavram vardı. 'Doğu için yeterli, Doğu için iyi' şeklinde

çevrilebilir. Anlamı, bazı Batı anlayışlarını, kurumlarını, yöntemlerini Doğu'da ya da Doğu için oluştururken, bunların eksik ve yetersiz, kusurlu olmalarının önem taşımayacağı, bu kusurlu halleriyle bile 'Doğu için yeterli' olacaklarıydı. Bu tanım, Avrupalıların sömürgelerinde açılmış okulları, eğitimi, diplomaları için de kullanılırdı: Kalitesiz de olsa, yetersiz de olsa, idare ederdi, 'Doğu için yeterli' olurdu...

ab'nin Türkiye'ye lâyık gördüğü, Türkiye için çizdiği müzakere çerçevesi, taşıdığı ayırımcı, küçültücü özelliklerle, tam bir 'bonne pour l'Orient' örneğidir. Geçmişte ab'nin hiçbir aday ülkeye uygulamadığı özel koşullar, ayırımcı hattâ küçültücü ifadeler, üyelikten başka her yöne götürebilecek bir yol haritası, Türkiye'nin müzakere sürecine getirilmiştir.

4) 1999 Helsinki Zirvesi'nin kararlarında ve ab'nin, Türkiye ile geleceğinin çerçevesini çizdiği 2000 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde hayati önem taşıyan iki ilke yer almaktadır. Bunların kararlarda, belgelerde var olması ve sözde kalmayıp, hayata geçmesi için Türkiye çok uğraşmıştır ve geçmişte büyük ölçüde başarmıştır: 'Türkiye, a) bütün öteki adaylarla aynı ölçütler temelinde, b) Avrupa Birliği'ne katılması mukadder bir adaydır'. Bu anlayış ve uygulama, 2002 sonrasında ab tarafından yıpratılmıştır. 2004 zirve kararlarında ise, 'göz önünde bulundurulan geçmiş sonuç bildirileri' bağlamında zikredilen bu ilkeler, uygulamadan tümüyle çıkarılmış, hattâ, bu iki ilkenin tam aksi yönde gelişmeler ab 2004 Aralık zirvesinde gerçekleşmiştir.

• Türkiye'ye, sınırlar, çekinceler getiren bir 'katılım süreci' öngörülmüştür. Bu, 'sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreçtir'. ab, ilk kez bir kararında bu ifadeyi kullanmaktadır. Yani, Türkiye'nin müzakere sürecine ve üyeliğine, daha şimdiden bir soru işareti ab tarafından kondurulmaktadır. Karar, ayrıca, Türkiye'nin üye olamayacağını da varsayarak, yedek bir yöntem de getirmektedir: Aday, yükümlülüklerinin tümünü yerine getirecek durumda değilse, 'Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla demirlenmesi sağlanmalıdır'. Yani, üye olamamış bir Türkiye'nin, Avrupa Güvenlik ve Savunma projesine (ab Ordusu), ab Gümrük Birliği'ne ve benzerlerine demirli kalması hedeflenmektedir. Başka bir ifadeyle, 'Türkiye üye olmazsa olmasın ama, askeri ve ekonomik açıdan zinhar bizden uzaklaşamasın...'

• ab, kendi uygulamalarına, önceki adaylarla ilişkilerine ters düşerek ve kendi hukukunu çiğneyerek, bu zirve kararında 'kalıcı sapmalar' getirmiştir. Yani, ab hukukunun öngördüğü özgürlüklerin sınırlanmasını, başka

adaylara uygulandığı şekliyle ‘geçici’ değil, Türkiye için ‘kalıcı’ olarak uygulayabileceğini, örneğin serbest dolaşımın Türk vatandaşlarına ilelebet yasaklanabileceğini, ab, zirve kararında kayda geçirmiştir. Ayrıca, her ab üyesi ülkenin de, bu kalıcı yasakları kendi ülkesi için tek başına koyabileceği, ima edilmiştir.

• Türkiye söz konusu olduğunda, hiç uygulanmamış bir şey daha yapılarak, ciddi demokrasi ihlalleri olması durumunda, adayın müzakere sürecinin, üye ülkelerin girişimiyle askıya alınabileceği, zirve kararına konmuştur. Bu bir bakıma eşyanın tabiatıdır, ama ilk kez açık-seçik bir zirve kararında yer verilmektedir.

1999’da ‘üyeliği mukadder’ bir aday iken, sonuca varması çok kuşkulu bir adaya Türkiye 2004’te dönüştürülmüştür. Bu ikinci sınıf konumun ve belirsizliğin, Türkiye’yi siyaseten ya da ekonomik olarak tartacak bütün ülkelere, çevrelere, yatırımcılara güven vermeyeceği açıktır. Müzakere süreciyle birlikte yabancı sermaye yatırımlarının Türk sanayiine akmasını bekleyenlerin, beklediklerini bulmamaları kuvvetle muhtemeldir.

5) Türkiye’ye getirilen sınırlamalara, bir de, Fransa’nın ‘Türkiye için özel referandum’ eğilimi hattâ kararlılığı eklenebilir. Fransa’ya, başka ab üyelerinin de katılması şaşırtıcı olmayacaktır. Türkiye, ab Konseyi tarafından üye kabul edilse bile, bu ab kararı, örneğin Fransa’da halkoylamasına (referanduma) sunulacaktır. Yani, tek başına bir ab ülkesi, eğer halkoylamasında Türkiye’nin katılımına hayır demekteyse, ab süreci orada noktalanacaktır. Fransa ve Avusturya gibi, toplumunun yüzde 70’i Türkiye’nin üyeliğine karşı olan ülkelerde, on yıl içinde dengenin değişmesi imkânsız değilse de, bunu beklemek fazla iyimserliktir. Ayrıca, Avusturya Cumhurbaşkanının, ‘bütün ab ülkelerinde Türkiye için referandum yapılması’ önerisi vardır. Fransa ve Avusturya’nın yapacağı halkoylamaları nedeniyle, sonuçta Türkiye’nin büyük ihtimalle üye olamayacağı’ ab çevrelerinin yaygın kanaatidir.

Açıkçası, bu zirve sonuçlarına göre, Türkiye’nin ab üyeliği pamuk ipliğiyle bağlanmıştır.

6) Aralık 2004 ab zirvesinin kararlarına göre, ab, Türkiye’nin müzakere sürecine başlamasını, Türkiye’nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni ‘dolaylı’ ve ‘fiilen’ tanımasına bağlamıştır. Üstelik, ab kararında, Türk tarafının, ‘protokolü imzalamaya hazırız’ şeklinde beyanda bulunduğu açıklanmaktadır; bundan ‘duyulan memnuniyet’ belirtilmektedir. Yani, dolaylı tanıma taahhüdü Türkiye tarafından verilmiştir; bunun, müzakere

başlangıcı için bir önkoşul olduğunu ab vurgulamıştır. Nitekim, Türkiye bu yolda gerekenleri yapmaya başlamıştır.

b) Yeniden ‘Azınlıklar’ Gündemi

7) 2004 ab’sinin, ‘azınlıklar sorununu’ yeniden getirmiş olması fevkalade düşündürücüdür. ‘Azınlıklar’, ab’nin, 1997’den başlayarak her dönem gündeme eklemek istediği konudur. Türkiye’nin üye adaylığını ilan eden Helsinki Zirvesi’nde (1999) olsun, Türkiye ilişkilerinin çerçevesini, kurallarını ve geleceğini belirleyen ab Katılım Ortaklığı Belgesi’nde (2000) olsun, Türkiye buna imkân tanımamıştır. Büyük tartışmalar çıkmış, ama sonuçta ab hukukunda da bulunmayan anlayışların Türkiye’ye dönük uygulanması önlenmiştir.

Biraz karışık bir konu, anlatmaya çalışayım: ab hukuku, azınlıklara çok genel çizgileriyle, hepimizin, herkesin zaten kabul ettiği ilkeler çerçevesinde değinmektedir. Kimseye, ırkından, inancından, düşüncesinden ötürü ayırım yapılamayacağı, herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, azınlıkların, korunmaya ve desteğe hakkı bulunduğu, vb. ab’nin, konuyu ‘genel’ kavramlarda tutması, çok doğal bir nedene dayanır: ab üyelerinin hemen her birinde, diğerinden farklı bir ‘azınlıklar’ anlayışının, sisteminin geçerlikte olması. Örneğin, her ‘ben’ diyeni ‘azınlık’ statüsüne almaya hazır İskandinav anlayışıyla, Fransa’nın ‘azınlık kavramını’ bile tümden reddeden, hukuk sisteminden dışlayan geleneğini, Yunanistan’ın, ‘Müslüman azınlık vardır, Türk azınlık yoktur’ yaklaşımını, aynı ortak paydalarda birleştirip, ortak Avrupa hukukuna dönüştürmek mümkün değildir.

Durum böyle iken, bazı ab ülkelerinin Türkiye’de ırk temelinde yeni azınlık tanımları yapması, kendi isimlendirdikleri bu azınlıklara özel konumlar biçmeye çalışması, hattâ Türkiye’ye ilişkin son 6 Ekim 2004 ab raporlarındaki gibi azınlık kategorileri oluşturması, ab hukukuna tabii ki aykırıdır. Ama bu yapılmıştır.

Neden? ‘ab Türkiye’ye kötülük etmenin peşinde, Türkiye’yi bölmek istiyor da, ondan’ değil. Şunun için: Çevresindeki büyük bir coğrafyayı ve İslâm dünyasını etkileyebilecek Türkiye gibi bir ülke üzerinde kontrol kurabilmek, ona karşı bir ‘koz’ oluşturmak için. Nitekim, bölücü terör örgütü Türkiye’de insanları öldürürken, Avrupa’daki en büyük desteği bir ab üyesinden bulabilmişti; bazı ab üyeleri, bölücü terör örgütünü sürekli kollamıştı; bazıları, neredeyse manevi ve siyasi koruması altına onu almıştı;

bir başka ab ülkesinden bütün Avrupa'ya ve Türkiye'ye her gün yayın yapan, Türkiye'de bazı insanların öldürülmesini ismen talep eden örgüt televizyonunun yayınlarının durdurulması için, Türk dışişleri, o ab ülkesiyle yıllarca uğraşmıştı, vb.

8) Türkiye ile ab ilişkilerinin çerçevesini, özelliğini getiren ve ab tarafından hazırlanmış 2000 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki anlayış, hak ve özgürlüklerin yurttaşa, bireye ait olduğudur. 'Topluluklara' değil. Bunun temelinde Fransız hukuku vardır. Türk hukuku, toplumun yedi yüzyıllık geleneği ve çağdaş laiklik anlayışı çerçevesinde, Müslüman halkın içinde azınlık-çoğunluk olamayacağına amirdir. Lozan'da benimsenen de bu anlayıştır. Nitekim, ab'nin Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (2000), bu anlayış geçerli kılınmıştır: 'Tüm bireylerin, ayırım yapmaksızın eşitliği', 'Türk vatandaşlarının televizyon ve radyolarda anadilini kullanabilmesi', 'Kökenlerine bakılmaksızın Tüm vatandaşları için kültürel hakların garanti edilmesi', 'Anayasanın, Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri garanti altına alınacak şekilde gözden geçirilmesi' vb. Yani, hak ve özgürlükler, 'yurttaşın', 'bireyin' temelinde tanımlanmıştır; toplulukların, ırkların, azınlıkların, çoğunlukların değil.

ab'nin 6 Ekim 2004 tarihinde açıkladığı üç Türkiye Raporu'na baktığımızda çok şeyin değişmiş olduğu gözükmektedir. ab, azınlıklar üzerine yeni bir yaklaşımı, yeni bir terminolojiyi, ırk temelinde tanımları şimdi getirmektedir. ab'nin kendi hazırladığı belgelere bile geçmişte açıkça koyamadığı, Türkiye'nin önlediği bir anlayışlar ve kavramlar bütünü, bu defa ab tarafından gerçekleştirilmiştir:

Özgürlüklerin, demokrasinin gelişmesi, özellikle '... azınlık hakları için geçerlidir' (Tavsiye Raporu s. 2). Burada 'azınlık' tanımı, Türk hukukundaki gibi gayrı müslim topluluklar için değil, Müslümanların kendi içinde ab'nin öngördüğü, farklı ırklardan, inanç özelliklerinden kaynaklanmış 'azınlıklar' için de kullanılmaktadır. '... Sünni olmayan Müslüman azınlıkların statüsünde hiçbir değişiklik olmamıştır' (İlerleme Raporu - 'ir' s. 35). 'Boşnakça, Arapça, Çerkezce ve Kürtçe'nin lehçeleri olan Kirmançi ve Zazaca yayınlar devam etmektedir; öteki azınlıkların da kendi dillerinde yayın yapılmasını istedikleri bildirilmiştir.' (ir 35). 'Türk makamlarına göre, 1923 Lozan Anlaşması çerçevesinde Türkiye'deki azınlıklar sadece gayrımüslim topluluklardan oluşmaktadır. Resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Anlaşması çerçevesinde görülen

azınlıklar Museviler, Ermeniler ve Rumlardır. Ancak, Türkiye'de Kürtler dahil olmak üzere başka topluluklar da vardır' (ir 36).

Söz konusu 6 Ekim 2004 raporlarındaki bütün benzer ifadelere burada yer vermek mümkün değil. ab, Türkiye'de hak ve özgürlükleri, bazı üye ülkelerinde ve Türkiye'de olduğu gibi 'yurttaş temelinde' değil, öncelikle 'ırklar-etnik gruplar' temelinde tanımlayarak, bu tanımı en açık şekliyle 2004 belgelerine kaydetmiştir. 2004 ab'sinin yaptığı, kendi hukukunda, uygulamalarında var olmayan, üye ülkelerinden bazılarının kökten reddettiği bir yaklaşımla, Türkiye içinde ırk esasına dayalı azınlık anlayışları, tanımları geliştirmesidir. Bu, son derece tehlikelidir: Şimdi, ab belgelerinden güç alarak, bazı ab üyeleri, ab hukukunda bulunmayan anlayışlarla, Türkiye'de yeni azınlıkların tarifi, haklarının korunması gibi konuları gündeme getirecektir. Türkiye'yi sürekli zorlayan ve Türkiye içinde sorunlar yaratabilecek bir konuyu gündemde tutacaktır. Bunları, ille Türkiye'yi bölmek için, özellikle kötülük yapmak için değil, Türkiye üzerinde bir kontrol ve etki aracı oluşturmak için yapacaklardır. Bu tavrın çirkin örnekleri geçmişte yaşanmış, bunlara karşı yoğun bir mücadele verilmişti.

9) Belirleyici önemi nedeniyle bir kez daha vurgulamakta yarar var: ab ile ilişkilerinde Türkiye açısından ölçütler, a) Üyelik sürecinin güvenilir ve kesin, geri dönülmez olması, b) Adaylar arasında eşitliğin korunması, c) Kıbrıs konusunun, hukuki önkoşula dönüşmemesi ve d) ab hukukunda bulunmayan bir azınlıklar sorunu yaratılmamasıdır.

Bu konular, 1997'den başlayarak hep tartışılmış, gerilimlere yol açabilmiştir. Türkiye'nin başarısı, ab'nin tek başına hazırladığı, Türkiye'ye sadece danıştığı belirleyici belgelerde bile, bu konulardan üçünün Türkiye'nin isteklerine uygun biçimde yer almasıdır. Kıbrıs ise, ab-Kıbrıs ilişkilerinde bizim isteğimizin dışında gelişmiştir; ancak hiçbir zaman (Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'ne kadar) hukuki bir önkoşul özelliği taşımamıştır. ab'nin son Brüksel-2004 zirvesinin Türkiye'ye dönük kararları ve belgeleriyle, her dört konuda, Türkiye'ye geçmişte verilmiş ya da tanınmış olanlar ab tarafından geri alınmaktadır.

Bu gerçeklerin ışığında, bu tahlillerin çerçevesinde ve Türkiye'nin günümüzde düşürülmüş olduğu çok zor durumda, Türkiye için 'doğru' siyaset ne olabilir? 'Biz bu çirkinliklerde yokuz' deyip, ab iddiasına ara vermek mi? 'Başka çare yok, katlanacağız; sonuca bir kez varabilsek, referandumlarda Türkiye'ye evet derler' mi demek? '... Bu işin sahibi ab,

istediklerini yapalım, nasıl olsa bizi düzlüğe çıkarırlar’ varsayımına mı güvenmek?

Bence, hiçbiri değil.

Bugün yapılması gereken, bir yandan, Türkiye’nin menfaatinin bulunduğu alanlarda müzakere hazırlığını ya da müzakereyi sürdürmektir. Öte yandan, ab’nin, ab hukukunu, uygulamalarını, geleneğini göz ardı ederek Türkiye’den geri aldıklarını, hem ab ile hem de uluslararası kamuoyunda tartışmaya açmaktır. Yani, geçmişteki adaylarla yaratılan eşitsizliği, sonucu belirsiz, adeta ‘dostlar alışverişte görsün’ misali bir müzakere sürecinin anlamsızlığını, ab hukukuna aykırı azınlık yaratma girişimlerini Türkiye gündeme getirmelidir. ab’nin tek başına hazırladığı belgelerde, raporlarda, son zirve kararında yer alan ve ab hukukuna aykırı olan taleplerin, dayatmaların uygulanamayacağını resmen açıklamak, ab ye anlatmak ve ikna etmek ihtiyacı vardır. Bu yaklaşım, Türkiye’yi ab’den uzaklaştırmaz, tam aksine, Türkiye’nin ab ilişkilerini sağlam zeminde geliştirmesine imkân tanır. Yoksa, ucu açık müzakere sürecinden, referandum öngörülerinden, ikinci sınıf konumlardan, Kıbrıs dayatmasından, Türkiye’nin kendi içinde gerilim yaratacak azınlık tanım ve girişimlerinden, ne ab’ye hayır gelir, ne de Türkiye’ye...

YEDİNCİ BÖLÜM

GELECEK İÇİN AB SİYASETİ

Türkiye’nin dış siyasetteki iki büyük hedefinden biri ab üyeliğidir. Diğeri, Avrasya bütününde belirleyici bir ülke, bir merkez olmaktır. ab ile ‘müzakere sürecinin’ başlamasıyla, Türkiye açısından tahminlerden daha zorlu bir dönem yaşanabilecektir. ab ilişkilerinin olabildiğince sağlıklı gelişmesi ve sonuçta üyeliğe ulaşması, Türkiye’nin izleyeceği siyasetle doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası ortamın gelişimi, oluşacak yeni güç dengeleri, yeni zorunluklar ve fırsatlar, ab üyelerindeki iç gelişmeler, Türkiye’nin ab sürecini etkileyecektir. Ama aynı ölçüde belirleyici etken, Türkiye’nin bizzat kendisidir ve izleyeceği siyasettir. Başlayan bu yeni dönemde, Türkiye’nin siyaseti hangi özelliklerde gelişebilir; Bu siyasetin, 1) ‘Stratejisi’; 2) ‘İlkeleri’; 3) ‘Yöntemleri’ ne olmalıdır?

I

Uluslararası Ortam ve Dengeler

Türkiye'nin ab sürecinin, o hep konuşulan 'insan hakları, Kopenhag ölçütleri' benzeri etkenlerden çok, stratejik dengelerden etkilendiğini hep savundum. Nitekim, 2003 yılında üyelik müzekeresini başlatma iddiasında bile bulunmayan Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları, aynı yılda ab üyeliğine yükselmekte olan Letonya'nınkinden daha ileridir. Gerçi Letonya ile Türkiye birbiriyle kıyaslanamayacak çok farklı iki örnektir ama, ab, Türkiye için kılı kırk yararken, Letonya'nın demokrasi eksiklerini görmezden gelebilmiştir.

Demokrasi, 'olmazsa, olmaz' koşuldur ama, tek başına yetersizdir. Kaldı ki, hangi demokrasinin Kopenhag Kriterleri'ne uygun olduğunu, hangisinin olmadığını da, büyük ölçüde siyaset ve dengeler belirler. Uluslararası ortamın, 'konjonktürün', siyasetin önemi, somut olaylarıyla, işaretleriyle 1999 ve 2000 yıllarında yaşandı. Daha önce değinilmişti, Türkiye'nin Helsinki adaylığının benimsenmesinde, Türkiye'nin Ortadoğu'da ve Avrasya bütününde artan etkinliği, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin yola çıkması, bölücü teröre verdikleri maddi-manevi katkı nedeniyle bazı ab ülkelerini sorumlulukta pay sahibi olarak Türkiye'nin görmesi ve göstermesi, Türkiye'nin kendi işlevini, konumunu o dönemde doğru değerlendirmeye başlaması ve benzer etkenler rol oynamıştır. Bunları en doğru belirleyenlerin ve Helsinki sonrasında bunu açıklayanların başında da Verheugen gelmiştir.

a) Büyük Fotoğrafı Doğru Görebilmek

Müzakere süreci bakımından, bu sürecin koşullarının, çerçevesinin, özelliklerinin gelişmesi açısından, uluslararası etkenlerin doğru okunması, 'büyük fotoğrafın' doğru görülmesi fevkalade önemlidir. Geleceğe dönük bir strateji çalışmasını, 2003 Mayısı'nda yayınlamıştım. 2004 yılında yaşananları bir ölçüde açıkladığı gibi, günümüz ve gelecek için geçerliliğini koruyor:

> Türkiye'nin mümkün olan en kısa sürede AB ile üyelik müzakere sürecini geliştirmesi ve üyeliğini gerçekleştirmesi için, zamanı en verimli şekilde kullanması gerekir. Nasıl?
>
> **1) Değerlendirme**

‘Doğru’ strateji, ancak doğru gözlemlerden hareketle ve gerçekçi varsayımlar üzerine bina edilebilir:

I- AB ’nin doğal olarak kendi menfaatinden kaynaklanan Türkiye politikası, çok genel hatlarıyla, şöyledir: Bir yandan Türkiye’nin tam üyeliğini de içeren AB-Türkiye birlikteliğini korumak ve geliştirmek; diğer yandan, bu süreci mümkün olduğunca uzatmak. Böylece, Türkiye beraberliğinin AB’ya getireceği siyasal ve ekonomik maliyeti mümkün olduğunca düşürmek ve zamana yaymak. Siyasi maliyet, seçmenlerin genelde AB genişlemesine, özelde Türkiye’nin üyeliğine istekli olmayışıdır (kültür farklılıkları, tarihsel önyargılar, kendi işçilerinin muhtemel iş kayıpları vb.) Ekonomik maliyet ise, 70 milyonluk ‘üye’ Türkiye’nin, AB bütçesine getireceği ağır yüktür. Bu bağlamda, Türkiye’nin menfaati ile (mümkün olan en kısa sürede üyelik müzakeresinin başlaması ve üyeliğin gerçekleşmesi), AB’nin menfaati (zamana yayılmış uzun bir üyelik süreci) birbiriyle çelişmektedir.

II- AB ülkelerinde, ‘karar oluşturan ve kararları etkileyen çevreler’, bir başka deyişle ‘belirleyici güçler’, ‘karar odakları’, başlıca şu kesimlerden oluşur: Sanayi, finans, dış ticaret çevreleri, hükümetlerdeki etkin bakanlar, bazı parti liderleri, akademik çevreler, strateji kurumları, silahlı kuvvetlerin üst düzeyi, vb. Bu karar odakları, çok genel olarak ve kendi menfaatleri gereği, AB’nin Türkiye ile beraberliğinin gelişmesinden, Türkiye’nin ilerde üye olmasından yanadır. Zira bu çevreler, Türkiye’nin AB’ye stratejik, askeri ve ekonomik getirisinin bilincindedir.

III- AB’yi önümüzdeki bir buçuk yıl en fazla etkileyecek dinamiklerin, ‘Transatlantik işbirliğinin (Avrupa-ABD ilişkileri) bozulması-onarılması’ ekseninde oluşacağı anlaşılmaktadır. Türkiye’nin AB açısından önemi ve gerekliliği, öncelikle burada ve Afganistan-Irak sonrasının uluslararası gelişmeleri bağlamında şekillenecektir. Bu ortam, Avrupa-Amerika ayrışmasını derinleştirebileceği gibi, ortak vizyonun geniş bir coğrafyada gelişmesi ve onarılması (transatlantic repair process) zeminini de yaratabilecektir.

Bu ortamın bir özelliği, ‘çelişen menfaatlerdir’: ABD’nin geliştirdiği ‘Tek Kutuplu Dünya’ sürecini, Almanya-Fransa-

Rusya’nın kabul etmez görünümü ve Çin’in tarafsız konumunu sürdürmesi. Diğer özelliği ise, ‘paralel menfaatlerin’ varlığıdır: ‘Quartet’ (BM, AB, ABD, Rusya) aracılığıyla Ortadoğu barış sürecindeki yol haritasının geliştirilmesi; Kafkasya’nın, Orta Asya’nın petrol-doğalgaz zenginlikleri ve siyasal gelişmeleri; uluslararası terörle mücadelede işbirliği zorunluluğu; Irak’ın yeniden imarı (siyasi ve ekonomik boyut). Bu ortamın gerçekleri, ABD ile Avrupa’nın hem ayrışma eğilimlerini hem de, birbirlerini tamamlamak ihtiyacını oluşturmaktadır.

IV- Türkiye’nin AB sürecini en fazla etkileyecek ve bundan en fazla etkilenecek iki AB ülkesi, Almanya ve Fransa’dır. Gerek ‘Gümrük Birliği’ Anlaşması’nda, gerekse Türkiye’nin Üye Adaylığı’nın benimsenmesinde, Fransa ve Almanya’nın yaklaşımı AB içinde belirleyici olmuştur. Son Kopenhag Zirvesi’nde (2002 Aralık) AB geleneğinin, uygulamalarının dışına çıkılarak Türkiye’ye Ekim 2003 tarihinin atlatılmasında ve Türkiye konusunun Aralık 2004’e ertelenmesinde de bu iki ülke baş rolü oynamışlardır. Her ikisi de, Türkiye’yle en fazla ekonomik ilişkisi olan, en fazla sayıda Türk işçisini barındıran, kendi kamuoylarında Türkiye karşıtı şartlanmaların, önyargıların en köklü ve yaygın olduğu ülkelerdir.

2) Varsayım

Bu çerçevede, Türkiye’nin ‘AB sürecini sağlamlaştıracak ve kısaltacak’ bir strateji, şu varsayımları da dikkate alarak geliştirilebilir:

Birinci Varsayım: AB ile ilişkilerde, üyelik sürecinin hızlanmasında asıl belirleyici olan, Türkiye’nin jeostratejide, uluslararası büyük dengelerde taşıyacağı işlevdir, izleyeceği siyasettir, alacağı yerdir; eğer başarabilirse, sergileyeceği, kanıtlayacağı ‘vazgeçilmez’ özellikleridir, bu özelliklerini herkes için işlevsel kılmasıdır. Türkiye’nin AB sürecinde, demokratikleşme gibi konular bir gereklilik olmakla beraber, Türkiye’nin son yıllarda ve aylarda sağladığı gelişmeler nedeniyle artık tek başına engel değildir. Türkiye bu alanda öteki aday ülkelerin müzakereye başlarken içinde bulunduğu düzeye zaten ulaşmıştır, ya da ulaşmak üzeredir.

İkinci Varsayım: Türkiye, hem AB vizyonunu hem de ABD ilişkilerini eşzamanlı olarak geliştirebilir, bunların sağlayacağı farklı iki ivmeyi birlikte taşıyabilir. ‘Ya biri, ya öteki’ gibi bir tercih karşısında olduğu yanlışına Türkiye düşmemelidir. Tam aksine, her iki dinamiği birbirini destekleyecek şekilde kullanabilmelidir. ABD-Avrupa ilişkileri olumlu bir onarım özelliğiyle de gelişse, ayrışmanın derinleşmesine de yönelse, Türkiye, bu yaklaşımı gerçekleştirebilir. Avrupa-ABD ilişkilerinin uzlaşacağı ya da ayrışacağı birçok alanda ve konuda (Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, uluslararası teröre karşı mücadele vb.), Türkiye, tarihsel birikimiyle, askeri gücüyle, stratejik ve ekonomik konumuyla önde gelen, etkili bir aktör konumundadır. Bu özelliği, Türkiye’nin önemli bir işlev taşımasını mümkün kılmaktadır.

Üçüncü Varsayım: 11 Eylül saldırılarının, Afganistan’ın, Irak Savaşı ve işgalinin, son Suudi Arabistan ve Fas intihar bombalarının gösterdiği gibi, yaygınlaşma eğilimindeki uluslararası terörizmin, karşılıklı istismarla kışkırtılan ‘medeniyetler çatışması, dinler kavgası’ söyleminin ve dinamiklerinin gerçeklerinde günümüz şekillenmektedir. Böyle bir ortamda, herkesin birbirine ihtiyacı vardır. Türkiye, özgün tarihsel-kültürel kimliğiyle, beraberliğine, katkısına en fazla ihtiyaç duyulan ülkeler arasındadır. Nitekim, 11 Eylül sonrasında Türkiye’nin en önde ve ABD’nin yanında tavrı, belirleyici olmuştur.

3) Strateji

Türkiye, hem AB açısından çok önemli olduğunu, AB’nin Türkiye’den vazgeçmek gibi bir tercihi bulunmadığını; hem de, aynı AB’nin, Türkiye’nin AB projesini, mümkün olan en uzun sürece yaymak istediğini –yani, maliyeti düşürmek istediğini– bilmek durumundadır. Üyelik sürecinin mümkün olduğunca kısalması için, a) bu süreci belirleyen dış etkenlerin ve aktörlerin kontrol altında tutulması; b) Türkiye’nin, kendi ‘vazgeçilmezliğini’ iyi kullanması, bunu öne çıkaran stratejik konularda etkili olması, kozlarını ve fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda:

I- Müzakere sürecinin mümkün olan en yakın tarihte başlaması için hukuk ve AB müktesebatı zemininde talepkar ve ısrarlı olmak; son Kopenhag Zirvesi’nde (2002 Aralık) Türkiye’ye yapılmış

haksızlığın giderilmesini ve müzakere sürecine yeterlilik kararının Ekim 2003'te alınmasını istemek gerekir. Bu zeminin kaybedilmiş görülmesine rağmen öne çıkarılması, en azından 2004'ün olumlu sonuçlanmasına katkı getirecektir.

II- AB'nin Türkiye konusunda belirleyici ülkeleri olan Fransa ve Almanya'nın Türkiye kaygısını sınırlayacak ve katkısının önünü açacak özel bir işbirliği ortamına ihtiyaç vardır. Polonya'nın AB sürecinden örnek alınabilir: 'Weimar Üçgeni' düzenlemeleri çerçevesinde üçlü kurumsal işbirliği ve Fransız-Alman ekseni, Polonya'nın AB üyeliği sürecinde belirleyici bir işlev taşımıştır.

III- Türkiye'nin ABD ve AB ilişkilerini, birbirinden bağımsız kulvarlarda değil, birbirini bütünleyen yaklaşımlarla geliştirmek; Transatlantik gündemin oluşumuna Türkiye'nin katkıda bulunabileceği alanlarda ve Türkiye'ye ihtiyaç duyulacak konularda öne çıkmak gerekir. Bu bağlamda:

a) Uluslararası terörle mücadelenin her ortamında var olmak, öneri getirmek, düşünce ve organizasyon geliştirmek;

b) Kafkas, Ortadoğu ve Orta Asya ile ilişkileri güçlendirmek; sorunların çözümünde (Azerbaycan-Ermenistan; Filistin-İsrail, Afganistan, Orta Asya'nın demokratikleşmesi, Irak, vb.) Türkiye'nin etkinlik alanlarını, rolünü, işlevini öne çıkarmak ve önerilerini, katkısını getirmek gerekir.

IV- ABD ile ilişkilerin gelişebileceği ciddi bir platform yaratmak: Bu, tabii ki, ABD tarafının Türk yöneticilerce yanıltılmış olmaktan kaynaklanmış tepkilerinin, ölçüsüz taleplere dönüşmesini kabullenmek değildir. Transatlantik onarım sürecinde, Transatlantik gündeminde ve Avrupa-ABD ayrışması ya da yakınlaşması sorunsalında yer alan coğrafyalarda ve konularda, Türkiye'nin ve ABD'nin neler yapabileceğinin birlikte araştırılacağı, düşünce ve siyaset geliştireceği ortamın ve mekanizmaların yaratılmasıdır.

V- Nihayet, Türkiye ve AB'nin karşılıklı olarak birbirlerini eğitmesine, geçmiş yıllarda Türkiye'nin gayretiyle oluşumu başlamış doğru bir 'pedagoji' ve doğru bir 'iletişim' stratejisinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. AB ile yakınlaşmanın önkoşulu, Türkiye'nin kendi geleceğini, aynı zamanda AB'nin geleceğinin bir parçası olarak görebilmesidir.

İsmail Cem, ‘AB’nin ‘Yolu’ Küresel Dengelerden Geçer’,

Radikal, Mayıs 2003

2003'ün özelliklerinde yapılmış bu tahlilin, özü bakımından, günümüzde de geçerli olduğu kanaatindeyim. Türkiye'nin ab ile müzakere sürecinin kısalığı ya da uzunluğu, Türkiye'ye ek sorunlar çıkarması ya da çıkarmaması, büyük ölçüde Türkiye'nin etkileyebileceği, ya da hiç etkilemeyeceği uluslararası oluşumlarda şekillenecektir. Bu bağlamda, çok önemli bir olumsuzluk, Batı ve Orta Avrupa'da, Amerika'da gelişen İslâm karşıtlığıdır; bağnazlıktır; bu bağlamdaki ırkçı, faşizan titreşimlerdir.

b) Fransa ve Hollanda Halkoylamaları

Avrupa Birliği Anayasası'nın Fransa ve Hollanda'nın yaptığı referandumlarda peş peşe ve açık farkla reddedilmesi, Türkiye için fevkalade önemlidir. Oylamanın konusu tabii ki Türkiye'nin üyeliği değildir. Ama oylamanın belirleyici özelliği, dinamiği, Türkiye'nin de en tartışmalı unsur olarak yer aldığı 'genişleme sürecinin', Fransız ve Hollanda halkı tarafından reddedilmesidir. Kampanya süresince, red cephesinin başlıca söylemi, genişleyen ab'nin 'Avrupalı kimliğini ve Hıristiyan özelliklerini kaybetmekte olduğu', 'birliğe eklenen ve eklenecek ülkelerin Avrupa kültüründen uzak olmaları', 'yeni üyelerin göçmen akını ile, zaten işsizlikten bunalan ab halklarının, bu kez ellerinde kalmış işleri de yeni üyelere kaybedecekleri' vb. Bütün referandum kampanya süresince, Fransa'da Türkiye'nin ismi daha az anılarak, Hollanda'da çok sık geçirilerek, tartışmaların ve 'hayır' oylarının odağına Türkiye karşıtlığı, Türkiye korkusu yerleştirilmiştir. Yeni seçilen Papa'nın da bu koroya katılımı ile, cephe daha da güçlenmiştir.

Şimdi, '... bu bir anayasa oylamasıydı; Türkiye ile ilişkisi yok' demek, ciddiyetle bağdaşmaz. Tabii ki Türkiye ile yakından bağlantılıydı, ab seçmenlerinin korkularının, kaygılarının 'somutlaştığı', simgeleştiği kavram, Türk ve Türkiye olmuştur. ab, yaşadığı bu deneyim sonrasında, Türkiye ile arasına mesafe koymak ihtiyacını daha fazla hissetmektedir. Hiçbir ab politikacısının, Türkiye'yi üye yapmak uğruna kendi başbakanlığını, parti liderliğini tehlikeye atacağı düşünülemez. Nitekim, referandum sonrasında, Türkiye'nin 'ab üyeliği'nden daha az söz edilmektedir; Fransa ve Almanya'da önerilen ve ikinci sınıf üyelik anlamındaki 'imtiyazlı ortaklık', daha güçlü, etkin biçimde gündeme gelmektedir.

c) İslâm Karşıtlığının Dengelere Etkisi

Türkiye-ab ilişkilerinin günümüzdeki talihsizliği, olumsuz objektif koşullarda gelişmek zorunda olmalarıdır. 11 Eylül 2001'de abd'ye yönelik saldırıların ardından, Hıristiyan dünyasında köktenci yaklaşımlar, bu dünyada yer almayanlara karşı dışlayıcı ve küçümseyici eğilimler ortaya çıkmıştır. 'Medeniyetler çatışmasının' başlıca entelektüel fikir cimnastiğine dönüştüğü, abd ve Batı Avrupa'da aşırı dinci yaklaşımların, yabancı düşmanı siyasetlerin öne çıktığı dönemdir bu. Irak Savaşı'yla birlikte özellikle abd'de doruk noktasına ulaşmıştır. Batı Avrupa'da ise, saplantıya dönüşmüş bir kendini koruma güdüsü, yabancıyı uzakta tutma ihtiyacı, bazen düpedüz yabancı düşmanlığı kendini hissettirmiştir.

Türkiye'nin ab üyelik müzakereleri gündeme geldiğinde, bu karşıtlık-düşmanlık saplantısı, geçmiştekileri çok aşan boyutlara ulaşmıştır. Türkiye'nin ab üyeliğine karşı olduklarını, buna geçit vermeyeceklerini, birçok Avrupalı siyasetçi ve parti alenen ilan etmiştir. Neden olarak da, Türklerin ayrı bir din, farklı bir kültür ve tarih olduğunu, Avrupa medeniyetinin bir parçası olmadıkları belirtilmiştir. Türkiye karşıtlığı, ab üye ülkeleri arasında bir tür açık arttırmaya çıkarılmış, sonuçta, ab adına utanç verici, bağnazlık ve ayırımcılık, haksızlık tüten bir çerçeve hazırlanıp, 2004'te Türkiye'ye kabul ettirilmiştir.

Siyasette bunlar yaşanırken, toplum düzeyindeki göstergeler daha da kötülemiştir: Türkiye'nin ab üyeliğini istemeyenlerin oranı, Almanya, Fransa ve Avusturya'da rekor ölçülere ulaşmıştır. İslâm karşıtlığı, bu bağlamda Türkiye karşıtlığı yeni bir moda gibi Batı Avrupa basınında, yayınlarında, siyasetinde boy göstermiştir. Haçlı seferlerine taraftar toplayan Papaların 15. yüzyıldaki söylemlerini hatırlatan ifadeler yeniden ortaya dökülmüştür. Avrupa olmayan ama Avrupa'daki gelişmeleri her zaman derinden etkileyen, bazen biçimleyen Amerika ise, bir başka kaygı kaynağıdır: 2005'teki bilimsel araştırmalarına, anketlerine göre, abd toplumunun yüzde 60'ı, 'İslâm, Müslüman' kavramlarının olumsuzluk çağrıştırdığı görüşündedir. Bu sıfatları taşıyanların 'muhtemel terörist' olasılığı yüksektir. Gerçekten, Bush döneminin genel olarak bağnazlık düzeyindeki dinciliğinin ve dinci kışkırtmalarının da etkisiyle, 'Ali' olmak, 'Mehmet' olmak, abd vatandaşları için bile bazı eyaletlerde çok zordur. abd içindeki ve dışındaki Müslümanlar, Amerikanın geniş ve etkili bir kesiminin gözünde artık muteber kişiler değildir.

Bugünün İslâm ve Türk karşıtı havasını andıran özelliklerle, Türkiye 1998 sonlarında (bölücü terör örgütünün Suriye'den çıkarıldığı dönemde) karşılaşmıştı. Özellikle İtalya, bu konuda başı çekmekteydi. Havayı daha somut verebilmek için, o günlerde İtalya'nın Courriera della Serra gazetesinde yayınlanan demecimden birkaç bölümü naklediyorum:

> Son bir nokta: Batı Avrupa'da tırmanışa geçen Türkiye karşıtı (İslâm karşıtlığı çağrışımları da yapan) akımların, hem Batı Avrupa hem Türkiye'de tehlikeli gelişmelere ortam hazırladıkları görülüyor. Bundan endişe ediyorum.
>
> Batı Avrupa'nın, Türkiye karşıtı bir tırmanış görüntüsü ile yeni bir İslâm karşıtı sefer başlatmakta olduğu, hem Batı Avrupa'daki hem Türkiye'deki Türklerin ortak kanaatine dönüşüyor. Ben durumu bu sözcüklerle ifade etmeyebilirim, ama bazen benzer izlenimler aldığımı söylemek durumundayım. Ayrıca, Bosnalı Müslümanların hedef yapıldıkları etnik temizlik ve katliam karşısında Batı Avrupa'nın uzun süreli edilgen tutumu, Müslüman toplulukların ortak kaygısına yol açmıştır. Şu sırada Kosova'nın Müslüman Arnavutlarına yapılanlar bir başka acı deneyimdir. Bütün dünyada ve özellikle Batı Avrupa ile Türkiye'de, Müslüman ve Türk asıllı insanlar kendilerini bu düşmanca tırmanışın başlıca hedefi olarak görüyorlar; bunlara karşı güvensizlik, korku ve bazen ölçüsüz tepkiler çoğalıyor. Bazı toplumlarda özellikle Müslüman inancına sahip yabancılara karşı düşmanlığının büyümesi, olumsuz gelişmelere hız katıyor.
>
> İtalya'nın bazı siyasal çevrelerindeki son yaklaşımlar, bu yeni düşmanlık dalgasına kendilerini hedef görenlerin kaygılarını ve korkularını arttırıyor. Önceki gün Roma'da saldırıya uğrayan Türk gazetecileri, bu kaygıları paylaşıyor olmalıdır. Bazı İtalyan meslektaşların bilerek ya da bilmeyerek kötüleşmesine katkıda bulunduğu ortamın, Türkiye'ye ve 4 milyonu Türk 10 milyon Müslümanı barındıran Batı Avrupa'ya daha fazla kaygıdan, korkudan ve kargaşadan başka şey getirmeyeceğine inanıyorum.

R. Orizio'ya verilen demeç,

Corriera della Sierra, Kasım 1998

II

AB Sürecinde Gerçekler

1) Türkiye, çözümü hayli zor gözüken bir çelişki karşısındadır: Bir yandan, siyasal ve sosyal faturası hiç değilse yakın vadede yüksek olan bazı değişimleri başarmak durumundadır. Ne var ki, gerçekleşeceği kuşkulu, meçhulde yer alan bir hedef uğruna bunları üstlenecektir. Örneğin, özünde akılcılık, verimlilik gibi ilkelere dönük olan ama uygulamasında topluma ciddi sıkıntılar, siyasetçiye zararlar veren bir tarım programı, nasıl uygulanacaktır? Bütün bunların başarılması halinde Türkiye'nin üyeliği kesin bir sonuç ise, o zaman, sıkıntılar daha kolay göğüslenecektir. Yok eğer bir belirsizlik ortamı varsa, Türkiye ne yaparsa yapsın, gene de üye olamayabilecekse, Fransa'nın ve onu izlemesi kaçınılmaz gözüken dört-beş üye ülkenin halkoylamasına (referanduma) Türkiye'nin ab üyeliği bağımlı kılınmışsa, yani, bir bakıma, boşuna kürek çekilmekte olduğu ciddi bir varsayımsa, o zaman, hangi şevkle, inançla, Türkiye bu zorlu sürecin gereklerini karşılayacaktır, toplumdan özveri isteyecektir, siyasetçi, siyasal faturaları üstlenecektir?

Ne yazık ki, ab, 2004 kararlarıyla ve 2004 Aralık zirvesinin öngördüğü müzakere süreciyle, kendi hukukunun da yer yer dışına çıkarak Türkiye'ye bir belirsizlikler ortamı yaratmıştır. Bu ortamda, ab hukukunun öngördüklerini karşılamış olmak, ekonomideki ve diğer alanlardaki uyumu sağlamış olmak, üyeliği güvence altına almamaktadır. Bu, Türkiye'ye dönük olumsuz ayrıcalığın başlıca bir örneğidir. Ne yazık ki, Türkiye, müzakere sürecinin 'sakıncalı adayı' olarak, geçmiş örneklerden farklı şekilde tanınmış ve tanıtılmıştır. Türkiye'yi yönetenler, ab'nin, ab hukukuyla çelişen bu yaklaşımlarına direnememiştir. Sonuç, görüldüğü kadarıyla, üyelik sürecini başarıyla tamamlayacağına, referandumları aşacağına kimsenin inanmadığı bir aday kimliği olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin genel dış siyasetine ve üçüncü taraflarla ilişkilerine, ab sürecinin katkısı, en düşük düzeyde kalacaktır. Sonucu belirsiz bir ab süreci, Türkiye'ye beklediği kozları vermeyecektir. Ancak üyelik gerçekleşirse, ab çevrelerine göre belki onbeş yıl sonra, bu koz oluşabilecektir. Tabii, süreç tamamlanabilirse.

Belirsizliğin başlıca kurbanı, ekonomidir. Türkiye'nin sağlıklı ve olağan bir müzakere sürecinden beklentisi, kalıcı yabancı sermaye yatırımlarının büyük ölçüde artmasıdır. Macaristan'ın, Polonya'nın, hattâ Bulgaristan ve

Romanya'nın 'müzakereyi başlatmış' olmaktan edindiği ekonomik avantaj, Türkiye'nin de hesabında vardır. Ne var ki Türkiye'nin müzakere süreci olağandışı bir çerçevedeki sıradışı koşullara bağlanmıştır; sonuçlanamayacak bir süreç görünümü vermektedir. Dolayısıyla, bu durum, yeni sanayi kuruluşlarına dönük yabancı sermaye yatırımlarının ancak asgari düzeyde gerçekleşmesine neden olacaktır.

2) Müzakere sürecinin Türkiye açısından çelişkili bir özelliği de şöyle görülüyor: Bütün belirsizliğine, muhtemel sonuçsuzluğuna rağmen, bir süreç başlamaktadır. Süreçteki birçok unsur, Türkiye'nin ekonomik, kurumsal, siyasal ilişkilerini, özelliklerini daha ileri bir mantığa, rasyonele taşıyacak nitelliktedir. Ancak olumlu unsurların hemen hepsi, kısa vadede siyasal ve sosyal olumsuzluk taşımaktadır; birçok alanın ab ölçüleriyle 'rasyonelleşmesi' Türkiye'nin yararınadır ama, hiç değilse belli bir süre halka ve siyasetçiye çok olumsuz yansıyacaktır. Türkiye, sonu belirsiz hattâ muhtemelen başarısız bir ab üyelik süreci uğruna, bu sıkıntıları göğüsleyebilecek midir?

2005-2010 yıllarında Türk hükümetlerinin biçimleyip uygulayacağı kritik karar budur. Bir yandan, ab uyumunun gerektirdiği yeniden yapılanmanın, kaçınılmaz siyasal ve sosyal bedeli; öte yandan, bu yenileşmenin orta ve uzun vadede Türkiye'ye getirileri vardır. Belki en önemlisi, bunca emeğin, siyasal riskin sonunda, Türkiye'nin ab üyeliğinin gerçekleşmemesi de söz konusudur; örneğin 1-2 milyon nüfuslu bir ab ülkesinin referandumu sonucunda dışarda kalmak da mümkündür.

Benim görebildiğim şudur: a) İki hayati konunun çözülmesi koşuluyla, ayrıca, b) hayale kapılmaksızın, sonuçta ab üyesi olmayabileceğini de bilerek c) müzakere sürecinin ve üyeliğin koşullarını Türkiye'nin belirli alanlarda yerine getirmesi, d) kısa ve orta vadeli siyasal ve sosyal sıkıntılara rağmen doğru tercihtir.

Açıklamaya çalışayım:

a- Düzeltilmesi gereken hayati konu, Türkiye'ye ilişkin Ekim 2004 ab Komisyonu raporlarının ve 18 Aralık 2004 ab zirve kararlarının çizdiği müzakere çerçevesinin, ab hukukuyla çelişen özelliklerinden arındırılmasıdır. Türk yetkililerin, '... ab'ye üye olmak için biz başvurduk; dolayısıyla, onlar bize değil, biz ab'ye uymak zorundayız' mantığı, eksik bir mantıktır. Türkiye, ab'nin anlaşmalarına, hukukuna, geleneğine ve uygulamalarına uyum sağlamak zorundadır. Yoksa, ab müktesebatıyla çelişen ve özel olarak Türkiye için yaratılmış koşullara, şablonlara,

tanımlara Türkiye'nin uymak zorunluğu, ab hukukuna göre yoktur. Ne yazık ki, bu konular Türkiye tarafından etkin biçimde gündeme getirilmemiştir. İkna ve düzeltme imkânı olamamıştır. ab'nin kural dışı talepleri sonuçta kabullenilmiştir.

2004 Ekim Raporlarının ve zirve kararının, Türkiye'ye karşı ab hukukuna aykırı, ayırımcılık ve dışlayıcılık özelliklerinin düzeltilmesi, bunun bir kavga değil anlayış ortamında müzakeresinin başlaması, ab sürecinin olumlu gelişmesi için önkoşuldur.

b- ab ile üyelik müzakeresi, hayatın her alanını kapsayan, ayrıntılara giren, fevkalade teknik, aynı zamanda son derece siyasal, çetin bir süreçtir. Bu süreçte, ab'nin toplu yararıyla, aday ülkenin yararı birçok konuda ters düşer; ciddi pazarlıklarla, dengeli ve kararlı tavırlarla, çözüme varılabilir. ab tecrübesi, ayrıca, ab'nin teorik doğrularının, aday ülkelerin gerçekleriyle özellikle ekonomi alanında çeliştiğini, ciddi sorunlar yaşandığını göstermektedir.

ab müzakere sürecinin Türkiye'ye yararlı olmasının ikinci önkoşulu, Türk tarafının, ciddi, kararlı, dengeli bir müzakere yeteneğine sahip olmasıdır. Aksi halde, ab'nin bazı uygulama örneklerinde görüldüğü gibi sorumsuz dayatmaları, Türkiye'nin başına büyük işler açabilir, müzakereyi de, üyeliği de yarı yolda bırakabilir. Her şeyi kabullenerek, hakka sahip çıkmayarak, '... hayır' demesini bilemeyerek müzakere masasında başarılı olunamaz.

Eksik bir müzakere anlayışına örnek olarak veriyorum: Ağaçlara bakmaktan ormanı göremeyen bir anlayış, Türkiye'nin özellikle köylülerini (nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı) kolaylıkla yok sayabilir; teorilerdeki doğruları uygulamak adına, dehşetli bir perişanlığı başlatabilir. Teorik doğru, kırsal nüfusun yüzde 10 düzeyine indirilmesidir. Ancak sosyal gerçeklerden, insancıl düşünceden kopuk yaklaşımlar, matematik hedef uğruna büyük yıkımlar yaratabilmektedir. Tarım alanında insandan çok rakamla ilgilenen ımf programının sonuçlarında açıkça görüldüğü üzere, kırsal kesime özensiz davranılması, köylünün yoksullaşmasını ve kentlere göçü hızlandırmaktadır. İş bulamayan göç yığınları kentlerdeki güvenliğin sarsılmasına, hırsızlığın, gaspın, genel suçluluğun hızla artmasına neden olmaktadır. 2004 yılının Türkiye'sinde işlenen suçların rekor düzeyine tırmanması nedensiz değildir.

c- Yukarıda belirtilen iki hususta doğru bir siyaset izlenebilirse, yani, ab hukukuna aykırılıklar müzakere sürecinin çerçevesinden çıkarılabilirse ve

başlayacak görüşmelerde, Türkiye, ciddi bir müzakereci olabilirse, o zaman, sonucun belirsizliğine rağmen Türkiye, ab ile üyelik müzakere sürecinden yarar sağlar. Zira, Türkiye'nin bu süreçte yapacakları, özünde, daha ileri bir mantığa, daha ileri kurumsal, bireysel, toplumsal ilişkilere, daha gelişmiş özelliklere Türkiye'yi ulaştırmanın adımlarıdır. Müzakere süreci şu ya da bu nedenle kesilse ya da üyelik reddedilse bile, süreç içinde ab'ye uyum amacıyla Türkiye'nin gerçekleştirdiği yenileşme programı, Türkiye için çok önemli bir kazanım olur. Ancak bütün bu çalışmaları, hiç hayale kapılmaksızın, müzakere ve üyelik sürecinin bir aşamada muhtemelen engelleneceğini hesaba alarak gerçekleştirmek gerekir. Bu öngörülen yaklaşım, fazla 'hesapçı', fazla 'fırsatçı' diye nitelenebilir. Belki de öyledir. Ama burada bütün taraflar hesapçı ve fırsatçı davranmaktadır. Türkiye'nin de, ab ile müzakere sürecine öncelikle bu açıdan yaklaşması kadar doğal bir şey olamaz. Müzakerelere, daha teknik konulardan, örneğin, balıkçılığın ab standartlarına getirilmesinden, turizmin daha akılcı, verimli organizasyonundan başlanmalıdır. Müzakereler, şu ya da bu nedenle kesilse bile, müzakere sürecinde alınmış mesafe, Türkiye'nin yanına kar kalacaktır. Yok eğer müzakereler düzgün bir biçimde devam edip olumlu sonuca ulaşacaksa, bu zaten Türkiye'nin temel tecihidir.

III

AB Sürecinde Yöntemler

Türkiye’nin ab ilişkilerinde 2002 ve sonrasında kendini hissettiren başlıca özellik, şudur: Türkiye’nin, kendisini ab’ye mecbur ve mahkûm varsaydığı bir ortamda ‘müzakere koşullarının’ belirlenmiş olması; Türkiye’nin kendini ab’ye mecbur ve mahkûm sayması nedeniyle ab’nin ölçüsüz konum üstünlüğü elde etmesi; bu ölçüsüz üstünlüğün ab tarafından sorumsuzca kullanılışı, hattâ istismar edilişi.

Bu ortamın sonucu, Türkiye’nin ab sürecine belirsizliğin egemen olmasıdır. ‘Ne yaparsak, yapalım, bizi üye almayacaklar’ kaygısı yaygınlaşmıştır. Yol boyunca ek sorunlar çıkarılarak, bir gün ‘yeni azınlıkların’, başka gün ‘Ermeni soykırımının’ tartışması açılarak Türkiye’nin bezdirileceği, bunlarla olmazsa, ‘referandumla’ Türkiye’ye ‘hayır’ deneceği, ortak kanaate dönüşmektedir.

a) Olumsuz Gidiş Önlenebilir mi?

Olumsuz gelişmenin unsurları irdelenerek, iyileştirme imkânı araştırılabilir: Zincirin son halkası, Türkiye’ye karşı elde etmiş olduğu ölçüsüz üstünlüğü ab’nin sorumsuzca kullanmasıdır. Her kurumda, güç, sorumsuz kullanım imkânını beraberinde getirir. Dolayısıyla, bu gücün, bu ölçüsüz üstünlüğün neden ve nereden kaynaklandığını belirleyerek, ölçüsüzlüğü azaltacak yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bunlar, nasıl öngörülebilir?

Olumsuzlukların kaynağında, Türkiye’nin kendisini ab’ye mecbur ve mahkûm hissetmesi yatmaktadır. Elbette, ab’ye katılmak isteyen Türkiye’dir; elbette, ab üyeliği Türkiye’ye çok şey kazandıracaktır; elbette, ab’ye ‘alternatif’ aramak gibi saçmalıklar kovalanmayacaktır – ciddi bir ülke, kendine sığınacak liman aramaz, ne ab, ne abd ne de başkası. Ama bir iktidar, ab ilişkisini kendisi için bir mecburiyet ve mahkûmiyet olarak algılarsa, o zaman, kendisinden istenen doğru-yanlış, haklı-haksız her şeyi kabul edecektir. O iktidarın bu özelliği ise, hele sorumsuz da davranabilen bir ab’nin ve bazı ab üyelerinin kural dışı dayatmalarına yol açabilecektir. Bu dayatmalar, kısa vadede ab’nin yararına gözükebilse de, orta vadedeki sonuçlarıyla, Türkiye-ab ilişkilerini zora sokabilecektir.

ab’nin 2002 Kopenhag Zirvesi’nde değişim geçiren Türkiye-ab ilişkileri, bu özellikleri büyük ölçüde taşımaktadır: Görüldüğü kadarıyla,

dönemin yeni iktidarı, Türkiye’nin içindeki güç dengelerinde kendini zayıf hissetmiştir. Oylardaki ve tbmm’deki üstünlüğüne rağmen, ‘asker-sivil bürokrasiden’, iktidarın kapsamındaki aşırı akımlar önünde kaygı duyanlardan, laikliği ve cumhuriyeti tehlikede görenlerden, o günlerde yeni iktidarın etkisine girmemiş olan basından, bu iktidar çekinmiştir. Bu karşılıklı kaygıların haklılığı, haksızlığı ayrı bir konudur. Ne var ki, Türkiye içindeki güç dengelerinde kendini desteğe muhtaç gören akp iktidarı, bu desteği, öncelikle ab’yi ve abd’yi kendi yanına çekerek, iç dengelerdeki eksiklerini dış dinamiklerle takviye ederek, güç dengelerini güvenli hale getirmeye yönelmiştir.

Durum böyle olunca, Türkiye’nin ab ilişkilerine sağlıksız, hattâ tehlikeye açık yeni bir boyut eklenmiştir: Türkiye, ab ile üyelik müzakeresini ve üyelik hedefine yürüyüşünü ve bu sürecin koşullarını olağan bir çerçevede değil, farklı hesapların etkili olduğu olağandışı özelliklerde değerlendirmeye başlamıştır. Yeni iktidarın destek ve korunak bulacağı bir ortamın sağlanması, ab ilişkilerinde başlıca bir öncelik olmuştur. Bunu gerçekleştirmek uğruna, ab ile ilişkilerde hemen her şeye evet denebilmiştir; ab tarafı, muhatabı Türkiye’nin bu özelliğini ya da zaafını fevkalade ustalıkla, bazen acımasızca kullanmıştır. Dış desteğin sağlanması ve sürdürülmesini kendi siyasal geleceği için vazgeçilmez gören bir iktidar, ab’nin ab hukukunu çiğneyen dayatmalarına da, üyelik sonucunun belirsizliğine de, Türkiye’ye karşı ayırımcılık yapılmasına da, bazı ab üyelerinin ‘referandum engelini’ çıkarmasına da, Türkiye içinde yeni azınlıklar tanımlayan yaklaşımlara da, Türkiye’nin dünya önünde horlanması ve küçümsenmesi sonucunda uluslararasında kaybettiği prestijine de, katlanmak zorunluğunu hissetmiştir. Çünkü ab, bu iktidar için doğal bir müzakere konusu değil, bir bakıma, ölüm kalım unsuru olarak görülebilmiştir. Güney Kıbrıs zaten üye olup, Türkiye karşıtı bir üye zaten eklendikten sonra, altı ay erken ya da geç başlaması o kadar da hayati olmayan ‘müzakere süreci’ gerekçe gösterilerek, her alanda ve konuda ab’nin giderek daha ölçüsüz olan taleplerine evet denebilmiştir. Ve yazık olmuştur; hem Türkiye-ab ilişkilerinde gerilim, hem de Türkiye’nin kendi içinde gerilim bu ‘çerçeve’ nedeniyle doğmuş ya da büyümüştür. Müzakere başlangıcı olarak öngörülen Ekim 2005’in öncesinde bile, gerilim, engellemelerle, ‘yavaşlama’ idialarıyla, Türkiye’yi ölçüsüz biçimde suçlayan garip ab beyanlarıyla şimdiden uç vermiştir.

Baştaki sorumuza dönülürse, Türkiye'nin sağlıklı ab ilişkileri geliştirmesinin önkoşulu, şudur: Kendi siyasal iktidarı için bir güvence olarak değil, Türkiye'nin geleceği için çok önemli ve olumlu bir dış dinamik olarak ab'yi görebilen bir anlayışın Türkiye'de egemen olması.

b) İlkelerin ve Deneyimin Vazgeçilmez Ağırlığı

Türkiye'nin 1997'den beri hızlanan ab süreci, çok değerli bir deney birikimini günümüze devretmiştir. Başarıların ipuçları, başarısızlıkların nedenleri, ab'nin anatomisi, hangi davranışların, hangi sonuçlara yol açabileceği, 'evet' ve 'hayır' dengeleri, ab dışı etkenlerin yeri, tarihsel önyargıların ab düşüncesindeki önemi, başlıca ab ülkelerinin genele ve Türkiye'ye dönük beklentileri, stratejileri vb. Bütün bunlar, artık, belli ölçüde bilinmektedir. Türkiye-ab ilişkilerinin sağlıklı gelişimi bu deneyimin değerlendirilmesiyle de bağlantılıdır:

ab sürecinde olumlu diye nitelenebilecek tüm gelişmelerin kaynağında yahut sürecinde ilkeli siyasetin etkisi vardır. 1997'den başlayarak, Türkiye'nin ancak 'olağan' bir üyelik sürecini kabul edeceği, 'yarım üyelik, ortak üyelik' benzeri yaklaşımların tartışmaya bile değer görülmediği ısrarla anlatılmıştır. Bu yöndeki en küçük bir gelişmeye imkân tanınmamıştır. Türkiye için öngörülen ab sürecinin 'özel şartlara bağlı' olamayacağı, geri dönülmez bir yol olduğu, kesinlikle sonucuna varacağı Türkiye tarafından her fırsatta ortaya konmuştur. Bu gerçeği tartışılır kılabilecek en küçük bir söze, imaya, Türkiye'ye ilişkin belgelerde ab'nin yer veremeyeceği belirtilmiştir. Nitekim, 1999 Helsinki zirve kararında yer alan 'Türkiye'nin ab üyeliği mukadderdir' anlamındaki cümle, bu anlayışın ifadesidir. Gene aynı kararda, Türkiye'nin, öteki ab aday ülkeleriyle eşit konumda süreçte yer aldığı belirtilmektedir. Bu, Türkiye'nin 1997-2002 dönemindeki temel tezi olmuştur. Türkiye'ye olumsuz ayrıcalık getirmek, öteki adaylardan farklı bir çerçeve çizmek eğilimleri önlenmiştir.

Ne var ki, bu belirleyici ilke ve anlayıştan Türkiye zamanla uzaklaşmıştır. ab Komisyonu'nun ve ab Konseyi'nin Türkiye için getirdiği müzakere çerçevesinin önemli unsurları, hattâ genel anlayışı, Türkiye'ye 'farklı aday', 'ikinci sınıf aday' muamelesi yapmıştır. Türkiye, hem ab ortamında, hem de uluslararası ortamda bir tür 'sakıncalı aday' gibi tanıtılmıştır. Önceki bölümlerde ayrıntılarıyla incelenmişti, burada tekrarlamayacağım. Ancak, geleceğe dönük olarak şunun bilinmesi gerekir: ab ilişkilerinin sağlıklı bir yapıya kavuşması ve Türkiye'nin üyelik yolunda

ilerleyebilmesi için, müzakere çerçevesinin ve koşulların mutlaka ab hukukuna uygun hale getirilerek, Türkiye'ye yapılmış ayırımcılığın ortadan kaldırılması gerekir.

Kıbrıs konusunu ab sürecinin mümkün olduğunca dışında tutmak, Türkiye'nin ab iddiasıyla Kıbrıs sorununu birbirinden ayırmak, ab siyasetinin ilkeleri arasında yer almıştı. Biz istesek de, istemesek de, Türkiye'nin üyelik sürecinde Kıbrıs'ın bir etken olduğu açıktı. Ancak bu etkenin gene mümkün olduğunca düşük düzeyde sınırlanması amaçlanmış ve belli ölçüde bu başarılmıştı. Gerek adaylığı gerçekleştiren Helsinki Zirvesi'nde (Aralık 1999) gerekse Türkiye'nin yükümlülüklerini ab tarafından saptayan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (2000), Kıbrıs'ın, Türkiye'nin üyelik sürecinde hukuki bir 'koşul' değil, 'siyasal diyalogun bir unsuru olduğu' açıkça belirtilmiştir.

ab'nin 2002 Aralık Kopenhag Zirvesi'nde yeni Türk iktidarının lideri '... Kıbrıs sorunu ve ab sorunu bir bütündür' açıklamasını yapmış, köklü bir siyaset değişimini gerçekleştirmiştir. ab tarafı, yıllardır uğraştığı fakat Türkiye'ye yaptırtamadığı bu değişimden yararlanarak, Kıbırıs sorununun 'çözümünü', Türkiye'nin üyelik sürecinin önüne hukuki bir koşul olarak ilk kez getirmiştir. 2002 sonrasının değişik aşamalarında, Kıbrıs, ab süreci önündeki vazgeçilmez koşuldur. Bu koşulun ağırlığını bir ölçüde dengeleyerek ab içindeki gelişmeleri etkileyecek bir siyaset ise, Türkiye tarafında oluşmamıştır. Örneğin, Türk tarafının evet, Rum tarafının hayır dediği Annan Planı oylamasının hemen sonrasında, Türkiye-kktc ilişkilerini en üst düzeye tırmandırmak, yeni anlaşmalar yapmak, beraberlik modelini ilerletmek gerekirdi. O günlerin ortamı buna yatkındı. Böylece, ab sürecinde Türkiye'nin karşısına çıkarılacak Kıbrıs sorunlarının ağırlığı bir ölçüde hafifletilebilirdi; Türkiye, kullanabileceği bazı kozları oluşturabilirdi; meydan tümüyle Kıbrıs Rum tarafına bırakılmamış olurdu. Oysa tam aksi yönde hareketlenme yaşandı: Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini hukuken tanımak olan bir hukuk değişimini yapacağını, 2004 Aralık ayındaki ab zirvesinde, resmen taahhüt etti. Kıbrıs, Türkiye'ye karşı sürekli kullanılan bir tehdide, sürekli bir yaptırıma dönüştü.

Türkiye-ab ilişkilerinin normalleşmesi için, Kıbrıs'ın bu özelliklerini mümkün olduğunca dengeleyecek, Türkiye'nin Kıbrıs'taki konumunu güçlendirecek yaklaşımlara ihtiyaç var. Ancak hemen belirtelim, bu saatten sonra hayli zor.

Nihayet, 2004 raporlarında yer alan ‘azınlıklar sorunu’, Türkiye’ye uygulanan özellikleriyle, ab müktesebatına, geleneğine ve uygulamalarına terstir. Bu durumu örnekleriyle anlatmaya çalıştım. ab üyesi olan ya da olmayan ülkeler, ab ortamından da yararlanarak, gereğinde kullanacakları bir koz olarak Türkiye içinde azınlık sorunlarını körükleyecektir. Türkiye’nin 2004 yılının ab raporlarını ve çerçevesini azınlıklar konusunda bu kadar rahat kabullenmesi, olumsuzluklara yol açmıştır. Türkiye’de yeni azınlıklar yaratılması, ayrılıkçılığın özendirilmesi, ‘soykırım’ iddialarının bir kez daha gündeme taşınması ivme kazanmıştır. Türkiye-ab ilişkilerinin doğal hukuki ortamında ve sağlıklı gelişmesi için, bu konunun sadece ab’nin genel mevzuatı ve objektif uygulamasıyla Türkiye ilişkilerinde yer alması; ab hukukunun dışında kalan bölümlerinin (azınlık tarifleri yapılması, azınlık konularına yaklaşım modelleri getirilmesi vb.) reddedilmesi gerekir.

Türkiye, ab’nin, ab hukukundan ve uygulamalarından uzaklaştığı örneklerde ciddi tavır alsaydı, ya da bu nedenle ‘müzakere başlangıç tarihi’ Türkiye’den esirgenseydi, ne olurdu?

Hemen belirteyim, Türkiye, müzakere çerçevesi üzerine ab hukukuna, müktesebatına, gelenek ve uygulamasına dayanarak ciddi bir tavır alsaydı, diretseydi, hukuk dışına taşmış bir müzakere çerçevesini kabul etmeyeceğini ab ve Türkiye kamuoyuna açıklasaydı, müzakere tarihini gene aynı şekilde, 3 Ekim 2005 olarak alırdı. Hem de, ab hukuk sistemine uyumlu özellikteki bir çerçeve sağlamış olurdu. Hukuk düzeyinde haklı olan ve bu hakkının bilincinde olan, hakkını koruyan bir aday ülkenin ab tarafından bu nedenle ‘cezalandırılması’, ab’nin göz göre göre kendi temel ahlâk ölçülerini çiğnemesi düşünülemez. Bunun, ab’ye, ab içinde getireceği bedel vardır. Ancak Türkiye’de siyasal iktidarın, ekonomiyi yönlendiren ve kamuoyu oluşturan çevrelerin ‘aman ab’yi ürkütmeyelim, kızdırmayalım’ telaşı, Türkiye-ab ilişkilerinin de, Türkiye’nin de aleyhine olan her ab dayatmasının kabullenilmesine neden olmuştur. ab olgusunun Türkiye’nin iç dengelerinde ve iç tüketim metaı olarak siyaseten kullanılmakta olması, olumsuz etkenleri daha da güçlendirmiştir.

Peki, sırf Türkiye’nin kendi hakkına sahip çıkması nedeniyle, ab, Türkiye’ye müzakere tarihi vermeseydi ne olurdu? Pek bir şey değişmezdi: İlki, ab çevrelerinde ‘en az onbeş yıl’ diye zamanlandırılan bir sürecin altı ay gecikerek başlaması, büyük bir kayıp olmazdı. Kaldı ki, Türkiye’nin benimsemiş olduğu çerçeve ve müzakere koşullarının sonuçları şimdiden

ortaya çıkmaktadır. Sonuç, ab ile Türkiye arasında gerilim nedenlerinin artması, Türkiye içinde daha şimdiden gerginliğin, karşıtlığın, bölünmenin yaşanmasıdır. Türkiye'nin solunu ve sağını hem kamuoyunda hem aynı hükümette bir dönem birleştirebilmiş olan ab konusu, 2005 yılında, Türkiye'yi ve toplumu ortadan bıçakla kesmişçesine ikiye bölen, 'vatan hainliği-vatanseverlik' gibi yapay ayrışma tanımları, karşıtlık kümeleri yaratan, suçlamayı ve kavgayı özendiren ciddi bir tehlikeye dönüşmüştür.

Sonuç

2004’te ab’nin kendi müktesebatını reddeden tutumuyla ve Türkiye’ye uyguladığı ayırımcılıkla, Türkiye’nin de bunları kabullenmesiyle, ab ilişkileri, hem Türkiye’nin kendi içinde hem de Batı Avrupa’da gerilim yaratan özellikler almıştır. Bu ortamı geride kalmasını kolaylaştıracak başlıca yaklaşım, Türkiye’nin, kendi stratejik kozlarını değerlendirmesi ve daha etkili kullanabilmesidir. Türkiye’nin ab adaylığında (1999), belirleyici olan, uluslararası konjonktürdeki gelişmeler ve Türkiye’nin kendi kozlarını, ayrıcalıklarını, niteliklerini doğru kullanmasıdır. Ortadoğu ve Orta Asya’da Türkiye’nin etkinlik kazanması, Balkanlar’daki yeni devletleşme sürecinde, Bosna-Hersek’de, Kosova’da sağlanan konum, yeni enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması, abd ile gelişen ilişkiler ve özellikle Kafkaslar’daki işbirliği, vb.

Türkiye’nin Kopenhag ölçütlerini karşılama düzeyi (insan hakları, demokrasi vb.) bir önkoşuldur. Ancak belirleyici olan, önkoşulu gereken ölçüde karşılamış Türkiye’nin, stratejik konumudur; bu konumunu geliştirip, geliştirmediğidir...

Bu uzunca kitabın sonucunda, hemen belirtelim, Türkiye, ab üyeliğini kararlılıkla ve ciddiyetle takip etmelidir. ‘Müzakere sürecinin’ başarısı ve ab üyeliğinin gerçekleşmesi düşük ihtimal gibi gözükmekteyse de, kendi yapılarını ab’ye uyumlaştırmakta, kendine daha ileri özellikler kazandırmakta Türkiye’nin yararı vardır. Başka bir deyişle, ab üyeliğini bir ‘fikr-i sabit’ gibi kovalayarak, Türkiye’nin kurumsal gelişimini bu hedefin bir fonksiyonu, bir yan ürünü gibi görmek yanlıştır. Tam aksine, Türkiye, ab ile müzakere sürecinin, Türkiye’nin gelişimini hızlandıran özelliklerinden yararlanmak, bu süreç sonucunda olabilecek bir ab üyeliğini ise ek bir kazanım şeklinde düşünmek durumundadır. Çünkü, gerçekçi bakıldığında, bu müzakere çerçevesiyle ve bu koşullarla, Türkiye’nin üyeliği ab yönetimince benimsense dahi başvurulacak bu halkoylamalarıyla, Batı Avrupa ve abd’de yükselen İslâm karşıtlığıyla, Türkiye’nin ‘ab üyeliğine’ bel bağlaması, gerçekçi değildir. Gerçekçi olan, üyelik sürecinin gereklerini yapmak ve bu çabanın kolaylaştıracağı dönüşümleri Türkiye’de başarmaktır. Bu süreç içinde, olumlu gelişmeler yaşanır da üyelik gerçekleşirse, hiç kuşkusuz, Türkiye’nin ve ab’nin büyük kazanımları olur.

Türkiye’nin ab sürecinin yeni bir aşamasına gelindi. Kendi kimliğinin, kozlarının, tarihinin bilincinde olan bir Türkiye, ab’den aldığı hızla yenileşme sürecini geliştiren bir Türkiye, kuşkusuz daha hızlı büyüyecektir, hattâ, çok zor görünmekle beraber, ab üyesi olabilecektir.

Türkiye, ab üyesi olmazsa ne olur? Türkiye’nin çağdaşlığı son mu bulur, ekonomi tıkanır mı, laiklik ortadan mı kalkar, demokrasi tükenir mi?

Türkiye, ab üyesi olmazsa, dünyanın sonu olmaz; ab’nin katabileceği hızdan ve kolaylıktan yoksun bile kalsa, kendi dinamikleriyle gelişmeye, büyümeye, çağı paylaşmaya devam eder. ab ile birlikte olamıyorsa, ab’siz devam eder.

EKLER

Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in Basın Toplantısı

(18 Temmuz 1997)

HEDEF: 21. YÜZYILA ‘DÜNYA DEVLETİ’

OLARAK ULAŞMAK...

a) TÜRKİYENİN TANIMI: ‘Türkiye, sıradan bir toplum, rastlantılarla meydana getirilmiş derme-çatma bir ülke değildir. Türkiye, yüzlerce yılın birikimine, tarih ve kültür derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi özgün kimliğinin, kendi işlevinin bilincinde olmak, tarihten devraldığı kültür ve deneyim zenginliğini çağdaş özelliklerle bütünlemek, Türkiye’nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir. Türkiye, nereden gelip, nereye yöneldiğini, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıyı getireceğini yeniden değerlendirmek, kendi evrensel işlevini, yeniden düşünmek durumundadır.

Günümüz kuşaklarının hedefi, Türkiye’yi 21. yüzyıla bir ‘Dünya Devleti’ özelliğiyle ulaştırmak olmalıdır.

‘Dünya Devleti’, yani, sürekli başkalarına özenen değil, başkalarının ona özendikleri bir Türkiye... Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye... Bilgiyi ve teknolojiyi sadece kendi dışında arayan değil, öncelikle kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye... Büyük Atatürk’ün işaret ettiği yönde, diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye... Tarihsel birikimiyle, kültür zenginliğiyle, demokrasisiyle, ekonomisiyle, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklanmış çağdaşlığıyla, dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan bir Türkiye...

Dışişleri Bakanlığı olarak, bizim görevimiz, bu büyük hedefe dış siyasetin katkısını getirmektir.’

‘Türkiye’nin tarih, kültür ve coğrafya özelliklerinden oluşan stratejik konumu, kendinde var olan güçten en üst düzeyde yararlanmanın imkânlarını ona açmaktadır.

Türkiye’nin tarihi, büyük ölçüde, dünyayla sürekli bir iletişimde, kültür alışverişinde ve ticarette biçimlenmiştir. Osmanlılar, dünyadaki dengelerden, gelişmelerden büyük ölçüde etkilenerek ve onları etkileyerek kendi tarihlerini yazmışlardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin 1920’lerdeki oluşumu, öncelikle dış dengelerin çok ustaca ve gerçekçilikle saptanmasına dayanır. Tarihin ‘erişilebilir’ kıldığı hedef belirlenmiş, onun stratejisi izlenmiş ve ona erişilmiştir. Bizim tarihimiz, bir bakıma, değişik coğrafyalarla ve ülkelerle sürekli değişen dengelerin tarihidir.

Dışişleri Bakanlığı olarak bize düşen, hem insanlığın, hem bölgemizin hem de kendimizin yararına olan sentezleri geliştirmektir; dünya ve bölge dengelerinde, Türkiye'nin menfaatine en uygun yolları izlemektir; Türkiye'nin, 21. yüzyıla güvenlik, barış ve refah içerisinde ulaşmasına dış siyasetin katkılarını getirmektir.'

HEM AVRUPALI, HEM ASYALI: '... Türkiye'nin dünyadaki yeri üzerine yapılan tartışmaları, 'Avrupalı sayılmak' telaşını, 'ya biri, ya öteki' yaklaşımını, doğru bulmuyorum.

Türkiye, yedi yüzyıldan beri 'zaten' Avrupalıdır. Kendi Avrupalılığını yabancı ülkelere ya da birliklere tescil ettirtmek gibi bir sorunu, bir zorunluğu yoktur. Türkiye, Avrupalı olduğunu daha 1453 yılında dünyaya ilan etmiş ve hep Avrupalı kalmış bir ülkedir:

'Avrupalı olmak', bir coğrafya olgusuysa, Türkiye tarihinin büyük kesiti, çok geniş bir Avrupa coğrafyasında yaşanmıştır; günümüz Türkiye'sinin çok önemli bir bölümü, Avrupa kıtasında yer almaktadır. Türkiye –aynı zamanda– bir Avrupa ülkesidir.

'Avrupalı olmak', bir tarih olgusuysa, Türkiye'nin tarihi, örneğin, bir Bursa'da, bir Kayseri'de, bir Sivas'da şekillendiği kadar, İstanbul'da, Edirne'de, Manastır'da şekillenmiştir. Bizim tarihimiz yüzlerce yıl zaten Avrupa tarihinin bir parçası olarak, Avrupa bütünüyle karşılıklı etkileşim içinde yaşandı. Cumhuriyet tarihi de buna dahildir. Yani, tarihsel olarak biz zaten Avrupalıyız.

'Avrupalı olmak', bir kültür olgusuysa, Türkiye, 'çağdaş Avrupa kültürünün temelini' oluşturan demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi değerleri paylaşan ve bazı eksiklerini gidermekte olan bir ülkedir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin, kendi Avrupalılığını 'kabul ettirmek' gibi bir meselesi olamaz. Türkiye'nin Avrupalılığı, başkalarının onayına bağlı bir 'muhtemel durum' değildir; tarihi, coğrafi ve kültürel bir 'vakıadır'.

Türkiye'nin, Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluğu da söz konusu değildir: Türkiye, hem Asyalı hem Avrupalı olmak özelliğine, imtiyazına sahiptir. Bu, bizim gücümüzdür.'

TÜRKİYE MODELİNE SAHİP ÇIKMAK: 'Türkiye'nin, çok az ülkeye nasip olmuş önceliği, bir 'model' özelliği taşımasıdır:

Toplam nüfus bakımından bir milyarı aşkın İslâm geleneğine sahip ülkeler arasında, Türkiye, 'demokrasi, insan hakları, çağı paylaşmak, kadın-

erkek eşitliği, laiklik’ gibi hassasiyetlere ve iddialara sahip başlıca örnektir. Bir ‘modeldir’.

Türkiye Modeline sahip çıkmak ve onu bir ‘dayatma’, bir ‘ihraç metaı’ gibi değil, ancak, başka toplumların yararlanabileceği bir tarihsel deneyim olarak örnek göstermek ve barışçı bir tanıtım olgusuna dönüştürmek, Türkiye’nin İslâm dünyasına önemli katkısı olacaktır.’

‘... Dışişleri Bakanlığımız, Türkiye’nin bu tarih, kültür ve deneyim zenginliğini dikkate alarak ve Türkiye’nin büyüklüğünün bilincinde olarak, önümüzdeki dönemin siyasetlerini oluşturacaktır.

Dünyadaki haksızlıklar, adaletsizlikler, büyüyen yabancı düşmanlığı, ırk ve inanç ayırımcılığı, terörizm, savaş gibi olumsuzluklar karşısında, Dışişleri Bakanlığımız, hakkın, adaletin, barışın, insan hak ve özgürlüklerinin yanında olacaktır.

Türkiye için şehitler vermiş, kendi vatanseverliğini, bilgisini ve emeğini Türkiye’nin harcına katmış Dışişleri Bakanlığı’mız, bunu başaracak insan ve deney birikimine, iradeye, yeteneğe, tarih ve kültür derinliğine sahiptir.’

Aynı basın toplantısında altı çizilen bir başka husus, dış siyasetin ekonomik boyutu olmuştu. Dış ekonomik ilişkilerin, ancak sağlam bir siyaset zeminine bina edileceğini anlatmıştım. Dışişleri Bakanlığı’nın, ekonomi ile her dönemdekinden daha fazla ilgileneceğini belirtmiştim. Dış ilişkilerin, imtiyazlı ve dar bir çevrenin ilgi alanı olmadığını söyleyerek, dış siyasetin ekonomiye, insanların güncel yaşamına olan doğrudan etkisini anlatmıştım. Bu anlayışı özenle sürdürdük ve geliştirdik.

Basın toplantısını izleyen günlerde, uygulanacak dış siyasetin öteki parametrelerini de açıkladım: ‘Türkiye’nin 21. yüzyılın ilk on yılındaki hedefinin, sadece Avrupa Birliği üyesi değil, aynı zamanda Avrasya’nın merkezinde belirleyici bir ülke konumuna gelmek’ olduğu; Avrupa Birliği üyeliğinin, Türkiye için ‘amaç’ niteliği, bir ‘saplantı’ olmadığı; ‘Türkiye’nin tarihi coğrafyasının’ dış siyasetimizdeki öncelikli yeri; ‘Batı’ kavramını ve Batı’yla ilişkileri, yanlışlardan ve komplekslerimizden, soyutlamalardan arındırarak doğru bir tarih boyutuna yerleştirmenin dış siyasetimiz açısından hayati önemi; günümüz Türkiye’sinin, ‘hem yedi yüzyıllık bir imparatorluk tarihinin, hem de cumhuriyet ihtilâlinin’ temsilcisi olduğu...

Lüksemburg öncesindeki çağrı

(Orijinal metin)

(This article was published in International Herald Tribune, Le Monde, La Nouvelle Belgique and several other West European newspapers, in December 1997)

FOR eu, AN ISSUE OF IDENTITY AND VISION

Ismail Cem
Turkish Foreign Minister

Will the future of the European Union be limited by religious and racial connotations or will it be one that reaches out and boldly contributes to the diversity and unity of a much larger geography?

The eu is now deciding on its enlargement process. One important decision is what role to offer Turkey, which provides Western Europe's main historical, cultural and economic link to Eastern horizons. The choice that eu makes will either provide the eu with a crucial bridge of conciliation with civilizations of other characteristics, or will be discriminatory and have no effect or even negative effects on the persisting dichotomies.

This seems to be the choice which eu will make on the 12th of December, by the Luxembourg Summit.

We consider ourselves both European and Asian, and view this duality to be an asset. Therefor we are disturbed when the European trait in our identity is questioned: If being European is a "historical" or "geographical" definition, we live and we have lived 700 years of our history in Europe, and as a European power. Our history was molded as much in Istanbul, Edirne, Tetova and Sarajevo as it was in Bursa, Kayseri and Diyarbakir.

If being European is a "cultural" definition, things get a bit more complicated: If "European" is defined by a religious criteria, if the eu is a "Christian Club" then the setting is not appropriate. But if "European Culture" is defined as the eu officially claims, that is, by factors such as "democracy", "human rights", "rule of law", "gender equality", "secularism", etc., then, in spite of needs for further progress on some issues, we have shared and contributed to this contemporary "European culture" for 75 years.

Then, we ask ourselves, where is the "real problem"?

What is it which justifies the negation of declared eu commitments made to Turkey over a period of three decades? What is it which causes the reluctance to call a country that has an association agreement with eu since 1963, a country which is part of the eu Customs Union, a “candidate”? Why is there such a discrimination against a nato member who has contributed extensively to the defense of Europe? Against one of the most dynamic economies of Europe, a country which will bring a lot in term of markets and growth to the whole of Europe?

My counterparts from the eu name three sets of “reasons” or “conditions”: Greece, Cyprus and Human Rights. In the four months our government has been in office, progress was achieved in all three issues. Furthermore, I have been able to explain and –hopefully– convince my counterparts of several points:

On relations with Greece, a member country, conventional criticism is generally unfounded. First, we need two sides to solve a bilateral problem; one of the sides can not be held responsible when both parties must contribute for a solution. Second, though I cannot claim to be an “objective observer” I can sincerely state that at least in my time in office Turkey has done everything possible to improve relations. The third parties involved in negotiations to promote a better understanding between the two neighbors can bear witness to our efforts. The parallel declarations of goodwill by Prime Ministers Yilmaz and Simitis in Crete is a cautiously promising start.

As for the Cyprus issue, there has to be a positive approach from four sides, even five, when we include the u.k., the other guarantor country. Again, Turkey can not be held as the only responsible actor when there are many involved. The Greek Cypriot side, at the eve of elections, is far from the compromises and concessions needed for a process of conciliation. The Turkish Cypriot side insists on equal recognition. This position seems to draw some positive attention now, especially from the u.s. special representative Richard Holbrook. Furthermore, the recent statements by President Denktas on the probability of forming a “joint government” in Cyprus to tackle problems of Cyprus and of the eu, give some cautious but hopeful signals. I have to note, though, that the announced deployment of S-300 missiles by the Greek Cypriots has further aggravated an already sensitive situation.

In my recent talks with my eu counterparts, I have thoroughly addressed the “human rights and democracy” problems. I stated that I agree with most

of the well-intentioned criticism but reject politically motivated and exaggerated claims. I have to add that during my government's time in office, there has been considerable progress. Some positive legal acts concerning prison sentences were realized. With the separatist terrorism within Turkey declining, three out of the nine provinces that have been under a state of emergency for ten years, have been returned to full democracy. Several others are expected to follow. This might have already happened if the u.s. and Iraq had not come so close to a military confrontation and stimulated fears of a new wave of Iraqi refugees flooding into those provinces.

Yes, we have our specific issues which need further improvement, like any other country. But after all, Turkey and the eu are not talking about immediate membership. Rather, we are referring to a long accession process, which would also aid in the elimination of some of the above-mentioned problems.

If the "three sets of conditions" –generally referred to as obstacles– are either dealt with positively by the current Turkish government and / or they are out of the unilateral reach of Turkey, then what is the cause of this negative approach by the eu? On the eve of the new millenium, is the undeclared cause for discrimination, as Mr. Jacques Attali recently stated, the fact that Turkey is a Moslem country?

It seems to me that the eu still cannot decide whether it can face the challenges of an emerging new world; whether it is capable of seizing the vast opportunities of encompassing new economic, historical and cultural dimensions; whether it can contribute to the harmonization of civilizations rather than to the professed "clash" of civilizations; whether it will enclose itself within a confined strategic vision and continue to call for a problem-solver from another continent to resolve European problems like Bosnia or Cyprus; whether it exists as an introvert organization or emerge as one which takes responsibility to create a better world for itself and for all. The eu should realize that Turkey contributes to all these causes positively, perhaps decisively.

I hope the eu makes the right decision.

As for Turkey, I hope as well that the eu does not discriminate against us; that it does not act unjustly by excluding Turkey's candidacy from its present enlargement process and pre-accession strategy; that it does not cause further resentment in Turkey; that it does not deflate Turkey's

enthusiasm and momentum; that it does not take a course which would damage its relationships with Turkey; that it does not stimulate in Turkey new questions on what our country really means for Western Europe.

I have repeated several times that the eu is not an obsession for Turkey. A discriminatory decision by the eu will not mean the end of our country's horizons, which reach far beyond the eu.

But as the Turkish Foreign Minister, I sincerely hope that a positive result comes out of the Luxembourg Summit.

The opposite will be insensible. It will be unfair. It will also limit eu's own horizons.

It is still not too late.

İsmail Cem’in ab Bakanlarına Yaptığı Konuşma

(Orijinal metin, Brüksel, 13 Eylül 1999)

TURKEY AND EUROPE: LOOKING TO THE

FUTURE FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE

I.

I will try to address the relationship between Turkey and the European Union, against the background of history.

In fact, our long history has been moulded through an ongoing process of interaction with the West and with the East. As a country and people, we have been situated at the crossroads of civilisations. Historically, we lived in a very large geography which provided for the main trade-routes and for the dissemination of ideas and religions. Therefore, the external environment, external dynamics, and the interaction with Europe, confrontational and harmonious at times were among the decisive factors in our historical development. Thus, the Turkish / Ottoman presence in Europe during the15th, 16th and 17th centuries brought forward new ideals and new patterns of social relationships. Given the realities of an era when feudalism, lack of tolerance and exploitation of masses prevailed, humane values and a highly egalitarian, efficient and sophisticated organisation was introduced.

This new civilisation and its moral values contributed to the evolution of Middle Ages into modern times. It turned Turkey into the safe-haven of the persecuted ethnic and religious masses in the 16th century and onwards, a role, which Turkey had to resume through the II. World War.

As modern times approached, the historical interaction with the West contributed the external dynamics, mainly positive, for the institutional reformation of Turkey in the 19th and 20th centuries.

It is interesting to note that the founding-leaders of the Turkish Republic in the early 1920's, coming out of battlefields where they faced the Western invasion forces, were mainly inspired by Western models to create a democratic society and a secular Republic. This bears witness to our pragmatic sense, but also to Turkey's ability to overlook past grievances and to create the future.

II.

The historical development of Turkey, its cosmopolitan characteristics, its civilisation which comprises western as well as eastern values, a multitude of beliefs and ethnicities, bestowed upon Turkey a unique identity:

We consider ourselves both European and Asian, and view this plurality to be an asset.

Our history was moulded as much in Istanbul, Edirne, Tetova, Kosovo and Sarajevo as it was in Bursa, Kayseri, Diyarbakir and Damascus.

If ‘European Culture’ is defined, as it is by the eu, that is, mainly by factors such as ‘democracy’, ‘human rights’, ‘rule of law’, ‘gender equality’, and ‘secularism’, then, in spite of the need for further progress on some points, we have shared and contributed to this contemporary ‘European culture’ for 75 years.

I want to elaborate on a few elements of ‘European Culture’, for it seems that sometimes there is a need to contribute mutually to a better understanding:

I have always said, as a writer, politician, and as a Minister as well, that there are some delays in certain points in our democratic development. This, in spite of the fact that Turkey is among the front-runners in Europe in some fields of democracy as gender equality, women’s votes, secularism, upward mobility, etc. I have as well stated that in some of the criticism formulated, the departing points might generally be justified. But, the overall conclusions, as well as the distorted and inflated image which sometimes comes about, are unjustified.

It is not an excuse or a pretext, but it is obvious that the difficulties we faced in developing certain points of our democracy is mainly due to the horrible terrorist campaign which we faced. During the last 15 years, the terrorists have killed thousands of civilians. There were cases like that of the 128 primary-school teachers who were executed in groups.

As our Prime Minister Mr. Ecevit has explained, the more we free ourselves from the constraints of terrorism, the greater will be the momentum of democratic reforms. Actually, we are in the process of overcoming terrorism. Some positive changes are already taking place:

It is interesting to note that, during the last three months, the Parliament, through a record-breaking performance, has enacted two major constitutional changes and sixty-two laws, including several legislative reforms. Several were of the nature of a democratic reform. Frankly, I do not think these would have been possible about a year ago, when terrorism was not as limited in its scope as it is today.

I would also like to underline that the conceptual and legislative changes that are taking place represent an ongoing trend; a trend which is

initiated by Turkey's internal dynamics.

III.

One of the causes of some misunderstandings is the difference of perceptions which are based on different historical experiences.

In analyzing and understanding the social fabric of Turkey, criteria based on race, as a distinctive and major tool leads to wrong assumptions.

We do not conceive of the racial origin of our citizens as a relevant factor in Turkey. No one really cares about the race of anyone. Ottoman and Republican Turkey being a geography with millennia of history, we are composed of numerous ethnic backgrounds and cultures.

The concept of race as a distinctive factor and as the main attribute of 'minorities' does not fit in our realities and perceptions. In Turkey, where the Ottoman interpretation and implementation of Islam is one of the main components of cultural identity and where for centuries the state had to keep united a multitude of ethnicities, 'race' did not exist as a social and political category. The main distinctive factor had been religious, implemented with great tolerance, and the difference was always conceived in religious concepts, i.e., the Muslims and the non-Muslims. On the other hand, 'Muslim Ottoman Subjects', whether in Sarajevo, Kosovo, Istanbul, Kayseri, Cairo, Haleppo or elsewhere, and of whatever ethnic origin, were totally equal in their status.

This is the background of our present perceptions. Contemporary Turkey based itself on this heritage of non-discrimination; and devloped it through its modernisation process. When some West European scholars apply their version of social analysis based on their particular socio-cultural experience to a country like Turkey, they are misled. They end up with an overemphasis on race as a social factor. This is probably why these analyses bring up wrong conclusions and why Muslim Turks whether of Balkan, Kurdish, Caucasian, or of whatever origin are somewhat irritated when they discover that they are considered as 'minorities' by the West European discourse.

One last point on the subject, a political one: I have to state that I am strongly against policies and parties based on ethnic lines. Underlining and promoting racial differences in a country generally leads to disastrous results. I believe that this approach should be left to the past, where ethnic cleansing has recently cost 200.000 lives in Bosnia and Kosovo, and, in the not so distant past, caused the loss of 7 million European lives.

This, of course, does not mean that I am not, in fact, that we are not, in favor of freedom of cultural and democratic expression for any citizen who feels the need.

IV.

Considering Turkey's candidacy and membership, I always ask myself, what is it that Turkey will contribute to the European Union; what will be its genuine input; what will be the enhancement that Turkey will bring to the European Union? And, what will be the advantages which Turkey will have by being part of the European Union?

As for advantages, I believe that being part of eu will provide Turkey with a challenge and with a wider opportunity to attain a higher rationale in all aspects of its organisational, political, social, democratic and economic life. The historical, cultural and geographic settings of Turkey which provide for ample interaction with our international environment, enhances the contribution of positive external dynamics.

I can refer to the positive aspects of our already existing partnership in the Customs Union: It was a huge challenge, it is only four years old, but this union has motivated Turkey to reach an economic competetiveness and an industrial infrastructure and skill comparable to that of the eu.

On the other hand, I do not overlook the limitations and burdens that this partnership has caused. The yearly trade deficit Turkey has with eu countries is around ten billion dollars. We have concerns and proposals which need to be further discussed.

But, we are already integrated to the economic dimension of eu. This challenge and this participation have facilitated for us to build the most dynamic and the most competitive economy in a large geography, stretching from Central Europe to Central Asia and to the Middle East. And I have to add that we have achieved this end without any considerable economic assistance from the eu.

I believe that initiating the process of being part of the political dimension of eu will bring about parallel results in reaching higher levels of a new rationale. I anticipate a positive interaction.

Furthermore, we are now in a better position to take advantage of this process, for we actually benefit from having a strong government and a sound majority in the parliament – a privilege we have not had in Turkey for the last five years.

V.

What Turkey can contribute to eu is a historical experience of a different kind; a dimension that only a country that for centuries was the representative of a huge geography and a genuine culture can provide. And which, actually represents the assertiveness of its republican and democratic evolution, and its unique role as a 'model': Being the only country with a predominantly Muslim population which has the ideals and practices of a pluralist democracy, secularism, rule of law, human rights, gender equality, Turkey enjoys the privilege of constituting a paradigm of modernization. It is a centre of attraction for huge masses of people, all over the world, who aspire to democracy and modernization.

Furthermore, the post cold-war political framework witnessed the appearance or the confirmation of several independent states. Out of the multitude of those 'new' states, almost all – in the Balkans, in the Caucasus or in Central Asia – are those with whom Turkey shares a common history or a common language and cultural affinity. This provides Turkey with a new international environment of historical and cultural dimensions. Turkey, as a long-standing actor in these geographies, has become a vital partner in their economic restructuring. Turkey thus provides a political and economic center for the emerging Eurasian reality and constitutes Western Europe's major historical, cultural and economic opening to Eastern horizons.

Nevertheless, it seems to me that the eu has not yet firmly decided on its policies vis-à-vis the challenges of emerging new geographies; whether it is interested in the vast opportunities of encompassing new economic, historical and cultural dimensions; whether it can contribute more to the harmonization of civilizations in a world endangered by the much discussed 'clash' of civilizations; whether it will assume a larger responsibility to create a better world for all.

Turkey contributes to all these causes positively, to some, perhaps, decisively.

VI.

Inorder to further develop our relations, the confrontational approach that has sometimes been displayed should mutually be put aside. Generally, problems are solved more efficiently if the other party's sensitivities, concerns and constraints are taken into consideration.

Western Europe, for a long period of history, considered Turkey as 'The Other', to put it in Edward Said's terms. Turkey was the anti-thesis, the

outsider, and the different. Now there is growing evidence that this unfortunate categorizing is withering away. It is a mutual responsibility to assure that this positive trend further develops.

Finally, I expect that a just and clear decision be reached in Helsinki Summit of December 1999. I believe that Turkey should be declared an official candidate for accession to eu.

Human values are universal. ‘The Copenhagen Criteria’ are values that are not particular to eu; they are values, which are shared by millions inside and outside Europe. They are values which we share, which we develop, and will continue to develop, whether we are a candidate, a member, or not.

I believe in a future which is brighter for Europe. I believe in Turkey’s contribution to this future.

[1] Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos’un demeci (Eylül 1997) bu çalışmanın ilk cildinde, Türkiye’nin verdiği cevabın metniyle ve ayrıntılarıyla anlatıldı.

[2] Benim particiliğim, iki kez ihtilâl nedeniyle kayıtların silinmesini yaşadı: 1959’da parti üyesiydim, 1960 askeri müdahalesi tüm kayıtları geçersiz kıldı. 1978’de yeniden kaydoldum ama, bu defa, 12 Eylül 1980 partileri kapattı ve kaydım gene düşmüş oldu.

[3] Türkiye’de ‘sosyal demokrasi’ olarak genelde isimlendirilen ideoloji ve siyaset, Batı Avrupa’da kimi ülkede ‘sosyal demokrat’, kiminde ‘sosyalist’ tanımlarıyla, ama özünde aynı nitelikle uygulamaya girmiştir.

[4] 21 Mayıs 1981'e ilişkin bu gözlemlerim, söz konusu töreni Fransız televizyonlarından Paris'te izlerken aldığım notlara dayanmaktadır.

[5] Bu cildin sonundaki ekler arasında yer alıyor.

[6] Belgeleri zikreden: Hayri Mutluçağ, ‘Ordumuzun Islahı Amacıyla İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri’, Belgelerle Türk Tarihi dergisi, sayı 12, Eylül 1968.

[7] A.g.m.

[8] A.g.m

[9] Londra konferansımdaki Avrasya tahlili, iki hafta sonra ab dışişleri bakanlarına yaptığım konuşmada da aynen yer aldı. ab konuşmasının metni kitabın sonraki bir bölümünde tam olarak veriliyor.

[10] Önemsediğim bu üç metnin orijinallerini, ilki Türkçe, diğerleri İngilizce olarak bu cildin ekinde vermekteyim.

[11] Bu paragrafı, üç hafta kadar önce, 3 Eylül 1999’da yaptığım konuşmada kullanmıştım. Etkili olduğunu saptadığımdan, Brüksel’de aynen kullandım. Paragrafın ilk yayını, 2000 Yılında Dünya ve Türkiye (Başkut-Güvenen) kitabına yazdığım önsözdür.

[12] 2001’de, Atina’da fotoğraf sergim açıldı.

[13]Türkiye bu konuya, azınlıkların özel, özgün hakkı, farklı hukuku diye yaklaşmıyor. Yurttaş hakkının, bireye ait bir hakkın ayırımsız, her yurttaşa eşit uygulanması olarak bakıyor. Fransız hukukunda olduğu gibi.

[14] 2000 yılının Türkiye'yi bağlayıcı ab Katılım Ortaklığı Belgesi'ne de keyfi azınlık modellerinin girmesini aynı mantıkla engelledik. ab'nin Türkiye'nin adaylığından sonra ab'nin kendi resmi yaklaşımını ve resmi beklentisini ortaya koyduğu 'Katılım Ortaklığı' Belgesi'nde de (2000) 'azınlıkların yayın hakkı' gibi bir konu yoktur. 'Azınlıkların' değil, bireysel olarak 'vatandaşın' özgürlüklerinden bu bağlamda söz ediliyor. Ne var ki, bunlar, 2003-2004 yıllarında ab tarafından tekrar gündeme getirildi ve AB'nin 6 Ekim 2004 raporlarında yer aldı. 2000 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nin özelliklerine ve 2004 yılında yaşanan değişime ilerde değineceğim.

[15] Amerika'ya yönelik 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ve güvenlik konularının öne çıkmasının ardından, bu kurumun etkinliğinde ve karar sürecindeki yerinde olağanüstü bir gelişme yaşandı, hâlâ yaşanıyor.

[16] Söz konusu konuşmanın Türkçe çevirisi, kitabın bu cildinde, önceki bir bölümde veriliyor. İngilizce kaleme aldığım orijinal metni de, beş yıllık dönemde yaptığım en önemli konuşmalardan biri olarak gördüğüm için bu cildin ekinde sunuyorum.

[17] Max Weber, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (Türkçesi: Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu, Ayraç Yayınları, İstanbul, 1999), 1904, Routledge Classics.